

OBSAH

<i>Petr Květina – Sylvie Květinová – Jaroslav Řídký, Význam her v archaických společnostech. Archeologické možnosti studia</i> – The importance of games in archaic societies. Archaeological study options	3–30
<i>Pavel Sankot, Zum Fundstoff vom Berg Rubín (Nordwestböhmen) und der Bedeutung des Fundorts in der Hallstatt- und Frühlatènezeit</i> – K nálezo- vému fondu z hradiště Rubín a významu lokality v době halštatské a časně laténské	31–62
MATERIALIA	
<i>Miloš Čížmář – Milan Salaš, Nové hradiště v Moravské bráně</i> – Eine neu entdeckte befestigte Höhensiedlung in der Mährischen Pforte	63–76
<i>Erika Průchová – Luboš Chroustovský, Vícečetný pohřeb ze starší doby bron- zové z Velkých Přílep. Příspěvek ke studiu tafonomie, vzniku a účelu pohřebního komplexu</i> – Sépulture multiple de l'Age de bronze ancien à Vel- ké Přílepy (Bohême centrale). Contribution à l'étude de la taphonomie, de l'origine et de la raison d'un complexe funéraire	77–100
<i>Helena Březinová – Kristýna Poppová Urbanová, Fragmentsy textilu na bron- zovém vědru z doby římské z Řepova</i> – Textile fragments on a Roman period bronze bucket from Řepov, Central Bohemia	101–117
<i>Martin Ježek – Miloslav Chytráček – Tomáš Lojek – Anna Prokopová, K pre-his- torii dvou Měst pražských</i> – On the pre-history of two Towns of Prague	118–138
AKTUALITY	
<i>Luboš Chroustovský, Jubileum konference Theoretical Archaeology Group</i>	139–140
<i>Luboš Chroustovský, Antropologické a archeologické imaginace: minulost, současnost a budoucnost (ASA 2009, Bristol)</i>	140–141
<i>David Vích, Konference detektory kovů v archeologii III</i>	141–142
<i>Martin Gojda, Vysokoškolské kurzy letecké archeologie a dálkového průzkumu v České republice</i>	142–144
<i>Marie Zápotocká – Ivana Pleinerová – Václav Moucha, Vzpomínka na PhDr. Evu Čujanov- vou-Jílkovou, CSc. 30. 6. 1928 – 18. 3. 2009</i>	144
<i>František Ochrana, Bibliografie PhDr. Evy Čujanové-Jílkové, CSc., za léta 1998–2009</i>	145
<i>Bořivoj Nechvátal – Jarmila Princová – Jakub Likovský, Blahopřání Miroslavě Blajerové</i>	145–146
<i>Milada Drašnarová – Jakub Likovský, Bibliografie prací RNDr. Miroslavy Blajerové, CSc.</i>	146
<i>Petr Květina, Cena profesora Konrada Jażdżewského udělena Marii Zápotocké</i>	146

NOVÉ PUBLIKACE

- Alžběta Danielisová*, Philip Verhagen: Case Studies in Archeological Predictive Modelling (Leiden 2007) 147–150
- Evžen Neustupný*, Jiří Macháček: Pohansko bei Břeclav. Ein frühmittelalterliches Zentrum als sozialwirtschaftliches System (Bonn 2007) 150–154
- Jan Kypka*, Michal Ernée: Gotické kamenné kachle z hradu a zámku v Českém Krumlově (České Budějovice – Praha 2008) 154–157
- Erika Průchová*, Paul Bahn ed.: Vepsáno do kostí. Jak lidské ostatky odhalují tajemství mrtvých (Praha 2008) 157–158
- Radka Šumberová*, Jean-Paul Demoule ed.: La révolution néolithique en France (Paris 2007) 158–159
- Jan Bouzek*, Petr Drda – Alena Rybová: Akropole na hradišti Závist v 6.–4. stol. př. Kr. (Praha 2008) 159–160
- Jan Frolík*, Vladimír Goš: Loštice – Město středověkých hrnčičů (Opava 2007) 160–162
- Markéta Končelová – Ivan Pavlů*, Ryszard Grygiel: Neolit i początki epoki brązu w rejonie Brześcia Kujawskiego i Osłonek. Tom I. Wczesny neolit, kultura ceramiki wstępowej rytej (Łódź 2004) 162–163
- Marie Zápotocká*, Ryszard Grygiel: Neolit i początki epoki brązu w rejonie Brześcia Kujawskiego i Osłonek. Tom II. Część 1–3. Środkowy neolit. Grupa brzesko-kujawska kultury lendzielskiej – The Neolithic and Early Bronze Age in the Brześć Kujawski and Osłonki Region. Volume II. Part 1–3. Middle Neolithic. The Brześć Kujawski Group of the Lengyel Culture (Łódź 2008) 163–167
- Ondřej Levinský*, L. Kaminská – J. K. Kozłowski – J. A. Svoboda eds.: Pleistocene Environments and Archaeology of the Dzeravá skala Cave, Lesser Carpathians, Slovakia (Kraków 2005) 167–168
- Lubomír Košnar*, Je. N. Nosov red. et al.: Severnaja Rus' i narody Baltiki (S.-Petěrburg 2007) 168–170
- Jan Kypka*, Památky jižních Čech 1 (České Budějovice 2008) 170
- Josef Unger*, Miroslav Plaček – Martin Bóna: Encyklopedie slovenských hradů (Praha 2007) 170–171
- Ondřej Chvojka*, Pravěk Nová řada 16/2006 (Brno 2007) 171–173
- kv. Béatrice Schmitter – Annie Roblin-Jouve*: Le Massif de Fontainebleau au Paléolithique supérieur. Les grands sites d'habitat préhistorique, évolution des cultures et de paysages (Liège 2008) 173–174
- David Kalhous*, Šlechta, moc a reprezentace ve středověku (Praha 2007) 174–175
- Barbara Marethová*, Frederik Svanberg: Death Rituals in South–East Scandinavia AD 800–1000. Decolonizing the Viking Age II (Lund 2003) 175–177
- Vladimír Salač*, Anne-Maria Wittke – Eckart Olshausen – Richard Szydlak: Historischer Atlas der antiken Welt (Weimar 2007) 177–178

Význam her v archaických společnostech Archeologické možnosti studia

The importance of games in archaic societies
Archaeological study options

Petr Květina – Sylvie Květinová – Jaroslav Řídký

Cílem práce je diskutovat význam her v předliterárních společnostech. Těto společenské aktivitě je dosud věnována nedostatečná pozornost především, co se období evropské prehistorie týká. Článek je založen na hypotetické interpretaci rondelů jakožto ohraničeného místa pro provozování her. Na důležitost fenoménu her z hlediska jejich společenské funkce poukazuje úvodní teoretická pasáž. Faktografický základ textu tvoří formální a metrické srovnání rondelů několika archeologických kultur studovaného období. Interpretací rámec doplňují etnohistorické informace z oblasti Mezoameriky o významu institucionalizované míčové hry pro fungování tamní stratifikované společnosti.

hry – rondely – mladší neolit – Střední Amerika – střední Evropa

The aim of this contribution is to discuss the significance of games in preliterate societies. To date, not much attention has been paid to this social activity, primarily concerning the period of European prehistory. This article is based on a hypothetical interpretation of rondels as an enclosed area for playing games. The introductory theoretical passage refers to the importance of the phenomenon of games in terms of their social function. The factual basis of the text comprises a formal and metric comparison of rondels of several archaeological cultures in the studied period. The interpretational framework is supplemented by ethnohistorical information, from Mesoamerica, on the significance of an institutionalised ball game for the functioning of the stratified society there.

games – rondels – Late Neolithic – Mesoamerica – Central Europe

Úvod

Jeden z univerzálních projevů komplexity společností lze spatřovat ve formalizované monumentální architektuře: nejen že její vznik předpokládá určitou úroveň organizace pracovní síly a společenské hierarchizace, ale její smysl zároveň závisí na příslušném systému významů a symbolů, sdíleném nejen v rámci dané společnosti, ale do určité míry i s okolními sociopolitickými entitami. Zatímco archeologicky dochované pozůstatky staveb je možno hodnotit z hlediska konstrukčního, typochronologického, objemu vynaložené práce apod., jejich symbolický, rituální a sociopolitický význam lze zjistit podstatně obtížněji. Za absence přímých svědectví (např. v podobě písemných nebo ikonografických pramenů) nezbyvá než obrátit se při formulování interpretačních hypotéz k modelům a paralelám vycházejícím z odlišného časového a/nebo místního kontextu. S různými typy monumentální architektury se ve světě setkáváme zejména od 4. tisíciletí př. n. l. a tyto objekty doprovázejí technicky vyspělé civilizace prakticky do současnosti.

Už období střeoevropského neolitu, a zejména jeho mladší část (4900–4500 př. n. l.), však reprezentují rozměrově monumentální objekty, jejichž stavba si podle převládajícího

konsensu žádala některé matematické, snad i astronomické znalosti (naposledy *Daim – Neubauer Hrsg. 2005, 73–79*). Stejně tak byly nutné určité organizační schopnosti uvedené společnosti, které předpokládají nějaký předem stanovený plán a vedení (např. H. Stäuble in: *Bartels et al. 2003, 133*). Tento typ objektů, složený z několika konstrukčních prvků, je v českém prostředí obvykle označován jako rondel.¹ Obrátme se nyní k problému interpretace těchto objektů.

Základní a nikoliv nová otázka zní, co vede společnosti k tomu, že investují zdánlivě zbytečnou energii a prostředky ke stavbě takovýchto monumentů? Obvykle bývá za poměrně uspokojivou považována odpověď, že jde o výsledek těžko definovatelných aktivit spojených patrně se sociální, sakrální, vojenskou, ekonomickou a astronomickou funkcí, jejichž význam se zvětšuje se vzrůstající sociální komplexitou (pro rondely např. *Podborský a kol. 1999, 274*). Již dříve bylo také konstatováno, že „zatímco ‚významy‘ artefaktů jsou často iracionální, jejich obecnější ‚smysl‘ může být docela racionální. Z tohoto hlediska např. ukládání bohatých hrobů, početných votivních darů, budování nákladných ohrazení apod. nedokládá jen iracionální víru v nadpřirozené síly, ale možná i celkem racionální společenskou strategii, jejíž pomocí se vytvářela, udržovala či měnila určitá společenská struktura“ (*Kuna 2000, 407*).

I v případě rondelů jsou při interpretaci skloňovány termíny ze sociální (shromažďování, sdílení sociální energie: *Oliva 2002, 171–175*), ekonomické (redistribuce, směna) a náboženské (svatyně, kalendária) sféry. Problém spočívá ve stále značně abstraktním pojetí důvodů, které vedly k potřebě vymezit v geografickém a sociálním prostoru některé ze základních konstrukčních prvků, např. převládající volné prostranství bez soudobých objektů.

Tento článek je založen na hypotetické interpretaci rondelů jakožto ohraničeného místa pro provozování her. Taková interpretační varianta byla již několikrát zmíněna v minulosti, nebyla však patřičně rozvedena ani odůvodněna (*Makkay 2001; Podborský 2006*). Na důležitost fenoménu her z hlediska jejich společenské funkce poukazuje úvodní teoretická pasáž. Faktografický základ textu tvoří formální a metrické srovnání rondelů několika archeologických kultur studovaného období. Interpretační rámec doplňují etnohistorické informace z oblasti Mezoameriky o významu institucionalizované míčové hry pro fungování tamní stratifikované společnosti.

Lidé a hry

Hry jsou bezpochyby významným kulturním prvkem, který člověka provází po velmi dlouhou dobu. Na základě etnografického i historického studia lze tvrdit, že fenomén hraní her je velmi blízko tomu být antropologickou konstantou (podobně jako např. náboženství nebo výroba nástrojů: *Roberts – Arth – Bush 1959, 597*). Většina společností si význam her vnitřně uvědomuje a podporuje jejich organizaci a také institucionalizaci.

Hry vycházejí vstříc základní lidské potřebě bavit se formou soutěžení. V předliteratečních společnostech však hry nejsou jen volnočasovou aktivitou, jako tomu je v naší kultuře, ale jsou zde úzce spojeny se sakrální sférou – ať už přímo s náboženstvím, nebo s oblastí spo-

¹ V zahraniční literatuře o rondelech se setkáváme s pojmy *Kreisgrabenanlage, circular ditches, circular enclosures* atd. V této práci je označujeme na základě dlouholeté tradice v české literatuře (*Pavlu 1982; Podborský 1988; Podborský a kol. 1999 ad.*).

lečenských interakcí (prestiž, autorita, válka apod.). I ve společnostech jinak prostých hromadných slavností a svátků zprostředkují hry vzrušení a odreagování, které lze mj. dobře mocensky využít a kontrolovat (*Birrell 1981*, 354). Proto se také hry často stávají nástrojem politického soupeření a manipulace (*Olivová 1979*, 148–149).

V otázce definice významu her pro člověka a společnost dosud nebylo dosaženo teoretického konsensu, přičemž důvodem je jistě i to, že hry světových kultur jsou velmi různorodé. Klasik daného žánru J. Huizinga vymezuje hru jako *protiklad vážnosti* a za hlavní důvod důležitosti her považuje obecně *agonální faktor* všudypřítomný v lidské kultuře (*Huizinga 1971*, 13). V literatuře se přitom setkáváme s rozdílnými přístupy už v tom, co všechno lze považovat za hru. Na jedné straně je hledisko kulturně historické, kdy jsou do kategorie her velmi volně zařazovány aktivity, které přímo nesouvisí se subsistenčními a ekonomickými aktivitami – patří sem proto např. i tance a rituální scénické hry (*Olivová 1979*). Na opačném pólu rozlišování mezi hrou a „nehrou“ je vnímání přísně systematické, při kterém je zvláštní, vnitřní podstata her popisována jako matematická funkce. Právě v této formě pronikla teorie her i do tak exaktního oboru, jakým je aplikovaná matematika, a z ní dále i do ekonomie, politologie, sociologie a biologie (*Mañas 1991*; *Wright 2002*, 13). My se zde přidržíme středního názorového proudu, kdy je hra z hlediska jejího vztahu ke společnosti a kultuře charakterizována několika pravidly (*Roberts – Arth – Bush 1959*, 597; *Huizinga 1971*, 15–17):

- 1) je organizovaná, často rovněž institucionalizovaná,
- 2) je to soutěž, v níž soupeří dvě a více stran (protistranou je i „štěstí“),
- 3) je vymezena hrací plocha (hřiště),
- 4) hra má jasná pravidla, s nimiž jsou hráči srozuměni,
- 5) existují kritéria, podle nichž se určuje vítěz,
- 6) u velké skupiny her je rovněž určen časový interval jejich trvání, což ale neplatí u některých strategických her a her na šanci.

V 50. letech bylo vytvořeno členění her podle toho, jaký činitel má v dané kategorii dominantní vliv na vítězství ve hře. Tato tradiční typologie obsahuje tři skupiny: hry na šanci, strategické hry a hry fyzických dovedností (*Roberts – Arth – Bush 1959*). Každou z uvedených skupin budeme nyní blíže charakterizovat, nicméně z uvedeného výčtu je zřejmé, že jednotlivé kategorie her jsou uměle vytvořené a hranice mezi nimi jsou neostré, protože aspekty jedné skupiny her se objevují i v ostatních dvou.

Hry na šanci jsou typické klíčovým prvkem náhody, který v největší míře rozhoduje o vítězství. Kromě toho se zde však uplatňují i prvky strategie a fyzických dovedností. Příkladem jsou karetní hry, hry v kostky apod. (*Csikszentmihalyi – Bennet 1971*, 47).

Z etnografických pozorování vyplývá, že hry na šanci jsou v původním kontextu zatíženy silným sakrálním aspektem a vyvíjejí se z věšteckých aktivit, jejichž ústředním bodem je snaha zvědět a ovlivnit budoucnost. Nejčastěji společnosti usilují o to, uhádnout vlivy přírodního prostředí a počasí (záplavy, sucha apod.) a zjistit, zda budou mít úspěch aktivity jako válka, lov, zemědělství, plození apod. Hráč v takovém případě hraje proti statistické míře pravděpodobností, která je personifikována prozřetelností, osudem, nadpřirozenými bytostmi, bohy, štěstím. Předpokládaný velký význam pro úspěch ve hře měla předchozí rituální příprava, sny a různá znamení. Vítěz hry byl pokládán za obdařeného přízní nadpřirozených sil a jeho schopnost měřit s nimi síly byla vysoce ceněna.

Součástí her na šanci je určitý druh transu, v němž se hráč v průběhu hry ocitá (dokonce i dnešní hazardní hráči, jejichž jediným motivem jsou peníze, zapominají v průběhu hry na své finanční možnosti a jsou hrou natolik pohlceni, že nedokážou přestat, i když prohrávají). Zde se setkáváme s fenoménem,

který se v herním kontextu objevuje opakovaně: jakmile hráč vstoupí do hry, přestává pro něj platit reálný svět, který je nahrazen světem hry s jí vlastními pravidly.

Strategické hry nevyžadují od hráče fyzické dovednosti, ale soustřeďují se na jeho intelektuální schopnosti, konkrétně strategické myšlení. Nezanedbatelný vliv na vítězství má v této kategorii her také náhoda. Na druhou stranu i řada her na šanci vyžaduje intelektuální strategické uvažování (např. poker). Oba typy her jsou si podobné i proto, že hráč tíhne k personifikaci „šance“ či štěstí a hraje vlastně proti němu. Za typické představitele této kategorie her jsou považovány např. šachy, go, poker a ašantská hra wari, ale přesná definice strategických her je obtížná (*Csikszentmihalyi – Bennet 1971, 49*).

Ve **hrách fyzických dovedností** vítězí hráč s nejlepšími takovými schopnostmi, avšak svou roli hraje i zde strategie a náhoda. Hry fyzických dovedností jsou ze všech tří kategorií nejrozmanitější, a je proto obtížné je systematizovat. Jednou z nejstarších doložených forem je zápas, známý už od přelomu 4. a 3. tisíciletí v Mezopotámii (*Olivová 1979, 32*). Dalším velmi starým typem fyzických her jsou rychlostní závody různých druhů (zmíněné např. v *Illiadě*). Velkou a patrně také velmi starou kategorií jsou hry operující s kulatým nebo oblným předmětem – míčem. Zajímavé je, že většina současných míčových her se dá hrát s balónem o velikosti tenisového míčku (*Csikszentmihalyi – Bennet 1971, 51*), což naznačuje společný původ všech těchto her. To podporuje i skutečnost, že u míčových her se pravidla sice mění ode hry ke hře, ale základní ustanovení zůstávají (např. hrací plocha je jasně vymezena a určuje, kde se může hráč i míč pohybovat, kolik hráčů smí hrát a za jakých podmínek daná strana zvítězí).

Na otázku, zda jsou hry skutečně nedílnou součástí lidské kultury, se pokusil odpovědět výzkum provedený na základě HRAF (*Roberts – Arth – Bush 1959*).² Ten odhalil, že z 50 sledovaných případů (tj. společností, jejichž zábavní aktivity a hry byly dostatečně popsány) jich 19 (38 %) provozovalo hry na šanci, 19 (38 %) strategické hry a 44 (88 %) hry fyzických dovedností. U pěti (10 %) ze sledovaných společností se nevyskytovaly aktivity, které by odpovídaly výše uvedené definici hry.

Pokud se tedy hry skutečně v lidské kultuře masově vyskytují, pak se logicky dostává otázka, proč tomu tak je. Nevystačíme-li s obecnou odpovědí, kterou nabídl *J. Huizinga* (1971, 13), totiž že „hravost“ je lidskou přirozeností, je možné si problém rozdělit do dvou rovin:

- proč se *člověk* (osoba, jednotlivec) chce do hry zapojit,
- proč má *společnost* potřebu hry institucionalizovat a činit z nich často součást celospolečenských aktivit.

Lepší pochopení potřeby **individuálního herního vyžití** může přinést psychologický pohled, který se v tomto směru soustředí na rozdíl konceptu *self* (já) v kontextu každodenního života a během hry. V běžném životě se „já“ utváří na základě kombinace nebo jinak nuceného souladu rysů naší vrozené osobnosti s okolním světem – společností. V běžném životě musí člověk dbát na udržení rovnováhy mezi svým osobnostním „já“ a společností, alespoň pokud nechce existovat jako společenský vyděděnec, a musí vždy počítat s množstvím možných důsledků svého chování. Tato nutnost se v okamžiku začátku hry ztrácí a v rámci jejích jasných pravidel se jedinec pohybuje pouze jako své osobní vrozené „já“, příp. herní *alter ego* – původní sociální „já“ je zde nadbytečné. Z hlediska psychiky jedince je tak hra osvobozujícím aktem, a to také proto, že na rozdíl od společnosti má hra jasně daná pravidla vylučující deviace.

Možnost jednoduše se rozhodovat mezi omezeným počtem akcí v rámci jasných pravidel je v porovnání s běžným životem z psychologického hlediska považována za nejdů-

² HRAF (Human Relations Area Files) je elektronická databáze kulturního dědictví zahrnující široké časové období kulturních a etnických skupin.

ležitější prvek her. Ve světě každodennosti je člověk vždy nucen volit takovou z možných aktivit, jejíž charakter odpovídá především daným sociálním podmínkám (např. ačkoliv je to technicky možné, není vhodné si lehnout ve městě na ulici). To vytváří stálý tlak na „podprahové“ vnímání sociální situace a regulaci osobního chování. Hranice sociálních norem navíc nemusejí být úplně jasně zřetelné, a jedinec si proto nemusí být zcela jistý, jestli je jeho aktivita odpovídající. Avšak vstoupí-li hráč do hry, svět sociálních norem zůstává za hranicemi hřiště. Uvnitř začíná paralelní svět, v němž platí jiný, a navíc malý a explicitní soubor pravidel chování (*Csikszentmihalyi – Bennet 1971*, 45). Hráč, který vstupuje do nějaké hry (nezáleží na tom, zda jde o hru na šanci, strategickou hru nebo hru fyzických dovedností), se vlastně sám sebe ptá: „Budu schopen dostat požadavkům, které situace nárokuje?“ A v průběhu hry na tuto otázku dostává zřetelnou odpověď.

Co musí hra splňovat, aby vytvořila svět sám o sobě? V první řadě musí být vytvořeno hřiště nebo hrací plocha, musejí být definována pravidla hry a podmínky vítězství a musí být určen čas hry. V rámci těchto časoprostorových souřadnic hráč opouští svou sociální osobnost a vstupuje do nové herní osobnosti (*Csikszentmihalyi – Bennet 1971*). Vědomí pouhé hry vůbec nevyklučuje, aby takové „jenom hraní“ nebral hráč s největší vážností, dokonce i se zanícením, které přejde v nadšení a na čas úplně zruší označení „jenom“ (*Huizinga 1971*, 15).

Kromě tohoto výše popsaného významu her z hlediska člověka jako psychosociální osobnosti se kulturní historikové zaměřují na roli **her v měřítku společenském**. I když tento problém může být studován z různých pohledů, v konečném důsledku se jednotlivé přístupy navzájem prolínají. V každém případě si společnost význam her uvědomuje a často dochází k jejich institucionalizaci. Pod tím si v souladu s chápáním B. Malinowského můžeme představit, že se na vlastní skutečnost hraní her „nabalí“ soubor entit zahrnujících normy, personál, hmotné zařízení, aktivity a funkce (*Soukup 1994*, 78–80). Tento soubor pak začne fungovat jako systém a začne rovněž komunikovat s ostatními systémy dané společnosti. Význam her je zde rovnocenný pozici sakrálních, obvykle rituálních aktivit, a proto jsou v primitivních společnostech herní a posvátné komponenty blízce příbuzné. *J. Huizinga (1971, 26)* tento vztah vyjádřil metaforicky: „závodní dráha, tenisový kurt, na dláždění nakreslené pole pro dětskou hru nebe-pekle-ráj či šachovnice se formálně neodlišují od chrámu nebo kouzelného kruhu“. Podle tohoto autora jsou hra a rituál dualistickým vyjádřením stejné sociální nutnosti: oboje vychází z potřeb lidí masově konzumovat sociální energii (k tomu také *Oliva 2002*).

Hry byly a stále jsou významným druhem rituálního chování a jako takové je lze studovat s přispěním sociální teorie náboženství, např. teoretických východisek studia náboženství E. Durkheima. Vycházíme z toho, že náboženství a víra má dvě roviny: statickou a dynamickou. Statická rovina je představována stabilními prvky symbolického systému, jako jsou nadpřirozené síly, božstva, tabu a symboly (pro další výklad je důležité, že symboly mohou nabýt i podoby osoby, v našem případě osoby hráče). Dynamickou složku religiózního světa tvoří magie, ceremonie a rituály včetně her. Hlavní myšlenkou Durkheimovy sociální teorie náboženství je, že náboženství a rituály (spolu s hrami) slouží ze společenského hlediska k udržování a opakovanému utvrzování morálního pořádku (*Birrell 1981*). To vysvětluje, proč na řadě míst světa hry byly spojeny se sakrálním obnovováním světa a otvíráním nových chronologických cyklů, což vychází z „potřeby archaických společností periodicky se regenerovat anulováním doby“ (*Eliade 1993*, 59).

Obr. 1. Ideální rekonstrukce jednoho z typů rondelů s jedním příkopem a dvěma vnitřními palisádami – Goseck, Sasko-Anhaltsko (převzato z *Bertemes et al. 2004*, Abb. 16, upraveno).

Fig. 1. Optimal reconstruction of one type of rondel with a ditch with two inner palisades – Goseck, Saxony-Anhalt (taken from *Bertemes et al. 2004*, Abb. 16, altered).

Rituál se podobně jako hra rovněž „hraje“, na rozdíl od hry však nejsou definována jen pravidla „hry“, ale i její „výsledek“. *C. Levi-Strauss (1996, 50)* popisuje rituál jako „jakousi privilegovanou partii, která byla ze všech možných partií vyvolena proto, že jediná vyúsťuje v určitý typ rovnováhy mezi oběma týmy“. Zajímavou transpozici uvádí též autor: domorodci kmene Gahuku-Gama z Nové Guineje se naučili hrát fotbal, ale hráli vždy tolik zápasů, aby obě strany měly stejný počet vítězství – hra se tu proměnila v rituál.

V minulosti (i v současnosti) tvořily hry součást rituálů, takže např. hry na šanci byly provozovány za účelem věštění budoucnosti a usnadnění důležité volby. Rituály také tvořily a tvoří součást her, kdy obzvláště silný důraz je kladen na úkony, které hru předcházejí a které ji ukončují. U předhistorických společností jde např. o pohlavní zdrženlivost, potravní tabu, tance apod.; v dnešním světě je to losování stran, vyvěšování vlajek, hymny, výměna dárků. Cílem tohoto typu ritualizovaného chování je zdůraznit stav přechodu mezi všedností a světem hry. Role rituálních podnětů je znásobena u her probíhajících před obecnstvem, protože zde je třeba docílit patřičného emočního rozpoložení nejen u hráčů, ale i u diváků. Sociální masa pohlčená atmosférou hry je snadno manipulovatelná, což v případě institucionalizovaných her jejich organizátoři často využívají. Zaujatost hrou se může rovnat náboženskému vytržení, což znovu upomíná na sejetí her a religiozity (*Birrell 1981; Huizinga 1971; Olivová 1979*).

Z uvedeného vyplývá, že hry v tradičních společnostech zdaleka nejsou jen volnočasovou aktivitou, ale tvoří nedílnou součást sociálního a sakrálního světa. Hry navíc představují natolik integrální součást lidské kultury, že bychom se neměli ptát, zda tomu tak bylo i v prehistorické minulosti, ale spíše pátrat v archeologických pramenech po důkazech či vodítkách, které by to potvrzovaly.

Rondely: fenomén 1. poloviny 5. tisíciletí. př. n. l.

V geografickém prostoru střední Evropy se setkáváme už od období kultury s lineární keramikou (5600–5000 př. n. l.) s některými formálně i rozměrově výraznými strukturami. Jsou to objekty tvořené příkopem nebo palisádou, které mají v uvedené periodě podle obecně přijímané interpretace spíš defenzivní účel a disponují rozmanitým, nejčastěji nepravidelným půdorysem a různými rozměry (Höckmann 1990, 67; Berkovec – Čížmář 2001, 19–45; Berkovec 2004; Daim – Neubauer Hrsg. 2005, 10). Podobné struktury lze sledovat rovněž v kulturně rozmanitějším období 1. pol. 5 tis. př. n. l. (Meyer – Raetzel-Fabian 2006). Ve stejném časovém úseku se však na širším teritoriu několika relativně současných archeologických kultur³ objevuje skupina formálně vymezených objektů, tzv. rondelů. Tyto rondely jsou podle poznatků z lépe prozkoumaných lokalit někdy zachyceny ve speciálně vymezeném prostoru sídelního areálu, odděleném příkopem nebo palisádou (Pavlů – Rulf – Zápotocká 1995, fig. 5; Podborský a kol. 1999, 117; Daim – Neubauer Hrsg. 2005, 13).

Je možné již v hmotné kultuře mladého neolitu prokázat změny, které by svědčily o významnějších strukturálních posunech společnosti a kultury? Dosavadní prostorové uspořádání neolitického sídelního areálu se v této době začíná měnit. Lze sledovat rozdělení sídelního areálu na část obytnou, pohřební a tzv. sociokultovní, kterou by mohly charakterizovat právě rondely (Pavlů – Rulf – Zápotocká 1995). Mnohem častěji než ve starších lokalitách jsou archeologicky odkryvána přilehlá pohřebiště (Pavlů – Zápotocká 2007). Na těchto pohřebištích se objevují výbavu atypické a bohatší hroby (Zápotocká 1998; Daim – Neubauer Hrsg. 2005). Dále jsou ve stejné době sledovány výrazné změny ve tvarech a výzdobě keramiky (až 70 % keramiky bývá zdobeno složitými ornamenty: Podborský et al. 1977; Rulf 1998) nebo v půdorysech, a patrně i vlastních konstrukcích domů (Podborský et al. 1977; Rulf 1998; Preuss Hrsg. 1998; Pavlů – Zápotocká 2007). Na územích všech výše uvedených archeologických kultur se rovněž objevuje nezanedbatelné množství importů kamenných surovin a keramiky (Petrasch 1991; Kazdová – Peška – Mateiciucová 1999; Mateiciucová – Trnka 2004). Celkově můžeme shrnout, že se jedná o trendy zachytitelné v celé střední Evropě, které signalizují komplexní změny dosavadní společnosti.

Rondel je jedním z výrazných spojujících prvků nastalé změny u několika kultur střední Evropy. Za „klasický“ mladoneolitický rondel bývá považován komplex jednoho či několika víceméně okrouhlých příkopů s typickým hrotitým tvarem profilu a jednoho či několika okrouhlých koncentrických žlábků uvnitř prostoru vymezeného příkopem s nejmenším průměrem. Podle výsledků z výzkumů byla v těchto žlábcích dříve ukotvena palisáda. Do vnitřní uzavřené plochy vede jeden či několik vstupů, které většinou respektuje i palisáda (palisády). Pokud jsou vstupy příkopů v sudém počtu, potom je nalézáme symetricky proti sobě (obr. 1).⁴

³ Lengyel Lgk I (Slovensko, Maďarsko), kultura s moravskou malovanou keramikou MMK Ia (Morava, Dolní Rakousko), kultura s vypichanou keramikou StK IVa (Čechy, Sasko, Braniborsko), Oberlauterbach (jihových. Bavorsko), Grossgartach GG A (záp. Bavorsko, Hessensko), Rössen (Hessensko).

⁴ Není záměrem této práce předestřít podrobnou literární rešerši týkající se rondelů. Srovnávací recenzi základních prací (Podborský 1988; Petrasch 1990; Trnka 1991) provedl J. Rulf (1993). Historie bádání o rondelech byla už také několikrát shrnuta: viz Podborský a kol. 1999, 7–16.

V průběhu 2. pol. 20. a počátkem tohoto století došlo k výraznému nárůstu nově objevených lokalit s rondely, zejména na západním Slovensku, v Dolním Rakousku, České republice a několika spolkových zemích Německa (*Petrasch 1990; Trnka 1991; Kuzma 1997; 2001; 2005; Kuzma – Tirpák 1998; 2001; 2004; Podborský a kol. 1999; 2001; Čížmář 2002; Bartels et al. 2003; Kovárník 2004; Pavúk – Karlovský 2004; Řídký – Daněček v tisku; Daim – Neubauer Hrsg. 2005 ad.*).

Kromě nalezišť s jedním rondelem evidujeme také více než desítku sídelních areálů se dvěma a více rondely. Na základě dosavadních znalostí však nelze prokázat ani jejich paralelní existenci, ani následnost. Faktem je, že všechny lépe dokumentované případy se prostorově respektují. V současnosti se nelze opřít ani o absolutní dataci jednotlivých rondelů. U všech takto datovaných objektů jde o příliš široký časový rozptyl a disponujeme daty pouze z malého procenta zkoumaných případů (*tab. 1*).

Lokalita/rondel	datace (cal. B.C.)	literatura	typ (viz obr. 4)
Kamegg (Dolní Rakousko)	4658–4580	<i>Trnka v tisku/in press</i>	typ 1
Glaubendorf (Dolní Rakousko)	4800–4600	<i>Daim – Neubauer Hrsg. 2005, 57</i>	
Goseck (Sasko-Anhaltsko)	4890–4710	<i>Bertemes – Northe 2006, Abb. 8</i>	typ 2
Schletz (Dolní Rakousko)	4840–4490	<i>Daim – Neubauer Hrsg. 2005, 90</i>	typ 5
Künzing-Unternberg (Bavorsko)	4840–4590	<i>Petrasch 1990, 463</i>	
Friebritz 2 (Dolní Rakousko)	4674–4620	<i>Trnka 1991, 319</i>	
Steinabrunn (Dolní Rakousko)	4810–4590	<i>Daim – Neubauer Hrsg. 2005, 66</i>	

Tab. 1. Publikovaná data ¹⁴C pouze z příkopů rondelů.

Tab. 1. Published ¹⁴C data only from rondel ditches.

Kultura	celkem rondelů	minimum	QI	medián	průměr	QIII	maximum	rozptyl QI-QIII	rozptyl úplný
StK	29	35	52	70	75,52	94	140	42	105
Obl	9	46	58,5	71	72,56	83,5	110	25	64
GG-Röss	3	45	45	65	96,67	nelze	180	nelze	135
MMK	37	36	74	83	89,89	104,5	201	31	165
LgK	22	30	40	100	95,68	130,5	210	91	180

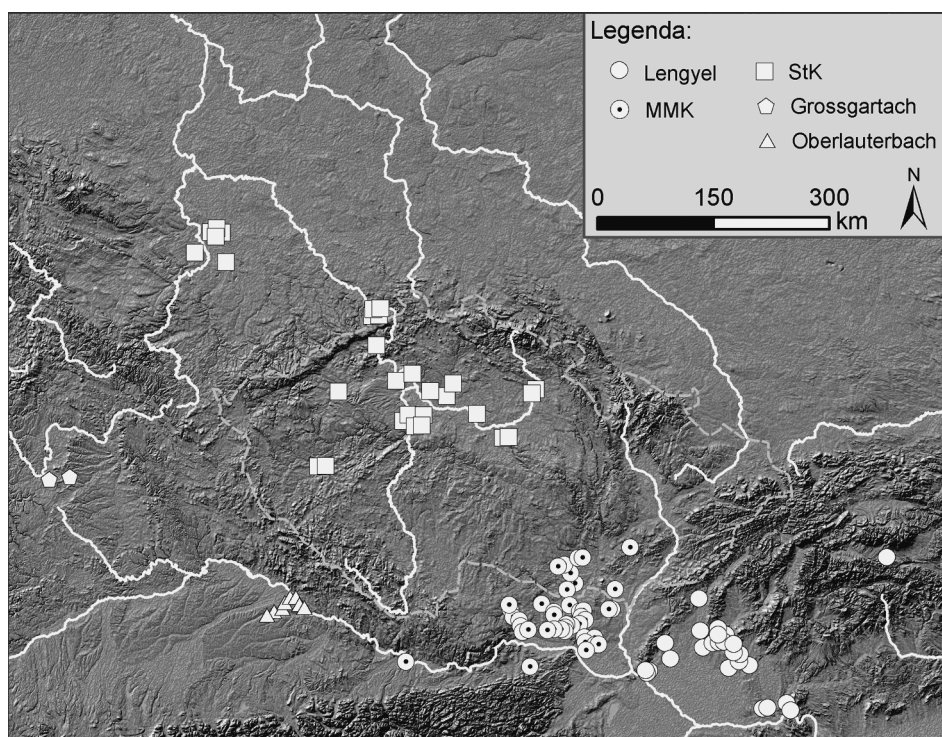
Tab. 2. Srovnání max. průměrů největších příkopů podle jednotlivých kultur (v metrech).

Tab. 2. Comparison of max. diameters of largest ditches by culture (in m).

Kultura	celkem rondelů	minimum	QI	medián	průměr	QIII	maximum	rozptyl QI-QIII	rozptyl úplný
StK	26	32	45	60	61,69	72,25	130	27	98
Obl	9	37	45,5	52	53,89	62	80	17	43
GG-Röss	3	45	45	65	86,67	nelze	150	nelze	105
MMK	38	36	52	59,5	69,45	77	201	25	165
LgK	21	30	40	90	82,52	115	148	75	118

Tab. 3. Srovnání max. průměrů nejmenších příkopů podle jednotlivých kultur (v metrech).

Tab. 3. Comparison of max. diameters of smallest ditches by culture (in m).

Obr. 2. Rondely ve střední Evropě použité pro analýzy v textu. Symboly označují jednotlivé archeologické kultury. Mapový podklad Earth Satellite Corporation® ESRI®.

Fig. 2. Rondels in Central Europe used for the analysis in the text. Symbols designate the various archaeological cultures. Map basis Earth Satellite Corporation® ESRI®.

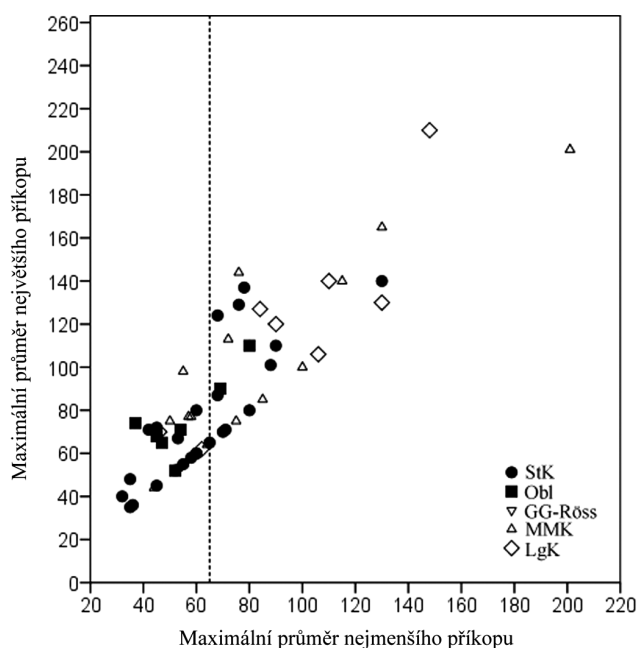
Srovnání formálních vlastností u celkem 108 rondelů z prostředí několika archeologických kultur bude předmětem následující části (*obr. 2*).⁵ Rondel lze rozdělit do dvou základních stavebních částí:

- jednoho a více příkopů s různým počtem a tvarem vstupů;
- jedné a více souvislých nebo i přerušovaných palisád, rovněž s různým počtem a tvarem vstupů.

Příkop

Na příčném profilu hrotitý příkop, někdy až 14 m široký a až 5 m hluboký, je nejvýraznější a nejlépe archeologicky zachytitelnou částí rondelu. Příkopy mají víceméně pravidel-

⁵ Údaje o rozměrech a tvarech rondelů byly převzaty z: *Bartels et al. 2003; Bertermes et al. 2004; Bureš – Drápela 2007; Čížmář 2002; Daim – Neubauer Hrsg. 2005; Daněček 2002; 2005; Hasenhündl – Neubauer – Trnka 2005; Kalferst – Vávra 1998; Křivánek – Kuna 1993; Kuzma 1997; 2001; 2005; Kuzma – Tírpák 2001; 2004; Lissek et al. 2007; Metlička 2005; Němejcová-Pavůvková 1995; Pavlů 1982; 1983–1984; Pavlů – Rulf – Zápotocká 1995; Pavúk – Karlovský 2004; Petrasch 1990; Podborský a kol. 1999; 2001; Řídký 2008; Řídký – Daněček v tisku; Schier 2005; Stäuble 2002; Tírpák 2005; Trnka 1991.*

Obr. 3. Graf korelace maximálního zachyceného průměru největšího příkopu rondelu a maximálního zachyceného průměru nejmenšího příkopu u vícenásobných rondelů (v metrech). Přerušovaná čára vyznačuje medián v hodnotách nejmenších příkopů. Symboly označují jednotlivé archeologické kultury. Údaje o rondelích byly převzaty z prací cit. v pozn. 5.

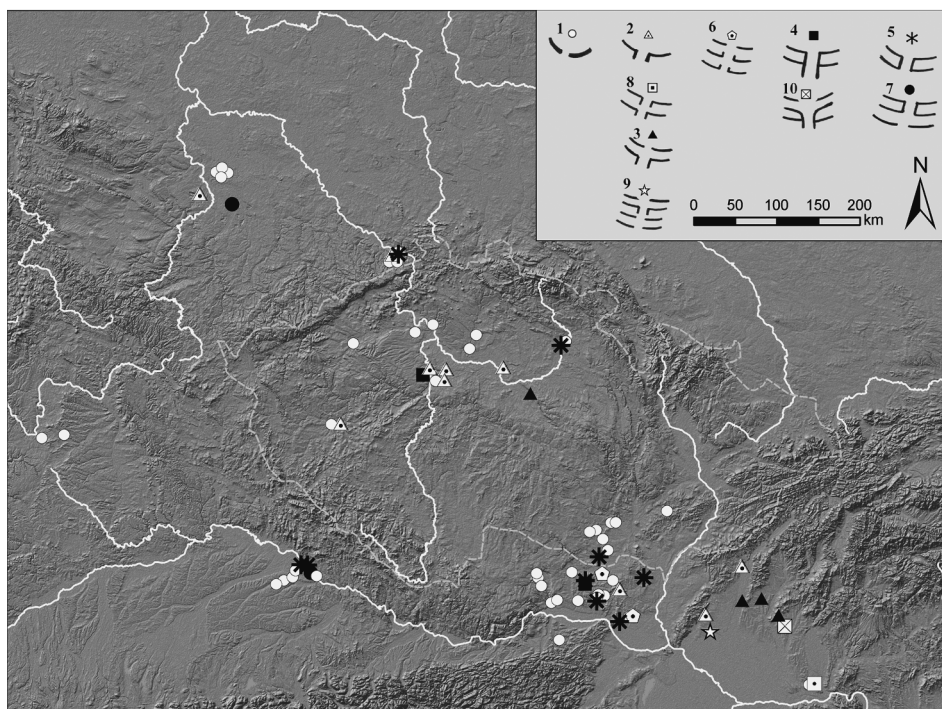
Fig. 3. Graph of correlation of maximum recorded diameter of largest rondel ditch (axis Y) and maximum recorded diameter of smallest ditch (axis X) for multiple rondels (in m). The dotted line marks the median in the values of the smallest ditches. Symbols designate the various archaeological cultures (see bibliography in note 5).

ný okrouhlý půdorys, který je tím více nepravidelný, čím je jeho průměr větší (Podborský a kol. 2001, 157–166; Stäuble 2002). Ve většině publikací bývá uveden maximální průměr objektu, tedy průměr největšího příkopu, méně často jsou uváděny maximální průměry všech jednotlivých příkopů.⁶ Zde se zaměříme na maximální průměry uzavřené největším, příp. nejmenším příkopem. Dále provedeme formální analýzu tvarů vstupů.

Podle sledovaných objektů osciluje **maximální průměr rondelů** mezi 30 a 210 m, přičemž nejčastější hodnoty se pohybují mezi 55 a 97 m (tab. 2; obr. 3). Jak už bylo upozorněno ve starších publikacích, rondely s více příkopy bývají větší (Petrasch 1990, 444; Trnka 1991, 314–315). Hodnota maximálního průměru rondelu je velmi variabilní, a celková velikost tudíž nemusela přímo souviset s požadovanou funkcí objektu.

Maximální průměr nejmenšího příkopu se pohybuje mezi 30 a 201 m, nejčastěji však mezi 48 a 85 m (tab. 3; obr. 3). Rondely z různých kulturních prostředí vykazují v tomto případě podobné hodnoty v mediánech. Také rozptyly hodnot mezi kvartily I–III nejsou tak široké jako u rozměrů největšího příkopu. Z porovnávaných rondelů vybočují pouze objekty z prostředí kultury LgK, což přisuzujeme problematickému datování některých objektů ze Slovenska, většinou opřenému o leteckou a geofyzikální dokumentaci, ale neověřenému následnou sondáží.

⁶ V současnosti dokumentované šířky a hloubky příkopů neodpovídají původním rozměrům. Podle pozorování vedoucích výzkumů dochází např. každý rok v rakouském Glaubendorfu k úbytku 1–2 cm ornice. Jen v posledních 50 letech zde počítají s úbytkem až 1 m ornice (Daim – Neubauer Hrsg. 2005, 56). Někdy bývají v profilech příkopů dokumentovány reparace, a to i několikanásobné (např. Petrasch 1990, 458–459), což poukazuje na náročnost údržby těchto objektů a na jejich dlouhodobé využívání.

Obr. 4. Typy vstupů u příkopů rondelů na sledovaném území. Nejasné případy nejsou zobrazeny. Údaje o rondelích byly převzaty z prací cit. v pozn. 5. Mapový podklad Earth Satellite Corporation® ESRI®.

Fig. 4. Types of entries for rondel ditches in the territory in question. Unclear examples are not shown. Map basis Earth Satellite Corporation® ESRI®.

Typy rondelů jsme dále porovnali na základě **formování vstupů u příkopů**. Celkem bylo rozpoznáno 10 různých typů vstupů (obr. 4). Podle tohoto hlediska se lze na celém území výskytu rondelů setkat zejména s kombinací typů 1 a 2. Tyto dva typy je tedy možné považovat za základní tvarové elementy ve formách vstupů u příkopů. Kombinace těchto dvou vchodových typů překračují hranice jednotlivých kultur, jak je možné vidět na typech 3, 4, 5, 7.⁷ Vzhledem k nárůstu objevů nových rondelů po celém území střední Evropy není v současnosti možné spojit některý z typů rondelů s konkrétní archeologickou kulturou.

Palisáda

Palisády tvořily nedílnou součást rondelů. Na základě poznatků z počítačových rekonstrukčních modelů a experimentálních rekonstrukcí tvořila hustá palisáda důležitý vizuální předěl (obr. 5). Skrz otvory v palisádových ohrazeních, a to zejména v místech vstupů, se mohla realizovat podle některých badatelů příslušná pozorování oblohy (viz *Daim – Neubauer Hrs. 2005, 63–79; Pavúk – Karlovský 2004; Schlosser 2006*).

⁷ Zaměření jednotlivých vstupů ke světovým stranám dává podněty k úvahám o astronomické funkci těchto objektů. Vzhledem k torzovitosti poznání jednotlivých rondelů se tímto tématem nezabýváme.

Vnitřní palisádové žlábký jsou pro svoji malou hloubku první částí, jejíž stopy bývají relativně rychle oderodovány. Vzorků pro srovnání je výrazně méně než v případě příkopů, u některých rondelů není jisté, zda zde stopy některých palisád nechybějí. Pro srovnání proto přicházel v úvahu spíše orientační počet palisád, tvar jejich vstupu a průměr nejmenší palisády. Pro naše téma byl důležitý zejména maximální průměr nejmenších palisád, *de facto* velikost vnitřní plochy rondelů.

Hodnoty se ve sledovaném vzorku pohybovaly v poměrně vysokém rozpětí mezi 21 a 90 m, což spíše potvrzuje uvedené obavy o možné druhotné absenci stop některých palisád. Nejčastěji se dokumentované nejmenší průměry v konstrukci rondelu pohybovaly mezi 33 a 54 m (*tab. 5; obr. 6*). Podobné hodnoty mohly být sledovány zejména u lépe zachovalých, zkoumaných a datovaných rondelů (*tab. 4; obr. 7*).

Typ vstupu (obr. 4)	celkem rondelů	minimum	QI	medián	průměr	QIII	maximum	rozptyl QI-QIII	rozptyl úplný
1	16	21	31,25	48	44,38	53	81	22	60
2	5	23	31,5	40	39,4	47	49	16	26
3	2	42	42	61	61	nelze	80	nelze	38
4	2	22	22	38,5	38,5	nelze	55	nelze	33
5	4	35	37,5	52,5	57,5	82,5	90	45	55
6	1	nelze	nelze	nelze	nelze	nelze	nelze	nelze	nelze
7	2	28	28	45	45	nelze	62	nelze	34
8	1	nelze	nelze	nelze	nelze	nelze	nelze	nelze	nelze

Tab. 4. Srovnání max. průměrů nejmenších palisád podle typů vstupů u příkopů (v metrech).

Tab. 4. Comparison of max. diameters (in m) of smallest palisades for rondels by type of entry (see fig. 4).

Kultura	celkem rondelů	minimum	QI	medián	průměr	QIII	maximum	rozptyl QI-QIII	rozptyl úplný
StK	12	21	23,25	42,5	41,83	52	80	29	59
Obl	5	28	28,5	35	37,4	47,5	60	19	32
MMK	13	30	39	52	52,08	56	90	17	60
LgK	3	42	42	50	55,33	nelze	74	nelze	32

Tab. 5. Srovnání max. průměrů nejmenších palisád u rondelů podle jednotlivých kultur (v metrech).

Tab. 5. Comparison of max. diameters of smallest palisades for rondels by culture (in m).

Situaci s několika rondely v jednom konkrétním sídelním areálu nejlépe ilustruje případ saské lokality Dresden-Nickern (H. Stäuble in: *Bartels et al. 2003*, Tab. 2). I když se maximální průměr čtyř rondelů odkrytých na tomto nalezišti pohyboval mezi 30 až téměř 90 m a rondely se lišily počtem příkopů i typem vstupů, byl průměr nejmenší palisády u Dresden-Nickern 1 a 4 téměř identický. U dalšího ze zdejších rondelů není znám a u Dresden-Nickern 2 se lišil o 7 m.

Shrnutí pro následující interpretaci

Z výše uvedených zjištění lze formulovat hypotézu, že mezi nositeli několika relativně současných kultur v 1. pol. 5. tis. př. n. l. byla sdílena znalost archetypu rondelu o standard-

Obr. 5. Pohled dovnitř rondelu z místa vstupu. Plocha uvnitř byla pro vnějšího pozorovatele z větší části zakryta. Rekonstrukce rondelu ve Steinabrunn, Dolní Rakousko (převzato z *Daim – Neubauer Hrsg. 2005*, Abb. 2.26, upraveno).

Fig. 5. View inside a rondel from the entry point. The space inside was mostly hidden from external observers. Reconstruction of rondel in Steinabrunn, Lower Austria (taken from *Daim – Neubauer Hrsg. 2005*, Abb. 2.26, altered).

ním průměru mezi 50 a 80 m. Tento rondel disponoval 1–3 vnitřními palisádami s nejmenším průměrem většinou 40–52 m. Do rondelu vedly vstupy typu 1 nebo 2 (*obr. 4*).

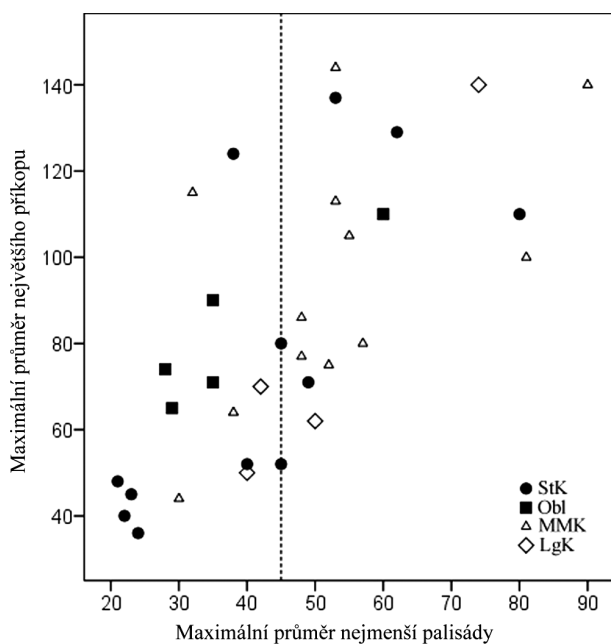
Nejmenší příkop u několikanásobných rondelů bývá nejširší a nejhlubší, ostatní příkopy byly zřejmě hloubeny později. Mohlo jít pouze o jakýsi rituální „restart“ funkce objektu.⁸ Důležitá byla hlavně vnitřní plocha objektu, která je i u rondelů různých velikostí podobná. To se týká také rondelů z odlišných archeologických kultur.

Závěry plynoucí ze srovnání zejména rozměrů konstrukčních částí rondelů naznačují, že tyto objekty byly stavěny pro podobný účel a že se šířily z jednoho geografického/kulturního ohniska. Proč se rondely liší počtem a zaměřením vstupů, není možné na základě současných znalostí a současnými metodami spolehlivě vysvětlit.

Pro následující etnohistorickou analogii je důležité doplnit některé další výchozí informace:

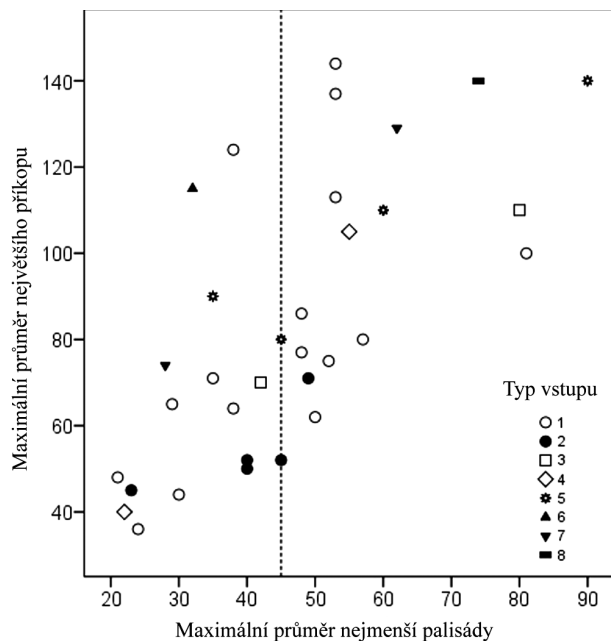
- Rondely byly umísťovány do vymezených míst uvnitř sídelních areálů, spíše na mírné svahy nebo roviny. Jejich vnitřní plocha byla podle většiny odborníků prázdná.
- Rondely vykazují shodný nebo podobný půdorys a mají stejné konstrukční části.
- Rondely jsou nalézány pouze v některých sídelních areálech v mikroregionech. V lépe prozkoumaných regionech (např. Dolní Rakousko) jsou sídelní areály s rondely odkrývány v téměř pravidelných rozestupech (*Daim – Neubauer Hrsg. 2005*, 241).
- Výstavba rondelů předpokládá předchozí znalosti o jejich konstrukci a někoho s vyšším sociálním statusem, kdo stavbu řídil, nebo ji inicioval. Možnou existenci takové vrstvy dokládají nálezy importů a hrobů s bohatší výbavou. Fakt samotné výstavby

⁸ Při porovnávání rondelů pouze na základě počtu příkopů nebyla v minulosti shledána žádná pravidelnost až na skutečnost, že rondely s vyšším počtem příkopů bývají větší.

Obr. 6. Graf korelace maximálního zachyceného průměru největšího příkopu a maximálního zachyceného průměru nejmenší vnitřní palisády u sledovaných rondelů (v metrech). Přerušovaná čára vyznačuje medián v hodnotách palisád. Symboly označují jednotlivé archeologické kultury. Údaje o rondelích převzaty z prací cit. v pozn. 5.

Fig. 6. Graph of correlation of maximum recorded diameter of largest ditch (axis Y) and maximum recorded diameter of smallest inner palisade (axis X) for rondels examined (in metres). The dotted line marks the median in the values of the palisades. Symbols designate the various archaeological cultures (see bibliography in note 5).

Obr. 7. Graf korelace maximálního zachyceného průměru největšího příkopu a maximálního zachyceného průměru nejmenší vnitřní palisády u sledovaných rondelů (v metrech). Přerušovaná čára vyznačuje medián v hodnotách palisád. Symboly označují typy vstupů podle obr. 4. Údaje o rondelích byly převzaty z prací cit. v pozn. 5.

Fig. 7. Graph of correlation of maximum recorded diameter of largest ditch (axis Y) and maximum recorded diameter of smallest inner palisade (axis X) for rondels examined (in m). The dotted line marks the median in the values of the palisades. The symbols designate the types of entrance in accordance with fig. 4 (see bibliography in note 5).

rondelů přináší další předpoklady: 1) Na sídlišti je dostatek obyvatel, kteří se nezapoujijí do běžných subsistenčních aktivit a soustředí se jen na stavbu rondelu (hloubení, kácení, výroba nástrojů pro stavbu). Tím by ovšem pro místní obyvatele vznikla po-

měrně dlouhodobá energetická zátěž, a to i po několik let (*Bartels et al. 2003*, 124; *Daim – Neubauer Hrsg. 2005*, 101). 2) Celou stavbu mohli řídit a provádět také specialisté pohybující se po širším území několika archeologických kultur (viz *Kazdová – Peška – Mateiciucová 1999*, 110). 3) V další možnosti se počítá se zapojením obyvatel dalších komunit z mikroregionu (*Petrasch 1990*).

– V rámci jednoho sídelního areálu se v některých případech nachází více rondelů. Tyto rondely se prostorově respektují a bývají zachyceny v různých vzdálenostech od 40 do 700 m (medián 200 m: *tab. 6*).

Lokalita	Počet rondelů	Vzdálenost nejbližších rondelů (m)	Datace
Bylany	2	50	StK
Praha–Krč	2	40	StK
Vedrovice	2	90	MMK
Dresden–Nickern	3	170	StK
Kyhna	4	150	StK
Glaubendorf	2	200	MMK
Puch–Kleedorf	2	300	MMK
Pranhartsberg	2	400	MMK
Wilhelmsdorf–Poysdorf	2	700	MMK
Friebritz	2	700	MMK
Hornsburg	2	550	MMK

Tab. 6. Případy sídelních areálů s více rondely.

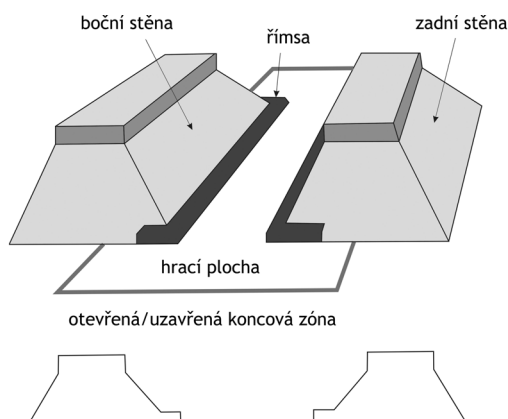
Tab. 6. Examples of settlement areas with more than one rondel.

Na základě výše uvedených charakteristik rondelů se domníváme, že jednou ze zcela legitimních interpretací je pojetí rondelů jako hřišť, neboli prostranství pro provozování her jakožto specifické kulturní aktivity. Relevantnost tohoto vysvětlení se pokusíme podpořit příkladem mezoamerické hry *juego de pelota*.

Mezoamerická míčová hra jako interpretační model

Příkladem kulturního prostoru, pro který je význam her doložen i v prehistorickém období, je Mezoamerika. Z archeologického hlediska je zajímavý jednak místní vývoj formální podoby hřišť na míčovou hru (šp. *juego de pelota* – dále JDP; nahuatl: *ulama, tlachtli*; maya: *pok-ta-pok* ad.) od časného formativního období (1600–1200 BC) v podstatě do současnosti, jednak interpretace významu této hry v kontextu mezoamerické společnosti.

Podle archeologických, ikonografických a písemných pramenů se jedna z variant mezoamerické rituální míčové hry (jejíž popis je pro naše účely podružný: viz např. *Scarborough – Wilcox 1991*) konala v k tomu vybudovaných, víceméně standardizovaných strukturách – hřištích. Hřiště na JDP tvořily dvě úzké paralelní, několik desítek metrů dlouhé stavby s vnitřní zdí složeného vertikálního profilu (tj. sestávající z kombinací vertikálních, horizontálních a nakloněných rovin), někdy doplněné konstrukcemi uzavírajícími kratší strany

Obr. 8. Schéma architektonických prvků hřiště na juego de pelota (převzato z Hill – Clark 2001, 337).

Fig. 8. Diagram of architectural elements of juego de pelota court (taken from Hill – Clark 2001, 337).

hřiště; v závislosti na otevřenosti nebo uzavřenosti kratších stran se pak půdorys hřišť podobal tvaru písmene I nebo dvojitého T (obr. 8).

Nejstarší průkazné hřiště na JDP identifikovali r. 1995 Warren Hill, Michael Blake a John Clark (1998) v lokalitě Paso de la Amada (Chiapas); hřiště datované 1400–1250 BC je 80 m dlouhé s bočními platformami jen 1,5 m vysokými.⁹ V průběhu vývoje JDP jsou doloženy lokality s několika současně fungujícími hřišti na JDP (až 24 hřišť na postklasické lokalitě Cantona), příp. s dvojitými či trojitými hřišti (např. postklasické lokality Malpaso, Tikal; Taladoire 2000, 27). Etnohistorická svědectví dokládají pravidelné zametání a úklid hrací plochy (Fox 1996, 489), veškeré primární doklady použití hřišť s výjimkou intencionálně uložených (základové oběti, pohřby a depoty) tak zmizely.

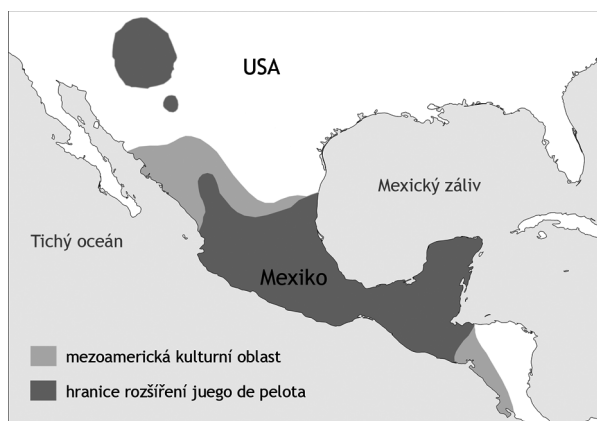
JDP je častým motivem reliéfní výzdoby stěn hřišť (např. El Tajín, Chichén Itzá), objevují se ale i trojrozměrné modely hřišť a zobrazení hráčů. Hra je bohatě zmiňována v předkontaktních kodexech (např. Kodex Vaticanus B, Kodex Nuttall) i v původní slovesnosti (např. Popol Vuh), popisují ji i první španělští kronikáři (de la Garza 2000). Hráči JDP byli dokonce přivezeni na dvůr Karla V., kde je r. 1528 kresebně zachytil Christoph Weiditz (Turok 2000, 60).

Z literárních pramenů (de la Garza 2000) lze zjistit mytologické, religiózní, astronomické a další aspekty hry, zároveň se však zdá, že JDP se v době kontaktu mezoamerické a evropské civilizace již nacházela na přechodu od rituálu ke sportu a v mnohém se podobala moderním verzím hry. V současnosti se různé varianty JDP (hrané pálkou, rukou, nebo boky) provozují pod názvem *ulama* především v mexických státech Michoacán, Guerrero, Oaxaca a Sinaloa. Nejtradičnější verze, *ulama*, hraná boky, je zřejmě přímým pokračováním předhispánské JDP; přes zákaz (1585) jejího provozování mexickými koloniálními úřady pro její rituální konotace se dochovala dodnes (Turok 2000).

Na základě tohoto stručného nástinu JDP a výše podané charakteristiky rondelů lze u obou jevů definovat základní shodné prvky, které se zdají být nezávislé na konkrétním kulturním prostředí:

⁹ Nejstarší doklady JDP vůbec v podobě dvanácti plných latexových míčů o průměru až 30 cm byly objeveny r. 1996 v lokalitě El Manatí a datují se do 1600 BC (Ortiz – Rodríguez 1999).

Obr. 9. Rozšíření juego de pelota (převzato z *Taladoire 2000*, 25).
 Fig. 9. Spread of juego de pelota (taken from *Taladoire 2000*, 25).

- 1) geografické rozšíření poměrně konzistentně definovaného architektonického prvku (rondely na jedné straně a hřiště na JDP na straně druhé charakterizuje konstantní tvar, shodné základní elementy konstrukce, srovnatelné rozměry vnitřní plochy), potažmo společenského fenoménu,
- 2) relativně omezená typologická variabilita struktur v časoprostorovém měřítku při předpokládaném zachování shodné základní funkce,
- 3) prázdná vnitřní plocha struktur a malé množství primárních nálezů přímo s nimi souvisejících,
- 4) výskyt jedné či několika struktur v prostoru jedné lokality, jejich možný význam pro status (hierarchické postavení) a vnitřní společenskou organizaci lokality.

Uvedené body tvoří osnovu dalšího textu, který k nim přináší bližší informace založené na archeologických, písemných a ikonografických pramenech.

Výskyt hřišť na JDP je vlastní území Mezoameriky, Jihozápadu USA a Karibiku (*obr. 9*). Paul Kirchhoff jej použil jako jednu z definujících charakteristik mezoamerického kulturního areálu, vedle kalendářního systému, hieroglyfického písma a dalších znaků (*Coe – Koontz 2003*, 11). V uvedeném prostoru bylo dosud objeveno na 1500 těchto struktur v rámci ca 1250 lokalit (*Taladoire 2000*, 22). Základním vodítkem pro typologické studium hřišť je jejich půdorys a vertikální profil zdí ve smyslu počtu architektonických prvků a jejich sklonu (*obr. 8*); další architektonické detaily, jako přítomnost vertikálních kruhů (jakési obdoby basketbalových košů), mezníků hřiště, výklenků ad., jsou pro typologické účely podružné. Na základě kombinace podélného a příčného profilu bylo rozlišeno jedenáct základních typů hřišť na JDP pro Mezoameriku a další pro okrajové oblasti Jihozápadu USA a Karibiku. Jednotlivým typům je připisováno (*Taladoire 2000*) chronologické zařazení od nejjednodušších předklasických až po složitě členěné postklasické formy, zároveň však dochází k přežívání morfologicky nejstarších typů hluboko do postklasického období (*obr. 10, 11*).

Některé typy hřišť se zdají být územně specifické, jiné se však dočkaly širokého rozšíření v celé oblasti výskytu jevu. Metrika jednotlivých částí hřišť (poměr mezi kratší a delší stranou hřiště, podíl vertikálních a horizontálních segmentů stěn a sklon dalších segmentů) prokázala např. určitou formální jednotnost hřišť v oblastech Petén (dnešní sev. Guatemala), Río Bec (dnešní mexický stát Campeche), Puuc a Chichén Itzá (dnešní mexický stát Yucatán)

Obr. 10. Uxmal, hřiště na juego de pelota (foto S. a P. Květinovi).

Fig. 10. Uxmal, juego de pelota court.

v mladším klasickém období (600–900 AD). Jejich podobnost s několika set kilometrů vzdáleným hřištěm v Xochicalco (dnešní mexický stát Morelos) vedla badatele k domněnce o kontaktech mezi oběma regiony (Quirarte 1972, 88–89). Dalším významným ukazatelem odvozeným z metricky hřišť na JDP je vývoj poměru mezi delší a kratší stranou. Zatímco v průběhu dlouhé existence hřišťové architektury byla tato hodnota proměnlivá, od středního postklasického období (1200–1521 AD) docházelo přinejmenším v některých oblastech ke standardizaci rozměrů hřišť ve fixním poměru (Quirarte 1972, 92).

Význam hřiště, resp. hřišť, souvisí s úvahami o roli JDP (a rituálů/her obecně) v procesu akumulace moci a majetku elitou a jejich implikacemi pro status lokality a její postavení v rámci (mikro)regionu. V soutěži o prestiž a nadřazené postavení ve společnosti, spočívající např. v hromadění majetku a vytváření „sociálních dluhů“ v podobě poskytnutých služeb, byly využívány také inovace (např. zavedení keramiky, nových kultigenů ap.). Jednou z takových „novinek“, umožňujících uzurpaci přístupu k materiálním i duchovním zdrojům, mohlo být i provozování JDP (Hill – Clark 2001, 332). Již zmíněné nejstarší doložené hřiště v lokalitě Paso de la Amada, datované ca 1400–1250 BC, se objevuje současně s prvními známkami společenské hierarchizace. Před 1600 BC disponovala každá část lokality vlastním velkým domem, v době vzniku hřiště na JDP však již byly všechny tyto komunitní stavby opuštěny a nadále byla udržována a rozšiřována jen struktura 6 spojená s hřištěm. Autoři výzkumu upozorňují na možnou akumulaci dědičné prestiže, moci a majetku založenou na „přisvojení si“ rituálu JDP (Hill – Clark 2001, 333–334). Interpretaci související s mocenským faktorem podporuje i fakt, že v centrálním Mexiku se hřiště na JDP objevila s přechodem k závlahovému zemědělství (Santley – Berman – Alexander 1991, 11).

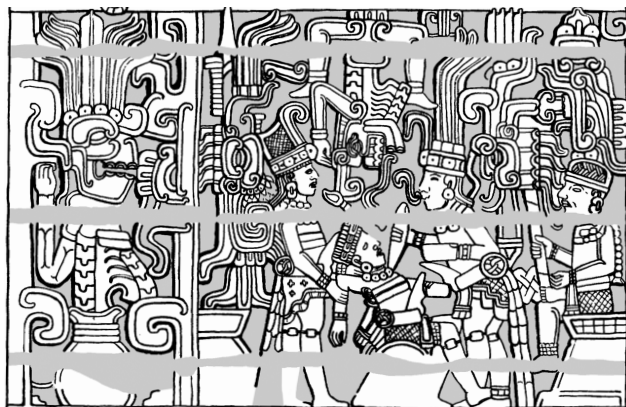

Obr. 11. Chichén Itzá, Velké hřiště (foto S. a P. Květinovi).
Fig. 11. Chichén Itzá, Large Court.

Důležitost, již JDP zřejmě nabyla v procesu vývoje stratifikovaných společností, se odráží v jejím rychlém a dalekosáhlém rozšíření.¹⁰ Na základě studia hřišť v údolí Oaxaca se předpokládá, že masový výskyt hřišť na sklonku formativního období souvisí se vzrůstající centralizací a vojensko-politickým soupeřením jednotlivých celků. Hřiště vyskytující se hlavně v periferních lokalitách nižšího statutu sloužila k vymezení vnějších politických hranic a získání prestiže, jejich výstavbu doprovázelo rovněž budování fortifikací. V pozdějších obdobích došlo k posunu ve významu hry: hřiště se nyní nacházejí hlavně v centrálních lokalitách a slouží jako mezníky vnitřních společenských hranic v hierarchizované společnosti (Kovalewski *et al.* 1991, 37–43).

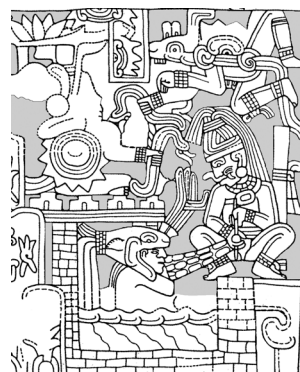
V dalším chronologickém vývoji hřišť na JDP je pozoruhodné jejich praktické vymizení v centrálních oblastech Mexika klasického období (250–800 AD), kdy celému mezoamerickému areálu dominoval kulturní a politický vliv Teotihuacánu. Hřiště z tohoto období známe pouze z okrajových oblastí: státu Guerrero, záp. a severozáp. Mexika a pobřeží Mexického zálivu, ačkoliv motiv JDP je zachycen na nástěnných malbách v samém Teotihuacánu i dalších klasických centrech, a koncept JDP tudíž nebyl zapomenut. Je možné, že v ekonomicky a politicky stabilní teotihuacánské společnosti jednoduše neměla elita zapotřebí posilovat svou pozici (Santley – Berman – Alexander 1991, 11, 18–19). Po úpadku Teotihuacánu a vyznění jeho vlivu v 7.–8. stol. AD dochází k prudkému opětovnému rozkvětu JDP a budování hřišť v postklasickém období (800–1521 AD): do velké míry se jedná o obnovování již dříve existujících struktur. Do postklasického období také spadá většina lokalit s několika současnými hřišti (např. již zmiňovaná Cantona s maximem 24 hřišť, Tajín – 17, Chichén Itzá – 13; viz Fox 1991). V oblastech, kde došlo k regionální centralizaci (Mexické údolí, údolí Oaxaca) nicméně opět klesá počet lokalit s hřištěm na JDP (Fox 1996, 489). Zdá se tedy, že hřiště na JDP fungovala jako symbol moci a upevnění vedoucí politické pozice center,

¹⁰ Ve středním formativním období (900–300 BC) jsou hřiště na JDP již doložena kromě jihu centrálního Mexika jak na pacifickém pobřeží (El Ujuxté, Abaj Takalik), tak v Chiapasu (El Vergel), v pozdním formativním období (400 BC – 200 AD) se provozování JDP a výskyt hřišť rozšířily v mayských nížinách (Pachbitún, Nakbé, Cerros) i v údolí Oaxaca (Monte Albán), dnešním mexickým státě Guerrero a na západě současného Mexika (Taladoire 2000, 26–27).

Obr. 12. El Tajín, Jižní hřiště, Panel 4, výřez (podle *Spinden 1933, 248*, upraveno).

Fig. 12. El Tajín, Southern Court, Panel 4, detail (in accordance with *Spinden 1933, 248*, altered).

Obr. 13. El Tajín, Jižní hřiště, Panel 5 (podle *Coe – Koontz 2003, 141*, upraveno).

Fig. 13. El Tajín, Southern Court, Panel 5 (in accordance with *Coe – Koontz 2003, 141*, altered).

a z jejich frekvence a distribuce lze usuzovat na stupeň politické centralizace. V decentralizovaných systémech je moc a autorita rozptýlena mezi elity sídlící ve vlastních centrech, v nichž budují symboly moci, zatímco ve vysoce centralizovaných státech (Teotihuacán, aztécké dominium) plní sekundární centra pouze dodavatelskou roli. Zjednodušeně: čím méně hřišť, tím centralizovanější společnost (*Santley – Ber- man – Alexander 1991, 4*).

Tuto hypotézu podporuje i teorie *J. W. Foxe (1996)* založená na reinterpretaci starších archeologických nálezů souvisejících s hřišti na JDP z různých lokalit Mezoameriky a vlastního výzkumu v povodí řeky Cuyumapa v Hondurasu. Základové oběti spojené s podsvětím a vodou (obsahující symbolické číslo devět, obsidián, mušlovinu, jadeit apod.), obětní pohřby a depoty rituální keramiky užívané ke společné konzumaci pokrmů a nápojů, doložené z některých hřišť na JDP, podle autora transformovaly hřiště v posvátný prostor. Ten byl používán nejen k vlastní hře chápané jako rituální opakování kosmologických jevů, příp. následovaných lidskými obětmi, ale i k doprovodným „soutěžním hostinám“ (*competitive feasts*) sloužícím k uzurpaci a upevnění moci elitami pomocí redistribuce potravin a majetku. Dokladem této funkce je přítomnost odpadních areálů objevených ve studovaných lokalitách v bezprostřední blízkosti hřišť a vzniklých pravidelným zametáním vnitřní plochy, které obsahovaly střepy jemné servírovací keramiky (zejména misek a lahví, méně pak džbánů a kadidelnic), obsidiánové čepele a úštěpy, keramické figurky, mlecí kameny a další materiál (*Fox 1996, 490–492*). Hřiště na JDP tak představovala místo a prostředek sociální integrace, hierarchizace a politické organizace, s jehož pomocí elita „kontrolovala“ jak společenské, tak nadpřirozené síly.

Zásadní kosmologický význam JDP výborně osvětlují literární a ikonografické prameny. Popol Vuh, soubor legend mayského etnika Quiché zaznamenaných krátce před conquistou, vypráví příběh dvou párů dvojčat – kulturních hrdinů, v němž hraje JDP klíčovou roli. Spíše než samotný obsah mýtu¹¹ je pro

¹¹ Mytičtí sourozenci Hun-Hunahpu a Vucub-Hunahpu hráli na zemi JDP, pány podsvětí Xibalba však obtěžoval hluk při hře a pozvali je do své říše, kde je ve hře porazili. Jedno z dvojčat páni podsvětí pohřbili pod hřištěm v Xibalba, hlavu druhého pověsili na strom jako varování. Tato hlava plavla do dlaně dceři pána smrti, následkem čehož dívka otěhotněla. Ve strachu utekla na tento svět a našla úkryt v domě matky dvojčat Hun-Hunahpu a Vucub-Hunahpu, kde porodila také dvojčata Hunahpu a Xbalanque. Ti po čase našli vybavení na JDP svého otce a strýce, hlukem při hře však i oni pohoršili pány podsvětí a stejně jako první pár dvojčat i Hunahpu a Xbalanque přijali jejich výzvu k měření sil. Ve dne hráli JDP, po nocích úspěšně plnili úkoly pánů podsvětí, až na poslední, při kterém Hunahpu ztratil hlavu, s kterou se následující den mělo hrát; Xbalanqué ji však vyměnil za tykev, která se

naše účely příznačné, že místem komunikace s podsvětím bylo hřiště na JDP. *J. W. Fox (1991)* ztotožňuje hřiště na JDP se symbolickým vstupem do podsvětí; hra samotná podle něj představuje obraz kosmologických jevů (pohyb Slunce a Měsíce) a spojuje binární opozice (den a noc, mužský a ženský princip apod.). Zároveň interpretuje hřiště jako místo interakce jednotlivých sociopolitických jednotek, jak na úrovni rodových linií, tak mezi samostatnými politickými útvary, a identifikuje příběhy Popol Vuhu jako politické dějiny etnika Quiché včetně promítnutí mytologické topografie do skutečných archeologických lokalit. Jakkoli problematický takový výklad může být, přijatelným argumentem zůstává základ rituální funkce JDP v symbolickém opakování mýtů a pomyslném „udržování chodu světa“ pomocí obětí. Tento rudimentární význam si zřejmě JDP podržela v prostoru i čase, byť se jednotlivé varianty JDP lišily materiálním vybavením i detailní symbolikou (*Cohodas 1991*, 251–255).

Význam hřišť na JDP dokládá např. reliéfní výzdoba jižního hřiště (Juego de pelota Sur) v postklasické lokalitě El Tajín (800–1200 AD) v dnešním Veracruz. ¹² Na šesti panelech je zde zobrazen průběh JDP a následné oběti včetně příslušných kosmologických konotací (viz *Wilkerson 1991*): jednotlivých scénám přihlížejí bůh deště, bůh větru, bůh smrti a doprovázejí je symboly Venuše a *ollin* (pohyb, trvání světa); sami hráči JDP zřejmě představují jednotlivá božstva. Klíčovým pro porozumění hlubšímu smyslu JDP je čtvrtý panel v severových. rohu hřiště (*obr. 12*), zachycující přípravu k lidské oběti po skončení hry, a poslední panel uprostřed jižní stěny hřiště, na němž bůh deště obětuje krev ze svého přirození a proměňuje ji v alkoholický nápoj *pulque* (*obr. 13*). Jen prostřednictvím lidské oběti je možno zajistit si přízeň bohů, kteří naopak svým sebeobětováním garantují smrtelníkům blahobyt a trvání světa, závisejícího na reciprocitě mezi lidmi a bohy.

Symbolický význam hřišť na JDP a hry samotné si uvědomovali i španělští dobyvatelé a kolonizátoři. Františkán Toribio de Benavente „Motolinía“ († 1565) popisuje rituály provázející zasvěcení nově postaveného hřiště na JDP, jež bylo chápáno zároveň jako potvrzení existence dané komunity a její zastoupení elitou (*Fox 1996*, 485; *Hill – Clark 2001*, 338). Zákaz JDP vyneseny koloniálními úřady v r. 1585 proto nebyl pouze bojem proti duchovnímu a náboženskému obsahu JDP, ale znamenal i krok k destabilizaci nativní socio-politické organizace. Jak si všimli španělští pozorovatelé, jedním z aspektů hry byly i výzvy k zápasům a sázky mezi soupeřícími skupinami a jednotlivci, a s nimi související přerozdělování majetku a prestiže. JDP tak mohla fungovat jako substitut ozbrojených konfliktů (*Hill – Clark 2001*, 339–341). Je příznačné, že i přes restriktce ze strany místokrálovství JDP přežila do současnosti, byť s jedním, z archeologického hlediska podstatným rozdílem: všechny současné varianty JDP se odehrávají mimo stálá, architektonicky definovaná hřiště (další informace o současné podobě JDP např. *Scheffler – Reynoso – Inzua 1985*).

Závěr

Pokud bychom měli shrnout základní významy hřišť na JDP v mezoamerické ideologii, resp. její interpretaci podle archeologických, ikonografických a literárních pramenů, dospěli bychom zhruba k těmto bodům, náležejícím do dvou hlavních sfér – socio-politické a religiozní:

- JDP byla prostředkem získání moci a upevnění vedoucí pozice ve společnosti (nálezy keramiky určené k podávání a konzumaci nápojů a pokrmů, prestiž pomocí kontroly nad společenskými i přírodními procesy);
- politická funkce při centralizaci moci: čím méně center s hřištěm na JDP, tím větší centralizace;

rozpadla. Nakonec pánové Xibalby dvojčata upálili a popel hodili do řeky, dvojčata se ale proměnila v napůl ryby a napůl lidi a prováděla na světě zázraky. Symbolické přemožení smrti a znovuzrození je tak podmíněno obětí.

¹² Obdobná zobrazení se však vyskytují napříč Mezoamerikou ve smyslu prostoru i času, namátkou jmenujme např. postklasickou mayskou lokalitu Chichén Itzá.

- JDP nahrazovala válečné střety, byla prostředkem soutěživé interakce mezi komunitami i uvnitř nich, sloužila také k řešení individuálních sporů a ztělesněním hráčů s bohy i k předvídání budoucnosti („boží soud“);
- nástroj sociální změny a redistribuce majetku (prostřednictvím sázek);
- hřiště představovalo posvátný prostor symbolizující spojení s podsvětím, resp. jiným světem (hřiště byla většinou zahlobena pod okolní povrch, doprovázely je základové oběti spojené se světem mrtvých a vodou, ikonografie výzdoby vyjadřovala komplementárnost protikladů, dualitu);
- případné lidské oběti nebo autosakřifikace krve umožňovaly pokračování života na zemi (v kodexech byly oběti asociovány s deští, vegetací, plodností, vítězstvím Slunce nad nocí);
- s náboženským aspektem souvisejí astronomické konotace (účelem hry bylo udržet míč v pohybu a simulovat tak pohyb Slunce nebo Venuše, patronem JDP byl bůh Xolotl, večerní aspekt Venuše).

Jak lze tyto parametry zevšeobecnit a promítnout do interpretace rondelů? Pokud se při takových pokusech budeme obracet k analogiím pouze v tradičním pozitivistickém duchu, pak je srovnání neolitických rondelů střední Evropy a výrazně mladších hřišť mezoamerické oblasti nepatřičné. Nepředpokládáme samozřejmě, že v mladším období evropského neolitu existovala podobná společenská struktura jako v Mezoamerice, komplexita společenské organizace je však pro uvedené období spíše podceňována (u nás naposledy Pavlí – Zápotocká 2007, 99). Klasický přístup se při interpretaci vlastních rondelů soustředí především na obecnou formální podobnost těchto a analogických struktur (tj. kruhový nebo oválný půdorys vymezující vnitřní prostor), jimž je *a priori* přisuzován sakrální význam (např. Kovárník 2004, 30–31).

Druhou možností při řešení daného problému je vyjít z konceptu tzv. strukturální analogie, pracující v hranicích teorie středního dosahu (Hendl 2005, 391). Jde o to, že výchozí analogie by neměla být postavena jen na jedné z mnoha úrovní, které artefakty v lidské kultuře nabývají (David – Kramer 2001, 44–45). Tím hůře potom, pokud se touto jedinou analogickou úrovní stává jen obecná formální stránka artefaktů. Ta jednak značně trpí vlivy formativních procesů, jednak vždy nutně narazíme na problém stylu, který způsobuje, že i artefakty stejné funkce (technické, sociální i ideové) nabývají různých forem. Na druhou stranu jsou formální a prostorové vlastnosti artefaktů zaniklých kultur obvykle jediné, které jsou empiricky zkoumatelné. Určitou možností, jak eliminovat nežádoucí pozitivistické analogie („co vypadá stejně, bude mít i stejnou funkci“), je použít zmíněnou strukturální analogii, která se soustředí na rozklad známých vlastností studovaného artefaktu a jejich srovnání s vybranou analogickou entitou (archeologickou, historickou, etnologickou...). Danou metodu jsme aplikovali i při srovnání rondelů a hřišť na JDP, přičemž zjištěné výsledky umožňují oba typy srovnávaných objektů považovat za analogické, i když v rovině obecné formální charakteristiky bychom je jinak považovali za nepodobné (tab. 7).

Další interpretace vychází z tradiční metodické argumentace založené na analogiích: je-li srovnávaná archeologická entita formálně podobná s entitou, u které jsou díky historickým i etnohistorickým pramenům jasnější její funkce (technické, sociální i ideové), není neodůvodněné jí obdobný společenský status a roli přisoudit. Na základě funkčního modelu objektů na JDP lze proto předpokládat, že rondelová architektura plnila univerzálně srozumitelnou a přijímanou funkci, např. jako dějiště určité formy hry, která měla svých charak-

Sledovaná vlastnost
– shodný tvar nebo podobný půdorys v rámci dané skupiny
– podobné základní konstrukční prvky
– podobné rozměry vnitřní plochy
– vnitřní plocha bývá prázdná
– vyskytují se pouze v některých (centrálních) sídelních areálech
– v rámci sídelního areálu jich mohlo paralelně existovat více

Tab. 7. Srovnání základních formálních vlastností, které jsou analogické u rondelů i hřišť na JDP.

Tab. 7. Comparison of basic formal properties which are analogical for rondels and JDP courts.

terem velmi blízko k rituálu. Ten – bez ohledu na svou konkrétní podobu – odrážel soupeření o moc a prestiž v doposud do velké míry egalitářské společnosti, a to jak na úrovni individuů/skupin v rámci komunit, tak mezi jednotlivými osadami/regiony. Vybudování a údržba rondelu sloužily zároveň k autoidentifikaci komunity a vymezovaly její status vůči dalším lokalitám – přítomnost rondelu tak mohla být atributem centralizace moci, prestiže, snad i bohatství. Dá se hypotetizovat, že děje odehrávající se v souvislosti s rondely měly také jiné než světské konotace, ačkoliv i monopolní komunikace („ovládnutí“ kontaktu) s nadpřirozenem zřejmě mohla odpovídat mocenským ambicím svých protagonistů. Soudíme tedy, že rondelová architektura představovala prostředek socio-politického vývoje společnosti a odraz její religiozity, a jako konkrétní projev univerzálního fenoménu je v podstatě srovnatelná s obdobnými institucemi, např. mezoamerickou *juego de pelota*.¹³

Literatura

- Bartels, R. – Brestrich, W. – de Vries, P. – Stäuble, H. 2003: Ein neolithisches Siedlungsareal mit Kreisgrabenanlagen bei Dresden-Nickern, Eine Übersicht. Arbeits- und Forschungsberichte zur Sächsischen Bodendenkmalpflege 45, 97–133.
- Berkovec, T. 2004: Ohrazené areály kultury s lineární keramikou na Moravě (1.). Brno – Nový Lískovec. Pod kamenným vrchem. *Archaeologiae Regionalis Fontes* 5. Olomouc: Archeologické centrum Olomouc.
- Berkovec, T. – Čižmář, Z. 2001: Příkopové areály v prostředí kultury s lineární keramikou na Moravě (Příspěvek k řešení problému rozšíření, interpretace funkce a postavení areálů s příkopy v sídelní struktuře Lnk). In: M. Metlička ed., *Otázky neolitu a eneolitu našich zemí 2000*, Plzeň: Západočeské muzeum, 19–45.
- Bertemes, F. – Biehl, P. F. – Northe, A. – Schröder, O. 2004: Die neolithische Kreisgrabenanlage von Goseck, Ldkr. Weißenfels. *Archäologie in Sachsen-Anhalt (Neue Folge)* 2, 137–145.
- Bertemes, F. – Northe, A. 2006: Goseck – archäologische und astronomische Forschungen. Neolithisches Heiligtum in prähistorischer Kulturlandschaft – die Abschlussuntersuchungen in der Kreisgrabenanlage von Goseck und weitere Grabungen in deren Umgebung. *Archäologie in Sachsen-Anhalt (Neue Folge)* 2 (2007), 269–281.
- Birrell, S. 1981: Sport as a Ritual: Interpretations from Durkheim to Goffman. *Social Forces* 60, 354–376.
- Bureš, M. – Drápela, L. 2007: Nový neolitický kruhový areál na Mladoboleslavsku. In: *Archeologické výzkumy v Čechách 2006. Zprávy České archeologické společnosti – Supplément* 68, Praha, 26–27.
- Coe, M. D. – Koontz, R. 2003: Mexico from The Olmecs to The Aztecs. London: Thames and Hudson.

¹³ Poslední z paralel, totiž že stejně jako rondely se v posledních letech obrazně řečeno objevují „jako houby po dešti“ i hřiště na JDP, jichž bylo před čtvrt stoletím známo jen asi třetinové množství (*Taladoire* 2000, 22), budiž příslibem dalšího pokroku našich vědomostí o obou jevech.

- Cohodas, M. 1991: Ballgame Imagery of the Maya Lowlands: History and Iconography. In: Scarborough – Wilcox eds. 1991, 251–288.*
- Csikszentmihalyi, M. – Bennett, S. 1971: An Exploratory Model of Play. American Anthropologist 73, 45–58.*
- Čížmář, Z. 2002: Dvojitý rondel kultury s moravskou malovanou keramikou v Mašovicích, okr. Znojmo. In: I. Cheben – I. Kuzma edd., Otázky neolitu a eneolitu našich krajín 2001, Nitra: Archeologický ústav SAV, 57–72.*
- Daim, F. – Neubauer, W. Hrsg. 2005: „Zeitreise Heldenberg. Geheimnisvolle Kreisgräben“. Katalog zur Niederösterreichischen Landesausstellung 2005. Horn – Wien: Verlag Berger.*
- Daněček, D. 2002: Neolitické rondely na území Čech. Bakalářská práce, Filozofická fakulta ZČU v Plzni.*
- 2005: Ohrazení z období neolitu a eneolitu v České republice. Diplomová práce, Filozofická fakulta ZČU v Plzni.
- David, N. – Kramer, C. 2001: Ethnoarchaeology in action. Cambridge: Cambridge University Press.*
- Eliade, M. 1994: Mýtus o věčném návratu. Praha: Oikúmené (1969: Le Mythe de l'éternel retour. Paris: Éditions Gallimard).*
- Fox, J. W. 1991: The Lords of Light Versus the Lords of Dark: The Postclassic Highland Maya Ballgame. In: Scarborough – Wilcox eds. 1991, 213–240.*
- 1996: Playing with Power. Ballcourts and Political Ritual in Southern Mesoamerica. *Current Anthropologist* 37, 483–509.
- de la Garza, M. 2000: El juego de pelota según las fuentes escritas. Arqueología mexicana 44, 50–53.*
- Hasenhüttl, G. – Neubauer, W. – Trnka, G. 2005: Kreisgräben – eine runde Sache. Sechs Wege zu ausgewählten Kreisgrabenanlagen im Weinviertel. Eine Annäherung an die ältesten Monumentalbauten Europas. Horn – Wien: Druck Berger.*
- Hendl, J. 2005: Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace. Praha: Portál.*
- Hill, W. D. – Blake, M. – Clark, J. E. 1998: Ball court design dates back 3400 years. *Nature* 392, 878–879.*
- Hill, W. D. – Clark, J. E. 2001: Sports, Gambling, and Government: America's First Social Compact?. *American Anthropologist* 103, 331–345.*
- Höckmann, O. 1990: Frühneolitische Einhehungen in Europa. *Jahreschrift für Mitteldeutsche Vorgeschichte* 73, 57–86.*
- Huizinga, J. 1971: Homo ludens: o původu kultury ve hře. Praha: Mladá fronta (1938: Homo ludens. Proeve eener bepaling van het spelelement der cultuur. Haarlem: H. D. Tjeenk Willink & Zoon).*
- Kalferst, J. – Vávra, M. 1998: Neolitický příkop v Holohlavech, okr. Hradec Králové. In: Otázky neolitu a eneolitu našich zemí 1997, Turnov – Hradec Králové: Okresní muzeum Českého ráje – Muzeum východních Čech, 75–83.*
- Kazdová, E. – Peška, J. – Matejiucová, I. 1999: Olomouc – Slavonín (I). Sídliště kultury s vypíchanou keramikou. *Archaeologiae Regionalis Fontes* 2. Olomouc: Vlastivědné muzeum v Olomouci.*
- Kovalewski, S. A. – Feinman, G. M. – Finsten, L. – Blanton, R. E. 1991: Pre-Hispanic Ballcourts from the Valley of Oaxaca, Mexico. In: Scarborough – Wilcox eds. 1991, 25–44.*
- Kovárník, J. 2004: Nově zjištěná pravěká příkopová ohrazení na Moravě. Rondely, rondeloidy a jiné příkopy – stručné shrnutí problematiky. In: V. Hašek – R. Nekuda – M. Ruttkey edd., Ve službách archeologie 5. Sborník k sedmdesátinám RNDr. Emanuela Opravila, CSc., Brno: Muzejní vlastivědná společnost, 11–40.*
- Křivánek, R. – Kuna, M. 1993: Geophysics within the ALRNB – Landscape & Settlement programme: A Neolithic circular enclosure at Vnoň. *Památky archeologické* 84, 133–137.*
- Kuna, M. 2000: Česká archeologie v postmoderní době. *Archeologické rozhledy* 52, 404–408.*
- Kuzma, I. 1997: Die grossen Kreise der ersten Bauern. Bilder der Jungsteinzeit in Zentraleuropa. In: J. Oxle Hrsg., Aus der Luft – Bilder unserer Geschichte. Katalog zur Ausstellung, Dresden: Landesamt für Archäologie mit Landesmuseum für Vorgeschichte, 46–57.*
- 2001: Rondel v Golianove, okr. Nitra (předbežná správa). In: M. Metlička ed., Otázky neolitu a eneolitu našich zemí 2000, Plzeň: Západočeské muzeum, 46–55.
- 2005: Letecká archeologie na Slovensku. In: V. Hašek – R. Nekuda – M. Ruttkey edd., Ve službách archeologie 6. Sborník věnovaný 70. narozeninám PhDr. Dariny Bialekové, CSc., 60. narozeninám prof. PhDr. Josefa Unger, CSc., Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 49–64.
- Kuzma, I. – Tirpák, J. 1998: Letecký a geofyzikálny prieskum kruhových útvarov na Slovensku. In: P. Kouřil – R. Nekuda – J. Unger edd., Ve službách archeologie 1. Sborník k 60. narozeninám RNDr. Vladimíra Haška, DrSc. Příspěvky z konference Přírodovědecké metody v archeologii, Kravsko 5.–6. března 1998, Brno: Archeologický ústav AV ČR, 209–218.*

- Kuzma, I. – Tírpák, J. 2001: Štvornásobný rondel v Cířery, okr. Trnava. In: V. Hašek – R. Nekuda – J. Unger edd., *Ve službách archeologie 3. Sborník k 75. narozeninám prof. RNDr. Jana Jelínka, DrSc.*, Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 205–210.
- 2004: Dve kruhové príkopy v Podhoranoch, okr. Nitra. In: E. Kazdová – Z. Měřinský – K. Šabatová edd., *K počtĕ Vladimíru Podborskému. Přátelĕ a žáci k sedmdesátým narozeninám*, Brno: Ústav archeologie a muzeologie FF MU v Brně, 101–112.
- Lévi-Strauss, C. 1996: *Myšlení přírodních národů*. Praha: Nakl. Dauphin (1966: *La pensée sauvage*. Paris: Librairie Plon).
- Lissek, P. – Gál, L. – Mezenská, E. – Košťal, J. 2007: Záchranný archeologický výzkum Palác Zdar, Mírovĕ námĕstí v Ústí n. L. In: *Archeologické výzkumy v Āechách 2006. Zprávy Āeskĕ archeologické společnosti – Supplĕment 68*, Praha, 26.
- Maňas, M. 1991: *Teorie her a její aplikace*. Praha: SNTL.
- Metlička, M. 2005: Novĕ objevený rondel u Vochova, okr. Plzeň-sever. In: *Archeologické výzkumy v Āechách 2004. Zprávy Āeskĕ archeologické společnosti – Supplĕment 66*, Praha, 19–20.
- Nĕmejcová-Pavíková, V. 1995: Svodín. Band I. Zwei Kreisgrabenanlagen der Lengyel-Kultur. Bratislava: Filozofická fakulta Univerzity Komenskĕho.
- Oliva, M. 2002: Tĕžní jámy, rondely, hradiska... jak se to rýmuje?. In: E. Neustupný ed., *Archeologie nenalĕzanĕho. Sborník přátel, kolegů a žáků k životnímu jubileu Slavomila Vencla, Plzeň – Praha: Katedra archeologie FHS ZĀU – Archeologický ústav AV ĀR*, 153–186.
- 2004: Flint mining, rondels, hillforts... Symbolic works or too much free time?. *Archeologické rozhledy 56*, 499–531.
- Olivová, V. 1979: *Lidĕ a hry*. Praha: Olympia.
- Ortiz, P. C. – Rodríguez, M. C. 1999: Olmec Ritual Behavior at El Manatí: A Sacred Space. In: D. C. Grove – R. A. Joyce eds., *Social Patterns in Pre-Classic Mesoamerica*, Washington, D. C.: Dumbarton Oaks Research Library and Collection, 225–254.
- Pavlu, I. 1982: Die neolithischen Kreisgrabenanlagen in Böhmen. *Archeologické rozhledy 34*, 176–189.
- 1983/1984: Neolitische Grabenanlagen in Böhmen anhand neuerer Forschungen. *Mitteilungen der Österreichischen Arbeitsgemeinschaft für Ur- und Frühgeschichte 33–34*, 73–88.
- Pavlu, I. – Rulf, J. – Zápotocká, M. 1995: Bylany Rondel. Model of the Neolithic Site. In: *Præhistorica archaeologica Bohemica 1995. Památky archeologické – Supplementum 3*, Praha, 7–123.
- Pavlu, I. – Zápotocká, M. 2007: *Archeologie pravĕkých Āech 3. Neolit*. Praha: Archeologický ústav AV ĀR.
- Pavúk, J. – Karlovský, V. 2004: Orientácia rondelov lengyelskej kultúry na smery vysokĕho a nízkĕho Meziaca. *Slovenská archeológia 52*, 211–280.
- Petrasch, J. 1990: Mittelneolithische Kreisgrabenanlagen in Mitteleuropa. Bericht der Römisch-Germanischen Kommission 71, 407–564.
- 1991: Die jungsteinzeitliche Kreisgrabenanlage von Künzing-Unternberg. *Archäologische Denkmäler im Landkreis Deggendorf, Heft 6*. Deggendorf.
- Podborský, V. 1988: Tĕšetice-Kyjovice 4. Rondel osady s moravskou malovanou keramikou. Brno: Univerzita J. E. Purkynĕ.
- Podborský, V. a kol. 1999: *Pravĕká sociokulturní architektura na Moravĕ*. Brno: Masarykova univerzita.
- 2001: 50 let archeologických výzkumů Masarykovy univerzity na Znojemsku. 50 Jahre Archäologischer Forschungen der Masaryk-Universität im Gegiet von Znaim. Brno: Masarykova univerzita.
- Podborský, V. – Kazdová, E. – Košťuřík, P. – Weber, Z. 1977: Numerický kód moravské malované keramiky: problémy deskripce v archeologii. Brno: Univerzita J. E. Purkynĕ.
- Popol Vuh a výbor z Letopisů Cakchiquelů a z Knih Chilama Balama čili Proroka Jaguára na Yucatánu. Přel. Ivan Slavík. Praha: Odeon 1976.
- Preuss, J. Hrsg. 1998: *Das Neolithikum in Mitteleuropa. Kulturen – Wirtschaft – Umwelt vom 6. bis 3. Jahrtausend v. u. Z. Übersichten zum Stand der Forschung, Band 1–3*. Weissbach: Beier & Beran.
- Quirarte, J. 1972: El Juego de Pelota en Mesoamérica: Su Desarrollo Arquitectónico. *Estudios de Cultura Maya 8*, 83–96.
- Roberts, J. M. – Arth, M. S. – Bush, R. 1959: Games in culture. *American Anthropologist 61*, 597–605.
- Rulf, J. 1993: rec. G. Trnka, Studien zu mittelneolithischen Kreisgrabenanlagen. *Památky archeologické 84*, 152–153.
- 1998: K výzdobĕ Āeskĕ neolitické keramiky. *Archeologické rozhledy 50*, 20–34.
- Řídký, J. 2008: *Rondely a struktura sídelních areálů v mladoneolitickĕm období. Disertační práce, Filozofická fakulta UK v Praze*.

- Řídký, J. – Daněček, D. (with contributions of Z. Sedláček, L. Smejtek, M. Kostka and R. Křivánek) *v tisku*: Neolithic Rondels in Bohemia. In: Internationale Arbeitstagung: neolithische Kreisgrabenanlagen in Europa, Goseck.
- Santley, R. S. – Berman, M. J. – Alexander, R. T. 1991: The Politicization of the Mesoamerican Ballgame and its Implications for the Interpretation of the Distribution of Ballcourts in Central Mexico. In: *Scarborough – Wilcox eds. 1991*, 3–24.
- Scarborough, V. L. – Wilcox, D. R. eds. 1991: The Mesoamerican Ballgame. Tucson: University of Arizona Press.
- Scheffler, L. – Reynoso, R. – Inzua, V. 1985: El juego de pelota prehispánico y sus supervivencias actuales. Mexico City: Premia.
- Schier, W. 2005: Kalenderbau und Ritualkomplex. *Archäologie in Deutschland* 6, 32–35.
- Schier, W. – Trnka, G. 2005: Die ersten Kultbauten Mitteleuropas?. *Archäologie in Deutschland* 6, 20–22.
- Schlosser, W. 2006: Alles nur Zufall? Ein statistischer Test zur Überprüfung der Sonnenorientierung vorgeschichtlicher Denkmäler. *Archäologie in Sachsen-Anhalt* 4 (2007), 285–288.
- Soukup, V. 1994: Dějiny sociální a kulturní antropologie. Praha: Univerzita Karlova.
- Spinden, E. S. 1933: The place of Tajin in Totonac archaeology. *American Anthropologist* 35, 225–270.
- Stäuble, H. 2002: From the air and on the ground: two aspects of the same archaeology? Round and linear ditch systems in North-Western Saxony. *Archeologické rozhledy* 54, 301–313.
- Taladoire, E. 2000: El juego de pelota mesoamericano. Origen y desarrollo. *Arqueología mexicana* 44, 20–27.
- Tirpák, J. 2005: Výsledky geofyzikálneho merania troch pravekých rondeloch zo Slovenska. In: V. Hašek – R. Nekuda – M. Ruttkey edd., *Ve službách archeologie 6. Sborník věnovaný 70. narozeninám PhDr. Dariny Bialekovéj, CSc., 60. narozeninám prof. PhDr. Josefa Ungera, CSc.*, Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 159–164.
- Trnka, G. 1991: Studien zu mittelneolithischen Kreisgrabenanlagen. *Mitteilungen der Prähistorischen Kommission der Österreichischen Akademie der Wissenschaften* 26. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- *v tisku*: Die Erforschung der mittelneolithischen Kreisgrabenanlage von Kamegg im nördlichen Niederösterreich. In: Internationale Arbeitstagung: neolithische Kreisgrabenanlagen in Europa, Goseck.
- Turok, M. 2000: El juego de pelota en la actualidad. *Arqueología mexicana* 44, 20–27.
- Wilkerson, S. J. K. 1991: And Then They Were Sacrificed: The Ritual Ballgame of Northeastern Mesoamerica Through Time and Space. In: *Scarborough – Wilcox eds. 1991*, 45–72.
- Wright, R. 2002: Víc než nic. Logika lidského osudu. Praha: Lidové noviny.
- Zápotocká, M. 1984: Armringe aus Marmor und anderen Rohstoffen im jüngeren Neolithikum Böhmens und Mitteleuropas. *Památky archeologické* 75, 50–132.
- 1998: Bestattungsritus des böhmischen Neolithikums (5500–4200 B.C.). Praha: Archeologický ústav AV ČR.

The importance of games in archaic societies Archaeological study options

The topic of this contribution is games, which are understood to be an important social phenomenon that has accompanied man for many ages. Based on ethnographic and historical studies, it can be claimed that the phenomenon of playing games is a near anthropological constant. In preliterate societies, however, games were not just a leisure activity, but were closely linked to the spiritual sphere – either directly with religion or with the area of social interaction (prestige, authority, war, etc.).

For an activity to be called a game, it has to meet certain criteria: it is organised, often also institutionalised; it is a competition in which two or more sides (the opponent can also be “luck”) compete; the playing field (court) is defined; the game has clear rules with which the players are acquainted; there are criteria in accordance with which the winner is determined; for a large group of games, their duration is also fixed. A classification system for games was created in the 1950s in accordance with what factor had a dominant influence on victory in a game in the relevant category. This traditional typology encompasses three groups: games of chance, strategy games and games of

physical skill. Even though each of the aforementioned groups can be characterised in more detail, it is clear that the various game categories were artificially created and the boundaries between them are blurred, because aspects of one group of games appear in the other two.

If we ask the question as to why people waste their property, time and energy for evidently impractical reasons such as the organisation of episodic game events, it is possible to answer in the same way for past and present societies: because it increases the prestige of the arranging community, primarily of its leaders who are attempting to achieve a change in their status.

Even though there is no direct evidence of games for the older period of European prehistory, it is possible that some archaeological facts can be interpreted as evidence of games. Rondels (circular ditches, circular enclosures, *Kreisgrabenanlage*) could be a typical example of this from the Late Neolithic period. A set of one or more circular ditches with a typical cusped profile and one or more circular concentric furrows inside the space delimited by the ditch with the smallest diameter could be regarded as a typical rondel. According to the excavation results, a palisade was previously anchored in the furrows. One or more entrances, which are usually respected by the palisade or palisades, lead to the inner, enclosed space. If there are an even number of entrances to the ditches, then we find them symmetrically opposite each other.

During the work, a comparison of formal, metric and, in several cases, spatial characteristics was performed for a total of 108 rondels from several archaeological cultures (*fig. 2*). The results of the comparative analysis allow us to formulate the hypothesis that in the cultural complexes observed, there was a “prototype rondel” with a standard diameter of 50–80 m. This hypothetical rondel had 1–3 internal palisades with the smallest diameter being more than 20 m, usually 40–52 m. This rondel had a unified entry shape (*fig. 4*: types 1 and 2 and their combinations). This data could be seen as evidence of the establishment of rondels from one geographical focal point and for a similar purpose.

Further typical properties could be regarded as being:

- Rondels were placed in defined places inside settlement sites, usually on slight slopes or flat areas. According to most experts, their internal area was empty.
- Rondels have the same or similar ground plans and have the same structural parts.
- Rondels are found only in some settlement sites and microregions. In better researched regions (e.g. Lower Austria), there are settlement sites with rondels uncovered at almost regular distances (*Daim – Neubauer Hrsg. 2005, 241*).
- The construction of rondels required prior knowledge of their design and a person with higher social status that initiates or manages the work. The possible existence of inhabitants with a higher social status in the same period is also indicated by finds of imports, as well as by individuals with richer grave goods. The construction itself involves further assumptions: 1) At the settlement, there are a sufficient number of people who are not involved in ordinary subsistence activities and who focus only on the construction of the rondel (digging, chopping, production of construction tools). This, however, would place the local population under a relatively long-term energy burden, even for a period of several years (*Bartels et al. 2003, 124; Daim – Neubauer Hrsg. 2005, 101*). 2) The construction could also have been managed and performed by specialists moving over a large area of several archaeological cultures (see *Kazdová – Peška – Matejciucová 1999, 110*). 3) Another option assumes the involvement of people from other communities in the microregion (*Petrusch 1990*).
- In some cases, there is more than one rondel at a settlement site. These rondels spatially respect one another and the distances found between them range from 40 m to 700 m (median 200 m) (*tab. 6*).

Based on the above characteristics of rondels, we believe that one legitimate interpretation is the concept of rondels as courts, or areas, for the playing of games, as specific cultural activities. Although such an explanation may seem irrelevant, we have tried to highlight, using the example of a Mesoamerican ball game (*juego de pelota* in Spanish, hereinafter referred to as “JDP”), that games form a very important part of culture and society and that their importance has been highly underestimated, at least for the period of European prehistory.

An example of a cultural space, for which the importance of games is supported even in the pre-historical period, is Mesoamerica. From an archaeological viewpoint, what is interesting is both local development of the formal form of courts for the ball game, from the early formative period (1600–1200 BC) basically to the present day, and also the interpretation of the significance of this game in the context of Mesoamerican society. JDP courts occur in the territory of Mesoamerica, the Southwest USA and the Caribbean (*fig. 9*) – to date, approximately 1,500 of these structures have been discovered at approximately 1,250 locations. Based on a combination of the lengthwise and crosswise profile, 11 basic types of court have been distinguished, as well as others for the peripheral areas. A chronological classification is attributed to the various types from the simplest pre-classical to complicated, structured post-classical forms. Thanks to surviving iconographical and literary sources, information concerning the socio-political and symbolic function of the JDP fields, which could illuminate their almost universal occurrence (or occasional absence) in the Mesoamerican area, is available. JDP was a means to obtain power and strengthen a leading position in society, it also performed a political function during the centralisation of power (the less centres with a JDP court, the greater centralisation). Its religious aspects were no less important: the court was a sacred space symbolising a link with the underworld, and human sacrifices or blood self-sacrifices enabled the continuation of life on earth (*fig. 12, 13*). From the viewpoint of the game's universality and ritual, and of its functions in society, JDP presented an inspirational interpretation model for the issue of the European Neolithic under scrutiny.

The final comparison of the Late Neolithic rondel structures and *juego de pelota* courts is based on the method of structural analogies, which focus on an analysis of known properties of a studied artefact and their comparison with a selected analogical entity (archaeological, historical, ethnological, etc.). We applied the given method when comparing rondels and JDP courts (*tab. 7*), and the results ascertained enable both types of compared entities to be regarded as being analogical, even through – at the level of general formal characteristics – we would otherwise regard them as dissimilar. Both types of structures have:

- An identical shape or similar ground plan as a part of the relevant group;
- Similar basic construction elements;
- Similar internal surface dimensions;
- The internal space was empty;
- Parallel entities may have existed within one settlement site;
- They only occur in some (central) settlement sites.

Based on the submitted functional model for the structures for JDP, it can therefore be assumed that the rondel architecture performed a universally comprehensible and accepted function, such as a setting for a certain form of game, close to ritual in nature. This – regardless of its specific form – reflected competition for power and prestige, both at the level of individuals/groups within communities, and between individual settlements. The building and maintenance of a rondel also served as a community's self-identification and confirmed its status regarding other locations: the presence of a rondel could therefore be an attribute of the centralisation of power, prestige and perhaps even riches. It is possible to hypothesise that events taking place in connection with rondels also had connotations other than secular ones, although monopoly communications (the “controlling” of the contact) with the supernatural may evidently have corresponded to the power ambitions of their protagonists. We therefore argue that rondel architecture represented a means of a society's socio-political development and a reflection of its religiosity, and – as a specific expression of a universal phenomenon – it is in essence comparable to similar institutions, e.g. the Mesoamerican *juego de pelota*.

English by Robin Cassling

Zum Fundstoff vom Berg Rubín (Nordwestböhmen) und der Bedeutung des Fundorts in der Hallstatt- und Frühlatènezeit

K nálezovému fondu z hradiště Rubín a významu lokality
v době halštatské a časně laténské

Pavel Sankot

Die Analyse der bisher fast vollständig unbeachtet gebliebenen Sammlung von Metallfunden meist fremden Ursprungs, die den Archivquellen zufolge im Raum der befestigten Höhensiedlung auf dem Gipfel Rubín gefunden wurden, trägt zur Datierung der Besiedlung dieses Fundorts in die Späthallstattzeit bei. Aus der Sicht der Zusammensetzung des Fundstoffs und seiner räumlichen Zusammenhänge gehört der Fundort zu den befestigten Höhensiedlungen mit Residenz der sozialen Elite, die dem gegenwärtigen Forschungsstand zufolge an die Siedlungsstruktur entlang des Wegesystems gebunden war, das über Böhmen die Gebiete in Nordeuropa mit Südeuropa gegen Ende der Hallstattzeit und zu Anfang der Latènezeit verband. Die festgestellten überregionalen Kontakte hingen nicht nur mit dem Gebiet zusammen, das sich südlich und südwestlich von Böhmen befindet, sondern spielten auch eine Vermittlerrolle für nördliche Nachbarschaft.

Späthallstattzeit – befestigte Höhensiedlung – soziale Elite – Fernhandel – Böhmen

On the finds from Rubín Hill (NW Bohemia) and the importance of the site in the Hallstatt and Early La Tène period. An analysis of a hitherto neglected assemblage of metal finds of predominantly foreign provenance, whose origin in the area of a fortified settlement on the peak of Rubín Hill is documented by archive sources, proves the settlement of this locality in the Hallstatt period. From the point of view of the structure of the collection of finds and its spatial contexts, the locality is classified as a fortified elevated settlement serving as a residence for the social elite, linked to a network of settlements along a system of roads connecting several regions of northern and southern Europe via Bohemia at the end of the Hallstatt period and the start of the La Tène period. The established interregional contacts were not only connected with the regions to the south and south-west of Bohemia, but were also of intermediary importance for the area to the north of Bohemian territory.

Late Hallstatt period – fortified settlement – social elite – trade – Bohemia

1. Einleitung¹

Die bisherigen Erkenntnisse zur Topographie und Gestalt der befestigten Höhensiedlung auf dem Gipfel Rubín-Rovina (Velký Rubín) an der Grenze der Katastergemeinden Dolánky, Kaštice und Pšov sind am ausführlichsten bisher von J. Bubeník (1988, 179) in einer Arbeit zur frühmittelalterlichen Besiedlung des mittleren Ohře-Landes zusammengefasst worden, eine neuere Bearbeitung findet sich in der Enzyklopädie der befestigten Höhensiedlungen Böhmens (Čtverák et al. 2003, 67 f.). Die dort gebotenen Angaben schließen auch

¹ Gewidmet PhDr. Karel Sklenář, DrSc. zu seinem Lebensjubiläum für seinen inspirierenden wissenschaftlichen Beitrag auf dem Gebiet der Auswertung von Archiv- und Museumssammlungen.

die Ergebnisse der Tätigkeit örtlicher Amateurarchäologen in der Zeit von der 2. Hälfte des 19. bis zur 1. Hälfte des 20. Jh. ein. In unserem Fall haben A. Tischler und Fr. Steiner durch Feldbegehungen und Ankäufe eine umfangreiche Sammlung von Funden vom Fundort gewonnen. An diese beiden Amateure schloss mit einer ersten Geländegrabung H. Preidel an (1934–1938). Die bisherigen Forscherbemühungen gipfelten in der Grabung der Expositur des Archäologischen Instituts Prag, die hier 1970–1971 unter der Leitung von V. Kruťa vonstatten gingen (*Bubeník 1988*, 180; *1995*, 128 ff.) und 1984–1991 unter *J. Bubeník (1992)*. Bei Ausnutzung der verfügbaren Angaben reihte *Z. Smrž (1992)* die Höhensiedlung in der Flur Rubín in das System der befestigten und unbefestigten Höhensiedlung im Raum Nordwestböhmens ein.²

Aus der Sicht der Auswertung des Fundstoffs ist bisher vor allem den Keramikfunden aus der Spätbronze- bis Frühlatènezeit die größte Aufmerksamkeit zuteil geworden (*Koutecký 2005; 2008b*), den jung- wie spätlatènezeitlichen Funden (*Bubeník – Venclová 1992*), den Knochen- und Geweihfunden aus der Römerzeit (*Trefný 2007*) und vor allem den frühmittelalterlichen Funden (*Bubeník 1988*, 129 f., 179–184; *1992; 1992a; 1995; 1996; 1997; 1999; 2006; 2007; Profantová – Stolz 2006; 2007*). Dagegen sind die Funde aus anderen Perioden der Besiedlung, die z.B. auch Teil von Steiners ursprünglich über 5000 Stück umfassenden Sammlung waren (*Preidel 1937*, 62), nur in einer minimalen Auswahl von *H. Preidel (1937, 63–70, Taf. I–IV)* zugänglich gemacht worden. Eine systematische Auswertung sowohl aufgrund weiterer Siedlungsetappen, als auch einer Reihe von „exotischen“ späthallstattzeitlichen Funden, die mit diesem Fundort in Verbindung gebracht worden sind, würde zweifellos die Schlussfolgerungen der bereits durchgeführten topographischen Auswertung bereichern. Das wird auch von der Tatsache angedeutet, dass z.B. die Fibeln und Anhänger vom Rubín (die hier zusammen mit den anderen Funden unter den Inventarnummern der Sammlung des Regionalmuseums von Chomutov aufgeführt werden), die grundlegende Erkenntnisse aus der Sicht der Chronologie der Kulturentwicklung und des Charakters der überregionalen Beziehungen liefern, in böhmischen Verhältnissen für die Späthallstattzeit durch ihre Zahl eine ganz außerordentliche Konzentration darstellen. Dabei ist ihr Ursprung vom Fundort durch authentische Notizen in Steiners Tagebuch erwiesen (*Abb. 5–8*).

Ähnlich stellt auch die Verarbeitung der jung- und spätlatènezeitlichen Funde (*Bubeník – Venclová 1992*) oder der frühmittelalterlichen Funde (*Bubeník 1981*) ein Beispiel dafür dar, dass trotz der gegenwärtigen Unvollständigkeit, der früheren problematischen Verwaltung von Steiners Sammlung (*Preidel 1937*, 62 f.), ihrer Zusammensetzung aus Funden, „die aus der engeren und weiteren Umgebung von Schaab“ (*Pšov: Preidel 1937*, 62), vor allem aber „von der Hochfläche des Rubinberges (Dollankaer Gemeindefeld) oder vom Südhang des Berges (Schaaber Gemeindefeld mit dem alten Schaaber Steinbruche im Südwesten) herkommen“ (*Preidel 1937*, 63; *Tischler 1878*, 2) und ihre Verstreutheit in einer Reihe von Museen (*Födisch 1961*, 90), aufgrund der kritischen Auswertung der verfügbaren Archivquellen (*Bubeník – Venclová 1992*, 126) die Zuverlässigkeit des Ursprungs der Funde belegt und ganz neue Erkenntnisse über den genauen Fundort sowie ihre Bedeutung für die Erkenntnis des Charakters des ganzen Fundorts und seine Bedeutung gewonnen werden kann.

² Für ihre große Hilfe bei der Überprüfung der Angaben möchte ich an dieser Stelle *J. Bubeník*, *D. Koutecký*, *L. Ondráčková* und *J. Blažek* danken.

2. Hallstattzeitliche Funde

2.1. Teile von Wagen und Pferdegeschirr

2.1.1. Bronzetülle mit konkavem Kopfstück

Die Bronzetülle (*Abb. 2: 1*) hat die kleinste Länge (30 mm; Dm. des Kopfstücks max. 25 mm, Dm. der Tülle 9–11 mm) von allen Funden dieser Fundkategorie mit konkavem Kopfstück und hohlem konischen Fuß aus Böhmen der Hallstatt-, Späthallstatt- und Frühlatènezeit, die zusammenfassend durch M. Chytráček bearbeitet worden sind. Diese Gegenstände werden als Verzierung des Kastens von vier- und zweirädrigen Wagen interpretiert (*Chytráček 1990*, 123). Nach unserer Auffassung kann im Rahmen dieser Fundgruppe noch ein älterer hallstattzeitlicher Typ im Gussverfahren von den jüngeren Erzeugnissen der Frühlatènezeit unterschieden werden, die bereits mit einer fortgeschrittenen Technik aus gerolltem Blech hergestellt waren. Als Beispiel dieser hallstattzeitlichen Bronzetüllen kann sowohl das unverzierte 45 mm lange Stück aus Grab XXIV in Hradenín angeführt werden (*Dvořák 1938*, 28, *Abb. 26: 25*), als auch der Fund mit 77 mm langem Fuß und Durchmesser des Kopfstückes von 20 mm aus Grab XLVI von demselben Gräberfeld (*Ebd.*, 45). Das letztgenannte Stück ist mit einzelnen Querrippen verziert und am Ende mit einer waagrecht verlaufenden Niete versehen. Aus einem Grab in Kladruby (*Piř 1906–1908*, 471, *Tab. XXVIII: 5–8*) vom Ende der Späthallstattzeit stammt eine Sammlung von vier Bronzetüllen. Diese sind bereits kürzer (Länge um 35 mm), die Oberfläche ist mit 2 Bändern feiner Querrippen verziert. Dagegen stammt aus dem frühlatènezeitlichen Hügel IX von Mirkovice (*Chytráček 1990*, 87 ff.) eine jüngere Form mit 47 mm Länge und Kopfbreite 20 mm, die Verzierung besteht aus profilierten Rippen und befindet sich bereits auf dem konischen Kopf. Der Fund von Rubín ist damit durch Form, Maße und Verzierung mit den späthallstattzeitlichen Funden von Kladruby vergleichbar.

2.1.2. Bronzeknopf mit kegelförmigem Mitteldorn

H. Preidel (1937) bildet auf *Taf. IV* als Nr. 8 auch den Fund einer bronzenen Riemenverzierung ab (*Abb. 2: 2*), und zwar einen Bronzeknopf mit kegelförmigem Mitteldorn, der im oberen Teil zugespitzt ist (Dm. 19 mm, Höhe des kegelförmigen Teils 15 mm). Ähnliche gegossene Bronzeknöpfe mit kegelförmigem Mitteldorn, jedoch mit Betonung des horizontalen Randes und 22–25 mm Dm. führt auch *D. Koutecký* für die zu den reichsten Bestattungen des eponymen Gräberfelds zählende Bestattung 2/2 in Bylany bei Český Brod auf (*Koutecký 2003*, 24, *Taf. 15: 12–19*). Auch dieselbe Anzahl von 8 analog geformten Bronzeknöpfen mit 35–36 mm Dm. wird aus der Grabung von J. Böhm bei der Bestattung XI in Prag-Střešovice genannt (*Fridrichová – Koutecký – Slabina 1999*, 357 ff., *Abb. 23: 21–28*). Das Grab soll zu einer Gruppe älterer Fürstengräber gehören, d.h. zu Stufe Ha C. Gegenüber den genannten Analogien fehlt beim Bronzeknopf von Rubín die Betonung des horizontalen Randes, die Gesamtform stellt die Verkleinerung eines anderen Teils des Pferdegeschirrs dar, und zwar der Bronzephaleren, die z.B. in der Ausstattung von Körpergrab 2 mit Bestattung eines erwachsenen Mannes der Gruppe I–2, Stufe Ha C2–3 in Poláky, Kr. Chomutov (*Koutecký – Smrř 1991*, 174, *Abb. 35–42*) vorhanden waren, und zwar zusammen mit einem weiteren Bestandteil von Pferdegeschirr, nämlich einem stäbchenförmigen Knebel mit Mittelöffnung.

2.1.3. Beinerner Knebel

H. Preidel (1937) bildet einen solchen Fund (*Abb. 3: 20*) auf Taf. II: 23 ab. Er ist 69 mm lang, die Enden 7 mm breit, die max. Breite beträgt in der Mitte 10 mm, dort findet sich auch eine ovale Öffnung (8 x 5 mm). Sowohl die Umgebung der mittleren Öffnung, als auch der Raum zwischen ihr und dem Ende der ganzen Form, sind mit dreifachen konzentrischen Kreisen verziert. Diese zeigen zwar in zwei Fällen, genauso wie die beinernen Knochen-schieber (s. weiter), einen Mittelpunkt zum Aufsetzen eines bohrerartigen Geräts, an 5 Stellen am Rand des Knebels sind jedoch Teile weiterer konzentrischer Kreise zu sehen. Einige dieser konzentrischen Kreise mussten also um einen Mittelpunkt gedreht worden sein, der außerhalb des Werkstücks lag, woraus sich ergibt, dass wahrscheinlich mehrere Stücke aus einer größeren Platte ausgeschnitten worden sein werden.

Einen ähnlichen Fund bildet auf Rubín Inv.-Nr. 185 (*Preidel 1937*, Taf. II: 22), der gegenwärtig verschollen ist. Sehr ähnlich ist eine Knebelform von Třebovle, Kr. Kolín (*Koutecký 2008a*, Abb. 20: 18), die jetzt Bestandteil der archäologischen Sammlung des Regionalmuseums Kolín ist (Inv.-Nr. 10687) und von D. Koutecký (mündliche Mitteilung) in die Stufe Ha C gesetzt wird.

2.2. Funde persönlicher Gegenstände

2.2.1. Fibeln

Die Sammlung von 10 hallstattzeitlichen Fibeln, veröffentlicht von *H. Preidel (1937*, 67 f., Taf. IV: 1–3, 5–7, 11–13, 31), die um das bisher unveröffentlichte Stück Inv.-Nr. 1048 ergänzt werden kann, stellt eine ganz außerordentliche Fundkonzentration der Hallstattzeit unter den bisher bekannten Funden dieser Art in Böhmen dar.

2.2.1.1. Fibel des Typs Mansfeld K3. Dieser Typ ist durch das Fragment einer Bronzefibel mit kahnförmigem Bügel vertreten (*Abb. 1: 1; Preidel 1937*, 68, Abb. IV: 11). Es handelt sich um ein mit zwei Bändern von 5–6 Querrillen am Fuß und Kopf des Bügels verziertes Stück. Die Spannung und der Fuß fehlen (erh. Länge 34 mm, Höhe 19 mm).

Diese Form reihen *A. M. Chieco Bianchi et al. (1976*, 15, Tav. 9: 5) zum Typ *Navicella XIg* mit rhombischem Bügel und Verzierung aus Rillenbändern, den sie in die Phase *Este II medio* datiert, also vor Ha D1, ca. 600 v. Chr. Damit wäre ein *terminus post quem* für den Fund von Rubín gegeben. Direkte Analogien hierzu führt bereits *J. Říhovský (1993*, 95, Taf. 15: 156–157) von der Býčí skála-Höhle an. Auch die neuere Bearbeitung der mährischen Funde durch *H. Parzinger, J. Nekvasil* und *F. E. Barth (1995*, 19) rechnet mit einem norditalienischen Ursprung und einer Datierung etwa an das Ende des 7. oder in die 1. Hälfte 6. Jh. v. Chr., während sie im Gebiet des darauffolgenden Erscheinens nördlich der Alpen erst zu Stufe Ha D1 gehören dürften.

2.2.1.2. Die Schlangenfibel Typ Mansfeld S1 mit einfachem Bogen (*Abb. 1: 4*) verrät die Andeutung eines verbreiterten Fußes, der Bügel ist dreieckig profiliert wie beim Typ Mansfeld (weiter nur M) 14, verziert mit Längsrippen, der Kopf mit kreisförmiger, linsenförmig profilierter Scheibe des Typs M b mit 10 mm Dm. versehen, Spannung und Fuß fehlen (Fragmentlänge 36 mm, Höhe 15 mm). Durch diese Merkmale nähert sich die Fibel der kürzeren Variante der Fibeln des Typs S1, die *Mansfeld (1973*, 151) für Nordostitalien und den anliegenden Teil Sloweniens aufführt. Die dort gebotene Auflistung enthält jedoch

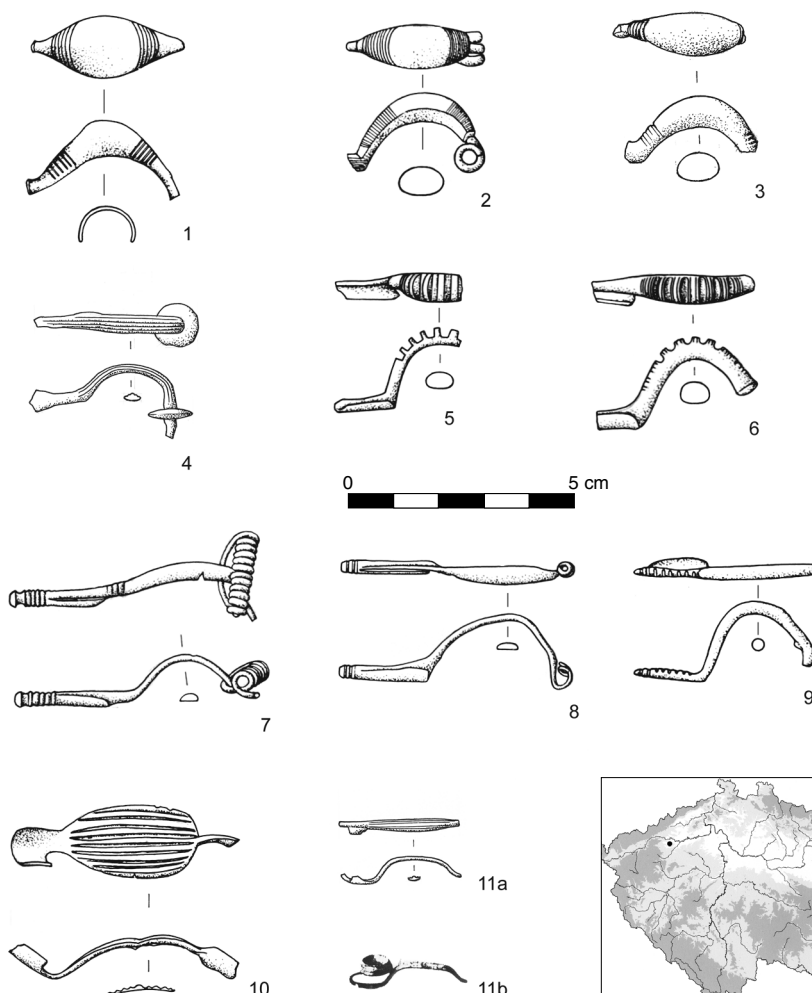

Abb. 1. Rubín. Fibeln: 1 – Inv.-Nr. 1057; 2 – Inv.-Nr. 1058; 3 – Inv.-Nr. 1056; 4 – Inv.-Nr. 1048; 5 – Inv. Nr. 1049; 6 – Inv.-Nr. 1050; 7 – Inv.-Nr. 1061; 8 – Inv.-Nr. 1062; 9 – Inv.-Nr. 1055; 10 – Inv.-Nr. 1054; 11 – Inv. Nr. 1060 (11a heutige Zustand, 11b nach *Preidel 1937*, Abb. IV: 31). – Alle Gegenstände von Abb. 1–4 (mit Ausnahme von Abb. 3: 10) im Regionalmuseum in Chomutov.

Obr. 1. Rubín. Spony: 1 – inv. č. 1057, 2 – inv. č. 1058, 3 – inv. č. 1056, 4 – inv. č. 1048, 5 – inv. č. 1049, 6 – inv. č. 1050, 7 – inv. č. 1061, 8 – inv. č. 1062, 9 – inv. č. 1055, 10 – inv. č. 1054, 11 – inv. č. 1060 (11a dnešní stav, 11b podle *Preidel 1937*, Abb. IV: 31). – Kromě předmětu na obr. 3: 10 vše na obr. 1–4 Oblastní muzeum Chomutov.

überwiegend unveröffentlichte Funde, so dass wir außer Stande sind, eine detaillierte Entsprechung zu dieser Fibel vom Rubín festzustellen, gleichzeitig könnte die Art der Profilierung des Bügels von einer lokalen Nachahmung aus dem Gebiet nördlich der Alpen zeugen.

Bei dieser Fibel fehlt also der Fuß, aufgrund dessen Form *M. Schindler (2002, 18)* zwischen einem Typ „mit Abschlusskugel und Fortsatz“, der im Westteil Norditaliens im

Gebiet der Golasecca-Kultur konzentriert ist, und einem Typ, der mit den Alpentälern zusammenhängt und als „mit Abschluss ohne Fortsatz“ bezeichnet wird und vor allem in Venetien und Slowenien auftritt, unterscheidet. Die Fibelformen der Ostgruppe, formal den Funden von Rubín ähnlich, dafür aber mit flach profiliertem Bügel, werden in die Phase S. Lucija III2a, Brezje V und Este-III Mitte gereiht, das entspricht Parzingers Horizont 7a (Parzinger 1988, 23, Taf. 10: 138, Taf. 27: 19, S. 40, Taf. 41: 33, S. 113, Taf. 136: 39), also der Stufe Ha D1 mit Übergreifen zu Ha D2, in der absoluten Chronologie etwa 1. Viertel 6. Jh. v. Chr. Eine ähnliche Fibelform mit Längsrippen und gegossenem Knopf des Typs M b wird für das Gebiet Este von *Chienco Bianchi et al.* (1976, 27, Tav. 19: 9–13) im Rahmen von Typ XIII „fibule con arco a molla“ („verschießbarer Bügel“) und Datierung bereits in die Phase Este III antico aufgeführt, dafür deuten Analogien aus der Ausstattung eines Este III Mitte datierten Grabs von Canevedo auf ein jüngeres Datum (Teržan 1977, 355, Abb. 21: 8). Auch *P. von Eles Masi* (1986, 227 f.) erwägt bei formal ähnlichen Fibeln, jedoch mit anderem (bandförmigem, rechteckigem oder ovalem) Bügelprofil eine Datierung an das Ende des 6. oder den Anfang des 5. Jh. v. Chr.

Für das Exemplar von Rubín ist ein weiterer Einzelfund aus dem Gebiet nördlich der Alpen ausschlaggebend, und zwar aus dem Raum der Pommerschen Kultur mit Gesichtsurnen von Rzadków in Nordpolen. Diese Fibel mit entsprechend „rhombisch profiliertem“ Bügel und entsprechender Länge von 42 mm wird von *M. Gedl* (2004, 90 f., Taf. 55: 260) ungefähr in die Stufe Ha D gesetzt und als Import „aus dem westhallstattzeitlichen Kreis oder dem südlich darauf anschließenden Raum“ gedeutet. Gleichzeitig ist von gewissem Interesse, dass der Fund von Rzadków (*Ebd.*, Taf. 85 oben) in der Nähe des konzentrierten Auftretens bronzener Bogenfibeln mit langem Fuß und beidseitiger Armbrustkonstruktion (*Ebd.*, Taf. 85 unten) getätigt wurde, welche in Böhmen wiederum nur von Rubín bekannt sind.

Alle diese Angaben ermöglichen die Zuordnung dieser Fibel zu einer nordalpinen Variante, die *grosso modo* der Stufe Ha D2 (–Ha D3) zugesprochen werden kann.

2.2.1.3. Bogenfibeln bilden die größte Gruppe von Fibeln vom Rubín. Vertreten sind die südalpinen Formen des Typs Sanguisuga, Fibeln mit Bügeln, die mit breiten Querrillen für Ziereinlagen versehen sind, und Fibeln mit beidseitiger Armbrustspirale, die aus dem benachbarten Gebiet Polens bekannt sind.

Zu den Sanguisuga-Fibeln gehören die Funde Inv.-Nr. 1058 und 1056. Das erste Stück (*Abb. 1: 2; Preidel 1937, 68, Abb. IV: 6*) ist das Fragment einer gegossenen, einteiligen Bronzefibel mit einseitiger Spannung in zwei Windungen, das in einen massiven, oval profilierten Bügel eingesetzt war. Dieser ist mit zwei Bändern von 18 feinen Querrillen verziert, und zwar sowohl beim Kopf als auch Fuß; Nadelhalter fehlt (erh. Länge: 31 mm, Höhe: 19 mm).

Das zweite Stück (*Abb. 1: 3; Preidel 1937, 68, Abb. IV: 3*) ist das Fragment einer gleichfalls gegossenen Bronzefibel mit massivem, oval profilierten Bügel, verziert bei Kopf und Fuß mit einer Serie von Querrillen. Spirale sowie Fuß fehlen (erh. Länge: 29 mm, Höhe: 14 mm).

Bei beiden Fibeln stellen Bänder von Querrillen einerseits beim Kopf des Bügels und andererseits am Ansatz des Fußes die Standardverzierung dar. Unterschiedlich ist aber die Durchführung der Verzierung – jeweils immer 18 feine Rillen bei Fibel Inv.-Nr. 1058, wäh-

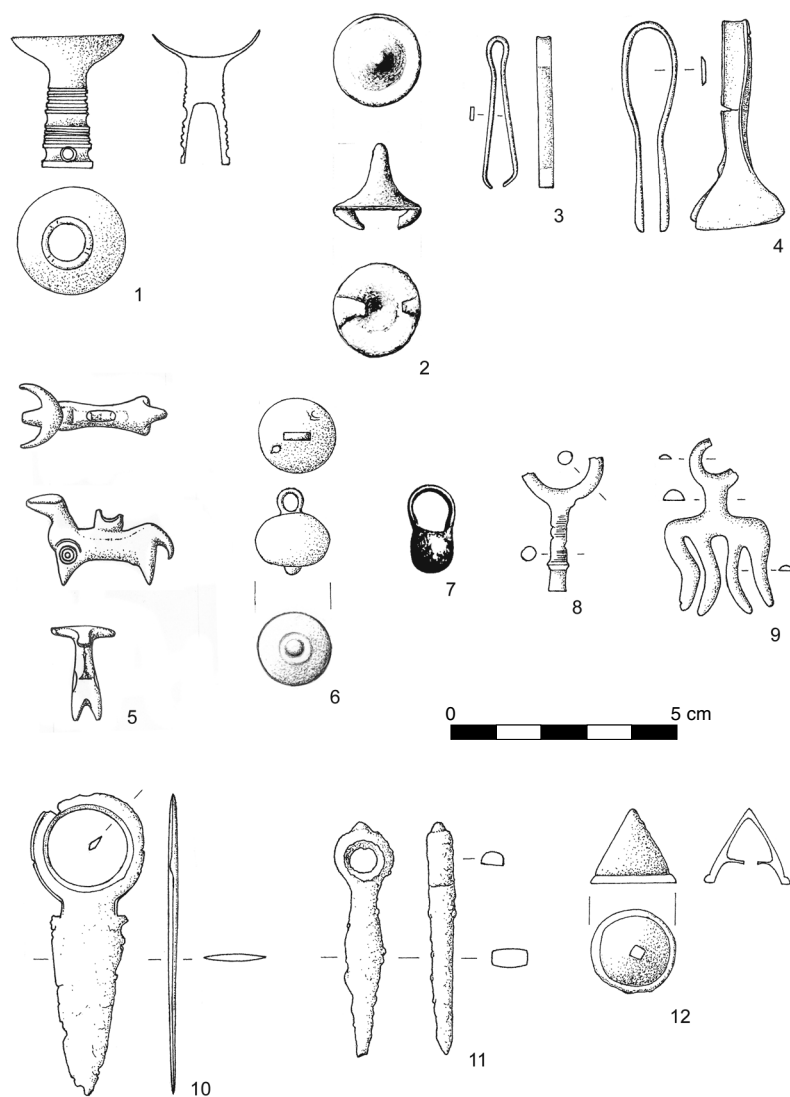

Abb. 2. Rubín. 1 – Bronzetülle mit konkavem Kopfstück Inv.-Nr. 8866; 2 – der Bronzeknopf mit kegelförmigem Mitteldorn Inv.-Nr. 1063; 3 – Bronzepinzette Inv.-Nr. 48; 4 – Bronzepinzette Inv.-Nr. 96; 5 – bronzener Stieranhänger Inv.-Nr. 17; 6 – bronzener Kugelhänger Inv.-Nr. 2983; 7 – Bronzener Körbchenanhänger Inv.-Nr. 2984; 8 – Fragment eines stäbchenförmigen Bronzeanhängers mit großer Öse Inv.-Nr. 9222; 9 – Bronzeanhänger in Kammform Inv.-Nr. 1091; 10 – bronzener Lanzettanhänger Inv.-Nr. 134; 11 – bronzener Lanzettanhänger Inv.-Nr. 1066; 12 – bronzener kegelförmiger Gegenstand Inv.-Nr. 6636.

Obr. 2. Rubín. 1 – bronzová tulejka s čízkovitou hlavicí inv. č. 8866, 2 – bronzová návlečka inv. č. 1063, 3 – bronzová pinzeta inv. č. 48, 4 – bronzová pinzeta inv. č. 96, 5 – bronzový závěsek v podobě býčí figurky inv. č. 17, 6 – bronzový kulovitý závěsek inv. č. 2983, 7 – bronzový košíčkovitý závěsek inv. č. 2984, 8 – zlomek bronzového tyčinkového závěsku s velkým okem inv. č. 9222, 9 – bronzový závěsek hřebeno-
vitého tvaru inv. č. 1091, 10 – bronzový „Lanzettanhänger“ inv. č. 134, 11 – bronzový „Lanzettanhänger“ inv. č. 1066, 12 – bronzový kuželovitý předmět inv. č. 6636.

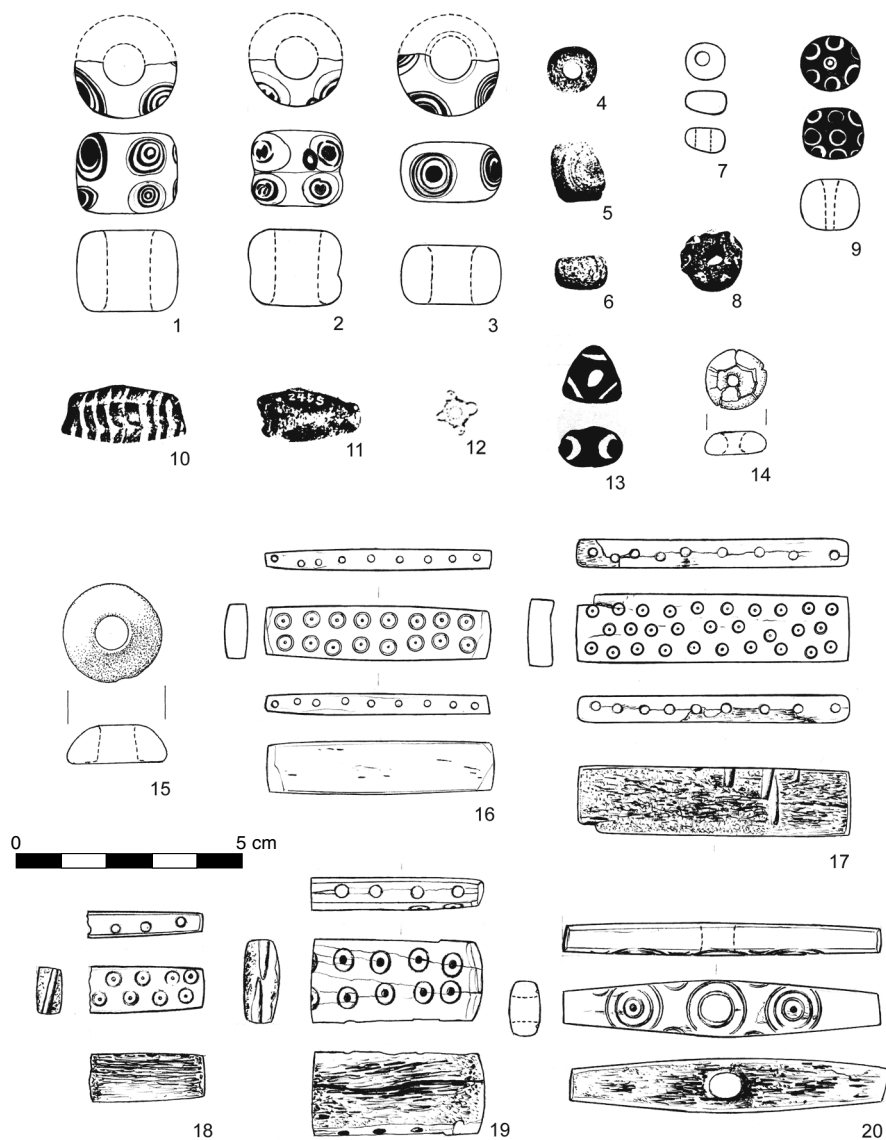

Abb. 3. Rubín. 1 – zylinderförmige gelbe Glasperle mit blauweißen Augen Inv.-Nr. 1117; 2 – Dtto. Inv.-Nr. 1118; 3 – Dtto. Inv.-Nr. 1119; 4 – Glasperle ohne Inv.-Nr.; 5 – blaugrüne Glasperle mit blauweißen Augen Inv.-Nr. 2665; 6 – ringförmige blaue Glasperle Inv.-Nr. 2674; 7 – Glasperle Inv.-Nr. 2662; 8 – linsenförmige blaue Perle mit gelbem wellenförmigen Faden, ohne Inv.-Nr.; 9 – Kugelförmige blaue Perle mit weißen Augen in drei unregelmäßigen Reihen Inv.-Nr. 8555; 10 – schwarze spindelförmige gerippte Perle mit weißem Kämmen („combing“), Naturhistorisches Museum Wien Nr. 149; 11 – blaue spindelförmige Glasperle Inv.-Nr. „2455“; 12 – weiße Vierkantperle Inv.-Nr. 2677; 13 – schwarze linsenförmige Perle mit blauweißen Augen Inv.-Nr. 8554 (verschollen), nach *N. Venclová (1990, 225, Pl. 14: 9)*; 14 – Perle Inv.-Nr. 9091; 15 – Perle Inv.-Nr. 9511; 16 – Knochenschieber Inv.-Nr. 183; 17 – Knochenschieber Inv.-Nr. 592; 18 – Knochenschieber Inv.-Nr. 7753; 19 – Knochenschieber Inv.-Nr. 184; 20 – beinerner Knebel von einer Pferdetränse Inv.-Nr. 4043. – Abb. 3: 4–6, 8, 10–12 nach *H. Preidel (1937, Taf. IV)*.

rend das Fragment Inv.-Nr. 1056 weniger zahlreiche Bündel von 5–6 unregelmäßig durchgeführten Rillen aufweist. Vergleichbar unregelmäßig ist die Verzierung beim böhmischen Fibelfund von Němětice, datiert von *J. Michálek* und *M. Lutovský* (2000, 162, Tab. 77: 3, Fototab. 64: 1) unter Berufung auf Mansfelds Chronologie der Fibeln von der Heuneburg in die Stufe Ha D1. Ebenda wird auch die Parallele von Rubín Inv.-Nr. 1056 erwähnt.

Im Unterschied zu den beiden Verfassern bringen wir jedoch die Funde von Rubín aufgrund der erhaltenen Konstruktions- und Verzierungsmerkmale mit den norditalischen Funden in Zusammenhang. Auch bei Absenz des Fußes sehen wir die nächste Analogie in der Fibelserie mit „arco a piccola sanguisuga“, die in der Auffassung von *A. M. Chiéco Bianchi et al.* (1976, 18 f., Fig. 13: 5–6) oder *P. von Eles Masi* (1986, 169 ff.) als „fibule a sanguisuga con bottone a vaso“ bezeichnet werden. Dieser Typ schließt sowohl Fibeln mit glattem Mittelteil des Bügels ein, der lediglich durch ein Band einiger weniger Querrippen am Fuß und beim Kopf verziert ist, als auch Fibeln mit Bändern zahlreicher dünner Rillen beim Fußansatz und beim Kopf des Bügels. Die Spannung ist entweder aus dem Bügel gehämmert oder wurde beim Gießen in die Gussform des Bügels eingelegt. Mit Rücksicht auf die Verzierung des Bügels unterscheidet *P. von Eles Masi* (1986) noch eine Variante A mit kleinerer Anzahl von Rillen als Andeutung von Rippen wie bei Fibel Inv.-Nr. 1056 vom Rubín und eine Variante B mit kleinerer Anzahl von Rillen, jedoch ohne Andeutung von Rippen sowie eine Variante C mit zahlreichen feinen Rillen, wie bei Fibel Rubín Inv.-Nr. 1058. Datiert werden sie jedoch erst an das Ende des 6. und den Anfang des 5. Jh. v. Chr. (*Ebd.*, 177), auch wenn sie eben im Gebiet südlich der Alpen aufgrund der Zusammensetzung der Grabausstattung von Este Benvenuti 98 (*Frey* 1969, 20, Abb. 8: 9) auch schon in Horizont Este III Mitte auftreten können, also in Parzingers Horizont 7, d.h. Stufe Ha D2. Auch *M. Primas* (1970, 64 f., Abb. 27) datiert diese Gruppe der Fibeln mit quergerilltem Bügel ab dem Ende der Stufe Tessin A und an den Anfang der Stufe Tessin B, also Ha D2. Die Verwendung dieser im Gebiet ihrer Entstehung und größten Verbreitung am reichsten vertretenen Form kann zugleich zu einer Konservierung der formalen Entwicklung und damit einem Überdauern bis Horizont 8: 9 in der Auffassung *H. Parzingers* (1988, Taf. 137: 59) geführt haben, der in Mitteleuropa der Anfangsphase der Latènezeit entspricht. Deshalb überrascht es nicht, dass dieser Typ in Böhmen auch am Ende der Hallstattzeit auftreten kann, wie die Fibel von Lochenice (Museum Hradec Králové Inv.-Nr. 23080) erweist, die als jüngster Fund dieses Typs auf unserem Gebiet der damaligen Mode entsprechend noch durch weitere Konstruktions- und Zierelemente der Stufe Ha D3 ergänzt war (*Vokolek – Sankot* 2001, 468 ff.).

Eine weitere Form von bronzenen Bogenfibeln bilden die Funde Inv.-Nr. 1049 und 1050. Im ersten Fall (*Abb. 1: 5; Preidel* 1937, 67, Abb. IV: 13) handelt es sich um das Fragment

Obr. 3. Rubín. 1 – válcovitý žlutý korál s modrobílými očky inv. č. 1117, 2 – dtto inv. č. 1118, 3 – dtto inv. č. 1119, 4 – korál bez inv. č., 5 – modrozelený korál s modrobílými očky inv. č. 2665, 6 – kroužkový korál z modrého skla inv. č. 2674, 7 – korál inv. č. 2662, 8 – čokovitý modrý se žlutou vlnkou – bez inv. č., 9 – kulovitý modrý korál s bílými očky ve 3 nepravidelných řadách inv. č. 8555, 10 – černý vřetenovitý žebrovaný korál s bílým hřebenováním identifikován v NHM Wien, č. 149, 11 – modrý vřetenovitý korál inv. č. „2455“, 12 – bílý čtyřhraný korál inv. č. 2677, 13 – černý čokovitý korál s modrobílými očky inv. č. 8554 (chybí), dle *N. Venclové* (1990, 225, Pl. 14/9), 14 – korál inv. č. 9091, 15 – korál inv. č. 9511, 16 – kostěný rozřadovač inv. č. 183, 17 – kostěný rozřadovač inv. č. 592, 18 – kostěný rozřadovač inv. č. 7753, 19 – kostěný rozřadovač inv. č. 184, 20 – kostěný roubík inv. č. 4043. – Obr. 3: 4–6, 8, 10–12 dle *H. Preidela* (1937, Taf. IV).

einer Bronzefibel mit abgebrochenem waagrechteten Fuß und oval profiliertem Bügel, verziert mit einer Serie von 5 erhaltenen breiten Kerben. Spannung fehlt, die erhaltene Länge des Fragments beträgt 29 mm, Höhe 19 mm. Der zweite Fund (*Abb. 1: 6; Preidel 1937, 67, Abb. IV: 12*) ist das massiv durchgeführte Fragment einer gegossenen Bronzefibel gleichfalls mit abgebrochenem waagrechteten Fuß und Bügel, der durch eine Serie von 5 tiefen Kerben verziert war. Dabei sind die Rippen zwischen den Kerben noch gerillt. Spannung fehlt auch hier (erh. Länge: 36 mm, Höhe: 21 mm).

Beide Fragmente stammen mit größter Wahrscheinlichkeit von Bogenfibeln, deren symmetrisch gebogener Bügel mit einer Reihe von breiten Querkerben zur Anbringung von Ziereinlagen aus organischem Material versehen war. *M. Chytráček* und *M. Metlička* (2004, 33) reihen diese Funde vom Rubín etwa zu den Fibeln mit Kerben für Koralleneinlagen, wie dem bei einer Fibel von Pilsen-Hradiště und aus Chlum-Bezdědovice 1 der Fall ist. Unter den böhmischen Funden ist kein einheimisches Vorbild für derart verzierte Fibeln auszumachen und sie können an das Ende einer Entwicklungsreihe gesetzt werden, die im norditalienischen und slowenischen Raum ihren Ursprung genommen hat.

Die ersten Beispiele für diese Verzierung bei Bogenfibeln verschiedener Konstruktionsvarianten finden wir bereits in der Stufe S. Lucija III2a (*Parzinger 1988, Taf. 10: 130, 133*), also in Parzingers Horizont 7a, der an den Anfang der Stufe Ha D2 gehören sollte (s. z.B. das Grab S. Lucija 721: *Teržan et al. 1985, 142, T. 70: A2*) und dann in Horizont S. Lucija III2b auftritt (*Parzinger 1988, Taf. 11: 161*) – etwa die Fibel mit erhaltener beidseitiger Armbrustspirale aus Grab S. Lucija 2118 (*Teržan et al. 1985, 335 f., T. 216: A2*), als aus der jüngeren Phase von Horizont 7, also Stufe Ha D2. Die formale Variabilität der Fibeln aus dem norditalischen Gebiet erweist auch eine Reihe derart verzierter Fibeln, die eine Fortsetzung der Mode der Fibeln vom Typ „picola sanguisuga“ darstellen, und zahlreich bei *P. von Eles Masi* (1986, 183 ff.) Erwähnung finden. Die jüngste Serie derart verzierter Fibeln bilden die späthallstattzeitlichen Fibeln mit zurückgedrehtem Kopf eines Wasservogels, wie bei dem Beispiel aus Grab 619, Stufe S. Lucija III3, also Horizont 7b/c-8 (*Parzinger 1988, Taf. 12: 181; Teržan et al. 1985, 124, T. 54: E2*). Vergleichbar sind Fibeln mit derart geformtem Bügel aus dem venetischen Raum, Stufe Este III Mitte (Grab Este Pela 14: *Frey 1969, Taf. 29: 1, 2; Grab Vicolo Ognissanti 38: Frey 1969, Taf. 34: 29*), die neuerdings wieder in den Horizont 7b/c gereiht werden (*Parzinger 1988, Taf. 136: 38, 40, 45*).

Im Raum nördlich der Alpen erscheinen Bügel mit größerer Anzahl von Kerben, vergleichbar mit Fibel Inv.-Nr. 1049, noch bei den Fibeln vom Typ Mansfeld F2 mit viereckigem Fuß, die auf die Stufe Ha D3 entfallen. Als Beispiel sei z.B. die Fibel von Jungnau, Kr. Sigmaringen, genannt (*Zürn 1970, Taf. P: B 5*). Für den Fund Inv.-Nr. 1050 vom Rubín, der mit einer Serie von 5 tiefen Kerben und gerillten Rippen dazwischen verziert ist, bildet der Fund einer vollständiger erhaltenen Fibel vom Typ Mansfeld F2 aus Este, angeführt bei *O.-H. Frey* (1971, *Abb. 2: 2*) eine wichtige Analogie. Ausgestattet ist dieses Stück mit beidseitiger Spannung und äußerer Sehne und ermöglicht eine Datierung in die Stufe Ha D3.

Eine weitere Form aus der Gruppe der Bogenfibeln stellen die Fibeln mit entweder halbkreis- oder kreisförmig profiliertem Bügel dar, mit horizontal profiliertem Fuß und im Fall der vollständig erhaltenen Fibel Inv.-Nr. 1061 auch Armbrustkonstruktion.

Die Bronzefibel Inv.-Nr. 1062 (*Abb. 1: 8; Preidel 1937, 67, Abb. IV: 2*) mit waagrecht profiliertem Fuß, schmalem, überragendem, halbkreisförmig profiliertem Bügel und einem Fragment der Spannung mit zwei Windungen hat eine erhaltene Länge von 52 mm, Höhe

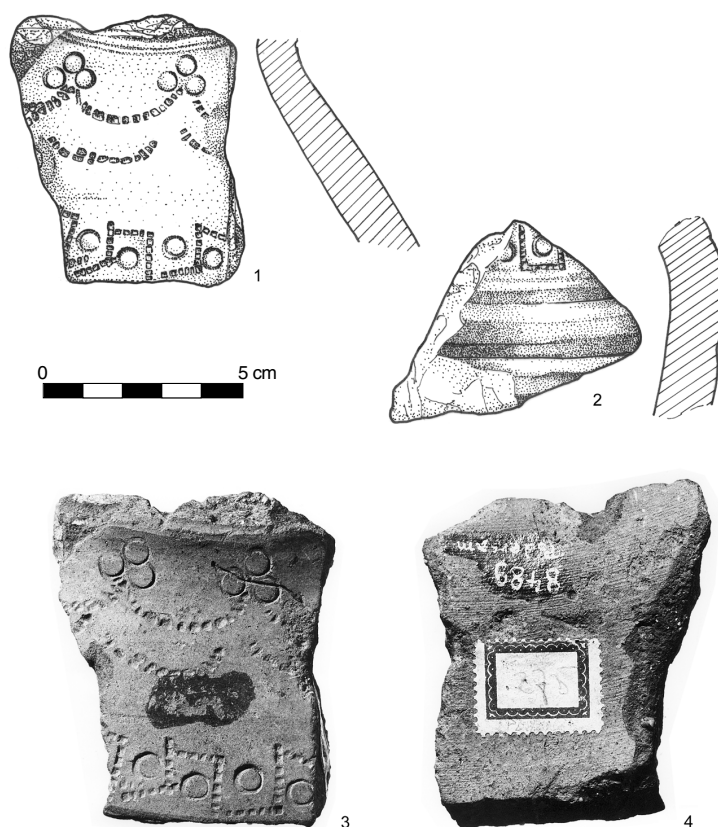

Abb. 4. Rubín. 1, 3, 4 – Keramikfragment Inv.-Nr. 8489; 2 – Keramikfragment Inv.-Nr. 2793.
 Obr. 4. Rubín. 1, 3, 4 – zlomek keramiky inv. č. 8489, 2 – zlomek keramiky inv. č. 2793.

18 mm, Breite des Bügels 4,5 mm. Die Bronzefibel Inv.-Nr. 1055 (*Abb. 1: 9; Preidel 1937, 67, Abb. IV: 1*) mit rillenverziertem Fuß, Nadelhalter auf der rechten Seite und heute leider fehlender Spannung hat eine erhaltene Länge von 41 mm, Höhe 20 mm. Beim Spannungsfragment, wie es in der Arbeit H. Preidels abgebildet ist, kann auch der Rest einer eisernen Achse nicht ausgeschlossen werden, die mit der Armbrustkonstruktion zusammenhängen könnte.

Demgegenüber hat die am besten erhaltene Bronzefibel Inv.-Nr. 1061 (*Abb. 1: 7; Ebd., Abb. IV: 7*) einen waagrecht profilierten gerillten Fuß und zweiteilige Konstruktion mit halbkreisförmig profilierten Bügel, der in einer Schlaufe für die Achse der Armbrustspirale endet (Länge: 57 mm, Höhe: 12 mm, Breite der Spannung 19 mm). Aufgrund der Korrosionsreste war auch eine eiserne Achse vorhanden. Die beidseitige Armbrustspannung zeigt 2 x 6 Windungen. Entgegen einer Reihe von Fibeln aus der Oberpfalz (*Gedl 2004, 96, Anm. 12*) mit formal ähnlicher Konstruktion und entsprechenden Maßen ist aber der Fuß anders geformt und steht einer Fibel von Bystrzyce (województwo Wrocław) am nächsten. *M. Gedl (2004, 94 ff., Taf. 85)* reiht diese Form ungefähr in die ältere Phase der Stufe Ha D.

17. Leinwandstück, ein
 von Karol Josef, von
 Gemeindevorstand
 Leinwandstück, von
 Karol bei der
 Schaab. 25/4...4

1

194. Leinwandstück, ein
 von Karol Josef, von
 Gemeindevorstand
 Leinwandstück, von
 Karol bei der
 Schaab. 25/4...4

2

24/9. Leinwandstück, ein
 von Karol Josef, von
 Gemeindevorstand
 Leinwandstück, von
 Karol bei der
 Schaab. 25/4...4

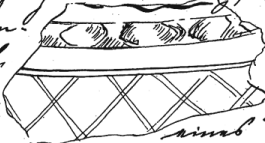
3

11/6. Leinwandstück, ein
 von Karol Josef, von
 Gemeindevorstand
 Leinwandstück, von
 Karol bei der
 Schaab. 25/4...4

4

28. Leinwandstück, ein
 von Karol Josef, von
 Gemeindevorstand
 Leinwandstück, von
 Karol bei der
 Schaab. 25/4...4

5

Abb. 5. Rubín. Auszug aus den Tagebucheinträgen von Fr. Steiner (1892–1923), die die behandelten Funde betreffen.
 Obr. 5. Rubín. Ukázky poznámek z deníků Fr. Steinera (1892–1923), týkajících se pojednávaných nálezů.

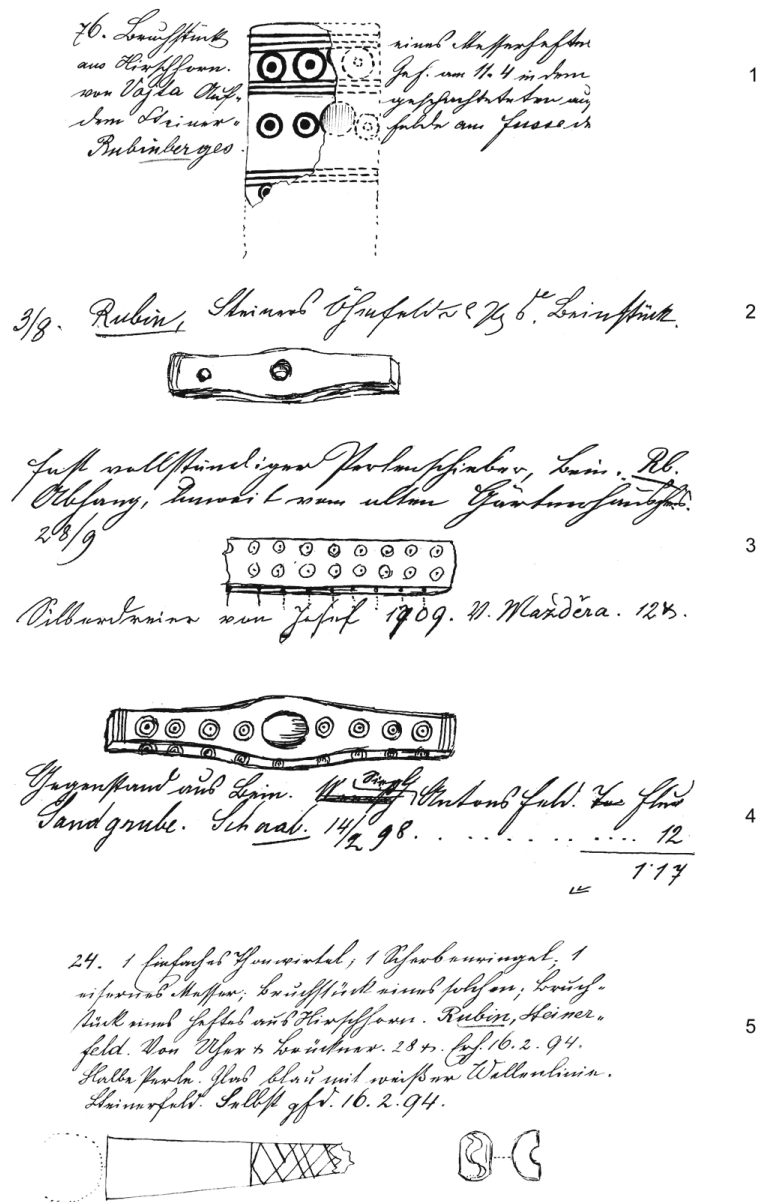

Abb. 6. Rubín. Auszug aus den Tagebucheinträgen von Fr. Steiner (1892–1923), die die behandelten Funde betreffen.

Obr. 6. Rubín. Ukázky poznámek z deníků Fr. Steinera (1892–1923), týkajících se pojednávaných nálezů.

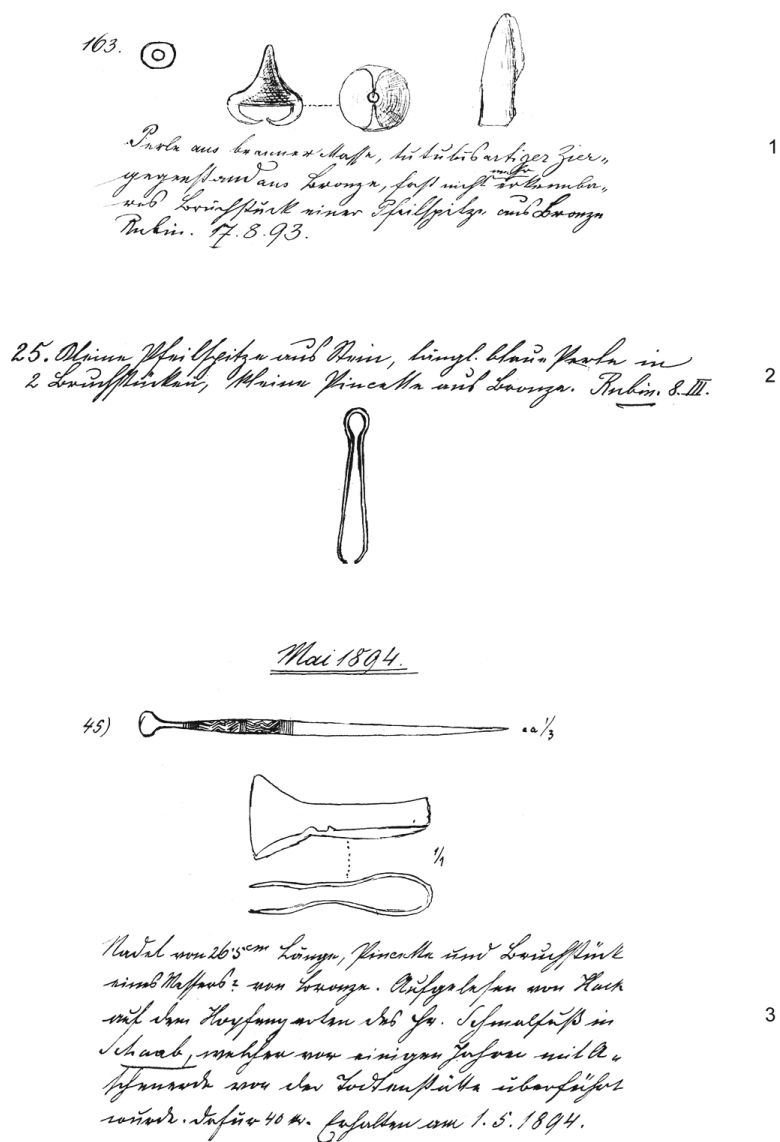

Abb. 7. Rubín. Auszug aus den Tagebucheinträgen von Fr. Steiner (1892–1923), die die behandelten Funde betreffen.

Obr. 7. Rubín. Ukázky poznámek z deníků Fr. Steiner (1892–1923), týkajících se pojednáváných nálezů.

Sie tritt in Südwestpolen und Mittelschlesien auf. Mit Rücksicht aber auf die unterschiedlichen Maße werden die schlesischen Exemplare als Erzeugnisse der örtlichen Werkstätten gewertet (*Ebd.*, 96). Die Fibeln 1061 und 1062 stellen einen bestimmten Kompromiss zwischen den bayerischen und schlesischen Formen dar und es überrascht somit auch ihre formale Ähnlichkeit mit dem mährischen Fund einer Fibel von Jaroměřice nad Rokytnou

nicht, die von *J. Říthovský* (1993, 81 f.) als chronologisch junge hallstattzeitliche Variante (III. Stufe der Horákov-Kultur) aufgefasst wird.

2.2.1.4. Fibel des Typs Mansfeld F1 (*Abb. 1: 10*). Es geht um das Fragment einer zweiteiligen Bronzefibel mit verbreitertem und längsgerillten flachen Bügel (*Preidel 1937, 67, Abb. IV: 5*). Die Fläche des Nadelhalters ist ausgehämmert, genauso wie der Kopf des Bügels, der in einem quergestellten, sich zur Spannung hin verbreiternden Plättchen endet. Die Spannung selbst fehlt (erh. Gesamtlänge: 51 mm, Höhe: 10[?] mm, max. Bügelbreite: 17 mm).

Der Fund erscheint als Beispiel für Halbfertigware einer lokalen Fibelform und „materialisiert“ somit eigentlich unsere Vorstellung vom Herstellungsprozess einer bestimmten Fibelform, die von *G. Mansfeld* (1973, Abb. 18) als Paukenfibel gewertet wurde, da sie das Merkmal der abgerundeten Bügelform aufweist. Trotzdem entspricht die gestreckte Form des längsgerillten Bügels eher einer Fußzierfibel, und das sowohl jener aus dem Gebiet der Oberpfalz, ähnlich z.B. dem Fund vom Gräberfeld Staubersbuch (*Torbrügge 1979, 252, Taf. 12: 10*), als auch aus Böhmen, wie z.B. in der Ausstattung von Grab 164 in Manětín-Hrádek (*Soudská 1994, 181, Abb. B20: 14*). Der letztgenannte Befund wird von *E. Soudská* (1994, 55, 60 f.) in ihre Phase IVB2 datiert, d.h. an das Ende der Stufe Ha D3.

2.2.1.5. Fibel des Typs Mansfeld F3. In der Arbeit von *H. Preidel* (1937, 67, Abb. IV: 31) ist der damalige Erhaltungszustand von Fibel Inv.-Nr. 1060 festgehalten (*Abb. 1: 11*). Es handelt sich um das Fragment einer Miniaturbronzefibel mit waagrecht gebogenem Bügel, verziert mit einer Serie von Längsrippen. Die Spannung fehlt, der Fuß war ursprünglich mit einem schüsselförmigen Zierelement ausgestattet, wie bei Mansfelds Typ B1 üblich (*Abb. 1: 11b*).

Unter den böhmischen Funden kann auf Ähnlichkeiten mit der Form der Fußzierfibel von Radovesice hingewiesen werden, die einen gleich geformten niedrigen, nahezu waagrecht Bügel zeigt. *J. Waldhauser* setzt die keramischen Begleitfunde in die Stufe Ha D2-3 (*Waldhauser et al. 1993*). Eine Datierung in Ha D3 – Stufe SHa III führt auch *H. Parzinger* (1988, Taf. 82: 39c-d) für die Funde der Fibeln mit waagrecht Bügel des Typs F aus dem Gebiet Saar-Pfalz auf.

2.2.2. Anhänger

Im Unterschied zur einfacheren Einordnung von chronologisch ausgeprägten Funden, wie den Fibeln, sind wir bei der Datierung anderer Funde, wie z.B. der Anhänger in einer weit aus schwierigeren Lage.

2.2.2.1. Der Anhänger in Gestalt einer Stierfigur (*Abb. 2: 5*) hat eine Länge von 32 mm und 20 mm Höhe. Er wird von *J. Waldhauser* (2001, 435) irrtümlich als Anhänger in Form eines gesattelten Pferdes gewertet. Bereits die Funde, die in der Arbeit von *T. Warneke* (1999, Abb. 60) gesammelt sind, belegen in keinem einzigen Fall die Anwesenheit eines Sattels, sondern weisen deutlich auf eine Öse zum Aufhängen hin, die auf dem Rücken des abgebildeten Tieres angebracht war. Im Fall des Fundes von Rubín sind an der Bruchstelle die Reste dieser Öse noch erhalten. Bei dem vierfüßigen Tier, das unser Anhänger darstellt, ist der Kopf noch mit mächtigen Hörnern an den Seiten versehen, was bei Pferden nicht vorzukommen scheint.

Es ist auch bekannt, dass Stieranhänger bereits ab dem Äneolithikum vorkommen und dann vor allem in der Hallstatt- bis Latènezeit, und zwar sowohl aus Metall als auch Keramik gefertigt waren, wie sie z.B. *H. Müller-Karpe (1961)* oder *K. Pieta (2004)* erwähnen. Nach der Karte bei *T. Warneke (1999, Abb. 59)* ist diese Kategorie der zoomorphen Anhänger (Widder, Pferde, Hirsche oder Hähne), vor allem auf dem Gebiet Sloweniens zu finden, vereinzelt auch in Süddeutschland, Südfrankreich und Italien. Vergleichbar mit dem Stück von Rubín ist z.B. das Exemplar mit massiven Hörnern Nr. 114 aus einem frühlatènezeitlichen Zusammenhang in Thalmässing-Landersdorf im benachbarten Bayern (*Pauli 1984, 78*), in geographisch entgegengesetzter Richtung führt z.B. *L. J. Luka (1959, 67, ryc. 36)* einen wohl aus hallstattzeitlichem Kontext stammenden Stieranhänger aus dem polnischen Fundort Pyszaca (pow. Śrem) auf.

2.2.2.2. Rundbodige Körbchenanhänger wurden in mehreren Fundzusammenhängen neben zoomorphen Anhängern und Körbchenanhängern gefunden (*Warneke 1999, 123 ff.*). Der Schwerpunkt des Auftretens von Körbchenanhängern, die durch eine Reihe von Importen im ostfranzösisch-schweizerisch-süddeutschen Raum (*Frey 1957, 244 ff.*) sowie in Slowenien (*Gabrovec 1974, 303, Abb. 7*) und im liburnisch-japodischen Gebiet (*Tessmann 2007, 669*) erwiesen sind, liegt im Raum der Golasecca-Kultur. Neben den oben zitierten Arbeiten stellt dies z.B. *L. Pauli (1978, Abb. 19)*, *T. Warneke (1999, 127 f., Abb. 63)* und *B. Tessmann (2007)* fest. *T. Warneke (1999, 126 ff.)* widmete sich der Frage ihrer Datierung und Funktion, *B. Tessmann (2007)* einer komplexen Bearbeitung im Rahmen Gesamteuropas. Eben die letztgenannte Autorin betonte auch das relativ häufige Auftreten der Anhänger mit rundem Boden im venetischen Raum.

Die Gliederung von O.-H. Frey auf drei Grundformen mit rundem konischen Boden und profiliertem Ende (*Frey 1957, Anm. 53–65*), wurde von *R. De Marinis (1981, 228 ff., fig. 5)* weiter ausgearbeitet. Dieser unterscheidet in der Gruppe der rundbodige Körbchenanhänger („pendagli a fondo arrotondato“) nach Form des Anhängers und der Öse die Formgruppen A-D. Der rundbodige Körbchenanhänger von Rubín (*Abb. 2: 7*) gehört in die Gruppe C mit halbkugeligem Anhängerkorpus und ovaler Öse mit abgehauenen Unterteil („con corpo a profilo semicircolare, profilo interno dell’anello di sospensione sub-circolare“).

Mit Rücksicht darauf, dass der Körbchenanhänger von Rubín heute verloren ist und wir nur mit einer Fotografie und einer mit 2 cm angegebenen Höhe bei *H. Preidel (1937, Abb. IV: 14)* arbeiten können, ist gegenwärtig nicht festzustellen, ob die Oberfläche dieses Anhängers auch eine Seitenöffnung hatte, die mit dem Produktionsprozess zusammenhängen sollte, und zwar dem Gießen in einer zweiteiligen Form, wie sie aus dem Grab 33 in Este-Capodaglio und in Baulmes in der Südwestschweiz erwiesen ist (*Warneke 1999, 126 ff.; Weidmann 1983, 268, Fig. 30*). Durch seine Gesamtform steht der Fund von Rubín ganz nahe den erwähnten Exemplaren aus Italien und der Schweiz, jedoch auch dem Anhänger von Vellberg-Grossaltdorf in Baden-Württemberg (*Warneke 1999, 264, Abb. 61: 121*) und den Formen des Typs 2 B. *Tessmann (2007, 671 ff.)*. Hierher werden eben die halbkugeligen Körbchenformen ohne ausgeprägten Übergang zur Öse gereiht, die vor allem in der Schweiz (*Ebd., 683, Abb. 7: 8–13*) und in Norditalien (*Ebd., 685, Abb. 12*) auftreten. Bei all diesen Formen ist die Körbchenbreite geringer als die der Öse und sie unterscheiden sich eben dadurch von den nordeuropäischen Funden der späthallstattzeitlichen Göritzer Gruppe, wie sie von *I. und S. Griesa (1976)* beschrieben sind.

Auch trotz einer möglichen Verwendung in einem junglatènezeitlichen Milieu (Čížmář 2005) geht es bei den Funden von Rubín vor allem um einen Zusammenhang mit dem spät-hallstattzeitlichen Fundstoff, der den datierten Funden aus dem Gebiet nördlich und südlich der Alpen entspricht (s. unten) und dem gemeinsamen Vorkommen von Fibeln dieses Zeit-horizonts, auf denen sie in einer Reihe von Fällen noch beim Ausgraben aufgehängt waren. Neben dem Beispiel für einen auf einer Fibel direkt aufgehängten Körbchenanhänger in einem Grab in Padua-Vicolo Ognissanti, der bereits von O. H. Frey (1969, Taf. 34) zitiert wird, führt T. Warneke (1999, 127) sogar Beispiele für eine weitere Verwendung als Anhänger auf Armringen, Halsringen und auf Ledergürteln bzw. Gürteln aus anderem organischen Material an.

Diese Anhänger sollen während der Stufen Ha D2-3 mit Übergreifen in Stufe LT A verwendet worden sein, d.h. ab der 2. Hälfte des 6. Jh. (Parzinger 1988, Taf. 136: 47; Warneke 1999, 128; Tessmann 2007, 668) bis in die 1. Hälfte des 5. Jh. v. Chr. (De Marinis 1981; Casini 1983; Rallo 1975, 219; Salzani 1988).

B. Tessmann (2007, 669) meint, „die Übergänge zwischen Körbchenanhänger und Bronzebommeln der Göritzer Kultur scheinen fließend zu sein“. In einer Lage, wo im Raum zwischen zwei entfernten Gebieten des Vorkommens beider erwähnten Typen, d.h. zwischen Norditalien und Norddeutschland (Ebd., Karte I) zusammen mit dem Fund von Rubín ein formal identisches Stück aus Grab 2 in Chotín erwähnt wird (Dušek 1966, 45, Taf. I: 8), und zwar als nördlichster Fund der norditalienischen rundbodigen Körbchenanhänger (Pauli 1978, Liste 1, Nr. 17, 26) oder als südlichster Fund der Bronzebommeln der Göritzer Kultur gewertet worden ist (Griessa – Griessa 1976, 580), stellen beide erwähnten Funde ein mittel-europäisches Bindeglied zwischen den Gebieten des Erscheinens beider Gruppen dar.

2.2.2.3. Der Kugelanhänger (Abb. 2: 6) hat einen Durchmesser von 17 mm, Höhe 12 mm, bzw. zusammen mit dem Fortsatz auf dem Boden 14 mm. Die Öse hat einen Außendurchmesser von 6, innen 4 mm. Innerhalb der relativ variablen Gruppe der bei T. Warneke (1999, 65) aufgeführten Kugelanhänger steht das Exemplar von Rubín formal den Anhängern von Gazzo Veronese am nächsten, die von L. Salzani (1991, Fig. 3: 11, 11: 10) im Rahmen eines in das 5. Jh. v. Chr. datierten Fundkomplexes veröffentlicht worden sind. Dagegen setzt T. Warneke (1999, 65) den „chronologischen Schwerpunkt“ des Aufhängens der Kugelanhänger auf Fibeln im südalpiner Gebiet bereits in der Stufe Este III Mitte, also in die 2. Hälfte des 6. Jh. v. Chr.

2.2.2.4. Der kammförmige Anhänger (Abb. 2: 9) mit 39 mm Höhe und max. Breite von 24 mm besteht aus einem Ring zum Aufhängen und einem Schaft, aus dem vier gebogene Stäbchen auslaufen. Eine bestimmte Analogie finden wir z.B. in der als Typ Trezzo im Gebiet der Golasecca-Kultur bezeichneten Anhängergruppe (Rallo 1975, 227). Diese waren ursprünglich auch mit halbkreisförmig („archi di cerchio“) gebogenen Stäbchen versehen, sodass sie bei den Anhängern „Hufeisenpaare“ bilden, die mit einer waagrechten Achse zum Aufhängen auf andere funktionale Elemente verbunden waren. Die Zahl dieser Zinken schwankt im Laufe der Entwicklung. Die dortigen Funde werden in den Horizont der Fibeln „a navicella con botone profilato“ mit späteren Varianten im Horizont „delle fibule serpenggianti con fermapioghe a disco“ gesetzt. F. R. Serra Ridgway (1975, 330, Fig. 103: 10) datiert die Anhänger des Typs Trezzo in die Phase Golasecca II B, die in Mitteleuropa den Stufen Ha D2-3 entspricht.

2.2.2.5. Fragment eines stäbchenförmigen Anhängers mit großer Öse. Die im vorangehenden Absatz zitierte Autorin führt im Inventar der Phase Golasecca II B auch Anhänger des Typs Ca'Morta mit ausgeprägter Öse zum Aufhängen und daran anschließendem profilierten Schaft mit ringförmigem Durchmesser an, der jedoch am Ende mit drei horizontal verbundenen Ringen versehen ist (*Serra Ridgway 1975*, Fig. 103: 4). In wie weit dieser Typ mit Rücksicht auf die abartige, aus der großen Öse fortlaufende Schaftform mit dem Fragment des stäbchenförmigen Anhängers von Rubín (*Abb. 2: 8*), erhaltene Länge des profilierten Schafts 18 mm und Ösendurchmesser 18? (13?) mm, in Verbindung gesetzt werden kann, bleibt fraglich. Ein chronologisch jüngerer und formal einfacherer Anhänger mit großer Öse und glattem Schaft, ohne weitere Verzierung wird z.B. für Hügelgrab 62 in Unterlunghofen-Bärhau, Kt. Aargau, erwähnt (*Lüscher 1993*, Taf. 23) und stammt aus dem Übergang zur Frühlatènezeit.

2.2.2.6. Sogenannte Lanzettanhänger. Zu den hallstatt- und frühlatènezeitlichen Anhängern reiht *T. Warneke (1999, 169)* im Rahmen der Sonderformen auch die sog. Lanzettanhänger. Im Unterschied zu den „keulenförmigen Anhängern“, die bei *L. Pauli (1978, 150)* und neuerdings auch *Ž. Brnič* und *P. Sankot (2005, 56, Abb. 13: 10)* behandelt sind, eine Öse im oberen Teil des Wulstkörpers aufweisen und das Ende mit einer Kugel versehen ist, hat der Anhänger von Rubín, Inv.-Nr. 1066 (*Abb. 2: 11*) einen Wulstkörper mit max. Breite von 9 mm in der Mitte und sein unteres Ende ist spitzig (Gesamtlänge: 52 mm). Die Form von Anhänger Inv.-Nr. 134 (*Abb. 2: 10*) mit 67 mm Gesamtlänge ist dreieckig mit max. Körperbreite von 16 mm und zeigt Andeutungen für Seitenärmchen unter der Öse (Außendurchmesser 26 mm). *T. Warneke (1999, 169)* weist auf mögliche Prototypen der Lanzettanhänger bereits in der Urnenfelderzeit hin, wo die stabilen Formen, oftmals unbekannter Funktion und Datierung (*Kossack 1959, 18*), vor allem aus dem Donauland und Westeuropa bekannt sind (*Ebd.*, Taf. 16: 23–28, 30–32; *Wels-Weyrauch 1978, 114–116; 1991, 81 f.; Furmánek 1980, 42 f.*). Die bei *T. Warneke (1999, 169)* aufgeführten späthallstatt- und latènezeitlichen Funde zeichnen sich dagegen durch eine formale Unbeständigkeit aus und bieten ohne Fundzusammenhang keine Stütze für eine chronologische Einordnung. Deshalb werden die beiden Exemplare von Rubín hierher nur zur Ergänzung der Skala der örtlichen Funde gereiht.

2.2.3. Glasperlen

Aus den Angaben bei *D. Koutecký (2005, 147)* geht hervor, dass *H. Preidel (1937, 68, Tab. IV: 15, 17–20, 23, 26, 28, 36)* nur eine Auswahl der Perlen veröffentlicht hat. In der Arbeit von *N. Venclová (1990, 224 f.)* werden sie mit weiteren Angaben bedacht und im Zusammenhang mit der Industrie der Späthallstatt- und Frühlatènezeit besprochen.

Der Fundkomplex besteht aus Funden der folgenden Typen:

- ringförmig aus blauem Glas: Inv.-Nr. 2674 (*Abb. 3: 7; Preidel 1937, Taf. IV: 36*) sowie ein weiterer Fund ohne Inv.-Nr. (*Abb. 3: 4; Preidel 1937, Taf. IV: 29*), der nach *N. Venclová (1990, 225)* zu den Typen 113 bis 121 gehören sollte,
- schwarz linsenförmig mit blauweißen Augen: Inv.-Nr. 8554 (*Abb. 3: 12* fehlt heute), nach *N. Venclová (1990, Pl. 14: 9)* Typ 501,
- blau kugelförmig mit weißen Augen in drei unregelmäßigen Reihen: Inv.-Nr. 8555 (*Abb. 3: 9*), nach *N. Venclová (1990, Pl. 14: 8)* Typ 505,
- gelb zylinderförmig mit blauweißen Augen: Inv.-Nr. 1118 (*Abb. 3: 2; Preidel 1937, Taf. IV: 20[?]*), nach *N. Venclová (1990, 224, Pl. 14: 7)* Typ 519; Inv.-Nr. 1117 (*Abb. 3: 1*) nach *N. Venclová (1990)*

Typ 533; Inv.-Nr. 2759 (fehlt heute) nach *N. Venclová (1990, 225)* Typ 533; Inv.-Nr. 1119 (*Abb. 3: 3*) nach *N. Venclová (1990)* Typ 539,

- blau, linsenförmig mit gelbem Faden: Inv.-Nr. 3343 (*Abb. 3: 8; Preidel 1937, Taf. IV: 18*) und Fund Inv.-Nr. 2662 (*Abb. 3: 6; Preidel 1937, Taf. IV: 23*) nach *N. Venclová (1990, 225)* Typ 710,
- schwarz, spindelförmig, gerippt mit weißem „Kämmen“ („combing“; identifiziert im NHM Wien als Nr. 149, *Abb. 3: 10; Preidel 1937, Taf. IV: 17*) nach *N. Venclová (1990, 225, Pl. 14: 10)* Typ 713.

Ferner Funde, die nach *N. Venclová (1990, 225)* zu nicht spezifizierten Typen gehören:

- blaugrün mit blauweißen Augen: Inv.-Nr. 2665 (*Abb. 3: 5; Preidel 1937, Taf. IV: 26*),
- weiß, vierkantig: Inv.-Nr. 2677 (*Abb. 3: 12; Preidel 1937, Taf. IV: 19*),
- blau spindelförmig: Inv.-Nr. „2455“ (*Abb. 3: 11*, aufgrund des Fotos bei *Preidel 1937, Taf. IV: 15*, Nummer entspricht jedoch dem Inventarbuch im Museum von Chomutov nicht).

Davon kann Typ 713 in die Stufe Ha C mit Übergreifen zu Ha D/LT A gesetzt werden, Typ 505 in die Stufe Ha D/LT A, wo am häufigsten auch Typ 710 auftritt, Typ 519, 533 und 539 gehören zu ältester Serie von Ha D/LT A, evtl. mit möglichem Übergreifen in die Stufen LT B-C1 (*Venclová 1990, 68 ff., Tab. 15*). Für den Antritt der Typen 519, 533 und 539 waren laut *N. Venclová (1990, 77 ff.)* Importe solcher Formen aus dem Mittelmeerraum ausschlaggebend. Ähnlich wird auch Typ 713 mit der Produktion im adriatischen Raum in Verbindung gebracht, die vereinzelt bis in das Gebiet Großpolens gelangt sein kann (*Venclová 1990, 93*).

Von den anderen Funden sei Inv.-Nr. 9091 (*Abb. 3: 14*) und 9511 (*Abb. 3: 15*) erwähnt. Perlen analoger Formen und Durchmesser von 21, 23 und 36 mm führt *H. Zürn (1987, 173, Taf. 341: 28–30)* für die Ausstattung des Körpergrabs einer Frau aus der Stufe Ha D in Vellberg-Großaltdorf, Kr. Schwäbisch Hall auf. Dort treten sie zusammen mit den oben erwähnten Körbchenanhängern auf (*Zürn 1987, Taf. 341: 14*).

2.2.4. Beinerner Ziergegenstände

Der zeichnerischen Dokumentation der Funde in den Tagebüchern Fr. Steiners zufolge, z.B. aus dem Jahr 1893, S. 19, Nr. 76 (*Abb. 6: 1–5*), sind Gegenstände aus Bein auf dem Rubín neben dem erwähnten Knochenknebel auch durch eine Serie länglicher, nahezu rechteckiger Gegenstände vertreten, und zwar der sog. Knochenschieber von Halsketten. Die zwei Funde (*Abb. 3: 16*, Maße: 49 x 11 x 4 mm) und (*Abb. 3: 17*, 60 x 14 x 5 mm) wären in ihrer vollständigen Form an der Oberfläche mit konzentrischen Kreisen und einer Serie von 9 Seitenöffnungen versehen. Während der erstgenannte vollkommen durchbohrte Öffnungen und eine geglättete Oberfläche sowohl auf der Vorder- als auch Rückseite aufweist, ist der zweite Fund unvollständig durchbohrt, seine Rückseite ist ungeglättet und er zeigt eine Bruchstelle vom unvollendeten Seitenloch sowie Spuren weiterer unvollendeter Bohrlöcher. Nach Auffassung von *R. Kyselý (Archäol. Institut Prag)* deutet die gleichmäßig poröse Struktur der Knochen auf der ganzen Fläche einer Seite der Artefakte darauf hin, dass sie aus Horn gefertigt waren.

Von den weiteren Fragmenten von Knochenschiebern hat der folgende Fund (*Abb. 3: 19*) 4 ganze und eine abgebrochene Seitenöffnung sowie Paare benachbarter konzentrischer Kreise auf der Oberfläche (erh. Maße: 37 x 17 x 6 mm) und der letzte Fund (*Abb. 3: 18*) 4 im Zickzackschema angebrachte Paare von konzentrischen Kreisen, drei erhaltene und eine 4. abgebrochene Seitenöffnung (erh. Maße: 24 x 10 x 5 mm).

Im Unterschied zum vollständig fertig gestellten ersten Knochenschieber ist der zweite unvollendet und als Ausschuss garantiert kein Import. Eher bildet er zusammen mit dem entsprechend unvollendeten dritten und vierten Knochenschieber mit ungeglätteten Rückseiten einen Beleg für die örtliche Produktion von Beinverzierung, die eine bestimmte Ska-

la von Organisation der Ziermotive zur Anwendung brachte. Mit Rücksicht auf die oben erwähnte Bemerkung Fr. Steiners von einer großen Menge beinerter Verzierung und unter Verweis auf die bekannte Erwähnung von Knochenfunden im Umfang von 100 q auf dem Gipfel von Rubín in den 60er Jahren des 19. Jh. für die Produktion von Spodien (zuletzt *Koutecký 2005*, 147), halten wir es für möglich, dass es sich um Belege für eine örtliche Produktion von Knochenindustrie in der Späthallstattzeit handelt.

Die Datierung der Knochenschieber ist sowohl durch ihre zähe Langlebigkeit schwierig – sie kommen immerhin in ihrer Variante aus Bernstein bereits seit der mittleren Bronzezeit vor (*Fridrichová – Koutecký – Slabina 1999*, 395), als auch durch ihr seltenes Erhalten innerhalb chronologisch wenig sensibler Fundkomplexe, wie z.B. in Grab 3 in Prag-Střešovice (*Ebd.*, 323, Abb. 2: 3). Auch der Fund des Fragments eines Knochenschiebers in Grab XVIII in Hradiště bei Kasejovice (*Soudská 1994*, Abb. C4: 9) kann nur hypothetisch mit diesem Befund in Verbindung gebracht werden. Dort lagen auch weitere Funde vor, die bei *J. Siblík (1906, 353)* beschrieben sind, wie ein Barren Bronzeblech und eine Knickwandschale.

W. Kimmig und *E. Gersbach (1971, 59)* beschreiben die große Variabilität der Knochenschieber im 6. und 5. Jh. v. Chr. im Raum von Este, dafür sind sie besonders rar im Gebiet nordwestlich der Alpen und fehlen gänzlich in den damals bedeutendsten Machtzentren in Ostfrankreich und der Westschweiz. Für die Lage auf dem Rubín ist meiner Meinung nach von großer Bedeutung auch der Fundzusammenhang dieser Erzeugnisse mit dem Fundstoff in der Schicht IV der Stufe Ha D1 auf der Heuneburg mit der damals modischen „Mäanderwelle“ (*Kimmig – Gersbach 1971*, 60, Taf. 8: 3, 4), deren Abglanz wir auch in den Funden von unserer Region verzeichnen.

2.2.5. Pinzetten

Es ist bezeichnend, dass *B. Tessmann (2007, 678, Anm. 31)* sogar ein gemeinsames Vorkommen von Körbchenanhängern, wie sie auf Rubín durch den oben erwähnten Fund Nr. 2984 erwiesen sind, und von Pinzetten erwähnt. Diese sind auf dem Rubín durch zwei formal verschiedene Funde (*Abb. 2: 3, 4*) vertreten. Trotz einer Absenz chronologisch relevanter Merkmale beim Herstellungsprozess ist die Feststellung von *M. Primas (1970, 88, Abb. 25)* über ein häufiges Auftreten von Bronzepingzetten als Bestandteil der Toilettegarituren in den Männergräbern der Golasecca-Kultur ab ihrem Horizont Tessin B, d.h. spätestens ab Stufe Ha D2, nicht außer Acht zu lassen. Für den Raum nördlich der Alpen gilt das selbe auch für den männlichen Teil der Bevölkerung der Hunsrück-Eifel-Kultur (*Haffner 1976, 29*). *S. Sievers (1984, 48)* bringt den Ursprung der „Reinigungsbestecke“, die auch auf der Heuneburg vorhanden sind, mit der Ausbreitung der Einflüsse dieser Kultur vom Norden Italiens zu Anfang der Stufe Golasecca III, d.h. zu Ende der Stufe Ha D3 bzw. Anfang von LT A, in Zusammenhang. Deshalb überrascht es nicht, dass z.B. auf dem Gräberfeld von Dürrnberg in Österreich diese Funde Teil der Grabausstattung erst in der Frühlatènezeit waren (*Pauli 1978, 260 f.*).

2.3. Kegelförmiger Bronzegegenstand

Ein mit Bronze überzogener Eisengegenstand, analog zum kegelförmigen Bronzegegenstand Inv.-Nr. 6636 (*Abb. 2: 12*) von Rubín findet sich im Rahmen Böhmens auch

im Zusammenhang von Haus A der Stufe Ha D2-3 auf Závist. Weder Datierung noch Funktion konnten eindeutig bestimmt werden (*Motyková – Drda – Rybová 1988*, 399, Abb. 6: 3).

2.4. Keramik

Zusammen mit den Keramikfunden aus der Zeit Ha C-D (*Koutecký 2005*, 150 ff.; 2008) wird von Rubín auch Stempelkeramik der Späthallstattzeit (*Preidel 1937*, Taf. IV: 34; *Linksfeiler 1978*, 105, Taf. I: 1, V: 5) und Keramik der für den folgenden Braubacher Horizont der Stufe LT A typischen Formen gemeldet. Hier führt *H. Preidel (1937, 69)* neben den unverzierten S-förmig profilierten Schalen (*Koutecký 2005*, 165) auch ein „mit S-förmigen Einstempelungen verziertes Wandstück“ auf, das am „Südosthang des Berges (Enekels Grube)“ gefunden worden sein soll. Weitere Funde sind auch im Tagebuch Fr. Steiners abgebildet (s. *Abb. 8: 3, 4*). Die Funde von Stempelkeramik der Stufe LT A als jüngste Serie von Funden, die aus dem Raum vom Rubín bekannt sind, gehören von den Formen und den Zierelementen her zur lokalen Produktion, wie sie für die Stufe LT A in ganz Böhmen typisch ist (*Linksfeiler 1978; Schwappach 1979*). Trotzdem wäre es interessant, eben einigen Funden Aufmerksamkeit zu widmen, die aus der nächsten Nähe des Fundorts stammen.

Hierher gehören auch zwei Bauch-Halsfragmente von vasenartigen Gefäßen, die als „Podersamer“ bezeichnet werden, und bereits bei *J. Filip (1956*, Taf. CVII: 12–13) und *D. Linksfeiler (1978*, 104, Abb. 2: 32) Erwähnung finden. Im Museum von Chomutov tragen sie die Inv.-Nrn. 8489 und 2793. Der Scherben Inv.-Nr. 8489 (*Abb. 4: 1, 3*) stammt vom Gefäßhals, im oberen Teil ist er 10 mm dick und verbreitert sich zur Ausbauchung hin. Der Bruch ist dunkelgrau, die Masse zeigt Magerung aus einem helleren Material mit Korngröße von 0,5–1 mm. Zu beiden Seiten ist die Scherbe mit einer braungrauen Schicht überzogen, die an der Oberfläche geglättet ist, also als Oberfläche für Verzierung diente. An der Innenseite finden sich auf der ganzen Oberfläche noch Spuren vom Drehen (*Abb. 4: 4*). Die Verzierung befindet sich in einem Band zwischen einer unteren und oberen Furche und besteht im oberen Band aus einer Serie von jeweils drei mit einem Röhrchen hergestellten Stempel, die durch eine doppelte Girlande verbunden sind. Unten ist ein unregelmäßig durchgeführter Mäander aus Serien von jeweils sechs nahezu quadratischen Stempeln zu sehen, die offensichtlich an der Kante des Kamms angeordnet waren.

Von einem ähnlichen Gefäß stammt das Fragment Inv.-Nr. 2793 (*Abb. 4: 2*) identischer technischer Durchführung. Nach dem Profil zu urteilen, stammt es von der Schulter – Bauchgrenze und schließt an ein Mäanderband aus Stempeln an. Dieses ist am Unterteil dicht unter der Ausbauchung von einer umlaufenden scharf bis kantig profilierten Rippe begrenzt, die selbst zu beiden Seiten scharf abgesetzt ist. Der Unterschied in der Durchführung des Stempelmäanders zusammen mit derselben technischen Ausführung beider Keramikscherben spricht für ursprünglich mehrere Gefäße, also ähnlich wie bei den beinernen Gegenständen wahrscheinlich für Serienproduktion.

Diesen Fund aus der Umgebung von Rubín führen wir deshalb an, da ähnliche Verzierungselemente wie bei diesen beiden Fragmenten, wahrscheinlich mit demselben ideellen Gehalt, auch im Repertoire der Verzierung eines ähnlichen Fundorts vorhanden sind, und zwar auf der Heuneburg an der Oberen Donau (*Kimmig – Gersbach 1971*). Girlanden und

Stempel aus konzentrischen Kreisen sind nicht nur im späthallstattzeitlichen Milieu der Heuneburg bekannt (*Ebd.*, 60), sondern können bereits in der Zeit Ha C erwiesen werden (*Kilian 1972*, 37). Ein weiteres wichtiges Verzierungsmotiv der Hallstattzeit ist der Mäander. Seine Verbreitung im Rahmen der modischen „Mäanderwelle“ geht vom adriatischen Ostalpenraum aus und erfasste in der Hallstattzeit Südwestdeutschland (*Kimmig – Gersbach 1971*, 60), in Böhmen kommt es auf verschiedenem Untergrund und in verschiedenen Formen spätestens in der Frühlatènezeit zur Anwendung. Neben der vereinfachten Form auf den oben erwähnten Keramikfragmenten mit Stempelverzierung ist es auch auf den bemalten Imitationen rotfiguriger Keramik von Pilsen-Roudná (*Bašta – Bašťová – Bouzek 1989*, Abb. 3) und Chržín (*Chytráček 2007b*, 466 ff., Abb. 17) zu finden, oder in klassischer Gestalt bei der Verzierung von Metallgegenständen (*Sankot 1994*).

3. Indizien auf die genauen Fundstellen der Gegenstände

Die Auswertung der Angaben über die Fundstelle bei *H. Preidel (1937, 67–69; 1956)* sowie jener in der Arbeit von *J. Bubeník und N. Venclová (1992, 128 f., Abb. 1)* ergibt, dass neben einer Reihe von Funden, die als „Einzelfund, Sammlung Steiner“ bezeichnet sind (Fibel Inv.-Nr. 1050, 1054, 1056, 1057 und 1062) bei den anderen folgende Fundstellen zu ermitteln sind:

1. „Dollankaer Gemeindefeld“ als Fundstelle von Fibel Inv.-Nr. 1060, wo die Erwähnung *H. Preidels (1956, 19)*, die sie als „die Hochfläche des Berges (Dollankaer Gemeindefeld)“ identifiziert, eine Schlüsselstellung einnimmt. Von der „Hochfläche“ stammt auch der Lanzettenanhänger Inv.-Nr. 1066,
2. vom Fundort „Südosthang (Schaaber Gemeindefeld)“, Parz.-Nr. 349 am Südrand der Befestigung stammen die Fibeln Inv.-Nr. 1049, 1050, 1054, 1055, 1061, 1062,
3. vom Südfuß des Berges Rubín stammt der Körbchenanhänger,
4. aus der südlichen Nachbarschaft des Fundorts „aus dem Wenischfeld“, d.h. Parz.-Nr. 347 als Einzelfund die Perle Inv.-Nr. 2662,
5. für den Fundort weiterer zwei Gegenstände, des zoomorphen Anhängers Inv.-Nr. 17, gefunden „in der Nähe des alten Schaaber Steinbruches“ und die heute im NHM Wien verwahrte Perle Inv.-Nr. 149 „beim alten Schaaber Steinbruch“ ist eine Angabe „Südhang des Berges (Schaaber Gemeindefeld mit dem alten Schaaber Steinbruche im Südwesten)“ aufschlussreich (*Preidel 1937, 63*), also wieder in unmittelbarer Nähe der befestigten Fläche,
6. auch die Perle Inv.-Nr. 2665, ein „Einzelfund aus dem Schuhfeld“, die nach *H. Preidel (1956, 12)* der Parz.-Nr. 336 entsprechen sollte, dürfte aufgrund des Plans auf Abb. 1 in der Arbeit *Bubeník – Venclová (1992)* auf der Flur unter Parz.-Nr. 337 liegen, d.h. in der südlichen Nachbarschaft der Befestigung.
7. Zur Flur „Janka Karls Hopfengarten“ mit dem Fund der Fibel Inv.-Nr. 1058 wurden bisher keine genaueren Angaben gefunden.

Im Unterschied zu den mit der Gräber- und der Siedlungskomponente zusammenhängenden LT B-D1-Funden, einschließlich der überdurchschnittlich zahlreichen junglatènezeitlichen Armringe in der südöstlichen, östlichen und nördlichen Nachbarschaft des Rubín-Berges (*Bubeník – Venclová 1992*), können wir also festhalten, dass die späthallstattzeitlichen Funde aufgrund der heute verfügbaren Angaben eindeutig mit der befestigten Gipfelfläche in Verbindung standen. Dem widerspricht auch nicht die Fundstelle einiger Gegenstände in unmittelbarer Nähe der Gipfelfläche, also in jenem Raum, wo nicht ausgeschlossen ist, dass es sich um Erdschichten handelt, die im Laufe der Neuzeit von der Gipfelfläche auf die umliegenden Felder transportiert wurden, eine Praxis die auch *H. Preidel (1956, 10; Bubeník 1988, 179 f.)* beschreibt.

4. Die Rolle und Bedeutung des Fundorts

Die Analyse des begutachteten Fundstoffs ermöglicht den Versuch, neue Erkenntnisse auf dem Gebiet der Chronologie, Struktur der Funde und ihrer räumlichen Zusammenhänge zu gewinnen, und damit auch die sozial-historische Bedeutung des Fundorts zu erhellen. Beim gegenwärtigen Zustand der praktischen Absenz von Fundkomplexen und Fundzusammenhängen sind die Interpretationsmöglichkeiten in einigen Fällen beschränkt, wie dem auch bei analogen Fundorten in den umliegenden Regionen der Fall ist, die z.B. bei *M. Chytráček* und *M. Metlička* (2004) veröffentlicht sind.

Den ältesten Fund aus dem Fibelensemble bildet die Fibel des Typs K3 (Navicella: *Abb. 1: 1*) aus der Stufe Ha D1. Die importierten Sanguisuga-Fibeln (*Abb. 1: 2–3*) hängen chronologisch mit den zahlreichen Serien in Norditalien zusammen, wo sie in den jüngeren Abschnitt gesetzt werden, der den Stufen Ha D2-3 entspricht. Ähnlich zu bewerten ist die Schlangenfibel Inv.-Nr. 1048 (*Abb. 1: 4*). Die Bogenfibeln Inv.-Nr. 1049 und 1050 (*Abb. 1: 5–6*) reihen sich in die späthallstattzeitliche Stufe Ha D3, wie auch die lokalen Fibeltypen Inv.-Nr. 1061, 1062, 1055, 1054 und 1060 (*Abb. 1: 7–11*).

Auch trotz des bisher älteren Datierungsansatzes für die Teile des Pferdegeschirrs, des Knochenknebels (*Abb. 3: 20*) und des Bronzeknopfes mit kegelförmigem Mitteldorn (*Abb. 2: 2*) in die Stufe Ha C, erwägen wir bei einem anderen Teil der Wagenbestattung, nämlich der Bronzetülle mit konkavem Kopfstück Inv.-Nr. 8866, auch eine Einordnung in die Stufe Ha D3.

Der Datierung in die Stufe Ha D3 steht auch die Form der anderen Funde nicht im Wege, der Körbchen-, Kugel-, des zoomorphen und kammartigen Anhänger, die wiederum norditalienischen Ursprungs sind, der Bronzepinzetten oder die wohl vor Ort gefertigten Knochenschieber der Halsketten. Hierher gehören auch die Augenperlen, deren steigende Zahl an der Wende von Ha D3/LT A wiederum, zumindest *N. Venclová* (1990, 46) zufolge, mit südosteuropäischen Handelsbeziehungen zusammenhängen sollte.

Die begutachteten Funde zeigen, wie sich nach den ersten Importen norditalienischer Formen des älteren Abschnitts der Stufe Ha D im jüngeren Abschnitt derselben Stufe neben fortsetzenden Importen aus dieser Gegend die heimischen Formen vermehren und die Rezeption des ursprünglich fremden Modestils zum Abzeichen der hervorragenden Stellung der lokalen Elite wird, die mit der Benutzung der Siedlungskomponente im Raum der Höhensiedlung mit kleiner Gesamtfläche, dafür aber mächtiger Befestigung und Wagengräbern mit Pferdegeschirr verbunden war. Die Tatsache, dass sich hier im Falle der Aufnahme der Fibelmode ein Mechanismus wiederholt, der auch in anderen Gebieten beobachtet wurde, z.B. im Deutschland (*Ettel 2006*), schließt aus, dass wir es nur mit einer Episode bzw. dem Zufall zu tun hätten, wie es aufgrund der von *V. Salač* (2006, 40) aufgeführten Beispiele verstanden werden könnte.

Ähnlich wie *J. Bubník* (1981) für die großmährische Zeit aufgrund der großen Anzahl von Riemenzungenenden ein Milieu höherer Gesellschaftsschichten erschließt, kann auch für die Späthallstattzeit aufgrund des Charakters der Funde ein außerordentliches soziales Milieu erwogen werden, das sich sowohl der Importe exotischen Prunkschmucks bediente, als auch der spezialisierten Handwerksproduktion. Auch die identischen Knochenschieber vom eponymen Gräberfeld in Hallstatt (*Pauli 1978*, 141, Anm. 194) gehören aufgrund des Charakters der Grabausstattung zu einer sozialen Elite.

Die Verarbeitung der Knochenschieber von Halsketten erweist darüber hinaus auch eine spezialisierte Produktion von beinerer Verzierung, und eine der Aufgaben für die zukünftige Forschung wäre zu klären, ob Werkstätten vorhanden waren, wie sie aus der Hallstattzeit z.B. in Prag-Kobylisy bekannt sind (*Fridrich 2005*, 685). Auf ihre Existenz weist auch das Vorhandensein von Rohstoff hin, wenn wir dem Bericht über den möglichen Abbau von 10 Tonnen Knochen auf dem Fundort glauben schenken (*Koutecký 2005*, 147).

Rubín gehört also zu den befestigten Höhensiedlungen, die als Residenz der sozialen Elite dienten, wie es auch schon von *D. Koutecký (2005, 165)* erwogen worden ist, die auch im benachbarten Westböhmen nach *M. Chytráček (2007, 289 ff.)* in der Stufe Ha D2-3 die wichtigste Siedlungskomponente bildeten und von der „Existenz einer bestimmten organisierten Siedlungsstruktur“ zeugen dürften (*Chytráček – Šmejda 2005, 40*).

Um das genauere Bild der Rolle der Besiedlung auf dem Berg Rubín zu vervollständigen, sind natürlich die geographische Lage des Fundortes und seine topographischen Zusammenhänge von entscheidender Bedeutung. Diese können die Schlussfolgerungen der Studie von *V. Salač (1990)* über die sozial-ökonomische Entwicklung Nordwestböhmens in der Späthallstatt- und Frühlatènezeit ergänzen. So wie die Lage der befestigten Höhensiedlung Hradec bei Chomutov, die die Mündung des Ohře–Tales im Raum zwischen dem Erzgebirge und dem Duppauer Berge (Doupovské hory) von Karlsbad in das Land von Chomutov beherrscht und den im Rahmen Böhmens ganz außerordentlichen Fund von schwarzfiguriger Keramik erbrachte (*Bouzek – Koutecký 1975; Koutecký 1985*), ist auch die Stelle der befestigten Höhensiedlung Rubín strategischer Bedeutung. Sie befindet sich an der Mündung des Tals, das von einer Windung des Mže-Flusses in Pilsen nach Norden zum Erzgebirge im Raum zwischen der Ostseite der Duppauer Berge und dem Westrand des Hügellandes von Rakovník, zwischen den Einzugsgebieten der Flüsse Liboc und Blšanka, der rechtsufrigen Ohře-Zuflüsse, steigt.

Die frühere Vorstellung *H. Födischs (1967, 30 f.)*, wonach Rubín wegen der mächtigen Befestigung einer insgesamt recht kleinen Fläche als „Herrenburg“ gewertet wurde, kann sowohl von den Ergebnissen der Raumanalyse von *Z. Smrč (1992, 97 f.)*, der das Vorkommen weiterer, diesmal unbefestigter Flachlandsiedlungen in unmittelbarer Umgebung des Fundorts, wie auch die Schlüsse *V. Salačs (1990, 221 f.)* über die Bedeutung ähnlicher Fundorte bei der Kontrolle der Fernhandelswege und ihren Betrieb, ergänzt werden. Auch die Lage Rubíns entspricht den charakteristischen Merkmalen solcher Höhensiedlungen, die *V. Salač* zufolge Stellen kontrollierten, die aus verschiedenen Gründen nicht umgangen werden konnten, am häufigsten an den Rändern natürlicher geographischer Räume auftraten und sich durch außerordentlichen Fundreichtum auszeichnen (*Salač 1990, 222*). Deshalb überrascht nicht, dass ein Teil des außerordentlichen Fundmaterials Ergebnis von Importen aus Norditalien ist, die vor allem in der Späthallstattzeit als besonders intensiv auch in anderen Teilen Mitteleuropas erscheinen (*Frey 1957, 246 f.*). Die Bedeutung der Produktion einheimischer Nachahmungen, erwogen bei *L. Pauli (1971, 3)*, wird natürlich durch weitere Untersuchungen zu klären sein, einschließlich der Verarbeitung der Ergebnisse der unlängst getätigten Grabungen. Daraus sollte auch die Auswertung der Bedeutung der Funde auf dem Berg Rubín in der Späthallstattzeit als Fundort mit überregionalen Kontakten nicht nur zu den Gebieten südlich und südwestlich Böhmens hervorgehen, sondern auch zu nördlichen Nachbarn. Diese Fundorte waren dank ihrer topographischen Voraussetzungen in das Wegesystem eingebunden, das Mitteleuropa mit dem damaligen Nord-

italien verband, wie es bereits *L. Pauli (1991)* vorschlug und neuerdings für das Gebiet Süd- und Westböhmens von *M. Chytráček (2007b, 502; Venclová ed. et al. 2008, 153, Abb. 94)* präzisiert worden ist.

5. Schluss

Bei der Verarbeitung einer Reihe von Teilthemen haben wir weitere neue Belege für die Bedeutung des Gebiets Böhmens als Bindeglied zwischen Nord- und Südeuropa am Ende der Hallstatt- und zu Anfang der Latènezeit erbracht (*Sankot 2003, 55; 2006a, 152; 2006b, 158*). Dies erlaubt ähnliche Schlüsse, wie sie in den Arbeiten von *V. Salač (2006)* und *M. Chytráček (zuletzt 2007a, 295 ff.)* über die außerordentliche Rolle des Fernhandels für die kulturelle Entwicklung auf böhmischem Gebiet in der Eisenzeit gemacht wurden. Dabei handelt es sich aber um eine Fortsetzung einer Tradition, die zumindest in die Spätbronzezeit verfolgt werden kann (*Venclová ed. et al. 2008, 151 f.; Sankot in Druck*). Alleine durch die systematische Verarbeitung aller verfügbaren Angaben zum aufgearbeiteten Fundort, einschließlich der Archivquellen (s. Beispiele auf *Abb. 5–8*), vor allem aber der Ergebnisse neuerer Ausgrabungen und dem Vergleich mit dem späthallstattzeitlichen befestigten Areal auf dem relativ nahe gelegenen dominanten Höhenfundort Vladař, dem eine zentrale Bedeutung zugeschrieben wird (*Chytráček – Šmejda 2005; Chytráček 2007a, 292*), wird auch die Erkenntnis der Umweltbedingungen möglich, die in Zusammenhang mit dem Residenzort der Elite auf dem Berg Rubín gebracht werden könnten, der an der Beherrschung der Handelsaktivitäten und somit auch an der Vorbereitung der Bedingungen für die Entstehung der folgenden Latène-Kultur beteiligt war.

Erarbeitet mit Unterstützung des Forschungsprojekts MK 00002327202.

Quellen- und Literaturverzeichnis

- Bašta, J. – Baštová, D. – Bouzek, J. 1989:* Die Nachahmung einer attisch rotfigurigen Kylix aus Pilsen-Roudná, *Germania 67, 465–476.*
- Bouzek, J. – Koutecký, D. 1975:* Ein attisches Gefäßfragment aus Böhmen, *Germania 53, 157–160.*
- Brníč, Ž. – Sankot, P. 2005:* Časně laténský pohřební areál s „enclos quadrangulaire“ v Černoučce, okr. Litoměřice – La nécropole avec l’enclos quadrangulaire du début de La Tène de Černouček, district de Litoměřice, Bohême nord-ouest, *Památky archeologické 96, 31–70.*
- Bubeník, J. 1981:* Poznámky k nálezům avarsko-slovanských kování z vrchu Rubína u Podbořan – Bemerkungen zu den Funden von awarisch-slawischen Riemenbeschlägen von Rubinberg bei Podbořany. In: *Praehistorica VIII. Varia archaeologica 2, Praha, 261–265.*
- *1988:* Slovanské osídlení středního Poohří. Praha 1988.
- *1992:* Výzkum vrchu Rubín (Dolánky, obec Podbořany, okr. Louny) a jeho okolí v letech 1984–1989. Předběžná zpráva – Untersuchung des Hügels Rubín (Rubinberg, Dolánky, Gem. Podbořany, Bez. Louny) und seiner Umgebung in den Jahren 1984–1989, *Archeologické rozhledy 44, 216–230.*
- *1992a:* Rubín, Soubor objevů z období raného středověku, *Muzejní a vlastivědná práce 30/Časopis společnosti přátel starožitností 100, 145–155.*
- *1995:* K opevnění vrchu Rubínu u Podbořan (osada Dolánky, obec Podbořany, okr. Louny) v době hradištní – Zur Befestigung des Rubinberg bei Podbořany (Ot. Dolánky, Bez. Louny) in der Burgwallzeit, *Archeologické rozhledy 47, 128–151.*

- Bubeník, J. 1996: Hradiště Rubín u Podbořan v severozápadních Čechách v raném středověku. In: Z. Kuratowska ed., *Slowianszczyzna w Europie średniowiecznej* 1, Wrocław, 197–207.
- 1997: Die Besiedlung des südöstlichen Vorfelds des Berges Rubín in der Burgwallzeit und ihre Chronologie (Ausgrabungen in den Jahren 1984–1991), *Památky archeologické* 88, 56–106.
- 1999: Poznámky o nejstarších českých hradištích raného středověku – Bemerkungen zu den ältesten Burgstätten des Frühmittelalters in Böhmen, *Archeologické rozhledy* 51, 631–648.
- 2006: Hradiště Rubín u Podbořan v severozápadních Čechách v raném středověku – Der Burgwall Rubín u Podbořan in Nordwestböhmen im frühen Mittelalter. In: *Studia mediaevalia Pragensia* 7, Praha, 21–37.
- 2007: Der Burgwall Rubín bei Podbořany im Frühmittelalter. In: *Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- und Südböhmen. 16. Treffen in Plzeň-Křínice 2006, Rahden/Westf.*, 75–91.
- Bubeník, J. – Venclová, N. 1992: K mladolátenskému osídlení vrchu Rubína u Podbořan a okolí – Zur Besiedlung der Höhe Rubín bei Podbořany und Umgebung in der späten Latènezeit. In: *Sborník Západočeského muzea* 8 – Historia, Plzeň, 126–136.
- Casini, St. 1983: Materiali del Golasecca III-A dal territorio comasco, *Rivista archeologica Como* 165, 105–173.
- Chieco Bianchi, A. M. – Calzavara, L. – De Min, M. – Tombolani, M. 1976: Proposta per una tipologia delle fibule di Este. Firenze.
- Chytráček, M. 1990: Mohylové pohřebiště u Mírkovic, okres Domažlice – Das Hügelgräberfeld bei Mírkovice, Bez. Domažlice, *Památky archeologické* 81, 74–139.
- 2007a: Die Entwicklung der keltischen Gessellschaft und Fragen zur Kontinuität bzw. Diskontinuität in der hallstatt- und latènezeitlichen Besiedlung Westböhmens. In: J. Prammer – R. Sandner – Cl. Tappert, *Siedlungsdynamik und Gessellschaft, Straubing 2006*, 283–312.
- 2007b: Časně laténské sídliště v Chržíně (okr. Kladno) s napodobeninou červenofigurové keramiky a s doklady kovolitectví a zpracování jantaru – The early La Tène settlement site in Chržín (Central Bohemia) with the imitation red-figure pottery and documentation of metal smelting and ambre working, *Archeologické rozhledy* 59, 461–516.
- Chytráček, M. – Metlička, M. 2004: Die Höhsiedlungen der Hallstatt- und Latènezeit in Westböhmen. *Památky archeologické – Suppl.* 16. Praha.
- Chytráček, M. – Šmejda, L. 2005: Opevněný areál na Vladaři a jeho zázemí. K poznání sídelních struktur doby bronzové a železné na horním toku Sřely v západních Čechách – The fortified area at Vladař and its hinterland. Towards an understanding of the settlement structures of the Bronze and Iron Ages in West Bohemia, *Archeologické rozhledy* 57, 3–56.
- Čížmář, M. 2005: Nové doklady jižních vlivů v době laténské na Moravě – Neue Belege südlicher Einflüsse in der Latènezeit aus Mähren. In: E. Studeníková ed., *Južné vplyvy a ich odraz v kultúrnom vývoji mladšieho praveku na strednom Dunaji. Zborník referátov z konferencie v Bratislave 2004*, Bratislava, 99–105.
- Čtverák, Vl. – Lutovský, M. – Slabina, M. – Smejtek, L. 2003: *Encyklopedie hradišť v Čechách*. Praha.
- De Marinis, R. 1981: Il periodo Golasecca III A in Lombardia – The Golasecca III A period in Lombardy, *Studi archeologici* 1, 43–299.
- Dušek, M. 1966: Thrakisches Gräberfeld der Hallstattzeit in Chotín. *Archaeologica Slovaca Fontes* VI. Bratislava.
- Dvořák, Fr. 1938: Knižecí pohřby na vozech ze starší doby železné – Wagengräber der älteren Eisenzeit in Böhmen. Praha.
- von Eles Masi, P. 1986: Le fibule dell'Italia settentrionale. *Prähistorische Bronzefunde* XIV/5. Stuttgart.
- Ettel, P. 2006: Aufnahme der italienischen Fibelmode in der älteren Eisenzeit nordwärts der Alpen und Italisches in Thüringen, *Alt-Thüringen* 38 (2005), 119–142.
- Filip, J. 1956: Keltové ve střední Evropě – Die Kelten in Mitteleuropa. *Monumenta archaeologica* V. Praha.
- Födisch, H. 1961: Das Saazer Land in ur- und frühgeschichtlicher Zeit. München.
- 1967: Zum Problem präurbaner Siedlungen in Ostmitteleuropa. *Wissenschaftliche Materialien und Beiträge zur Geschichte und Landeskunde der böhmischen Länder* 7. München.
- Frey, O.-H. 1957: Zur Zeitstellung des Fürstengrabes von Hatten im Elsass, *Germania* 35, 229–249.
- 1969: Die Entstehung der Situlenkunst. *Römisch-Germanischen Forschungen* Bd. 31. Berlin.
- 1971: Fibeln vom westhallstättischen Typus aus dem Gebiet südlich der Alpen. Zum Problem der keltischen Wanderungen. In: *Oblatio. Raccolta di studi di Antichita et Arte in onore di Aristide Calderini*, Como, 355–386.
- Fridrich, J. 2005: Kobylisy. In: M. Lutovský – L. Smejtek a kol., *Praha pravěká*, Praha, 684–685.

- Fridrichová, M. – Koutecký, D. – Slabina, M. 1999:* Die Gräberfelder der bylaner Kultur in Praha. III. Teil – Pohřebiště bylanské kultury v Praze. III. část, Památky archeologické 90, 319–397.
- Furmánek, V. 1980:* Die Anhänger in der Slowakei. Prähistorische Bronzefunde XI/3. München.
- Gabrovec, S. 1974:* Halštatske nekropole v Bohinju – Die Hallstattnekropolen in Bohinj, Arheološki vestnik 25, 287–318.
- Gedl, M. 2004:* Die Fibeln in Polen. Prähistorische Bronzefunde XIV/10. Stuttgart.
- Griese, I. – Griese, S. 1976:* Die früheisenzeitlichen Bronzebommel in nördlichen Mitteleuropa, Ethnographische-archäologische Zeitschrift 17, 577–588.
- Haffner, A. 1976:* Die westliche Hunsrück-Eifel-Kultur. Römisch-Germanische Forschungen Bd. 36. Berlin.
- Kilian, I. 1972:* Bemerkung zu einem Hirschhornschieber von der Heuneburg, Archäologisches Korrespondenzblatt 2, 37–39.
- Kimmig, W. – Gersbach, E. 1971:* Die Grabungen auf der Heuneburg, Germania 49, 21–91.
- Kossack, G. 1959:* Studien zum Symbolgut der Urnenfelder- und Hallstattzeit Mitteleuropas. Römisch-Germanische Forschungen Bd. 20. Berlin.
- Koutecký, D. 1985:* Halštatské hradiště Hradec u Kadaně – Das hallstattzeitliche Burgwall Hradec u Kadaně, Památky archeologické 76, 71–77.
- 2003: Bylany u Českého Brodu. Eponymní lokalita bylanské kultury – Bylany u Českého Brodu. Die eponyme Fundstelle der Bylaner Kultur. Fontes Archaeologicae Pragenses 29. Praha.
- 2005: Halštatské hradiště Rubín, k. ú. Pšov, Ústecký kraj – Der hallstattzeitliche Burgwall Rubín, Gem. Pšov, Kr. Ústí nad Labem, Archeologické rozhledy 58, 147–166.
- 2008a: Bylanská kultura. In: *Venclová ed. et al. 2008*, 46–66.
- 2008b: Halštatské hradiště Pšov, vrch Rubín, Ústecký kraj. Dodatky – Der hallstattzeitlicher Burgwall Pšov, Berg Rubín. Nachträge, Archeologie ve středních Čechách 12, 459–466.
- Koutecký, D. – Smrž, Z. 1991:* Pohřebiště bylanské kultury v Polákách, okr. Chomutov. I. díl – Bylaner Gräberfeld in Poláky, Kr. Chomutov. I. Teil, Památky archeologické 82, 166–230.
- Linksfeiler, D. 1978:* Die stempelverzierte Keramik in Böhmen und Mähren, Archäologische Informationen 4, 82–108.
- Luka, L. J. 1959:* Importy italskie i wschodnoalpinskie oraz ich nasladownictwa na obszarze kultury „lużyckiej“ okresu halszackiego w Polsce – Les importations de l'Italie et des Alpes orientales et leur imitations locales chez la population de la civilisation „lusacienne“ de la période de Hallstatt en Pologne, Slavia antiqua VI (1957–1959), 1–99.
- Lüscher, G. 1993:* Unterlunkhofen und die hallstattzeitliche Grabkeramik in der Schweiz. Antiqua 4. Basel.
- Mansfeld, G. 1973:* Die Fibeln von Heuneburg. Römisch-Germanische Forschungen Bd. 33. Berlin.
- Michálek, J. – Lutovský, M. 2000:* Hradec u Némětic. Sídlo halštatské a raně středověké nobility v česko-bavorském kontaktním prostoru – Hradec bei Némětice. Ein Herrensitz der Hallstattzeit und des frühen Mittelalters im böhmisch-bayerischen Kontaktraum. Strakonice – Praha.
- Motyková, K. – Drda, P. – Rybová, A. 1988:* Die bauliche Gestalt der Akropolis auf dem Burgwall Závist in der Späthallstatt- und Frühlatènezeit, Germania 66, 391–436.
- Müller-Karpe, H. 1961:* Zu einem Späthallstattgrab von Horgauergrent, Ldkr. Augsburg, Germania 39, 155–63.
- Parzinger, H. 1988:* Chronologie der Späthallstatt- und Frühlatènezeit. Acta humaniora 4. Weinheim.
- Parzinger, H. – Nekvasil, J. – Barth, F. E. 1995:* Die Býčí skála-Höhle. Ein hallstattzeitlicher Höhlenopferplatz in Mähren. Römisch-Germanische Forschungen Bd. 54. Mainz.
- Pauli, L. 1971:* Die Golasecca-Kultur und Mitteleuropa. Ein Beitrag zur Geschichte des Handels über die Alpen, Hamburger Beiträge zur Archäologie I/1, 1–58.
- 1978: Der Dürrnberg bei Hallein III. Auswertung der Grabfunde. München.
- 1984: Ein Anhänger der frühen Keltezeit aus Landersdorf, Das archäologische Jahr in Bayern 1984, 78.
- 1991: Les Alpes à l'époque des premières migrations celtiques. In: Les Celtes, Milano, 215–218.
- Piř, J. L. 1906–1908:* Mohyla u Kladrub, Památky archeologické 22, 470–473.
- Pieta, K. 2004:* Ein junglatènezeitlicher Stieranhänger aus Udiča/Slowakei. In: Studien zur Lebenswelt der Eisenzeit. Reallexikon der germanischen Altertumskunde – E Bd. 40, Berlin – New York, 135–145.
- Preidel, H. 1937:* Der Berg Rubin im Spiegel der Steiner Sammlung. Heimat und Volk. Brünn – Prag – Leipzig – Wien.
- 1956: Die awarischen Bodenfunde aus Böhmen und ihre Bedeutung, IPEK. Jahrbuch für Prähistorische und Ethnographische Kunst 18 (1949–1953), 7–17.

- Primas, M.* 1970: Die südschweizerischen Grabfunde der älteren Eisenzeit und ihre Chronologie. Monographie zur Ur- und Frühgeschichte der Schweiz Bd. 16. Basel.
- Profantová, N. – Stolz, D.* 2006: Chronologie a význam hradiště Rubín u Podbořan ve světle nových raně středověkých nálezů – Chronologie und Bedeutung des Burgwall Rubín im Lichte der neuen frühmittelalterlichen Funde, *Archaeologia historica* 31, 165–180.
- 2007: Chronology and importance of the Rubín hillfort based on new early middle ages metal finds. In: *Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- und Südböhmen. 16. Treffen in Plzeň-Křínice 2006*, Rahden/Westf., 93–105.
- Rallo, A.* 1975: Altri oggetti di ornamento. In: R. Peroni ed., *Studi sulla chronologia delle civiltà di Este e Golasecca*, Firenze, 217–235.
- Říhovský, J.* 1993: Die Fibeln in Mähren. Prähistorische Bronzefunde XIV/9. Stuttgart.
- Salač, V.* 1990: Vývoj a struktura halštatského a laténského železářství v Podkrušnohoří ve světle nových nálezů – Die Entwicklung und Struktur der hallstatt- und latènezeitlichen Eisenverhüttung im Erzgebirgsvorland im Licht neuer Funde, *Památky archeologické* 81, 208–232.
- 2006: O obchodu v pravěku a době laténské především – On trade in prehistory, and especially in the La Tène, *Archeologické rozhledy* 58, 33–58.
- Salzani, L.* 1991: La necropoli paleoveneta di Dosso del Pol a Gazzo Veronese. I materiali sporadici, *Bollettino Museo Civico St. Nat. Verona* 15 (1988), 475–501.
- Sankot, P.* 1994: Decorated La Tène single-edged knives in Bohemia. New aspects of Early La Tène Art, *Památky archeologické* 85, 35–58.
- 2003: Les épées du début de La Tène. *Fontes archaeologici Pragenses* 28. Prague.
- 2006a: Le passage du Hallstatt final à La Tène ancienne en Bohême. In: D. Vitali ed., *Celtes et Gaulois, l'archéologie face à l'histoire. La Préhistoire des Celtes. Actes de la table ronde, Bologne 2005. Collection Bibracte 12/2*, Glux-en-Glenne, 143–156.
- 2006b: Fund eines metallenen Zirkels im Kontext der Stufe LT A in Tuchoměřice, Bezirk Prag-West, *Pravěk NŘ* 16, 145–161.
- *in Druck*: The oldest Italian brooches in Bohemia. *Festschrift Barry Raftery*. Dublin.
- Serra Ridgway, F. R.* 1975: Golasecca II. In: R. Peroni ed., *Studi sulla chronologia delle civiltà di Este e Golasecca*, Firenze, 312–330.
- Schindler, M. P.* 2004: Brig – Glis/Gamsen 3. L'habitat protohistorique de Waldmatte 2 – Auswertung der hallstatt- und latènezeitlichen Funde. Sion.
- Schwappach, F.* 1979: Zur Chronologie der östlichen Frühlatène-Keramik. Bad Bramstedt.
- Sievers, S.* 1984: Die Kleinfunde von Heuneburg. *Römisch-Germanische Forschungen* Bd. 42. Mainz a. M.
- Siblík, J.* 1906: Žárové hroby u Hradiště, *Památky archeologické* 22, 343–366.
- Smrž, Z.* 1992: Späthallstattzeitliche Burgwälle und Höhensiedlungen in Nordwestböhmen – Pozdně halštatská hradiště a výšinná sídliště v severozápadních Čechách, *Památky archeologické* 83, 88–104.
- Soudská, E.* 1994: Die Anfänge der keltischen Zivilisation in Böhmen – Počátky keltské civilizace v Čechách. Prag.
- Steiner, Fr.* 1892–1923: Tagebuch I–VII. Ms. dep. im Archiv des Regionalsmuseums in Chomutov.
- Teržan, B.* 1977: Certoška fibula – Die Certosafibel, *Arheološki vestnik* 27 (1976), 317–536.
- Teržan, B. – Lo Schiavo, F. – Trampuž-Orel, N.* 1985: Most na Soči (Santa Lucija) II. Ljubljana.
- Tessmann, B.* 2007: Körbchenanhänger im Süden – Göritzer Bommeln im Norden. Eine vergleichende Studie zu einem späthallstattzeitlichen Anhängertyp. In: *Scripta praehistorica in honorem Biba Teržan*, Ljubljana, 667–694.
- Tischler, A.* 1878: Über prähistorische Wohn- und Begräbnisplätze aus dem mittleren Goldbachgebirge in Böhmen, *Mittheilungen Anthropol. Gesellschaft Wien* VIII, 1–10.
- Torbrügge, W.* 1979: Die Hallstattzeit in der Oberpfalz. Kallmünz.
- Trefný, M.* 2007: Několik poznámek k některým kostěným a parohovým nálezům z výšinné polohy Rubín v severozápadních Čechách a z jejího okolí – Some notes on several bone and antler finds from the upland site at Rubín, *Archeologie ve středních Čechách* 11, 363–371.
- Venclová, N.* 1990: Prehistoric glass in Bohemia. Praha.
- Venclová, N. ed. et al.* 2008: *Archeologie pravěkých Čech 6. Doba halštatská*. Praha.
- Vokolek, V. – Sankot, P.* 2001: Zwei Brandgräber der Stufe H D3 und LT A aus Lochenice, Kr. Hradec Králové – Dva žárové hroby stupně H D3 a LT A z Lochenic, okr. Hradec Králové, *Archeologické rozhledy* 53, 461–480.

- Waldhauser, J. 2001: Encyklopedie Keltů v Čechách. Praha.
- Waldhauser, J. et al. 1993: Die hallstatt- und latènezeitliche Siedlung mit Gräberfeld bei Radovesice in Böhmen. Teplice.
- Warneke, T. 1999: Hallstatt- und frühlatènezeitlicher Anhängerschmuck. Studien zur Metallanländer des 8.–5. Jh. v. Chr. zwischen Main und Po. Internationale Archäologie 50. Rahden/Westf.
- Weidmann, D. 1983: Baulmes, distr. d'Orbe, VD, Jahrbuch des Schweizerischen Gesellschaft für Urgeschichte 66, 268.
- Wels-Weyrauch, U. 1978: Die Anhänger und Halsringe in Südwestdeutschland und Nordbayern. Prähistorische Bronzefunde XI/1. München.
- 1991: Die Anhänger in Südbayern. Prähistorische Bronzefunde XI/5. Stuttgart.
- Zürn, H. 1970: Hallstattforschungen in Nordwürttemberg. Stuttgart.
- 1987: Hallstattzeitliche Grabfunde in Württemberg und Hohenzollern. Stuttgart.

K nálezovému fondu z hradiště Rubín a významu lokality v době halštatské a časně laténské

Dosavadní poznatky o topografii a podobě hradiště na vrchu Rubín-Rovina (Velký Rubín), nacházejícího se na rozhraní katastrů obcí Dolánky, Kaštice a Pšov, obsahuje v nejucelenější podobě dílo J. Bubeníka (1988; viz též Čtverák et al. 2003). Vycházejí i z výsledků činnosti místních archeologů-amatérů 2. pol. 19. a 1. pol. 20. stol. A. Tischlera a Fr. Steinerja, kteří formou sběrů a nákupů vytvářeli rozsáhlou sbírku nálezů z lokality a jejího okolí. Na jejich činnost navázal prvním terénním výzkumem H. Preidel v l. 1934–1938. Dosavadním vyvrcholením badatelské práce jsou výsledky výzkumů Expozitivity Archeologického ústavu AV ČR, prováděných v lokalitě v l. 1970–1971 pod vedením V. Kruty (Bubeník 1988; 1995) a v l. 1984–1991 pod vedením J. Bubeníka (1992).

Z hlediska vyhodnocení nálezového fondu byla dosud věnována pozornost převážně keramickým nálezům pozdní doby bronzové až časně laténské (Koutecký 2005; 2008b), nálezům mladoláténského a pozdně laténského období (Bubeník – Venclová 1992), kostěným a parohovým předmětům doby římské (Trefný 2007), a zejména z raného středověku (Bubeník 1988; 1992; 1992a; 1995; 1996; 1997; 1999; 2006; 2007; Profantová – Stolz 2006; 2007). Naproti tomu nálezový fond řady dalších období pravěku, obsažený např. ve Steinerově sbírce, která samotná měla původně obsahovat více než 5000 nálezů, je dosud zpřístupněn jen minimálním výběrem H. Preidela (1937). Systematické zpracování tohoto fondu, jak předmětů z některých dalších období, tak řady „exotických“ nálezů z doby halštatské, spojovaných s lokalitou, by nepochybně rozšířilo závěry již provedeného topografického hodnocení. Např. kolekce spon a závěsků, které představují základní zdroj informací o chronologii kulturního vývoje a povaze interregionálních kontaktů, je v českých poměrech pro pozdně halštatské období svou strukturou a počtem výjimečná. Jejich původ v lokalitě je doložen autentickými zápisky ve Steinerově deníku (obr. 5–8). Sbírkou je uložena v Regionálním muzeu v Chomutově.

K objasnění role a významu lokality v rámci halštatského a časně laténského osídlení přispívá analýza souboru nálezů pokusem o dosažení nových poznatků z hlediska chronologie, struktury nálezového fondu a jeho prostorových kontextů, a tím i sociálně-historického významu. Přitom za současného stavu praktické absence nálezových celků a souvislostí nutně pocítujeme omezené možnosti jednoznačných závěrů, jak je realitou i u řady analogických lokalit v okolních regionech (srov. např. Chytráček – Metlička 2004).

Z chronologického hlediska lze za nejstarší nález ze souboru spon z Rubínu označit sponu typu navicella inv. č. 1057 (obr. 1: 1), spadající do stupně Ha D1. Další importované spony inv. č. 1056 a 1058 (obr. 1: 2, 3) chronologicky spojujeme s jejich početnými sériemi v severoitalské oblasti, kde jsou datovány do mladšího úseku, odpovídajícímu stupňům Ha D2-3. Stejně zařazení lze přijmout jak pro spony inv. č. 1049 a 1050 (obr. 1: 5, 6), tak pro sponu inv. č. 1048 (obr. 1: 4). Do stupně Ha D3 se řadí spony lokálních typů inv. č. 1061 (obr. 1: 7), 1062 (obr. 1: 8), 1055 (obr. 1: 9), 1054 (obr. 1: 10),

1060 (*obr. 1: 11a, 11b*). Soubor naznačuje, že po prvních importech severoitalských tvarů staršího úseku období Ha D stoupá v mladším úseku období Ha D – vedle pokračujících severoitalských importů – zastoupení domácích tvarů odznaků sociálního postavení jako lokální recepce původně cizokrajného módního stylu. Skutečnost, že se zde opakuje stejný mechanismus, jaký byl rozpoznán i pro jiné regiony, např. sousední oblasti Německa (*Ettel 2006*), vylučuje epizodnost či náhodnost takové situace, jak bývá dle příkladů uváděných *V. Salačem (2006, 40)* někdy chápána.

Nastíněný trend vyvolalo místní pozdně halštatské prostředí, reprezentované jak nálezy sídelní komponenty v prostoru výšinného sídla s významným opevněním, ale na velice omezené ploše, tak sporadickými nálezy pohřební komponenty aristokratického charakteru – pohřbu na voze. I přes dosavadní starší dataci některých součástí postroje – kostěného roubíku inv. č. 4043 (*obr. 3: 20*) a bronzové návlečky inv. č. 1063 (*obr. 2: 2*) do stupně Ha C – uvažujeme pro další prvek pohřbu na voze – bronzovou tulejku s čížkovitou hlavicí inv. č. 8866 (*obr. 2: 1*) – o chronologickém zařazení do stupně Ha D3. Zařazení do stupně Ha D3 nebrání ani ostatní nálezy – tvar košíčkovitého (*obr. 2: 7*), kulovitého (*obr. 2: 6*), zoomorfního (*obr. 2: 5*) a hřebenovitého (*obr. 2: 9*) závěsku, opět převážně severoitalského původu, bronzových pinzet (*obr. 2: 3, 4*) či zřejmě na místě vyráběných kostěných rozřadovačů náhrdelníků (*obr. 3: 16–19*). Do tohoto období patří i skleněné korále s očky (*obr. 3: 1–3*), jejichž stoupající počet na přelomu období Ha D3 a LT A opět souvisí dle *N. Venclové (1990, 46)* s jihoevropským obchodem; podobně lze datovat i používání ostatních tvarů skleněných korálů.

Podobně jako pro raný středověk konstatuje *J. Bubeník (1981)* vzhledem k významnému počtu na Rubínu nalezených nákončí kulturní prostředí vyšší společenské vrstvy, i pro pozdně halštatské období lze díky charakteru nálezů uvažovat o výjimečném sociálním prostředí, kterému sloužil jak import exotických šperků, tak specializovaná řemeslnická výroba. I identické kostěné rozřadovače z eponymního pohřebiště v Hallstattu (*Pauli 1978*) patří dle charakteru výbavy hrobům sociální elity. Zpracování rozřadovačů náhrdelníků mimo to naznačuje lokální specializovanou výrobu kostěných ozdob; jedním z úkolů budoucího výzkumu a zpracování zůstává ověření, zda šlo o existenci dílny, jak tento typ výrobního objektu z halštatského období známe např. z Prahy-Kobylis (*Fridrich 2005*), na jejíž dostatečné surovinové zdroje na vrchu Rubín by poukazovaly i zmínky o recentní těžbě deřítů tun kostí (*Koutecký 2005*).

Spolu s keramickými nálezy období Ha C-D (*Koutecký 2005; 2008*) jsou z Rubínu uváděny nálezy kolkované keramiky pozdně halštatského období (*Preidel 1937; Linksfeiler 1978*) a keramika charakteristických tvarů následujícího braubašského horizontu stupně LT A, zastoupená tvary a výzdobou výrobků lokální produkce. Pokud věnujeme pozornost i nálezům uváděným z nejbližšího okolí naleziště (*obr. 4: 1–4*), zjišťujeme podobný ideový obsah s nálezy z Heuneburgu na horním Dunaji (*Kimmig – Gersbach 1971*).

Na rozdíl od nálezů souvisejících s pohřební a sídlištní komponentou období LT B-D1, včetně nadprůměrného výskytu mladolatěnských skleněných náramků lokalizovaných do jihových., vých. a sev. okolí vrchu Rubín (*Bubeník – Venclová 1992*), jsou nálezy z pozdně halštatského období podle existujících údajů vázány na vlastní plochu hradiště. Tomu neodporuje ani lokace některých nálezů případně do bezprostředního okolí vlastní plochy hradiště, tedy do prostoru, kde nelze vyloučit, že jde o nálezy z hlíny rozvážené na okolní pole, jak se o této praxi zmiňuje *H. Preidel (1956)* a nověji *J. Bubeník (1988)*. Rubín se tak řadí mezi opevněná výšinná sídlištní s funkcí rezidence sociální elity (jak uvažoval již *Koutecký 2005*), která i v sousední oblasti západních Čech představují významnou sídelní komponentu stupně Ha D2-3 a naznačují „existenci určité organizované struktury sídel“ (*Chytráček – Šmejda 2005*).

Pro dokreslení charakteru pozdně halštatského osídlení na vrchu Rubín má samozřejmě zásadní význam poloha lokality a její topografické souvislosti. Ty se výrazně doplňují se závěry *V. Salače (1990)* o socio-ekonomickém vývoji severozáp. Čech v pozdně halštatském a časně latěnském období. Tak jako poloha hradiště Hradec u Chomutova, které ovládá ústí údolí Ohře v prostoru mezi Krušnými horami a Doupovskými horami ze směru od karlovarské oblasti do oblasti Chomutovska a vydalo v Čechách výjimečný nález černofigurové keramiky (*Bouzek – Koutecký 1975; Koutecký 1985*), má podobně strategické postavení vrch Rubín. Leží při vyústění údolí vedoucího od ohybu

Mže v Plzni směrem ke Krušným horám v prostoru mezi vých. stranou Doupovských hor a záp. okrajem Rakovnické pahorkatiny, mezi povodím Liboce a Blšanky, pravobřežními přítoky Ohře.

Dřívější představu *H. Födische (1967)*, označujícího Rubín díky mohutnému opevnění celkem malé plochy za *Herrenburg*, doplňují jak výsledky prostorové analýzy *Zd. Smrže (1992)*, který uvádí výskyt dalších, tentokrát neopevněných rovinných sídlišť v bezprostředním okolí hradiště, tak závěry *V. Salače (1990)* o významu podobných poloh při kontrole dálkových cest a provozu na nich. I poloha Rubínu odpovídá charakterickým rysům takových výšinných sídlišť, kontrolujících dle *V. Salače* místa, která se z různých důvodů nedají obejít, vyskytují se nejčastěji na okrajích přirozených geografických celků a vyznačují se mimořádným bohatstvím nálezů (*Salač 1990*). Proto nepřekvapuje, že část mimořádného nálezového fondu je výsledkem importů ze severní Itálie, které jsou zejména pro pozdně halštatské období početně zastoupeny i v dalších evropských oblastech (*Frey 1957*). Význam produkce domácích napodobenin, uvažované *L. Paulim (1971b)*, bude možné objasnit dalším výzkumem, včetně zpracování výsledků relativně nedávných terénních odkryvů. Z toho by mělo vyplynout i zhodnocení významu osídlení na vrchu Rubín v pozdně halštatském období jako lokality s kontakty na oblasti nacházející se jižně a jihozápadně od Čech, ale i na regiony severně od Čech. Takové lokality se zapojovaly do systému komunikací, jež spojovaly střední Evropu se severní Itálií (*Pauli 1991*); nověji je význam těchto sídel ve spojení s oblastí jižních a západních Čech upřesňován *M. Chytráčkem (2007b)* a *N. Venclovou (2008)*.

Při zpracování řady dílčích témat zjišťujeme stále nové doklady o významu oblasti Čech pro spojení severní a jižní Evropy v závěru halštatského a počátku laténského období (*Sankot 2003; 2006a; 2006b*). To odpovídá závěrům *V. Salače (2006)* a *M. Chytráčka (nejnověji 2007a)* o významné roli dálkového obchodu pro kulturní vývoj v České kotlině v době železné. Přitom však jde o pokračování tradice komunikačních spojení severu a jihu Evropy, sledovatelné přinejmenším od pozdní doby bronzové (*Venclová ed. et al. 2008; Sankot in Druck/v tisku*). Pouze systematickým zpracováním všech dostupných údajů o sledované lokalitě, včetně archívních pramenů, ale především výsledků nedávných výzkumů, a srovnáním s pozdně halštatským a časně laténským opevněným areálem v relativně nedaleké dominantní lokalitě Vladař (*Chytráček – Šmejda 2005; Chytráček 2007*) bude možno prohloubit poznání konkrétního prostředí, které lze spojovat s rezidencí místní elity, podílející se na ovládnutí obchodních aktivit a spoluvytvářející podmínky pro vznik laténské civilizace.

Deutsch von *Tomáš Mařík*
English by *Andrew Barton*

MATERIALIA

Nové hradiště v Moravské bráně

Miloš Čižmář – Milan Salaš

Nelegálním používáním detektorů kovů jsou dlouhodobě vykrádány archeologické lokality. Pouze v malé míře jsou nalezené předměty předávány k uložení do muzejních sbírek; nicméně i toto torzo ukazuje na zcela fatální únik informací, který náš obor postihuje. Detektorové nálezy nejen přinášejí poznatky o hmotné kultuře a interregionálních kontaktech, ale jsou díky nim někdy i objeveny dosud neznámé lokality. Jednou z nich je hradiště „Obírka“ u Loučky (okr. Přerov) na okraji Oderských vrchů, odkud bylo získáno velké množství nálezů z období popelnicových polí a z pozdní doby laténské.

detektory kovů – Moravská brána – objev nového hradiště – období popelnicových polí – pozdní doba laténská – doba stěhování národů

A new hillfort in the Moravian Gate. The illegal use of metal detectors has long been leaving archaeological sites plundered. Items found are only rarely turned in to be placed in museum collections. Nevertheless, what has been handed in has been enough to reveal the absolutely fatal loss of information that the field of archaeology is suffering from. Finds uncovered with metal detectors provide information on material culture and interregional contacts, and they have even revealed the existence of previously unknown sites. One such site is 'Obírka', a hillfort located near the village of Loučka (distr. of Přerov) on the edge of the Oderské vrchy Hills. A large number of finds have been unearthed at this site dating to the Urnfield Culture and the late La Tène period.

metal detectors – Moravian Gate – hillfort – Urnfield Culture period – late La Tène period – the Migration period

Nelegálním používáním detektorů kovů jsou vykrádány archeologické lokality dlouhodobě ve velkém měřítku. Pouze v malé míře jsou nalezené předměty předávány ke zpracování a k uložení do muzejních sbírek. Nicméně i toto torzo skutečného množství nálezů jednoznačně ukazuje na zcela fatální únik informací, který náš obor postihuje. S tímto problémem si dosud nedokážeme poradit a popravdě řečeno, většinou si ani neumíme představit skutečný stav ztrát. Lze např. odhadovat, že s pomocí detektorů kovů je na Moravě každoročně vyzdvíženo několik tisíc spon z doby římské. Detektorové nálezy nejen přinášejí mnohdy dosud neznámé poznatky o hmotné kultuře a interregionálních kontaktech, ale jejich prostřednictvím jsou někdy i objeveny dosud neznámé lokality.

Na jaře r. 2004 poskytl p. Dalibor Kolbinger informaci o tom, že na výroční schůzi severomoravské pobočky ČSA mu jeden její účastník ohlásil nálezy z dosud neznámého hradiska v prostoru Moravské brány. D. Kolbinger poté se svým informátorem vybaveným detektorem kovů lokalitu navštívili, našli několik železných artefaktů, a především zjistili v kořenech velkého dubu seskupení železných kos a dalších předmětů. Na základě této informace byla společně s nimi provedena dne 12. 6. 2004, těsně po velké vichřici, první obhlídka lokality. Výše zmíněný strom byl vyvrácen, seskupení železných předmětů zarostlé v jeho kořenech bylo možno fotograficky dokumentovat a v následujících dnech i vyzvednout (*obr. 1 dole*). Objevitel pak předal první soubor nálezů, které v prostoru hradiska zhruba od r. 1995 získal, druhou kolekci předal v r. 2005 a další předměty uložené v jeho sbírce pak zapůjčil k jejich dokumentaci. Mj. se tak podařilo podchytit a zdokumentovat několik bronzových depotů z doby popelnicových polí, z nichž některé byly nalezeny v záp. části hradiska, další pak mimo opevnění na jeho jižním svahu.

Přestože jde o lokalitu v terénu dominantní, s dobře patrnými relikty opevnění (a s přílehlavým místním názvem „Obírka“), v archeologické ani vlastivědné literatuře o ní nejsou žádné zmínky. Byla

Obr. 1. Loučka (okr. Přerov) – „Obírka“. Letecký pohled na lokalitu od jihu, šipkami naznačen rozsah hradiště. Foto I. Čížmář. Dole pohled na depot železných předmětů.

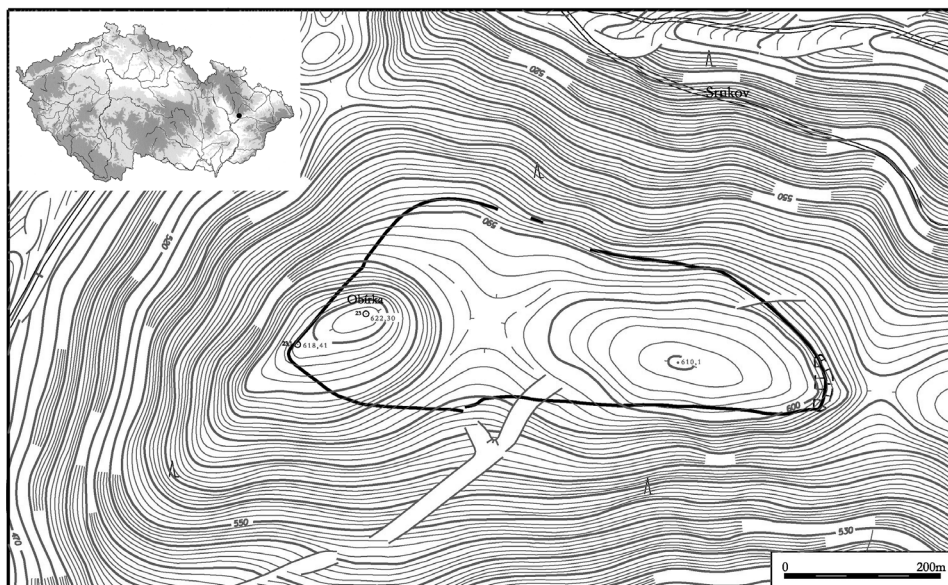
Abb. 1. Loučka (Kr. Přerov) – „Obírka“. Luftbild des Fundorts vom Süden. Umfang der Höhensiedlung mit Pfeilen bezeichnet. Unten Blick auf ein Depot von Eisengegenständen.

tedy překvapivě dosud neznámým hradištěm. V průběhu let 2004–2007 zde proto ÚAPP Brno ve spolupráci s MZM v Brně provedl podrobnou rekonoskaci terénu, zaměřeni průběhu opevnění pomocí GPS a preventivní archeologickou prospekci za pomoci detektorů kovů. Byly tak získány nálezy ověřující věrohodnost dříve nalezených a předaných předmětů. Celý prostor lokality se nachází v jižní části vojenského újezdu Libavá, jehož vedení prozatím neumožnilo provést na hradiště řádný zjišťovací výzkum. Objevitelem předané i námi získané nálezy jsou uloženy ve sbírkách Archeologického ústavu MZM v Brně.

Popis lokality

Hradiště se nachází nad severozáp. vyústěním Moravské brány, na zalesněném obvodovém hřebeni Oderských vrchů v bývalém katastru obce Loučka, okr. Přerov (dnes k.ú. Město Libavá, Olomoucký kraj). Jde o podlouhlou část horského hřebene se dvěma vrcholy na záp. a vých. konci, mezi nimiž se rozkládá mělké sedlo s vodním zdrojem v podobě malého jezírka. Záp. výrazný vrchol s místním názvem „Obírka“ se nachází v nadm. výšce asi 622 m, vých. část dosahuje 610 m n. m. Sev. a jižní obvod lokality leží v nadm. výšce 580–590 m; severní má převýšení nad bezejmennou drobnou vodotečí (pravobřežním přítokem Jezernice) pod ním asi 100 m, jižní obvod lokality je převýšen nad plochým reliéfem Moravské brány asi 200 m. Převýšení záp. nejvyššího vrcholu nad hlubokým údolím toku Trnávky je asi 150 m, vých. část lokality je oddělena od na V dále pokračujícího, již poněkud sníženého hřebene (kóta 584) pouze mělkým sedlem (*obr. 1, 2*).

Po obvodu hradiště je zřetelný val, který uzavírá areál o rozloze asi 9 ha. Na sev. a jižní straně jsou relikty opevnění většinou viditelné jako terénní hrana, nejlépe jsou pak patrné na vých. obvodu, kde val dosahuje výšky asi 3 m a před ním probíhá příkop (*obr. 3*). Na několika místech valu je patrná kamenná destrukce hradby. Původní vchod se nacházel pravděpodobně na jižní straně hradiště, kde v prostoru mezivrcholového sedla je zřetelné přerušení opevnění. Zde navíc ústí do areálu hradiště již nepoužívaná hluboká úvozová cesta, která může být sice recentního původu, mohla však kopírovat původní přístupovou komunikaci.

Obr. 2. Loučka (okr. Přerov) – „Obírka“. Lokalita na mapě 1 : 5000 s vyznačením průběhu opevnění. Zaměřil D. Parma.

Abb. 2. Loučka (Kr. Přerov) – „Obírka“. Fundort auf einer Karte im Maßstab 1 : 5000 mit Bezeichnung des Verlaufs der Befestigung.

Nálezy z doby popelnicových polí

Kromě povrchově se vyskytujících zlomků keramiky kultury lužických popelnicových polí (KLPP) byla při amatérské detektorové prospekci na ploše hradiska i mimo opevnění na jižním svahu zachycena a vyzvednuta celá řada bronzových artefaktů, jak soliterních, tak soustředěných v depotech. Postupně bylo nálezcem předáno třicet jednotlivě nalezených bronzových předmětů, které všechny rámcově spadají do doby KLPP. Mezi nejpozoruhodnější solitéry náleží především celý bronzový šálek typu Blatnica (*obr. 6B: 1*), nalezený na jižním svahu nedaleko pod kótou 622. Z dalších typologicky signifikantních artefaktů můžeme jmenovat velký brýlovitý závěsek svinutý z kulatého drátu (*obr. 6B: 4*), v hrotové partii ohnutý srp s postranním výčnělkem a odlomeným řapem, celý srp s perforovaným řapem bez postranního výčnělku, terminální konec dýky s jazykovitou rukojetí (*obr. 6B: 2*), závěsek ve tvaru vlaštovičího ocásku (*obr. 6B: 3*), otevřený tyčinkovitý náramek s přeloženými a přihrocenými konci, litý terčík s ouškem na spodní straně a dvě hladké klenuté puklice. Zcela mimořádnými, samostatně nalezenými bronzovými artefakty jsou metalurgické nástroje – dvě válcovitá kladívka s tulejkou (*obr. 6B: 6, 7*) a hranolovitá kovadlinka (*obr. 6B: 5*). Kromě těchto většinou celých bronzových předmětů se mezi předanými nálezy z „Obírky“ nacházejí také zlomky bronzových předmětů (sekerky s tulejkou, srpy s řapem, kruhové tyčinkovité šperky, část dýčky s nýty v týlu), typologicko-chronologicky většinou přesněji neklasifikovatelné.

Jedinečným atributem a fenoménem hradiska jsou četné bronzové depoty. Bohužel, zpětně již dnes nelze zjistit nejen obsah jednotlivých, detektoráři zde objevených depotů, ale ani skutečný počet takto nalezených celků. Z postupných výpovědí objevitele lze usuzovat na nejméně deset bronzových depotů, z nichž se čtyři podařilo dodatečně podchytit a zdokumentovat. Tři jsou tvořeny pouze dvojicemi artefaktů (dvakrát kruhové otevřené tyčinkovité šperky rukou, jednou dvě deformované masivní jehlice typu Deinsdorf jako depot Loučka 3, *obr. 6A: 1, 2*; k depotu Loučka 1 srov. *Salaš 2005*,

Obr. 3. Loučka (okr. Přerov) – „Obírka“. Pohled z vnitřní plochy na vých. část opevnění.

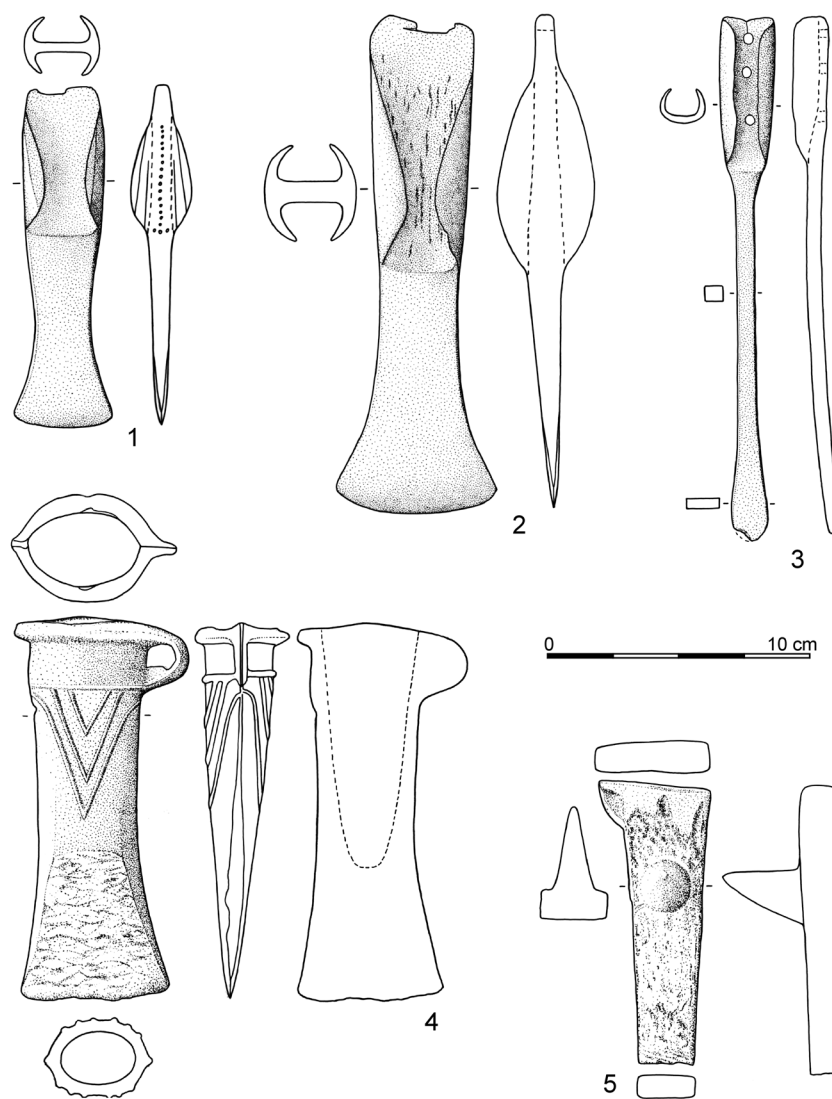
Abb. 3. Loučka (Kr. Přerov) – „Obírka“. Blick von der Innenfläche auf den Ostteil der Befestigung.

351–353). Depot označený jako Loučka 2, nalezený na jižním svahu vně opevnění, je skladbou unikatní. Tvoří jej 11 artefaktů, a to pouze nástrojů – 2 sekerky s laloky, 2 sekerky s tulejkou, 1 dláto s laloky, 3 kladívka s tulejkou a 3 kovadlinky (obr. 4; 5).

Celkově enormní počet bronzových artefaktů z hradiška „Obírka“ bude třeba podrobit detailní typologicko-chronologické a kulturně provenienční analýze v samostatné studii. Zde pouze budiž předsláno, že chronologicky jednoznačně převládají bronzové předměty starší fáze KLPP, z toho pak především staršího až středního stupně (vyjádřeno severomoravskými horizonty depotů KLPP je to interval Mankovice až Lešany 2 – Železné). Sem náleží např. zmíněný šálek typu Blatnica, závěsek ve tvaru vlaštovčího ocásku, velký brýlovitý závěsek, jehlice typu Deinsdorf, zlomek peschierské dýky a rovněž samotný depot Loučka 2. Z konkrétně zmíněných a vyobrazených depotů můžeme depot Loučka 2 připsat horizontu Přestavky a depot Loučka 3 se dvěma jehlicemi typu Deinsdorf nejspíše horizontům Mankovice až Přestavky. Naproti tomu typy, které budou spadat do mladší fáze KLPP, se zatím v daných souborech jeví jako značně minoritní. Z kulturně-provenienčního hlediska převládají sice domácí produkty, nalezneme zde však rovněž jednoznačné importy západní (např. závěsek ve tvaru vlaštovčího ocásku) i obecně jižní až jihovýchodní (vnitrokarpatké) provenience (např. šálek typu Blatnica, peschierská dýka).

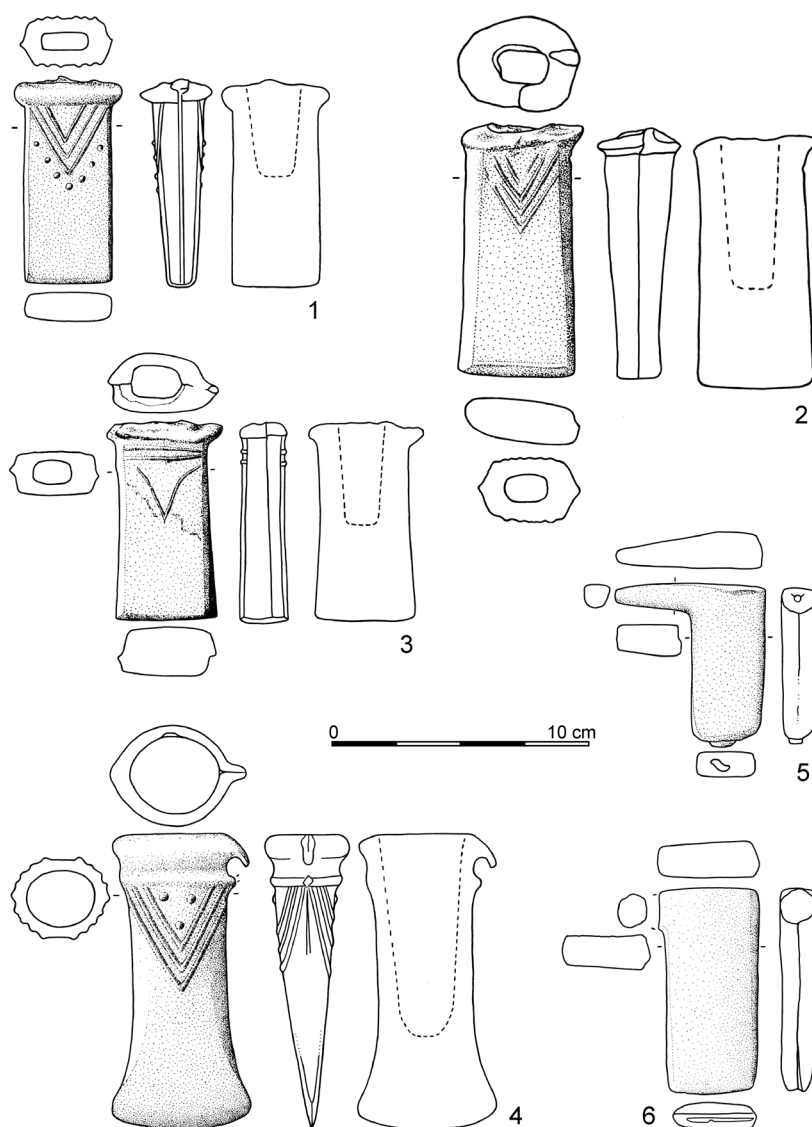
Nálezy z doby laténské

Z bronzových předmětů laténského období byly získány dvě spony mötschwilského typu (obr. 7: 1), typické pro stupeň LT C2, štítková spona pravděpodobně stejného stáří a dvě části opaskového řetězu: článek s obdélníkovými postranními destičkami se třemi otvory a kuželovitý závěsek s emailovou výzdobou na vnější straně. Opaskový článek (obr. 7: 7) má početné analogie v oblasti Moravy, jihozáp. Slovenska a Dolního Rakouska, především pak ve výrobním a obchodním centru v Němčicích (Čížmář – Kolníková 2006, 264, obr. 5: 2–3), kde patrně byly i vyráběny, a je zjevné, že jsou příznačným prvkem stupně LT C2. Stejnému období nepochybně náleží i závěsek (obr. 7: 6), který se však svým profilovaným ukončením poněkud odlišuje od většiny závěsků z Němčic. Čtyři typické

Obr. 4. Loučka (okr. Přerov) – „Obírka“. Bronzový depot Loučka 2, první část. Kresba obr. 4–6 R. Uríková.
 Abb. 4. Loučka (Kr. Přerov) – „Obírka“. Bronzehortfund Loučka 2, erster Teil.

kroužky s hráškovitými nálitky (obr. 7: 10, 11) mají na Moravě početné analogie jak v Němčicích (Čižmář – Kolníková 2006, 264, obr. 2: 13–14), tak na oppidu Staré Hradisko a v depotu z Ptení (Čižmář 2002b, 205–206, obr. 2: 1, 3, 4; 3: 2–8). Mohou tedy náležet stupni LT C2, mohou však být i mladší. Naopak další bronzové předměty lze časově zařadit již do vyvinutého pozdně laténského stupně LT D1. Takto lze datovat především dvě nauheimské spony (obr. 7: 3), palmetovitou záponu (nyní již známou z třetí moravské lokality), zlomky zrcadel, závěsek zdobených soustřednými kroužky (obr. 7: 5) a nález deformovaného nákrčníku se šarnýrovým ukončením (viz Božič 1984, 135; van Endert 1991, 2), které jsou dosud na moravském území známy pouze z nepublikovaných nálezů ze

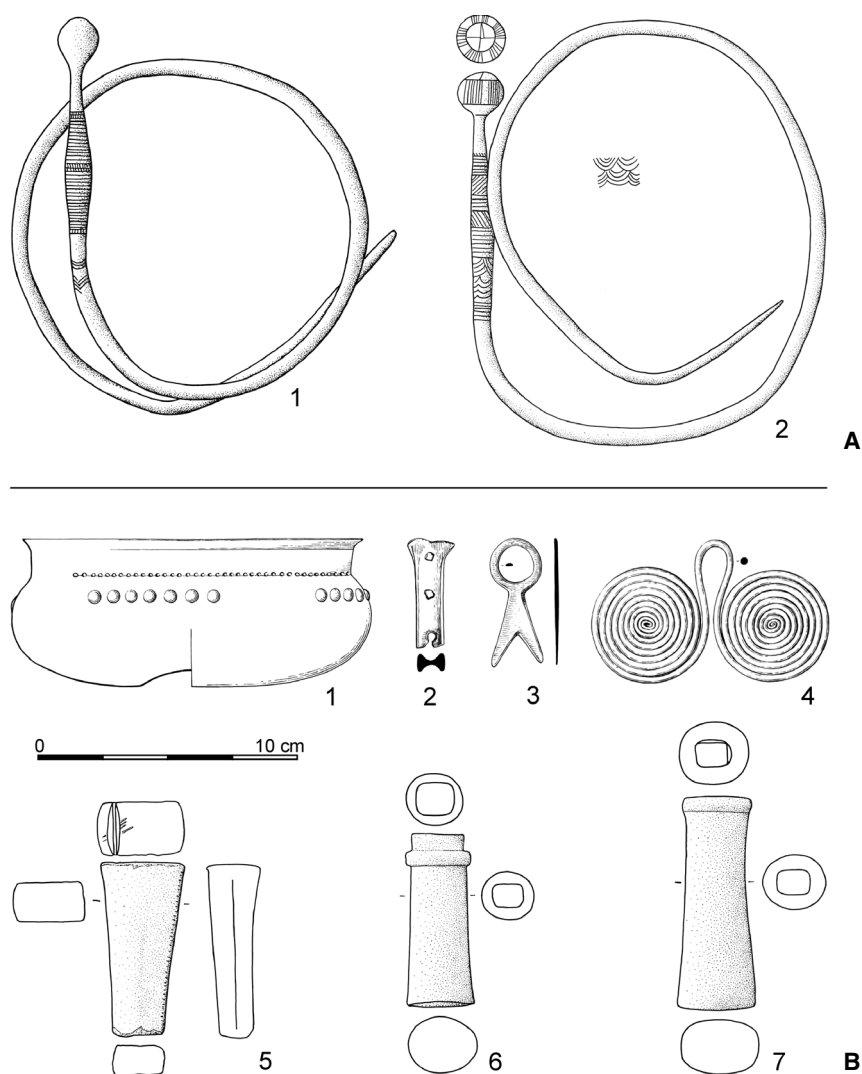

Obr. 5. Loučka (okr. Přerov) – „Obírka“. Bronzový depot Loučka 2, druhá část.

Abb. 5. Loučka (Kr. Přerov) – „Obírka“. Bronzehortfund Loučka 2, zweiter Teil.

Starého Hradiska. Na Moravě zcela ojedinělým nálezem je část západogermánské prolamované zápony, které bývají sice většinou datovány do mladšího období, nicméně mohou se vyskytnout již ve stupni LT D1 (viz *Bockius – Luczkiewicz 2004*, 15–19, Liste 3A). Takové datování potvrzuje i zlomek železné spony typu Kostrzewski K (*obr. 7: 2*). Výjimečná je také bronzová kokila pro odlévání spony spojené konstrukce, pravděpodobně typu A 65.

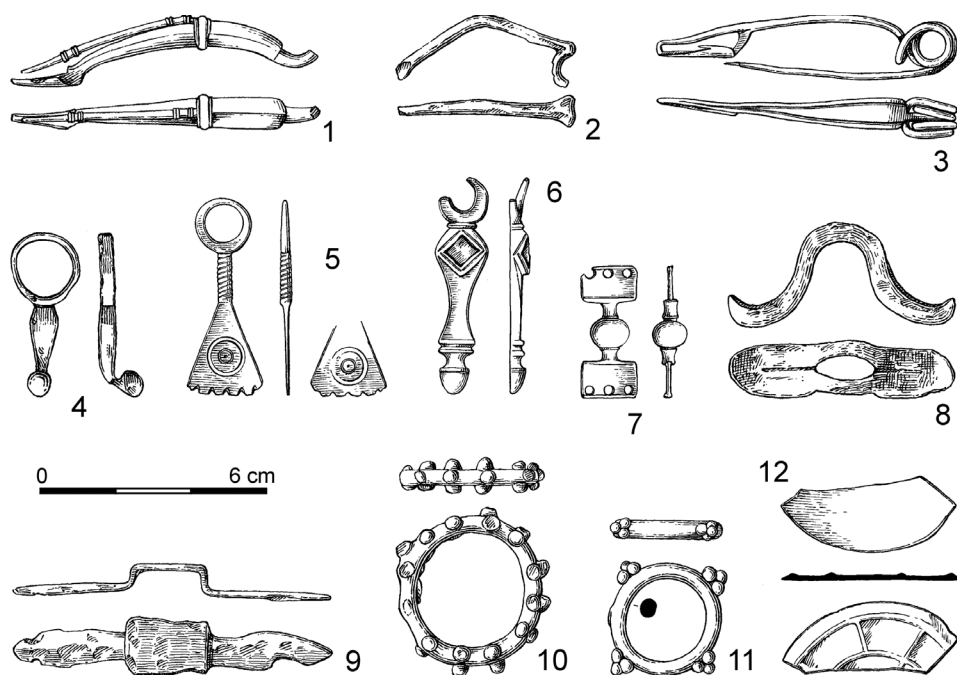
Z železných nálezů lze jmenovat opaskové zápony (*obr. 7: 4*), záštitu meče (*obr. 7: 8*), poutko pochvy meče (*obr. 7: 9*), kopí, rybářský háček, různé typy nožů (*obr. 8: 2, 3*), klíč, výhňovou lopatku,

Obr. 6. Loučka (okr. Přerov) – „Obírka“. A – bronzový depot Loučka 2; B – ojedinelé bronzové nálezy.
 Abb. 6. Loučka (Kr. Přerov) – „Obírka“. A – Bronzhortfund Loučka 2; B – Einzelfunde von Bronzegegenständen.

dláto (obr. 8: 4), radlici úzkého typu s bočními laloky (viz *Pieta 2000*, 137–138, 143–144, Abb. 14), kosu a objímky kos (obr. 8: 1, 7, 8) a tulejovité sekery s neuzavřenými laloky (obr. 8: 5), předměty příznačné pro stupeň LT D1. Stejnému období náleží i důležitý nález depotu 11 železných předmětů, který obsahoval 5 dlouhých kos, sekeru, dláto, 2 obloukovité nože, nůž a patrně plochý tyčinkovitý ingot suroviny.

V prostoru středového sedla, příhodném pro osídlení, bylo povrchovým sběrem získáno několik keramických zlomků, mj. ovalených okrajů z grafitové hlíny, které lze rámcově zařadit do pozdní doby laténské.

Obr. 7. Loučka (okr. Přerov) – „Obírka“. Bronzové a železné nálezy doby laténské (1, 3, 5–7, 10–12: bronz, ostatní: železo). Kresba obr. 7–8 A. Krechlerová.

Abb. 7. Loučka (Kr. Přerov) – „Obírka“. Bronze- und Eisengegenstände aus der Latènezeit (1, 3, 5–7, 10–12: Bronz, sonst: Eisen).

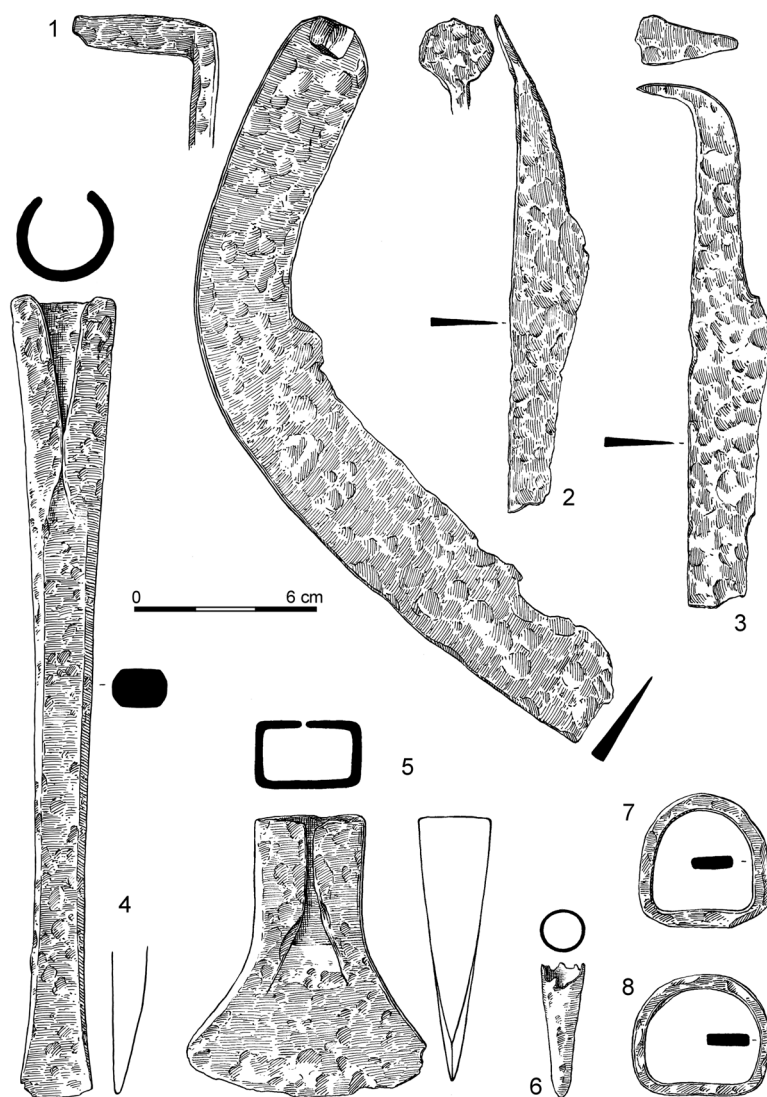
Nálezy z doby stěhování národů

Možnost osídlení lokality v tomto období naznačuje nález zlomku typického hunského kovového zrcadla (obr. 7: 12), nacházejícího se v hrobech období stěhování národů z 5. stol. n. l. (Tejral 1982, 141–142).

Datování a význam lokality

Prostor hradiška u Loučky byl podle dosavadních nálezů osídlen ve třech časových úsecích: v období kultury lužických popelnicových polí (Br D – Ha B2), v stupních LT C2-D1 doby laténské a sporadicky na počátku doby stěhování národů. Jeho opevnění bez výzkumu samozřejmě datovat nelze, domníváme se však, že náleží nejspíše mladší a pozdní době bronzové (Ha A – Ha B?). Výšinné lokality osídlené na počátku stěhování národů totiž opevňovány zjevně nebyly a pro dobu laténskou se pro hradiško u Loučky nabízí paralela s blízkým Hostýnem, který spolehlivě zjištěné laténské opevnění postrádá a jehož obyvatelé využili pro osídlení starší opevněný areál.

V současném obrazu sídelní struktury KLPP zaujímá hradiško „Obírka“ pozoruhodné postavení. Je vysunuto až na periferii, či již za hranice soudobé oikumeny, kterou můžeme očekávat jižním směrem v úzkém koridoru Moravské brány podél toku Bečvy. *De facto* ale z tohoto prostoru zhruba mezi Lipníkem nad Bečvou a Hranicemi na Moravě zatím žádná soudobá sídliště či pohřebiště KLPP neznáme. Teprve z prostoru samotného záp. vyústění Moravské brány, na k.ú. Lipníka nad Bečvou a na katastrech záp. a jižně navazujících (ve vzdálenosti 5 km a více od „Obírky“), jsou známy větší sídlištní lokality KLPP (Lipník n. Bečvou: Pavelčík 1974; 1978; 1983a; 1984; Osek nad Bečvou:

Obr. 8. Loučka (okr. Přešov) – „Obírka“. Železné nálezy doby laténské.
 Abb. 8. Loučka (Kr. Přešov) – „Obírka“. Eisenfunde aus der Latènezeit.

Pavelčík 1983b). Z blízkých katastrů Dolní Újezd a Týn nad Bečvou pocházejí také nálezy jednotlivých bronzových artefaktů – srpů, sekerky s laloky, štítové spony a hrotu kopí (*Říhový 1989*, 103; *1992*, 177; *1993*, 45; *1996*, 87). Jedinou zatím známou nekropoli KLPP v tomto prostoru představuje mohylník na katastru obce Týn nad Bečvou (*Nekvasil 1978*, 56), vzdálený od hradiska „Obírka“ 9–10 km jižním směrem. Nejbližší a v daném regionu jediný soudobý pendant k hradisku na „Obírce“ představuje hradisko u Týna nad Bečvou v prostoru středověkého hradu Helfštýna (*Dohnal 1988*, 64–66; *Čížmář 2002a*, 249–250), rozkládající se přímo naproti „Obírce“ přes údolí Bečvy v jihozápadní výhledě Moravské brány.

Významným rysem nového hradiska je početnost bronzových depotů. Ke zhruba desítky registrovaných depotů jak přímo z plochy hradiska, tak z jižního svahu mimo opevnění, musíme připojit také depot objevený v r. 1997 u lipnické myslivny (Loučka 1: *Salaš 2005*, 351–353), tedy na samém jihozápadě. Úpatí „Obírky“ ve vzdálenosti ca 900 m k JJZ od kóty 622. Prakticky se tak v jedné lokalitě soustředí více než deset bronzových depotů, což představuje vedle návrší „Cezavy“ u Blučiny druhou největší úzce lokální koncentraci depotů na Moravě. Potvrzuje se tím, že takové, ale i další menší lokální koncentrace depotů jsou vázány na výrazné topografické polohy, většinou opevněné, podél přirozených komunikačních tras (*Salaš 2007*, 241–245). Dosavadní skladba nálezů z „Obírky“ potvrzuje i další atribut těchto lokálních depotových kumulací, a to přítomnost artefaktů souvisejících s metalurgickou výrobou (*Salaš 2007*, 241–244). Z „Obírky“ již teď pochází pět bronzových kladívek (*obr. 5: 1–3; 6B: 6, 7*) a čtyři bronzové kovadlinky (*obr. 4: 5; 5: 5, 6; 6B: 5*), což představuje největší lokální soubor takových metalurgických nástrojů na Moravě.

V celkovém krajinném kontextu tak nově objevené hradisko na „Obírce“ významně doplňuje a osvětluje sídelní strukturu KLPP v oblasti Moravské brány, a zřejmě i funkci a způsob vnímání celého tohoto geomorfologického útvaru. Je nepochybné, že sloužil jako mimořádně důležitý průchozí koridor, kterým směřovala jedna z hlavních komunikačních dálkových tras nejen v období KLPP, ale v pravěku vůbec. V této souvislosti je třeba také hledat hlavní význam obou protilehlých hradišek – „Obírky“ a Týna nad Bečvou-Helfštýna, které dominovaly západnímu ústí Moravské brány. Na širším protějším, východním vyústění můžeme stejné poslání očekávat od hradiska na „Kotouči“ u Štramberka (*Dohnal 1988*, 62–64; *Čižmář 2002a*, 245–246). U takových lokalit musíme předpokládat, že plnily úlohu důležitých, strategických bodů s kombinovanými funkcemi – vojensko-politickou, socio-kulturní, a vzhledem k možnosti kontroly pohybu na dálkové obchodní trase možná i emporiální.

Vysvětlení významu výšinného sídliště u Loučky v době laténské je nepochybně nutno hledat ve spojitosti s lokalitou Hostýn. Obě lokality kontrolovaly oblast jižního vyústění Moravské brány v průběhu stupňů LT C2 a LT D1, tedy v době, kdy došlo k expanzi púchovské kultury do hornatého prostoru východní a severových. Moravy. Nositelé této kultury vlastně ovládli kontrolu nad dálkovými komunikacemi probíhajícími Moravskou branou a severových. od ní na obvodu Hostýnských vrchů a Moravskoslezských Beskyd. Udrželi si ji až do konce stupně LT D2, kdy jejich hradiska na Moravě zanikají. V této souvislosti je nutno krátce zmínit otázku průchodnosti Moravské brány podél toku řek Bečvy a Odry, která se dosud většinou pro předhistorické období popírala. Domníváme se však, že na základě narůstajících nálezů z vlastního prostoru Moravské brány, a nakonec i nově objeveného hradiska u Loučky lze důvodně předpokládat, že v pravěké době – i v době laténské – byla trasa podél Bečvy až po polohu města Hranice na Moravě pro dálkovou komunikaci využívána a teprve za ní se odklonila z Moravské brány vých. směrem a dále probíhala ve zvýšeném prostoru podél Moravskoslezských Beskyd (srov. *Čižmář 1996*). Lze se domnívat, že výšinné sídliště „Obírka“ kontrolovalo jižní vyústění této komunikace; nížinné sídliště z doby laténské v tomto prostoru je doloženo záchranným výzkumem přímo pod hradiskem na k.ú. Loučky (*Vitula 1999*).

Lokalita „Obírka“ u Loučky je zřejmě podobně jako desítky dalších již do značné míry „vysbírána“ a její účinná ochrana není bohužel reálná. Na druhé straně je nutno si přiznat, že touto nelegální činností bylo vlastně toto hradisko pro archeologii „objeveno“. Ani poloha ve vojenském prostoru, podobně jako např. u dalšího moravského hradiska „Ostroh“ u Lukova, ležícího v CHKO Podyjí, nezabraňuje provádění nelegálních výkopů detekovaných kovových předmětů. Přesto však je podle našeho názoru stále účelné provést v lokalitě regulérní výzkum, a to jak preventivní pomocí detektorů kovů, tak zjišťovací za účelem získání bližších informací o charakteru osídlení, příp. o datování a konstrukci opevnění.

Literatura

- Bockius, R. – Luczkiewicz, P. 2004:* Kelten und Germanen im 2.–1. Jahrhundert vor Christus. Mainz.
- Božič, D. 1984:* O starosti konjeniškego groba št. 16 z latenskega grobišča na beograjski Karaburmi. In: Keltski voz. Brežice, Brežice, 133–139.
- Čižmář, M. 1996:* Die Stellung der Púchov–Kultur auf dem Gebiet der Mährischen Pforte. In: Kontakte längs der Bernsteinstraße (zwischen Caput Adriae und den Ostseegebieten) in der Zeit um Christi Geburt, Kraków, 173–182.
- 2002a: Encyklopedie hradišť na Moravě a ve Slezsku. Praha.
- 2002b: Laténský depot ze Ptení. K poznání kontaktů našeho území s jím. Památky archeologické 93, 194–225.
- Čižmář, M. – Kolníková, E. 2006:* Němčice – obchodní a industriální centrum doby laténské na Moravě. Archeologické rozhledy 58, 261–283.
- Dohnal, V. 1988:* Opevněná sídliště z doby popelnicových polí na Moravě. Studie Muzea Kroměřížska '88. Kroměříž.
- van Ender, D. 1991:* Die Bronzefunde aus dem Oppidum von Manching. Stuttgart.
- Nekvasil, J. 1978:* Mohylníky lužické kultury na Moravě. Památky archeologické 69, 52–116.
- Pavelčík, J. 1974:* Nálezy z období popelnicových polí v Lipníku nad Bečvou (okr. Přerov). In: Přehled výzkumů 1973, Brno, 32.
- 1978: Nové pravěké osady u Lipníku nad Bečvou (okr. Přerov). In: Přehled výzkumů 1976, Brno, 127–128.
- 1983a: Nález kostí diluviální zvěře a keramiky lidu popelnicových polí v Lipníku nad Bečvou (okr. Přerov). In: Přehled výzkumů 1981, Brno, 79.
- 1983b: Osada z období starší fáze lužické kultury u Oseku (okr. Přerov). In: Přehled výzkumů 1981, Brno, 36.
- 1984: Funde aus Lipník n. Bečvou (Bez. Přerov). In: Přehled výzkumů 1982, Brno, 88.
- Pieta, K. 2000:* Hortfund mit latènezeitlichen Eisengeräten aus Liptovská Mara. In: Metallgewinnung und –Verarbeitung in der Antike (Schwerpunkt Eisen), Nitra, 135–160.
- Říhovský, J. 1989:* Die Sicheln in Mähren. Prähistorische Bronzefunde XVIII/3. München.
- 1992: Die Äxte, Beile, Meißel und Hämmer in Mähren. Prähistorische Bronzefunde IX/17. Stuttgart.
- 1993: Die Fibeln in Mähren. Prähistorische Bronzefunde XIV/9. Stuttgart.
- 1996: Die Lanzen-, Speer- und Pfeilspitzen in Mähren. Prähistorische Bronzefunde V/2. Stuttgart.
- Salaš, M. 2005:* Bronzové depoty střední až pozdní doby bronzové na Moravě I, II. Brno.
- 2007: Dva nové bronzové depoty z Boskovic. Příspěvek k otázce středodunajských vlivů v severomoravské větvi KLPP a lokálních koncentrací depotů. In: Doba popelnicových polí a doba halštatská. Příspěvky z IX. konference, Bučovice 3.–6. 10. 2006, Brno, 233–247.
- Tejral, J. 1982:* Morava na sklonku antiky. Praha.
- Vitula, P. 1999:* Lipník nad Bečvou (okr. Přerov). In: Přehled výzkumů 40 (1997–1998), Brno, 260.

Eine neu entdeckte befestigte Höhensiedlung in der Mährischen Pforte

Im Frühjahr 2004 haben wir von dem Fund einer bisher unbekanntenen Höhensiedlung in Mittelmähren erfahren. Beim ersten Besuch wurde unter einem entwurzelten Baum eine Ansammlung von Eisengegenständen gefunden (*Abb. 1a*). Der Entdecker des Fundorts hat dann schrittweise alle von ihm gemachten Funde sowie andere Gegenstände an das Mährische Landesmuseum in Brünn zur Dokumentation übergeben.

Obwohl es sich um einen im Gelände dominanten Fundort mit gut sichtbarer Befestigung und passendem Flurnamen „Obírka“ handelt, war die Höhensiedlung bisher überraschender Weise unbekannt. Im Verlauf der Jahre 2004–2007 hat deshalb das Institut für Archäologische Denkmalpflege in Brünn in Zusammenarbeit mit dem Mährischen Landesmuseum Brünn eine ausführliche Gelän-

deaufnahme vorgenommen, den Verlauf der Befestigung mit Hilfe von GPS vermessen und in beschränktem Maße auch eine präventive archäologische Prospektion unter Zuhilfenahme von Metall-detektoren durchgeführt.

Der Fundort liegt über der nordwestlichen Ausmündung der Mährischen Pforte, auf einem bewaldeten Kamm des Odegebirges, ehem. Gemeindegkataster Loučka, Kr. Přerov (heute KG Město Libavá). Es befindet sich auf einem Teil eines Bergkamms mit Gipfel am westlichen (622 m ü. M.) wie auch östlichen Rand (610 m ü. M.), in der Mitte liegt ein seichter Sattel mit kleinem See (*Abb. 1, 2*). Die Höhensiedlung ist von einem Wall umgeben, der das ganze etwa 9 ha große Areal umgibt. An der Nord- und Südseite finden sich Reste der Befestigung, die zumeist noch als Kante im Gelände erkennbar sind, im Osten erreicht der Wall eine Höhe von etwa 3 m und vor ihm verläuft ein Graben (*Abb. 3*). An mehreren Stellen ist Steinschutt von der Mauer sichtbar. Der Eingang befand sich wahrscheinlich am südlichen Umfang, wo im Bereich des Sattels eine Unterbrechung in der Befestigung sichtbar ist.

Urnenfelderzeitliche Funde: Auf der Fläche der Höhensiedlung sowie außerhalb der Befestigung am Südhang wurde eine Reihe von Bronzegegenständen gefunden, sowohl Einzelstücke als auch Hortfunde. Schrittweise wurden vom Entdecker dreißig Einzelfunde aus Bronze übergeben, die alle etwa auf die Urnenfelderzeit (UFZ) entfallen. Zu den bemerkenswertesten zählt vor allem eine vollständig erhaltene Bronzetasche des Typs Blatnica (*Abb. 6B: 1*), ein großer Brillenanhänger (*Abb. 6B: 4*), zwei Zungensicheln, der Teil eines Griffzungendolchs (*Abb. 6B: 2*), ein Schwalbenschwanzanhänger (*Abb. 6B: 3*), ein Armring mit übereinander gebogenen Enden, eine gegossene Rundscheibe mit Öse und zwei glatte Zierbuckeln. Ganz außerordentlich sind Einzelstücke von metallurgischen Geräten, und zwar zwei walzenförmige Tüllenhämmer (*Abb. 6B: 6, 7*) und ein Amboss (*Abb. 6B: 5*). Einzigartig sind auch die zahlreichen Bronzedepts, von denen vier nachträglich festgestellt und dokumentiert werden konnten. Drei Hortfunde bestehen alleine aus Paaren von Gegenständen (zwei Paare von Arm- und Beinringen, ein Paar deformierter massiver Nadeln vom Typ Deinsdorf als Depot Loučka 3 (*Abb. 6A: 1, 2*)). Einzigartige Stücke weist dagegen die Zusammensetzung des als Loučka 2 bezeichneten Depots außerhalb der Befestigung am Südhang auf. Es besteht aus elf Gegenständen, und zwar ausschließlich Geräten: zwei Lappenbeile, zwei Tüllenbeile, ein Lappenmeißel, drei Tüllenhämmer sowie drei Ambosse (*Abb. 4; 5*). Aus chronologischer Sicht überwiegen hier Bronzegegenstände der älteren UFZ, davon dann vor allem aus der älteren bis mittleren Stufe (Depotfundhorizonte Mankovice bis Lešany 2 – Železné). Dafür sind Funde aus der jüngeren Phase der UFZ bisher in der Minderzahl. Es überwiegen zwar einheimische Erzeugnisse, wir finden hier jedoch auch eindeutige Importe (z.B. Schwalbenschwanzanhänger, Tasse vom Typ Blatnica und Griffzungendolch).

Funde aus der Latène- und Völkerwanderungszeit: An Bronzegegenständen fanden sich zwei Fibeln des Typs Mötschwil (*Abb. 7: 1*), die typisch für die Stufe LT C2 sind, eine wahrscheinlich zeitgenössische Schildfibel und zwei Teile einer Gürtelkette: ein Glied mit rechteckigen Seitenplatten und drei Öffnungen (*Abb. 7: 7*) sowie ein kegelförmiger Anhänger mit Emailverzierung an der Außenseite (*Abb. 7: 6*). Zum Gürtelglied liegen zahlreiche Analogien aus dem Raum Mährens, der Slowakei und Niederösterreichs vor, vor allem aber vom Produktions- und Handelszentrum in Némčice (*Čižmář – Kolníková 2006, 264, Abb. 5: 2, 3*), wo diese Gürtel auch hergestellt wurden und es handelt sich um ein typisches Element der Stufe LT C2. Typisch sind auch die vier Ringe mit erbsenförmigen Angüssen (*Abb. 7: 10, 11*), die mit zahlreichen Funden sowohl aus Némčice (*Čižmář – Kolníková 2006, 264, Abb. 2: 13, 14*) als auch aus dem Oppidum Staré Hradisko und dem Hortfund von Ptení vergleichbar sind (*Čižmář 2002b, 205–206, Abb. 2: 1, 3, 4; 3: 2–8*) und sowohl zur Stufe LT C2 gehören, als auch jünger sein könnten. Andere Bronzefunde sind dafür zeitlich bereits in die fortgeschrittene Spätstufe der Latènezeit (LT D1) zu setzen. Es handelt sich um zwei Nauheimer Fibeln (*Abb. 7: 3*), das Fragment einer Fibel des Typs Kostrzewski K (*Abb. 7: 2*), eine Palmettengürtelhaken, Fragmente von Spiegeln, einen mit konzentrischen Kreisen verzierten Anhänger (*Abb. 7: 5*) sowie den Fund eines deformierten Halsrings mit Scharnier (s. *Božič 1984, 135; van Endert 1991, 2*), die auf mährischem Gebiet bisher nur aus unveröffentlichten Befunden von Staré Hradisko bekannt sind. Im Rahmen Mährens ist auch der Fund des Teils einer westgermanischen

Palmettengürtelhaken einzigartig, diese ist wohl in jüngere Zeit zu setzen, könnte aber bereits in der Stufe LT D1 aufgetreten sein (s. *Bockius – Luczkiewicz 2004*, 15–19, Liste 3A). Außerordentlich ist auch eine Bronzekokille für den Guss einer Fibel, wahrscheinlich Typ A 65.

An Eisenfunden sind Gürtelschließen (*Abb. 7: 4*), Parierflügel (*Abb. 7: 8*), Schlaufe von der Schwertscheide (*Abb. 7: 9*), Speer, Anglerhaken, verschiedene Messertypen (*Abb. 8: 2, 3*), Schlüssel, Herdschaufel, Meißel (*Abb. 8: 4*), schmale Pflugschar mit Schafflappentülle (s. *Pieta 2000*, 137–138, 143–144, *Abb. 14*), Sense und Sensenring (*Abb. 8: 1, 7, 8*) und Tüllenbeile (*Abb. 8: 5*), durchweg also für die Stufe LT D1 typische Gegenstände, zu nennen. In dieselbe Zeit gehört auch der Eisenhortfund, der fünf längere Sensen, ein Beil, Meißel, zwei bogenförmige Messer, und einen scheibenförmigen Rohstoffbarren geliefert hat.

Eine mögliche Besiedlung des Fundorts während der **Völkerwanderungszeit** wird von Fragmenten typischer hunnischer Metallspiegel (*Abb. 7: 12*) angedeutet, die sonst in Gräbern aus dem Verlauf des 5. Jh. n. Chr. vorkommen (*Tejral 1982*, 141 f.).

Der Raum der Höhensiedlung bei Loučka war somit aufgrund der bisherigen Erkenntnisse in drei Zeitabschnitten besiedelt: in der Zeit der Lausitzer Urnenfelderkultur (LUK, Stufen B D – Ha B2), in den Stufen LT C2-D1 und ganz sporadisch zu Anfang der Völkerwanderungszeit. Die Errichtung der Befestigung lässt sich ohne Grabung natürlich nicht datieren, wir gehen allerdings davon aus, dass sie am ehesten der LUK zuzuschreiben sein wird. Höhenfundorte wurden während der Völkerwanderungszeit offensichtlich nicht befestigt und für die Latènezeit bietet sich eine Parallele zum nahe gelegenen Hostýn an, für das keine verlässlichen Belege einer neu errichteten Befestigung vorliegen und das auch ein älteres befestigtes Areal nutzte.

„Obírka“ ist der Grenze der damaligen Ökumene der LUK vorgelagert. Die nächstgelegenen Fundorte befinden sich in der westlichen Ausmündung der Mährischen Pforte, im Gemeindegkataster von Lipník nad Bečvou und in den westlich und südlich anschließenden Katastern (*Pavelčík 1974; 1978; 1983a; 1883b; 1984*). Das einzige bisher bekannte Gräberfeld der LUK stellt das Hügelgräberfeld bei Týn nad Bečvou dar (*Nekvasil 1978*, 56), etwa 9–10 km südlich der Höhensiedlung „Obírka“. Das nächstgelegene und einzige Pendant zu „Obírka“ bildet die befestigte Höhensiedlung bei Týn nad Bečvou im Raum der mittelalterlichen Burg Helfštýn (*Dohnal 1988*, 64–66; *Čížmář 2002a*, 249 f.), gleich gegenüber von „Obírka“, am linken Bečva-Ufer. Einen bedeutenden Aspekt der neu entdeckten Höhensiedlung bilden die Bronzehortfunde. Die etwa zehn verzeichneten Depots können noch um ein 1997 am SW-Fuß des „Obírka“ (Loučka 1: *Salaš 2005*, 351–353) entdecktes ergänzt werden. Diese Konzentration von Bronzehortfunden ist nach der Anhöhe „Cezavy“ bei Blučina überhaupt die zweitgrößte im Rahmen Mährens. Hier findet auch die Annahme ihre Bestätigung, dass solche Depotkonzentrationen an ausgeprägte topographische Lagen gebunden, meist befestigt waren, mit Fernhandelswegen in Zusammenhang standen und hier Gegenstände, die mit der Metallverarbeitung in Zusammenhang stehen, gefunden werden (*Salaš 2007*, 241–245). Im Fall von „Obírka“ sind bereits jetzt fünf Bronzehämmer (*Abb. 5: 1–3; 6B: 6, 7*) und vier Bronzeambosse (*Abb. 4: 5; 5: 5, 6; 6B: 5*) bekannt, was die größte örtliche Anhäufung solcher Geräte in Mähren darstellt.

Im Gesamtkontext der Landschaft ergänzt „Obírka“ somit die Siedlungsstruktur der LUK im Raum der Mährischen Pforte und offensichtlich auch die Funktion und die Sichtweise des ganzen geomorphologischen Gebildes. Dieses diente als Korridor eines der Haupthandelswege. In diesem Zusammenhang müssen wir auch nach der Hauptfunktion der gegenüberliegenden Höhensiedlungen „Obírka“ und Týn nad Bečvou-Helfštýn fragen, die der westlichen Ausmündung der Mährischen Pforte dominierten. Bei solchen Fundorten ist davon auszugehen, dass sie die Rolle wichtiger strategischer Stellen erfüllten, gleichzeitig aber auch von militärisch-politischer und sozial-kultischer Bedeutung waren und mit Rücksicht auf die Möglichkeit der Kontrolle der Handelswege auch als Handelsniederlassungen dienten.

Bei der Erklärung der Bedeutung des Höhenfundorts „Obírka“ in der Latènezeit darf somit der Zusammenhang mit dem Fundort Hostýn nicht außer Acht gelassen werden. Beide kontrollierten das Gebiet südlich der Ausmündung der Mährischen Pforte im Verlauf der Stufen LT C2 und LT D1, also zu der Zeit, als es zur Expansion der Púchov-Kultur in das bergige Milieu Ost- und Nordostmährens

kam. Die Träger dieser Kultur haben sich der Kontrolle über den durch die Mährische Pforte sowie nordöstliche davon am Rand der Hosteiner Berge (Hostýnské vrchy) und durch die Mährisch-Schlesischen Beskiden führenden Weg bemächtigt und ihn bis zum Ende der Stufe LT D2 beherrscht, als ihre Höhensiedlungen in Mähren aufgelassen wurden. Hier sollte auch noch die Frage der Durchgangsmöglichkeit der Mährischen Pforte entlang der Flüsse Bečva und Oder erwähnt werden, die bisher meist für die vorgeschichtliche Zeit bestritten worden ist. Aufgrund der sich mehrenden Funde vom Raum der Mährischen Pforte selbst und der zuletzt entdeckten Höhensiedlung Loučka darf vorausgesetzt werden, dass in der Urgeschichte und in der Latènezeit dieser Weg entlang des Bečva-Flusses bis zur Stadt Hranice für den Fernhandel genutzt wurde und erst dort von der Pforte abbog und dann in größerer Meereshöhe entlang der Mährisch-Schlesischen Beskiden verlief (vgl. Čižmář 1996). Es darf ferner vorausgesetzt werden, dass die Höhensiedlung „Obírka“ die südliche Ausmündung dieses Weges unter Kontrolle hatte, wobei eine Flachsiedlung aus der Latènezeit in diesem Raum durch eine Rettungsgrabung direkt unter der Höhensiedlung im Gemeindekataster von Loučka erwiesen ist (Vitula 1999).

Der Fundort „Obírka“ bei Loučka ist somit wie dutzende anderer archäologischer Fundstellen bereits großteils „ausgesammelt“ und ein wirksamer Denkmalschutz erscheint gegenwärtig unrealistisch. Andererseits müssen wir jedoch zugeben, dass er erst durch diese illegale Tätigkeit eigentlich für die Archäologie „erschlossen“ worden ist.

Deutsch von *Tomáš Mařík*
English by *Robin Cassling*

MILOŠ ČIŽMÁŘ, Ústav archeologické památkové péče Brno, v.v.i., Kaloudova 30, CZ-614 00 Brno
cizmar@uapp.cz
MILAN SALAŠ, Archeologický ústav, Moravské zemské muzeum, Zelný trh 6, CZ-659 37 Brno
msalas@mzm.cz

Vícečetný pohřeb ze starší doby bronzové z Velkých Přílep Příspěvek ke studiu tafonomie, vzniku a účelu pohřebního komplexu

Erika Průchová – Luboš Chroustovský

Příspěvek se zabývá vícečetným pohřebním kontextem z Velkých Přílep (okr. Praha–západ), datovaným do starší doby bronzové. Studium je založeno na mezioborové spolupráci archeologie a biologické antropologie se zaměřením na teoretické otázky spojené s minulou živou kulturou (intencionalita, vznik a účel pohřebního komplexu) a její transformací do archeologických pramenů. Studium transformací formálních (poškození, rozpad a zánik kostní tkáně), polohových (disartikulace kostí v kloubních spojeních) a odhady některých antropologických parametrů bylo uskutečněno již v terénní fázi výzkumu. Diskutována jsou témata intencionality pohřebního kontextu, rekonstrukce postupu jeho ztvárnění a účelu v daném kulturním prostředí.

vícečetný pohřební komplex – starší doba bronzová – Čechy – antropologie – tafonomie – rekonstrukce – intencionalita

Early Bronze Age multiple burial from Velké Přílepy, Central Bohemia. A contribution to the study of taphonomy, the rise and purpose of a burial complex. The work focuses on the context of a multiple burial of 6 individuals from Velké Přílepy (distr. Prague-west), dated to the Early Bronze Age. The study is based on the interdisciplinary cooperation between archaeology and biological anthropology, focusing on the theoretical issues linked to a past living culture (intentionality, rise and purpose of burial complex) and its transformation into archaeological record. The study of the transformation of formal (damage, decomposition and disintegration of bone tissue), positional (disarticulation of bone joints) and estimation of some anthropological parameters has already taken place during the fieldwork. Topics such as the intentionality of the rise of the burial complex, the reconstruction of the advancement of its formation and the purpose within the given cultural environment will be covered.

multiple burial complex – Early Bronze Age – Bohemia – anthropology – taphonomy – reconstruction – intentionality

1. Úvod a cíle

Cílem předloženého příspěvku je především využití zajímavého archeologického kontextu pro studium teoretických a metodických témat a otázek týkajících se minulé živé kultury a jejího přechodu do oblasti archeologických pramenů. Předmětem našeho studia se stal pohřební kontext sestávající z šesti dospělých i nedospělých jedinců, datovaný na základě radiokarbonové metody do starší doby bronzové. Tento kontext byl odkryt v rámci předstihového výzkumu na katastru obce Velké Přílepy (bývalý okr. Praha–západ), v květnu r. 2007 (viz *Daněček 2008a; 2008b*). Za oprávněnou organizací – Středočeské muzeum v Roztokách u Prahy – vedl výzkum David Daněček.

Základní teoretická témata spojená se studiem pravěké živé kultury, kterými se zde zabýváme, představují: intencionalita spojená se vznikem pohřebního kontextu, způsob jeho vzniku a jeho účel v rámci daného kulturního prostředí. V oblasti studia přechodu živé kultury do archeologických pramenů jsme se zaměřili především na charakter vybraných formálních transformačních procesů (poškození, rozpad, zánik) a transformací polohových (disartikulace kloubních spojení). Naše zaměření vychází především z aktuálně řešených disertačních prací týkajících se tafonomického studia lidských kosterních zbytků a kategorie účelu pravěkých artefaktů. Tímto příspěvkem hodláme nastínit možnosti a efektivitu mezioborové spolupráce archeologie a biologické antropologie v rámci výzkumu pohřebních kontextů. Domníváme se, že ačkoliv byl studovaný kontext objeven a odkryt za nepříliš vhodných okolností a podmínek předstihového výzkumu, lze jej efektivně využít pro studium teoretických a metodických témat daných oborů.

2. Teoretické pojetí a otázky

2.1. Intencionální charakter pohřebních aktivit

Klíčovými pojmy při formulaci následujících úvah a otázek se stala intencionalita pohřebních aktivit ústících v inhumaci a účel pohřebního komplexu v rámci živé kultury. Z hlediska intencionality představuje důležitý krok vymezení původce záměru (přání zemřelých jedinců, či záměry pozůstalých, kteří hrob vytvářeli?). Tyto úvahy vedou k otázkám ohledně role a postavení zemřelých jedinců v dané sociální skupině (tedy jejich společenských vztahů k ostatním členům skupiny) a také k příčinám úmrtí a okolnostem pohřebních aktivit. Účel pohřebního komplexu (definice komplexu jakožto intencionálně vytvořené a prostorově uspořádané množiny artefaktů a dalších faktů plnících účel viz *Neustupný 2007a*, 35) lze studovat v rovině expresivní a instrumentální. Expresivní rovina souvisí s vyjádřením obvyklosti, vhodnosti, sounáležitosti se světem jinosti (světem jiných komunit i světem předků; viz *Neustupný 1998*). Instrumentální rovina zahrnuje následující tři základní rozměry: praktická funkce (schopnost sloužit jako prostředek interakce s věcným prostředím), sociální význam (schopnost sloužit jako prostředek interakce se sociálním prostředím) a symbolický smysl (schopnost sloužit jako prostředek komunikace; *Neustupný 1995; 2007b*). V rámci komplexu modelujeme účel v souvislosti se záměry vedoucími k vytvoření účelových prvků (jejich vytvoření je vázáno přímo na jejich primární účel), které identifikujeme dle znaků, které spolehlivě svědčí o záměrné lidské činnosti.

V následujících odstavcích modelujeme obecné záměry ve vztahu k instrumentální rovině účelu. Ve fyzickém prostředí se primárně jedná o *izolaci a vyřazení* tělesných ostatků zemřelého člena komunity (příp. určitého souboru artefaktů) z funkčního prostoru, v němž pozůstalí vykonávají své aktivity a v němž by mohlo dojít k fyzickému kontaktu živých se zemřelými. Inhumace však zároveň představuje *vytvoření areálu aktivit* – (před)pohřebních, místa pro trvalé či přechodné uložení těla. Jaké vztahy měl tento areál k ostatním areálům aktivit dané komunity? Jaké materiální ztvárnění hrobu zvolili ti, kteří pohřbívali? Ze starší doby bronzové známe vytváření speciálních hrobových jam, případně primárních dutin (rakví, komor, „skříněk“), dále ukládání těl do sídlištních jam odlišného primárního účelu, přičemž těla mohou být aranžována, či pouze pohozena. Inhumace může být konečným cílem (místem uložení ostatků), avšak také prostředkem zbavení těla měkkých tkání. Navazujícím záměrem by v tomto případě bylo získání kosterních ostatků zemřelých (případně také artefaktů) pro účely živých členů komunity (např. *Sosna 2007b*).

V sociální rovině představuje úmrtí především změnu role a příslušnosti zemřelého, který se stává součástí světa předků. S tímto světem jinosti mohou být udržovány vztahy (např. předkové jako poradci či pomocníci). Se vznikem fyzického místa uložení těla souvisí také ustanovení areálu „sociálního“ kontaktu pozůstalých se zemřelým (rituálního či osobního charakteru) či mezi pozůstalými. Vztah sociální role či statusu zemřelého a možnosti výběru mezi alternativními způsoby nakládání s jeho tělem či mezi alternativními formami hrobu je v živých kulturách variabilní a většinou bývá ovlivněn sdílenou ideologií (např. *Sosna 2007a*, 7–40). Spočíval záměr tvůrců vícečetného pohřbu v odlišení pohřbených na základě formy hrobu (např. z hlediska konstrukce, velikosti, nápadnosti, nákladnosti), způsobu uložení těla a charakteru pohřební výbavy?

V ideové sféře podléhající obecně sdílené ideologii jde o vyřazení zemřelých z plánů a záměrů týkajících se živých. Volba materiálního ztvárnění hrobu, stejně jako aranžování zemřelých do určitých poloh může nabýt symbolického aspektu a stát se prostředkem důležitého sdělení. Pokud dané kulturní prostředí užívá také alternativní metody zacházení s těly zemřelých (např. žárové pohřby viz *Tihelka 1953*, 240) či konstrukce hrobu, lze danou volbu uchopit spíše z hlediska symboliky nežli exprese. Jaké symbolické aspekty ohledně sociálních vztahů, rolí a statusů lze ve studovaném komplexu identifikovat a interpretovat?

2.2. Studium transformačních procesů na základě archeologie a tafonomie

Při řešení výše nastíněných otázek je nutné se nejdříve vypořádat s efekty transformačních procesů. Jaké formální a polohové transformace lze v daném kontextu identifikovat a jakým způsobem přispěly k současné podobě pohřebního kontextu? Dále se zde věnujeme otázce způsobu a rozsahu transformací pohřebního kontextu v důsledku zvolených metod archeologického výzkumu.

Transformační procesy jsou v archeologii studovány z hlediska kvalitativního (změny formální a polohové) a kvantitativního (procesy fragmentarizace, kumulace, redukce či rozčlenění složených artefaktů; viz *Neustupný 1986; 2007a; Schiffer 1996*). Lidským kosterním pozůstatkům, které tvoří častou součást zkoumaných pohřebních kontextů, bývá věnována pozornost v mnohem menší míře než jiným artefaktům či ekofaktům, ačkoli jsou do určité míry přímým dokladem života a smrti členů minulých společností. Studium transformací uložených organických materiálů rozvinula zejména přírodovědná disciplína tafonomie (např. *Gifford 1981; Knüsel – Janaway – King 1996*). V souvislosti se studiem procesů působícími před pohřbem a během něho se začíná používat také termín tafonomie zemřelého (*Duday 2005, 164*).

Na první pohled je zřejmé, že teorie transformací je obecněji zaměřena a že se dotýká celé škály archeologických pramenů (včetně ekofaktů, mezi které řadíme lidské kosti), zatímco tafonomie je úzce specializovaná na přechod někdejších živých organismů z biosféry do litosféry, na původce (činitele), změny (procesy) a výsledky těchto změn v průběhu uložení. Faktory, které v této době působí na mrtvé organismy, lze členit z mnoha hledisek (např. vnější a vnitřní; přírodní a kulturní; chemické, fyzikální a biologické; např. *Henderson 1987*).

Formální transformace: Studium uvedených otázek je do značné míry závislé na charakteru formálních změn archeologických pramenů. Empirickému studiu můžeme podrobit pouze to, co se nám zachovalo, a výběr našich metod (odhadů antropologických parametrů, sledování příbuznosti, zdravotního stavu, příčiny smrti, kompletnosti ostatků) se odvíjí od stavu zachovaných pramenů. Stav zachovalosti zde charakterizujeme na základě změn kostního povrchu v důsledku jeho poškození, fragmentace kostí a jejich absence. Mezi nejčastější druhy poškození kostního povrchu patří abraze, eroze (rozrušení) a kořínková eroze.

Abraze je výsledkem procesu působení fyzikálních sil (především vody, větru), ale může se jednat i o pohyb zeminy, během něhož je prostřednictvím částic sedimentu poškozen povrch kostí. Poškození má formu ohlazení a obroušení povrchu a redukce hran a výčnělků (*Lyman 1994, 383, s lit.; Fisher Jr. 1995, 33, s lit.; White 2000, 411*).

Eroze (rozrušení) je důsledkem střídání teplot, kolísání hladiny vody a při vystavení kostí na zemském povrchu také intenzity slunečního záření. Výsledkem působení klimatu je poškození ve formě různých prasklin, štípání a odlupování. Z histologického hlediska dochází k vzájemnému oddělení organické a anorganické složky (*Garland 1987, 121*). Kost se stává velmi křehkou a může dojít až k její úplné destrukci (*Fisher Jr. 1995, 31; Denys 2002, 474, s lit.; Fernández-Jalvo et al. 2002, 357*).

Kořínková eroze je způsobena naleptáním rostlinnými kyselinami vylučovanými v průběhu růstu kořenů či působením hub v souvislosti s jejich rozkladem. Výsledkem jsou drobné žlábků (s profilem ve tvaru U), které bývají uspořádány do větvičkovitých struktur a mívají odlišnou barvu než okolní nepoškozená kost (světlejší či tmavší; *Herrmann et al. 1990, 8; Lyman 1994, 375–376; Fisher Jr. 1995, 43; White 2000, 415; Denys 2002, 478*). Rozrušení povrchu může na jedné straně samo o sobě vést k destrukci povrchu (*Henderson 1987, 48*), na druhé straně se takto poškozené místo stává náhlednější k dalším vnějším vlivům (*Fisher Jr. 1995, 43*).

Polohové transformace: Pro studium otázek týkajících se pohřebního ritu je nutné věnovat zvýšenou pozornost také polohovým transformacím. Rozpoznání primárního či sekundárního pohřbu, odlišení pohřbu ve volném prostoru (vystavení kadaveru na volném prostranství), do duté prostory (např. rakev, pohřební komora), nebo do země, rekonstrukce původní polohy těl a jejich vztah k výbavě a konstrukci hrobu, či vliv dalších postdepozicičních procesů, je umožněna studiem polohových změn kostí v kloubních spojeních (blíže viz např. *Duday et al. 1990; Černý 1995; Čech – Černý 1996; Duday 2005; Sládek – Kavánová 2003*). Tyto změny mohou být způsobeny celou řadou různých procesů. Některým je věnována pozornost větší (např. zaplňování primární duté prostory vlivem gravitace), jiným okrajová (např. *rigor mortis* – posmrtné ztuhnutí). Důležitým faktorem ovlivňujícím rekonstrukci původní polohy jsou rozkladné procesy probíhající v těle, zvláště v oblastech s velkým podílem měkkých tkání (např. hýždě; viz *Duday 2005, 170*). Ovšem prvotní důležitosti nabývá rozklad šlach a vazů, při němž dochází k uvolňování kostí v kloubních spojeních a za určitých podmínek může dojít k jejich posunu. Pokud zůstanou kosti v kloubním spojení, hovoříme o *artikulaci* daného spojení, avšak dojde-li k rozpojení a k posunu některé z kostí mimo anatomickou polohu, nazýváme tuto změnu *disartikulací* (např. *Sorg – Haglund 2002, 15*).

3. Metody terénního a postexkavačního výzkumu

3.1. Metody exkavace a terénního tafonomického posouzení

Po objevení lidských kosterních zbytků a ukončení strojové skrývky jsme začali s ruční exkavací za využití drobného nářadí. Každé z koster byl přidělen specifický kód (K701–K706). Po odkrytí a fotodokumentaci nálezové situace byl pečlivě začištěn a vyjmut svrchní jedinec K702. Následovala detailní preparace a postupné odebírání zbývajících 5 jedinců. V průběhu exkavace byl pořízen nákres, systematicky byla pořizována fotodokumentace celého kontextu, každé kostry a následně jednotlivých kloubních spojení z různých úhlů. Slovně byla popsána orientace kosterních zbytků podle světových stran, jejich poloha a artikulace kostí v kloubech. Následně byla odečtena základní data pro odhad antropologických parametrů (věk, pohlaví, výška postavy, zdravotní stav). Současně byla vedena evidence charakteru zeminy vzhledem k podmínkám odkryvu. Preparaci lidských pozůstatků negativně ovlivňovala tvrdá a vyschlá uloženina. Fragmentárně dochované kosti se při vyjmutí lámaly a drotily. Výsledný stav kosterních pozůstatků výrazně omezil možnosti laboratorního antropologického výzkumu.

Hlavní důraz výzkumu jsme kladli na tafonomické posouzení nálezové situace. Jednalo se zejména o sledování změn kostního povrchu (formálních transformací) a vyšetření prostorových vztahů kostí k sobě navzájem (polohových transformací), především v kloubních spojeních, eventuálně vztahu k přítomným artefaktům a hrobové konstrukci. Stav zachovalosti na základě kompletnosti kostry a kostí byl zaznamenán v terénu do protokolů s textovou a grafickou částí. Při laboratorním zpracování byla zachovalost již velmi fragmentárních zbytků opět zaznamenána do protokolů.

Polohové změny kostí byly sledovány především z hlediska artikulace kloubních spojení, při jejichž hodnocení byly užity následující kategorie: AT – artikulované spojení těsné, ve kterém jsou kosti tvořící kloub v původní anatomické poloze bez patrného rozvolnění a kdy kosti přiléhají k sobě maximálně na předpokládanou tloušťku chrupavky; AV – artikulované spojení volné, ve kterém jsou původní anatomické polohy kostí mírně pozměněny (např. větší rozestup než tloušťka kloubní chrupavky); DA – disartikulované spojení, kosti nezaujímají původní anatomickou polohu a jejich vzájemná vzdálenost je mnohem větší než maximální tloušťka chrupavky; NP – nepřítomné či příliš degradované artikulární konce kostí (tyto kategorie, jejichž vytvoření bylo inspirováno V. Sládkem, byly aplikovány již v rámci předchozí praxe autorky; např. *Průchová 2006*).

3.2. Metody odhadu antropologických parametrů

Pod pojmem antropologické parametry zde shrnujeme standardně prováděné odhady věku dožití, pohlaví, výšky postavy, zhodnocení zdravotního stavu a příbuzenských vztahů.

1. Věk dožití byl odhadován u všech jedinců. U obou dospělých jedinců byl věk odhadován podle obrusu zubů metodou *Lovejoy 1985*. U jedince K705 bylo možné věk dožití zhodnotit podle reliéfu *facies auricularis* metodou *Buckberry – Chamberlain 2002* a podle změn povrchu *facies symphysialis* metodou *Brooks – Suchey 1990*. Pro odhad věku dožití nedospělých jedinců jsme používali hodnocení mineralizace a erupce zubů metodou *Ubelaker 1989* a měření délky diafýz kostí typu dlouhého metodou *Maresh 1970*.

2. Pro odhad pohlaví, který byl uskutečněn pouze u dospělých jedinců, byla použita metoda založená na morfoskopii pánevních kostí (*Bruzek 2002*). Pro tento soubor bylo nutné použít i odhad podle morfoskopie lebky kombinovanou metodou *Buikstra – Ubelaker eds. 1994* a *Ferembach – Schwidetzky – Stloukal 1980*. U nedospělých se pohlavní rozdíly ještě plně nemanifestují na morfologické úrovni, a odhady pohlaví proto nejsou dostatečně přesné a spolehlivé (např. *White 2000*, 362).

3. Odhad výšky postavy byl učiněn opět pouze u dospělých jedinců, a to na základě měření délek kostí metodou *Sjøvold 1990*. Měřili jsme rovněž délky kostí po spleení, a to především v případech, kdy nebyla dochována žádná kompletní kost typu dlouhého. Nevýhodou takového postupu je nižší přesnost a spolehlivost výsledných hodnot.

4. Při hodnocení příbuzenství lze využít genetické analýzy či sledování metrických a nemetrických znaků. Při genetickém studiu příbuzenství na základě aDNA (*ancient DNA*) se často používá

mtDNA (mt = mitochondriální). Analýzou mtDNA však nelze odvodit přesný příbuzenský vztah, je možné pouze vyloučit společného ženského (maternálního) předka při rozdílné struktuře mtDNA. Mnohem spolehlivější a přesnější je analyzování jaderné DNA. Hlavní omezení zde představuje především degradace kosti (zvláště u starého materiálu) a kontaminace při manipulaci v průběhu výzkumu. Využití této metody je teoreticky možné, ale prakticky velmi problematické. Z těchto důvodů nebylo dosud ke genetické analýze přistoupeno.

Další možností představuje sledování metrických znaků, a to především na zubech, které podléhají vyšší míře genetické kontroly, zatímco kosti bývají do značné míry ovlivněny působením okolí. Tuto metodu lze aplikovat na početnější soubory jedinců, v jejichž rámci je nutné nejprve stanovit celkovou variabilitu a poté hodnotit možnou příbuznost vybraných jedinců. Využití této metody se v našem případě nejvíce jeví jako reálné.

Jednou z dalších možností je sledování nemetrických (epigenetických) znaků vyskytujících se v souboru. Epigenetické znaky jsou drobné odchylky od běžné formy kostí a jejich spojů, které nemají funkční dopad. Pojem epigenetické sice naznačuje jejich dědičnost, tato však nebyla jasně a spolehlivě prokázána (blíže k epigenetickým znakům např. *Velemínský 1999*, 125–151; k aplikaci metody např. *Alt et al. 1996*).

4. Archeologický kontext a lidské kosterní ostatky

Předmětem našeho studia se stal archeologický kontext odkrytý při 2. etapě předstihového výzkumu polykulturní pravěké lokality na k. ú. Velkých Přílep (viz *Daněček 2008a; 2008b*). Kontext, označený jako objekt 130/07 a odkrytý na ploše zhruba 1,5 x 1,5 m, sestával z kosterních pozůstatků celkem 6 jedinců (*foto 1, 2*) v rámci uložení, kterou tvořila tmavá černohnědá pevná až tvrdá hlína. Kromě četných kamenů různé velikosti, 11 zlomků kostěných korálků (získaných při proplavení bloku zeminy oblasti lebky K702), 3 drobných atypických střepů (1 z nich nalezen v oblasti nosního otvoru K702) a oranžové jílovité čočky (o průměru 4 cm nalezené v oblasti pravých spodních žeber jedince K702) nebyly v dané uložení v blízkosti kosterních ostatků zaznamenány žádné další fakty.

Antropologicky posuzovaný soubor se skládá ze dvou dospělých (K701 a K705) a čtyř nedospělých jedinců (K702, K703, K704 a K706; viz *Průchová – Chrámecký 2008*). V průběhu exkavace byla levá dolní končetina K703 označena jako samostatný jedinec K707, avšak po pozdějším detailním tafonomickém a morfologickém posouzení ji bylo možno přiřadit k jedinci K703.

V kontextu jsme vymezili dva komplexy. Chronologicky starší komplex 1 sestává z pěti jedinců (K701, K703–K706) uložených několik cm nad úrovní podloží (běžově zbarvená spraš), u kterých nebyly nalezeny žádné artefakty pohřební výbavy. Komplex 2 tvoří jedinec K702 (s kostěnými korálky) umístěný ca 15 cm nad prvním komplexem. Ačkoliv se oba komplexy nacházely v makroskopicky homogenní uložení, domníváme se, že pro další studium je korektní je ponechat oddělené. Nelze totiž prokázat, že oba celky byly uloženy během jednoho pohřbu.

Pro chronologické zařazení daného archeologického kontextu byly použity vzorky kostních tkání tří jedinců (K701, K705 a K706) ze spodního komplexu 1. Na základě výsledků analýzy ¹⁴C byl komplex datován do období starší doby bronzové (konvenční radiouhlíkové stáří 3617±56 BP, kalibrované kalendářní stáří 2146–1873 BC, pravděpodobnost přibližně 91 %; viz *Světlík 2008*). Komplex tvořený jedincem K702 nebyl k dataci použit z důvodu nejasného vztahu ke spodnímu komplexu 1, a nelze jej proto spolehlivě chronologicky zařadit.

5. Tafonomické posouzení uložených jedinců

5.1. Formální změny kostí

Na kosterním materiálu jsme sledovali 5 základních transformačních procesů: míru zachovalosti, fragmentaci, abrazi, erozi (rozrušení) a kořinkovou erozi. Jejich výskyt na kosterních částech jedinců je uveden v *tab. 1*. Celková intenzita výskytu poškození kostního povrchu v kosterních částech je uvedena v *grafu 1*. Vycházíme z nominálního hodnocení intenzity poškození jednotlivých kostí (v hod-

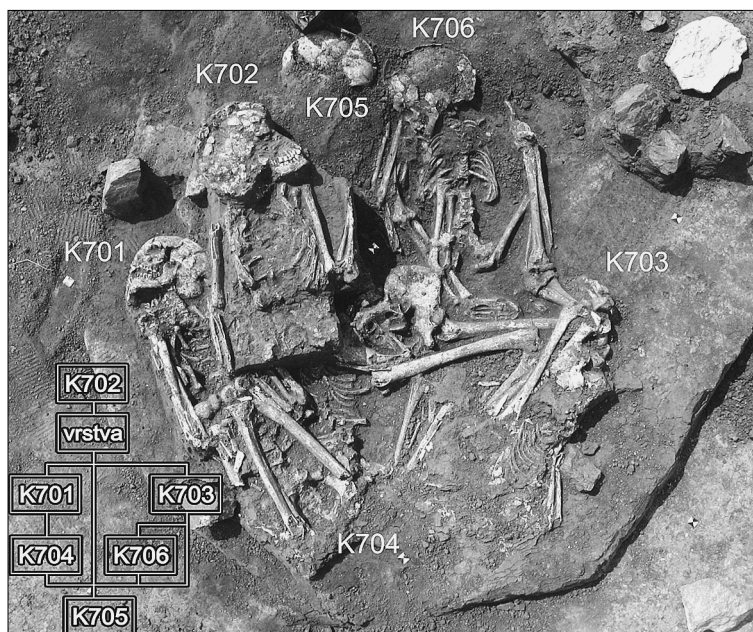

Foto 1. Celkový pohled na nálezovou situaci se všemi zachycenými jedinci. Foto D. Daněček.

Photo 1. Vue générale sur la situation des découvertes avec tous les individus.

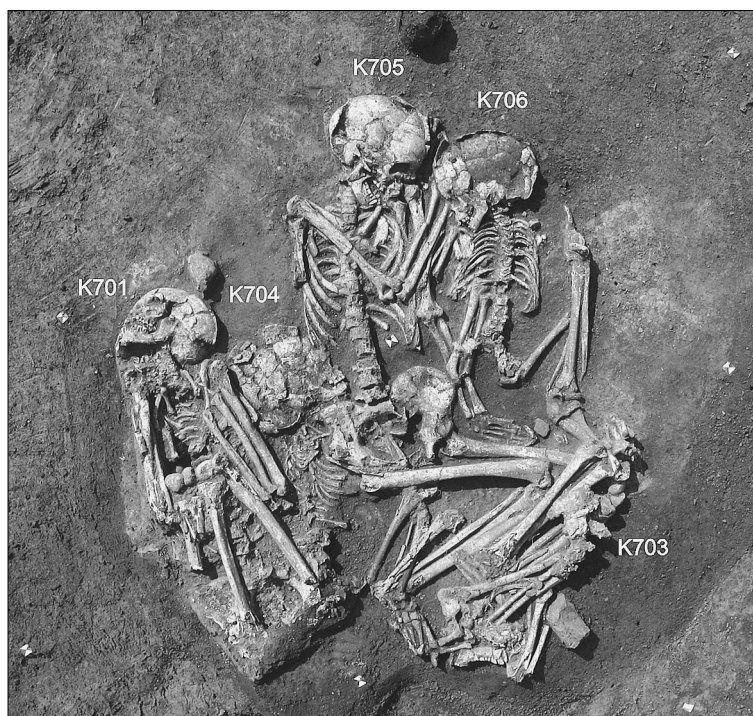
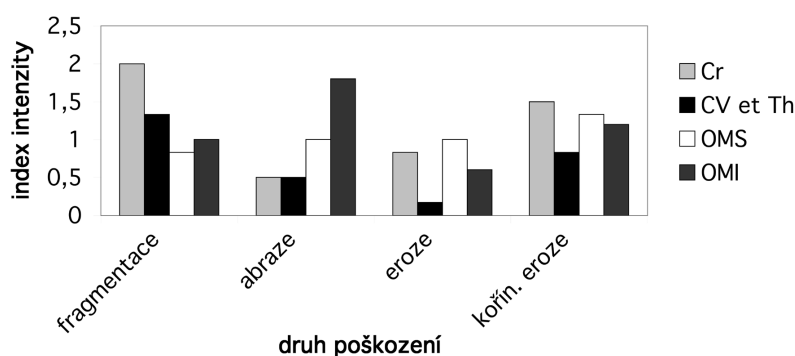

Foto 2. Celkový pohled na spodní komplex 1. Foto D. Daněček.

Photo 2. Vue générale sur le complexe inférieur 1.

Graf 1. Zhodnocení míry poškození kosterních částí indexem intenzity v hodnotách 0 = nevyskytuje se; 1 = mírné poškození; 2 = značné poškození. Cr = cranium (lebka); CV et Th = columna vertebralis et thorax (páteř a hrudník); OMS = ossa membri superioris (kosti horních končetin); OMI = ossa membri inferioris (kosti dolních končetin).

Graph 1. Evaluation of degré de la dégradation des parties osseuses par index de l'intensité aux données 0 = on n'existe pas; 1 = une dégradation modérée; 2 = une dégradation forte. Cr = un crâne; CV et Th = une colonne vertébrale et un thorax; OMS = une squelette du membre supérieur; OMI = une squelette du membre inférieur.

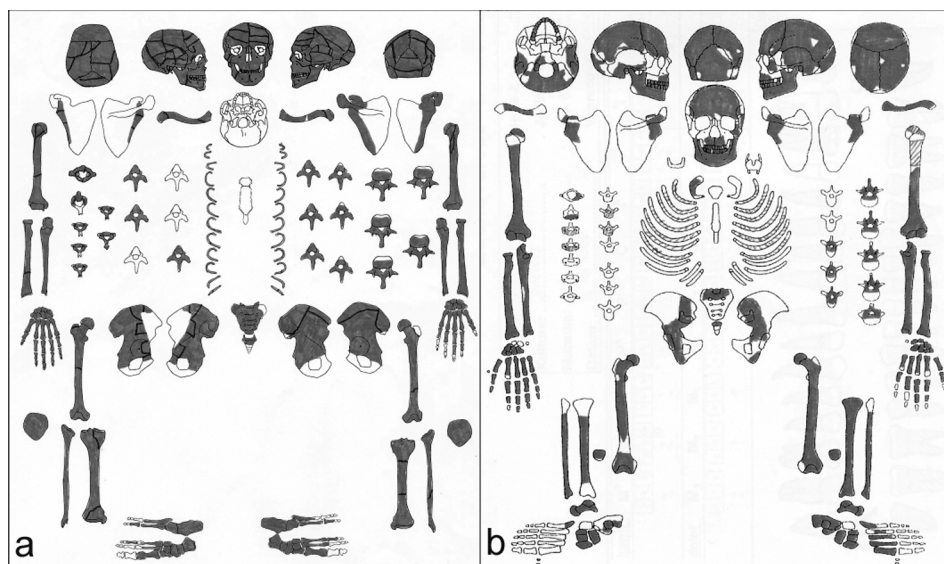
notách 0 = nevyskytuje se; 1 = mírné poškození; 2 = značné poškození), přičemž index intenzity představuje průměrnou hodnotu, která zohledňuje také skutečnost, že kosterní části některých jedinců nebyly kompletně zachovány.

Míra zachovalosti koster a jejich částí byla zachycena kresebně pomocí protokolů, které jsou součástí nálezové zprávy (Daněček 2008a). Z téměř celé dochované kostry K701 nebyly přítomny pouze kosti nohou. Za výjimečné lze považovat přítomnost zlomku jazyky a 1 obratle z *os coccygis*. Při exkavaci K702 byla zachycena pouze horní polovina těla, ze které přesto chyběly hlavice pravé pažní kosti, distální konce loketních a vřetených kostí a kostry rukou. Nedospělý jedinec K703 byl zachycen téměř celý, s výjimkou lebky, ze které byla přítomna pouze dolní a horní čelist. Rovněž nebyly přítomny žádné kosti rukou. Další nedospělý jedinec K704 byl dochován opět téměř kompletní. Z kosterních zbytků chyběly kosti předloktí levé horní končetiny, kostry rukou, pravděpodobně kosti bérce pravé dolní končetiny a kostry nohou. Dospělý jedinec K705 se zachoval kompletní. Kostra dítěte K706 byla téměř kompletní, ačkoli bez některých epifýz především drobnějších kostí, dále chybí kostry nohou.

Jedinec	lebka	osová kostra	horní končetiny	dolní končetiny
K701	F, A, K	A, K	F, A, K	F, A, K
K702	F, E, K	F, E, K	F, A, E, K	nejsou přítomny
K703	F, A, E, K	A	A, E, K	A, E, K
K704	F, E, K	K	F, E	F, A, E, K
K705	F, A, K	A, K	A, E, K	A, E, K
K706	F, E, K	A	A, K	A, E

Tab. 1. Typy poškození povrchu v různých částech koster zaznamenané v průběhu exkavace. F – fragmentace; A – abraze; E – eroze povrchu; K – kořmíková eroze.

Tab. 1. Des types de la dégradation de la surface osseuses et leurs présence aux individus détachés lors des fouilles. F – fragmentation; A – abrasion; E – érosion; K – érosion radiculaire.

Obr. 1. Srovnání stavu zachovalosti kosterních pozůstatků dospělého jedince K705; a – stav v průběhu terénní části výzkumu (protokol vypracovala E. Průchová); b – stav při laboratorním zpracování (protokol vypracoval M. Chrámecký).

Fig. 1. Comparaison de l'état de conservation des restes osseux d'individu adult K705 ; a – l'état lors des fouilles (un protocole a été élaboré par E. Průchová) ; b – l'état lors de travail dans un laboratoire (un protocole a été élaboré par M. Chrámecký).

Na všech kostrách pozorujeme velkou míru poškození v důsledku **fragmentace**. Proces rozpadu kostí na zlomky ovlivňuje nejen identifikaci fragmentů a rekonstrukci kostí, ale má výrazný vliv na následné hodnocení antropologických parametrů. Nejmarkantněji byl tento jev patrný u K705. V průběhu odkryvu byla kostra hodnocena jako kompletní a dobře zachovaná, ovšem po jejím vyvednutí a transportu k laboratornímu zpracování se rekonstrukce původního tvaru a velikosti kostí, natož odhad antropologických parametrů ukázaly nanejvýš obtížné (viz obr. 1).

Ke kosterním částem, které byly rozpadem na zlomky poškozeny nejvíce a nejčastěji, patří v tomto souboru lebky. Lebka je obecně k fragmentaci velmi náchylná, což je dáno vznikem duté prostoty po rozkladu vnitřních měkkých tkání v kombinaci s tlakem zeminy (např. *Boddington – Garland – Janaway 1987, 4*). Více fragmentovány jsou rovněž kosterní části, které byly během výzkumu delší dobu odkryty a byly tak přístupny vnějším vlivům. Pozorujeme to např. u kosterních ostatků K702, který byl uložen nejvýše a byl nejdéle odkryt z důvodu získání prostorových informací o celém pohřebním kontextu. Stejně tak pravá horní končetina K701 byla více postižena fragmentací než levá, jež byla po delší dobu pod blokem zeminy, na kterém spočíval jedinec K702.

Jak jsme se již zmínili výše, **abraze** postihuje především hrany a výčnělky kostí. V souboru byly nejčastěji poškozeny právě kosti typu nepravidelného nebo nepravidelné části kostí. Silná abraze byla pozorována u obratlů všech jedinců a na artikulačních koncích kostí typu dlouhého. U jedince K701 byly mnohem více postiženy dolní končetiny oproti horním, stejný vzorec poškození vykazují K704 a K705. Jedinec K706 má abrazi výrazněji poznamenány horní končetiny, ale zároveň proximální konce těl femurů a tibií.

Eroze/rozrušení povrchu byla pozorována především u jedinců K701 (kosti dolních končetin, přičemž levá holenní kost je postižena více než kost stehenní), K704 (více poškozeny naopak horní končetiny) a K702 (stopy eroze na všech přítomných kostech).

Jedinec	dekubitus	horní končetiny		dolní končetiny	
		pravá	levá	pravá	levá
K 701	dorzální, skrčený	přitažená k tělu	přitažená k tělu	přitažená k tělu	přitažená k tělu
K 702	dorzální	natažená, podél těla	skrčená, ruka před obličejem	nepřítomná	nepřítomná
K 703	ventrální, skrčený	přitažená k tělu	přitažená k tělu	natažená	přitažená k tělu
K 704	laterální sin, skrčený	skrčená	skrčená	skrčená	skrčená
K 705	dorzo-laterální sin	pokrčená pod hlavou	podél těla	skrčená	skrčená
K 706	ventrální	skrčená	skrčená	skrčená	přitažená k tělu

Tab. 2. Polohové vlastnosti těla a jednotlivých končetin pohřbených jedinců. U každého jedince je uveden dekubitus – horizontální poloha těla (dorzální – poloha na zádech; laterální – poloha na boku; ventrální – poloha na břiše); poloha horních a dolních končetin; sin – sinister/levý.

Tab. 2. Caractère de la position des restes osseux des corps et des extrémités. Pour chaque individu il y a donné décubitus – une position horizontale de corp (dorsal – position à dos, latéral – position à côté, ventral – position à ventre); une position des squelettes des membres supérieures et inférieures; sin – sinister/gauche.

Kořínková eroze může souviset s prorůstáním kořenů vegetace na povrchu zkoumané plochy po předchozí skrývce, přičemž kosterní pozůstatky byly vystaveny i kratším kořenům. Výrazněji byly kořínkovou erozí poškozeny lebky a dlouhé kosti horních a dolních končetin, zatímco žebra, obratle a kosti typu krátkého výrazněji a četnější poškození kořínkovou erozí nevykazovaly. U K701 byly mnohem výrazněji poškozeny dolní než horní končetiny, rovněž jedinec K704 měl v mnohem větší míře kořínkovou erozí poškozeny dolní končetiny. K705 vykazoval stejný vzorec poškození, ale navíc měl výrazně postiženou i lebku.

5.2. Sledování polohových změn kostí

Způsoby uložení jednotlivých těl jsou velmi rozmanité, žádná ze zaznamenaných poloh se neopakuje (tab. 2). Pro všechny jedince je charakteristická jistá míra pokrčení horních i dolních končetin. Vertikálně nejvýše byl uložen jedinec K702, oddělený vrstvou zeminy mocnou ca 15 cm od ostatních 5 jedinců ve spodní úrovni, jejichž prostorové uspořádání je zachyceno na obr. 2. Kresbná rekonstrukce poloh těl uložených jedinců, na základě kosterních pozůstatků v době odkryvu, je znázorněna na obr. 3 a 4.

Jedinec K701: Dospělý jedinec byl silně skrčený. Ležel v dorzálním dekubitu s mírným pootočením spodní části těla na pravý bok. Lebka byla částečně zakloněná směrem posterior, přičemž krční obratle zůstaly v pevném anatomickém spojení. Klíční kosti zůstaly v anatomické poloze a zachovaly prostor hrudníku. Horní končetiny byly silně ohnuté v loketních kloubech tak, že kosti předloktí byly přitaženy k pažním kostem. Současně byly horní končetiny přitaženy ke stranám trupu. Kostry rukou byly rozptýleny v horní části hrudníku. Dolní končetiny byly ohnuté v kyčelních a kolenních kloubech a silně přitaženy stehenními kostmi k trupu a kostmi bérce ke stehennímu kostem. Identifikována byla pravá česka, která se nacházela v anatomické poloze (tedy směřovala anterior aspektem a byla uložena mezi kondyly pravé stehenní kosti).

Jedinec K702: Jednalo se o nedospělého jedince, který byl uložen v dorzálním dekubitu. Kostra působila stlačeným dojmem. Lebka byla položena na levé tváři a čelisti byly sevřené. Pravá horní končetina ležela podél trupu, zatímco levá horní končetina byla ohnutá v loketním kloubu a předloktí bylo souběžné s pažní kostí. Kostru ruky bychom předpokládali před obličejem. Pod levým loketním kloubem se nacházel kámen a další byl nalezen v levé polovině hrudníku, kam pravděpodobně propadl spolu s okolním sedimentem. V oblasti stranové pravých žebér se nacházela jílovitá čočka středně oranžové barvy o průměru 4 cm.

Jedinec K703: Nedospělý jedinec byl uložen ve ventrálním dekubitu. Hlava jedince spočívala na pravé tváři a zemřelý tak hleděl k JZ. Čelisti byly sevřené. Svým vzájemným umístěním tvořily klíční kosti tvar písmene „V“.

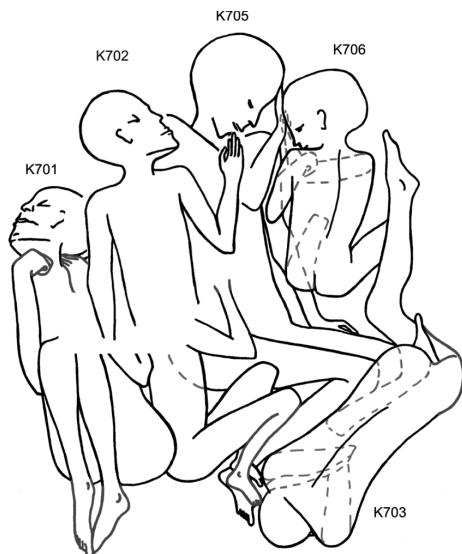
Obr. 2. Prostorové uspořádání kosterních pozůstatků pohřebního komplexu 1.
Fig. 2. Disposition des restes osseux dans le complexe funéraire 1.

Pravá pažní kost byla k zemskému povrchu otočena mediálním aspektem, zatímco levá pažní kost posterior aspektem. Pravá horní končetina byla přitažena v loketním kloubu a ruka by pravděpodobně ležela v oblasti pod pravým uchem jedince. Pod *humerus sinister* ležely *radius* a *ulna* levé strany. Prsty levé ruky by pravděpodobně vycházely z pod oblasti levého ramene před obličej. Pravá dolní končetina byla silně skrčená v kyčelním i kolenním kloubu a přitažena k tělu. Levá dolní končetina svírala v kyčelním kloubu s trupem téměř pravý úhel a byla překřížena pod pravou dolní končetinou doleva. V kolenním kloubu bylo pokrčení mírné a dolní končetina směřovala postero-mediálním aspektem.

Jedinec K704: Nedospělý jedinec byl uložen na levém boku a to v celé délce těla (tedy lebka, trup i dolní končetiny). Horní končetiny byly pokrčeny před tělem, přičemž lokty byly předsunuty před tělo. Dolní končetiny byly silně ohnuté v kyčelním i kolenním kloubu a byly přitaženy k trupu zemřelého.

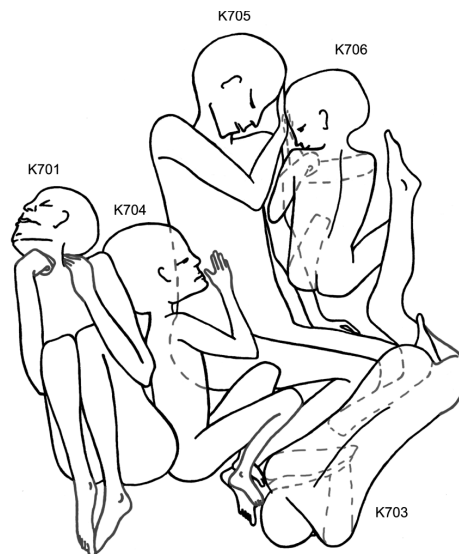
Jedinec K705: Jedná se o dospělého jedince, který byl uložen trupem v dorzálním dekubitu, zatímco jeho dolní končetiny ležely na levém boku. Lebka byla rovněž položena na levé tváři, s pootvřenými čelistmi. Lebka byla deformována v důsledku působení tafonomických procesů. Horní čelist byla zdeformována tlakem *acromion scapulae sinister*. *Mandibula* byla sklopená k hrudníku díky sklonu v úseku krční páteře. Klíční kosti vytvářely vzájemně tvar písmene V. Pravá lopatka byla vytočena k pozorovateli mediální hranou v důsledku uložení pravé pažní kosti diagonálně přes hrudník. V loketním kloubu svíral pravý *humerus* téměř pravý úhel s kostmi předloktí. Na distálních koncích pravých kostí předloktí spočívala lebka nedospělého jedince K706. Levá horní končetina byla umístěna podél těla, ohnutá v zápěstí a s kostrou ruky uloženu paralelně se stehenní kostí levé dolní končetiny. Karpální kosti obou koster rukou se nacházely v anatomicky těsných spojeních. Hrudní kost byla sesutá k levé straně obratlů zemřelého. Žebra pravé strany zůstala v anatomickém spojení s výběžky obratlů. Zachováno bylo také prohnutí v bederní oblasti páteře. Obě dolní končetiny byly pokrčeny v kyčelních (v úhlu 90°) i kolenních (v úhlu 45°) kloubech. Levá *patella* byla vytočena a směřovala k pozorovateli supero-posteriorním aspektem. Pravá kostra nohy byla zachována v anatomicky těsné poloze, zatímco u levé kostry nohy jsme pozorovali disartikulaci v oblasti tarzálních kostí (s výjimkou hlezenní a patní kosti), metatarzů a falangů. K tomuto rozvolnění mohlo dojít v souvislosti s kontaktem těla K703.

Jedinec K706: Nedospělý jedinec spočíval ve ventrálním dekubitu. Lebka ležela na pravé tváři a současně spočívala na distálních koncích kostí pravého předloktí dospělého jedince K705. Pravá horní končetina se nacházela pod tělem a v loketním kloubu byla ohnuta do pravého úhlu. Současně byla umístěna pod pravou horní končetinou jedince K705. Loketní kloub levé horní končetiny byl vysunut před tělo a silně skrčený, takže kosti

Obr. 3. Krešbná rekonstrukce poloh všech zachycených těl. Kresba E. Průchová.

Fig. 3. Reconstruction des positions de tous les corps découverts.

Obr. 4. Krešbná rekonstrukce poloh komplexu 1. Kresba E. Průchová.

Fig. 4. Reconstruction des positions dans le complexe 1.

předloktí ležely souběžně s pažní kostí. Pravá dolní končetina byla silně skrčená v kyčelním kloubu a svírala s trupem velmi ostrý úhel. Pokrčena byla rovněž v kolenním kloubu. Pravá stehenní kost směřovala laterálním aspektem. Levá dolní končetina byla skrčena pod tělem a kolenní kloub se nacházel v bezprostřední blízkosti páteře.

6. Antropologická charakteristika souboru pohřbených jedinců

Jedinec K 701: Věk dožití dospělého jedince byl na základě míry obrusu zubů odhadnut na 35–50 let. Tento odhad může být ovlivněn tvrdostí zubů, stravou, používáním zubů jako nástrojů, jakož i okolním prostředím (*Chattah – Smith 2006, 471*). Pánevní kosti byly silně degradovány již v původním uložení, proto je nebylo možné použít pro odhad pohlaví ani věku dožití. Po slepení lebky a skórování znaků na ní přítomných jsme jedince ohodnotili spíše jako ženu. Výška postavy byla odhadnuta na základě měření levé vřetenní kosti na 159–169 cm.

Z hlediska zdravotního stavu je důležité upozornit na fakt, že horní řezáky jsou značně obroušeny na lingvální straně, což bylo způsobeno dotykem s antagonisty (dolními protilehlými zuby). Výrazný a atypický je obrus lingvální plochy horního prvního levého řezáku, který pokračuje přes korunku až téměř do poloviny kořene (*foto 3a*). Detailní studii mandibuly (dolní řezáky až na druhý pravý nebyly přítomny) dospěl MUDr. Pavel Trefný k závěru, že i v tomto případě se jedná o obrus způsobený protilehlým dolním řezákem, který byl atypicky silně lingválně uložený (*foto 3b*), a to pravděpodobně v důsledku pozánětlivé intravitální ztráty sousedního řezáku. Nelze říci, zda zánět byl důsledkem nemoci, či úrazu.

Jedinec K 702: Vzhledem k přítomnosti dočasně stoličky se jedná o nedospělého jedince. Některé druhé zuby byly již zařazeny do okluze, avšak s plně nedotvořenými kořeny (např. P₃ či dolní C). Proto byl věk odhadnut na 7,5–12,5 let.

Jedinec K 703: U tohoto nedospělého jedince byly přítomny druhé zuby, které již byly zařazeny do okluze, ale ne všechny měly plně dotvořené kořeny (např. horní C či M²). V čelisti bylo možné pozorovat založenou třetí stoličku. Na základě všech těchto indicií jsme věk odhadli na 9,5–14,5 roku. Odhad věku na základě délky diafýzy holenní kosti se pohybuje v rozmezí 8–11,5 let. Vzhledem k nedochované maximální délce diafýzy je však tento věkový interval pouze přibližný. Přesto se lze domnívat, že posun věkové hranice, především směrem nahoru, by nebyl nijak výrazný (přibližně v rozmezí 0,5–1 rok). Za přesnější a spolehlivější bývá považován odhad věku u dětí podle vývoje a prořezání zubů, proto se kloníme spíše k intervalu odhadu věku dožití 9,5–14,5 let.

Jedinec	věková kategorie	věk dožití	pohlaví	výška postavy	příbuznost
K701	adultus–maturus	35–50 let	žena?	159–169 cm	x
K702	infans II	7,5–12,5 let	x	x	x
K703	infans II	9,5–14,5 let	x	x	x
K704	infans II	7–11 let	x	x	x
K705	adultus–senilis	26–70 let	(žena?)	155–166 cm	(s K706?)
K706	infans I	5 let ± 16 měsíců	x	x	(s K705?)

Tab. 3. Antropologické parametry pohřbených jedinců. ? – nejisté; x – neodhadováno.

Tab. 3. Données biologiques des défunts. ? – incertain ; x – non-estimé.

Jedinec K 704: Nedospělý jedinec měl kombinaci mléčných a dospělých zubů. V okluzi ještě není plně zařazen ²¹I. Věk byl odhadnut na 7–11 let.

Jedinec K 705: Pro odhad věku dožití zde bylo přítomno několik sledovatelných znaků, ačkoliv s různou mírou přesnosti a spolehlivosti. Na základě reliéfu *facies auricularis* pánevních kostí byl věk odhadnut na 25–84 let s 94% spolehlivostí. Podle reliéfu *facies symphysialis*, pokud bychom předpokládali, že jedinec je žena (viz níže), bychom věk odhadli na 26–70 let s 95% spolehlivostí. Podle obrusu zubů byl věk odhadnut na 30–45 let. Ve srovnání s jedincem K701 pozorujeme menší míru obrusu, což by mohlo za předpokladu stejných podmínek souviset s nižším věkem K705. Jako výsledný a nejspolehlivější odhad uvádíme 26–70 let.

Částečně se zachovaly obě pánevní kosti. Lze pozorovat pouze některé znaky popsané v metodě Bruzek 2002, a to *sulcus preauricularis*, *incisura ischiadica major* a *arc composité*. Zlomkovitost a nekompletnost obou kostí nicméně neumožňuje přesné skórování znaků. Pravá pánevní kost vykazuje indiferentní až femininní formu a levá pánevní kost má spíše femininní znaky. *Os ischium* a *os pubis* byly fragmentární již v terénu. Z důvodu nekompletnosti a absence některých znaků lze pohlaví jedince odhadnout pouze jako pravděpodobně ženské.

Výška postavy byla vypočítána podle pravé vřetenní kosti na 156–166 cm, levé vřetenní kosti na 155–165 cm a levé loketní kosti na 157–167 cm. Výsledný nejspolehlivější odhad výšky postavy činí 155–166 cm.

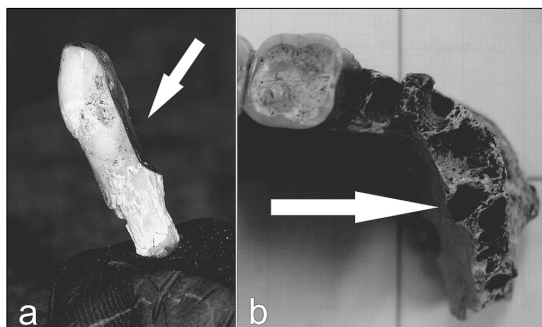
Jedinec K 706: Vzhledem k přítomnosti dočasných zubů se jedná o nedospělého jedince. Do okluzy ještě není plně zařazená ¹M a mléčné řezáky dosud nemají známku resorpce kořenů. Na základě mineralizace a erupce zubů byl věk odhadnut na 5 let ± 16 měsíců.

Věkové složení pohřbených jedinců by mohlo indikovat jejich biologické **příbuzenství** (rodinu), avšak k této otázce nelze vyslovit jednoznačné závěry. V souboru těchto 6 jedinců se nacházejí 2 jedinci (K705 a K706) s epigenetickými znaky nemetrického charakteru – *sutura metopica*, což je perzistence lebečního švu (*sutura frontalis*) čelní kosti, která se zakládá jako párová. *Sutura frontalis* obvykle zaniká do 2. roku života jedince, ovšem existují případy, u nichž dochází k uzavření později, a to až kolem 8. roku života (Buikstra – Ubelaker eds. 1994, 87; Velemínský 1999, 133). V současné dospělé populaci se *sutura metopica* vyskytuje v 5–8 % (Čihák 1987, 164). Vzhledem k nízkému věku K706 (5 let ± 16 měsíců) nelze rozhodnout, zda by k uzavření *sutura metopica* později došlo a zda je dítě geneticky spřízněno s dospělým jedincem K705.

Zdravotní stav jedinců lze sledovat pouze v případech, že se odrazí na kostech a zubech, ať už se jedná o nemoci (specifické/nescifické záněty, nádory), úrazy (různé zlomeniny), nebo způsob života (deformace kloubních spojení zapříčiněná zvýšenou zátěží, používání zubů jako nástrojů). V tomto souboru jsme nepozorovali žádné stopy postižení zdravotního stavu s výjimkou pozánětlivé ztráty jednoho dolního řezáku a atypického uložení jiného dolního řezáku u jedince K701.

Zajímavou otázku představuje u případů vícečetných pohřbů příčina úmrtí daných jedinců. Na základě studia (dis-)artikulační kloubních spojení je zřejmé, že všichni jedinci byli pohřbeni před počátkem rozkladných procesů měkkých tkání. V případě společného uložení pěti jedinců ve spodním komplexu 1 lze usuzovat na úmrtí všech těchto jedinců ve velmi krátkém časovém úseku. Obecně lze na základě kosterních zbytků odhadnout příčinu úmrtí spíše ve výjimečných případech, neboť naprostá většina takových příčin se na kostech nemanifestuje. Ani v daném souboru nebyl nalezen žádný spolehlivý znak, který by bylo možno spojit s úmrtím některého z jedinců.

Foto 3. Atypický a silný obrus horního řezáku jedince K701 (a) a nestandardní umístění dolního řezáku jedince K701 (b). Foto J. Kříž (a), E. Průchová (b).
 Photo 3. Abrasion atypique et conséquente d'incisive supérieure d'individu K701 (a) et un emplacement insolite d'incisive inférieure d'individu K701 (b).

7. Rekonstrukce vzniku pohřebního komplexu

7.1. Konstrukce a ztvárnění hrobu

Na základě nálezné situace nelze úpravu hrobu spolehlivě rekonstruovat. Nebyly pozorovány žádné přímé doklady zahloubeného objektu, primární duté prostory nebo jiné úpravy prostoru pro uložení těl a uložení obsahující kosterní ostatky se svým charakterem nelišila od kulturní vrstvy v blízkém i vzdálenějším okolí (*Daněček 2008a*, 45). Tafonomické studium doložilo pohřbení těl do země, bez přítomnosti primární duté prostory a před rozkladem měkkých tkání. V této situaci můžeme tedy modelovat a hledat spíše nepřímé indicie pro jednotlivé varianty. Na základě analogických případů ze starší doby bronzové i zemědělského pravěku vůbec lze předpokládat deponování těl do zahloubeného objektu (např. hrobové jámy, zahloubené části stavby či nějakého druhu sídlištní jámy). Sprašové podloží nevykazovalo v místech pohřbu žádné známky vertikálního narušení, případný objekt by tedy byl zahlouben pouze do nadložní kulturní vrstvy. Hloubení objektů pouze v úrovni nadložních vrstev nebylo v pravěku nijak neobvyklé (např. *Bouzek – Koutecký – Neustupný 1966; Vařeka 2003*). Uložení skrčených těl v tak těsné blízkosti na velmi omezeném prostoru 1,5 x 1,5 m (viz *foto 1*) by mohlo indikovat kruhové (?) rovné dno zahloubeného objektu.

V blízkosti pohřebního komplexu bylo zaznamenáno 5 sloupových jam (obj. 128/07, 129/07, 140/07, 141/07, 142/07), které by mohly být součástí větší nadzemní (?) konstrukce. Jejich rámcová datace do intervalu starší eneolit až starší/střední doba bronzová (*Daněček 2008a*, 44–48) ani stratigrafická pozorování však nemohou tuto eventualitu podpořit.

7.2. Postup ukládání jedinců

Na základě studia polohových vlastností kostí a jejich tafonomických změn (viz kap. 5.2) se nyní pokusíme rekonstruovat postup uložení částí i celých těl pohřbených jedinců. Z artikulace kloubních spojení (*tab. 4*) je zřejmé, že těla byla pohřbena do země (bez přítomnosti primární duté prostory) před započítím procesu rozkladu měkkých tkání a uvolňování kostí v kloubních spojeních. Drobné odchylky od anatomicky těsného spojení jsou nejspíše výsledkem rozkladu měkkých tkání, v jehož důsledku docházelo ke vzniku sekundárních dutých prostor. Takto vzniklý prostor umožnil pohyb některých, především drobných kostí.

U žádného z 5 jedinců komplexu 1 jsme nezaznamenali porušení artikulovanosti kloubních spojení v důsledku pohřbení jiného jedince, což indikuje jejich současné uložení. Postup ukládání jednotlivých těl jsme rekonstruovali na základě překrývání kosterních ostatků (viz stratigrafická matice: *foto 1*). Vzájemné prostorové asociace celých těl i polohy jejich částí vykazují znaky pečlivého aranžování. Nejedná se o pohozená těla.

Nejdříve byl uložen dospělý jedinec K705. Částečně jej překrývají ostatky nedospělých jedinců K704 a K706, avšak nelze s jistotou určit, v jakém pořadí byli uloženi. Po položení těla K705 na záda byla levá horní končetina ponechána volně podél těla a zůstala tak přibližně IV. a V. prstem pod skrčenou levou dolní končetinou. Následovalo pravděpodobně skrčení pravé horní končetiny. Neobvyklý

Hodnocený znak	K701	K702	K703	K704	K705	K706
stranová příslušnost znaku	dx / sin	dx / sin	dx / sin	dx / sin	dx / sin	dx / sin
atlanto-occipitální	AT	NP	NP	AT	AT	AT
costo-vertebrální spojení	AV / AV	NP / NP	AV / NP	AV / NP	AV / AV	AV / AV
ramenní kloub	AT / AT	NP / NP	AV / NP	NP / NP	AT / AT	AT / AV
loketní kloub	AT / AT	AT / AV	AT / AT	NP / NP	AT / AT	AT / AV
karpální kosti	NP / NP	NP / NP	NP / NP	NP / NP	AV / AV	NP / NP
karmo-metakarpální spojení	DA / DA	NP / NP	NP / NP	NP / NP	AT / AV	NP / NP
symfyziální spojení	NP	NP	NP	NP	AV	NP
sacro-iliakální spojení	NP / NP	NP / NP	NP / NP	NP / NP	AV / AT	NP / NP
spojení femuro-acetabulární	NP / NP	NP / NP	NP / NP	NP / NP	AT / AT	NP / NP
kolenní kloub	AT / AT	NP / NP	AT / AV	NP / NP	AT / AV	NP / AV
patella	AT / NP	NP / NP	NP / NP	NP / NP	NP / AV	NP / NP
spojení talu a calcanea	NP / NP	NP / NP	NP / AT	NP / NP	AT / AV	NP / NP
spojení ostatních tarzálních kostí	NP / NP	NP / NP	NP / AT	NP / NP	AT / AV	NP / NP
tarzo-metatarzální spojení	NP / NP	NP / NP	AV / AT	NP / NP	AT / AV	NP / NP

Tab. 4. Hodnocení artikulovanosti některých kloubních spojení. AT – artikulace těsná; AV – artikulace volná; DA – disartikulované; NP – nepřítomné či nehodnotitelné artikulační spojení. Atlanto-occipitální a symfyziální spojení jsou jednostranná kloubní spojení, proto je zde uvedena pouze jedna hodnota.

Tab. 4. Estimation de l'articulation dans des joints de choix. AT – une articulation juste, AV – une articulation détachée, DA – un joint non-articulaire, NP – une articulation absente, indéterminable.

je vzájemný kontakt horních končetin a hlavy K705 a K706. Skrčená levá horní končetina K706, jejíž ruka směřovala k levému rameni, spočívala na levé pažní kosti K705. Pravá horní končetina K706 byla v loketním kloubu ohnuta do pravého úhlu a ležela pod kostmi předloktí dospělého K705. Hlava K706 byla poté položena na pravou horní končetinu dospělého, na kterou byla současně v určité vzdálenosti položena hlava K705. Silně pokrčená levá dolní končetina spočívá na levé horní končetině dospělého K705.

Hlava K704 byla původně uložena na břicho dospělého K705. Po rozkladu měkkých tkání břišní dutiny dospělého jedince propadla na jejich místo lebka dítěte. Následoval posun žeber dospělého jedince kaudálním směrem, čímž došlo k překrytí lebky dítěte jedním ze žeber K705 (foto 4). Pravá horní končetina K704 byla uložena přes pánevní oblast K705 a kaudálně od jeho dolních končetin byly uloženy dolní končetiny dospělého jedince. Na základě nepřekrývajících se kostí nelze rozhodnout, které části těla byly pokrčeny dříve a které později.

Následující kroky ukládání zbývajících dvou jedinců již nelze spolehlivě odhadnout. Jedinci K701 a K703 mohli být uloženi současně. Zemřelému K703 byly skrčeny horní končetiny přes trup tak, že lokty směřovaly ke středu osy těla, zatímco ruce byly uloženy do oblasti ramen. Následovalo silné skrčení pravé dolní končetiny přes tělo s přitaženými horními končetinami. Levá dolní končetina K703 byla položena přes pravou dolní končetinu K706.

Postup ukládání těla K701 je obtížné rekonstruovat. Lze se pouze dohadovat, zda nejprve byly pokrčeny dolní končetiny a následně horní, které kopírovaly pozici dolních i kontury těla. O případné souvislosti výrazného skrčení končetin se záměrnou fixací (např. svázáním) mrtvého nelze činit žádné spolehlivé závěry. Při rozkladu měkkých tkání a současném působení tlaku zeminy dochází k posunu a „sesedání“ kostí, jehož výsledkem může být extrémně skrčená poloha, ačkoli jedinec nijak svázan nebyl (Duday 2005, 189). Jisté je, že byl uložen až po K704, neboť jeho levá lopatka částečně překrývá lebku K704.

Jedince K702 oddělovala od výše popsaného komplexu I vrstva zeminy ca 15 cm mocná. Jeho uložení nenarušilo těla v komplexu I, případná příslušnost k tomuto komplexu však zůstává otázkou.

8. Interpretace účelu pohřebního komplexu

8.1. Expres: standardní pohřební ritus starší doby bronzové

V období starší doby bronzové se setkáváme s relativně větší variabilitou pohřebního ritu. Známé jsou pohřební areály rozsáhlého charakteru, přičemž hroby mohou být prostorově uspořádané do řad či shluků, avšak také malé areály čítající několik hrobů, které se mohou nacházet v těsné blízkosti sídliště (např. *Krutová – Turek 2004*, 49; *Jiráň ed. 2008*, 63–68) a pohřby (včetně vícečetných) umístěné do zahloubených sídlištních objektů (např. *Salaš 1990*, s. lit.). Standardně bývá do hrobové jámy na pohřebišti umístěn jeden jedinec, ve skrčené poloze na pravém boku, s páteří orientovanou S–J, hlavou k J, pohledem na V a artefaktovou výbavou (např. *Moucha 1954*, 324; *Matoušek 1982*; *Jiráň ed. 2008*, 63–68). Jiná kombinace orientace a polohy těla není tak častá, avšak v rámci starší doby bronzové vykazuje pohřební ritus jistou variabilitu. Setkáváme se také s vícečetnými pohřby, v nichž bývají uloženi 2, výjimečně až 8 jedinců (např. *Hásek 1959*, 5; *Ondráček 1962*, 61; *Jelínková – Sláma 1959*, 323–324; *Pleinerová 1960*, 514–515; *Kovářík 1983*, 9; *Peška 2005*, 101; *Lutovský – Sklenář edd. 1993*, 22; *Tihelka 1953*, 241). Sporadicky se vyskytují též pohřby žárové (např. *Tihelka 1953*, 240).

Pohřební komplexy v prostoru obytných areálů bývají často umístěny do zásobních jam a zahrnují pohřby celých těl, jejich částí nebo pouze jednotlivých kostí. Uložení těl (poloha, orientace) i výbava může být shodná s pohřby v rámci pohřebišť, setkáváme se však mnohem častěji s vícečetnými hroby, absencí výbavy i výjimečným aranžováním těla zemřelého, nebo naopak s jeho pohozením (např. *Matoušek 1982*; *Hásek – Pleinerová 1978*, 369; *Čižmář 2005*; *Salaš 1990*). Vzhledem k neobvyklosti studovaného vícečetného pohřbu v prostředí starší doby bronzové se v dalších odstavcích věnujeme instrumentální rovině účelu.

8.2. Praktická funkce

O vnější fyzické podobě hrobu nelze na základě dané archeologické situace uvažovat detailněji (viz kap. 7.1). V rámci spodního komplexu 1 bylo na velmi malé ploše seskupeno celkem 5 jedinců různého věku, kteří byli pohřbeni do zeminy. Rekonstrukce postupu ukládání jedinců a aranžování jejich těl (viz kap. 7.2) jeví výrazné znaky záměrnosti (tab. 5). Další jedinec K702 byl umístěn do těsné blízkosti komplexu 1, od kterého jej však zároveň oddělovala ca 15 cm mocná vrstva zeminy. Čas, který odděloval uložení obou komplexů, nelze odhadnout. Pokud by se jednalo o delší časový úsek, mohli bychom uvažovat o tom, že umístění prvního komplexu a jeho účel byl dané komunitě známý (místo bylo označeno, evidováno v paměti). Nelze však ani vyloučit, že prostorová souvislost uložení komplexu 1 a jedince K702 je pouze náhodná.

O záměru vyřazení určitého souboru artefaktů zde svědčí pouze 11 zlomků kostěných korálků, tvořící původně zřejmě náhrdelník kolem krku jedince K702. V případě prvního komplexu byla zaznamenána úplná absence pohřební výbavy.

Záměr užít inhumaci jako prostředek zbavení těla měkkých tkání lze u spodního komplexu 1 vyloučit. U jedince K702 lze tento záměr také spíše vyloučit. U zachovaných ostatků horní poloviny těla nebylo žádné narušení zaznamenáno, přičemž většina záměrných sekundárních zásahů do hrobů míří na horní část těla/ostatků, méně často na část střední; v dolní části bývá zaznamenáno pouze výjimečně (např. *Sosna 2007b*).

Vzhledem k umístění hrobu v rámci specializovaného areálu praktických i sociálních aktivit nelze činit žádné spolehlivé závěry. Studovaný komplex se nacházel ve skrytém pruhu o šířce ca 8 m, je tedy možné, že v blízkém okolí se mohou vyskytovat další pohřby či jiné objekty starší doby bronzové. Nejbližší a zároveň jediný doklad obytného (?) areálu starší doby bronzové v rámci zkoumané plochy představuje nepravidelně kruhová zásobní jáma nalézající se ca 66 m na S–SSZ (obj. 87/06; *Daněček 2008a*, 35; vzdálenost odměřena na celkovém plánu). Ve vzdálenosti překračující několik stovek metrů byly doloženy další pohřební komponenty i ojedinělé nálezy starší doby bronzové (např. *Smejtek – Vojtěchovská 1997*; *Daněček – Hložek 2007*).

Foto 4. Překrytí lebky K704 žebrem K705 v důsledku jeho pohybu při rozkladu vazivových spojení mezi žebry a obratli. Foto E. Průchová.

Photo 4. Recouvrement de crâne K704 de la côte K705 par suite de déplacement lors une disparition des conjonctions ligamenteuses parmi des côtes et des vertèbres.

8.3. Společenský význam

Na základě absence dokladů vnější úpravy hrobu nelze spolehlivě modelovat ani úlohu místa sociálního kontaktu pozůstalých se zemřelými či pozůstalými mezi sebou (např. příbuznými). Z hlediska společenského významu je důležitý především záměr vedoucí k seskupení zemřelých těl 2 dospělých a 4 nedospělých do jednoho hrobu. Existovaly mezi jedinci bližší společenské vztahy, nebo došlo k seskupení daných těl zcela náhodně v souvislosti s určitou historickou událostí (záměrné, či přirozené úmrtí; např. vražda, sebevražda, boj, nehoda, nemoc)?

Společný výskyt dospělých a nedospělých jedinců, polohy a vzájemné prostorové vazby jejich těl (viz *tab. 5*) naznačují existenci vztahů mezi pohřbenými za jejich života. Mohlo se jednat o určitou skupinu definovanou na základě sociálních rolí, statusu či specializace (např. příbuzenství; sdílení domácnosti)? Případné příbuzenství indikuje pouze jediný epigenetický znak (*sutura metopica*) u dospělého jedince K705 a dítěte K706, které spočívá v prostoru jeho náruče (blíže viz kap. 6.7). Vztah nedospělého jedince K702 ke spodnímu komplexu nelze spolehlivě doložit.

Další otázkou představuje záměr, který vedl k pečlivému aranžování těl do zaznamenaných poloh. Ústřední polohu zaujímá dospělý jedinec K705 (žena?), který byl vložen do hrobu nejdříve, ostatní jedinci byli seskupeni do těsné blízkosti. Společenské vztahy mezi jedinci mohly ovlivnit, či přímo určit vzájemné fyzické kontakty těl a jejich prostorové uspořádání.

8.4. Symbolický smysl

Symbolický smysl, tedy schopnost stát se znakem nesoucím určité sdělení, se v rámci zkoumaných komplexů projevuje nejvýrazněji v aranžování zemřelých těl, jejich orientaci a především vzájemných prostorových asociacích částí i celých těl.

Převládající orientace páteře s hlavou k J (viz *tab. 5*) nevybočuje ze standardu starší doby bronzové. Výjimku tvoří nedospělý jedinec K703 orientovaný hlavou k SV. Častou orientaci obličejem k V, spojovanou se symbolikou východu slunce (např. *Hásek – Pleinerová 1978, 372*), zde nezaznamenáváme. Naopak, většina jedinců je orientovaná obličejem na SZ nebo JZ, kromě dítěte K706, které hledí na SV. Pokrčení končetin je obvyklé, avšak pozice pohřbených těl patří k výjimečným. Typickou polohu na boku či na zádech (s pokrčenými dolními končetinami na bok) zaujímají pouze K704 a K705,

Znak záměrnosti	K701	K702	K703	K704	K705	K706
orientace hlavy a páteře	J	J	SV	J	J	J
orientace obličeje	šikmá, JV	hor. na JZ	hor. na SZ (?)	hor. na JZ	hor. na SZ	hor. na SV
vzájemná orientace obličejů	x	x	x	K705 (?), K706	K704 (?), K706	K704, K705
vzájemný kontakt těl	K704	x	K704 (?), K705, K706	K701, K703 (?), K705	K703, K704, K706	K705, K703
pravá ruka se dotýká	hrudi (?)	?	hlavy (?)	břicha/hrudníku K705	hlavy K705 a hlavy K706, P ruky K706	hlavy K706, P ruky K705
levá ruka se dotýká	hrudi (?)	?	hlavy (?)	?	L stehna	ramena
pravé koleno se dotýká	hrudi, L kolena	?	hrudi	P nohy K705	L kolena; P boku K703	L nohy K703
levé koleno se dotýká	hrudi, P kolena	?	hrudi	P nohy K705	P kolena; P boku K703	břicha

Tab. 5. Orientace a fyzický kontakt pohřbených těl; hor. – horizontálně; P – pravý; L – levý; ? – neznámé; x – nevyskytuje se.

Tab. 5. Orientation et un contact physique des corps découverts. S – nord ; J – sud ; V – est ; Z – ouest ; hor. – horizontal ; P – droit ; L – gauche ; ? – inconnu ; x – inexistance.

avšak oba leží na levém boku, což obvyklé není. Výjimečná je poloha jedince K701 – na zádech se skrčenými končetinami (analogie pohřbů na zádech z pohřebišť např. *Hásek 1959*, 4; *Kovářík 1983*, 93). Vzácná je poloha jedinců K703 a K706 – na břiše, s jednou dolní končetinou pokrčenou pod tělem a druhou orientovanou od těla (analogie pohřbů na břiše z pohřebišť např. *Hásek 1959*, 4; *Stuchlík – Stuchlíková 1996*, 84). Polohu jedince K702 nelze (kromě uložení na zádech) detailněji rekonstruovat.

Srovnání komplexu v rámci pohřebního ritu starší doby bronzové však není tak zajímavé jako porovnání *vzájemných asociací* pohřbených těl. Umístění zemřelých v těsné blízkosti může nést vzkaz o jejich sociálních vztazích. Nápadná je především asociace dospělého jedince K705 a dětí K706 v prostoru náruče a K704 v prostoru pravého boku (viz *obr. 4*). Tyto polohy mohou vyjadřovat bližší/častější fyzický kontakt mladšího dítěte s náručí dospělého (rodiče?) a stále ještě blízký kontakt druhého dítěte.

Výrazné znaky vzájemné vazby vykazuje také přímý kontakt dospělého K705 a dětí K704 a K706. Zaměříme-li se na ruce, které hrají ve fyzickém kontaktu lidí většinou podstatnou roli, shledáme, že pravá ruka dítěte K706 se dotýkala vlastní hlavy a zároveň pravé ruky dospělého, který měl svoji pravou ruku položenou také pod vlastní hlavou. Pravá ruka druhého dítěte K704 spočívala na břiše/hrudi dospělého. Ostatní dva jedinci byli umístěni již mimo hlavní kontaktní zónu s K705, jejich ruce se nedotýkaly žádného jiného jedince. Ani polohy těl nevykazují výrazné znaky asociace s jiným jedincem. Shodný znak představuje silné skrčení těl, která však byla vzhledem k vertikálnímu směru umístěna opačně: dospělý K701 byl položen na záda, zatímco nedospělý K703 na břicho.

U jedinců K701 a K702 je nápadné mírné zaklonění hlavy. Ve vztahu k tomuto pozorování se zvyrazňuje záměrné aranžování hlav jedinců K704, K705 a K706. Intencionálně se jeví vzájemná orientace obličejů a pohledů očí mezi těmito jedinci. Pohledy ostatních dvou nesměřují k ústřední trojici ani k sobě navzájem, ale šikmo vzhůru (K701) a horizontálně k SZ (K703).

Podnět záměrného aranžování zemřelých těl je možné hledat v symbolické rovině, avšak funkce ani smysl uvedených znaků nelze jednoduše rekonstruovat. Sloužily jako sdělení duchům pohřbených jedinců, účastníkům pohřbu, nebo světu předků, do kterého měli být zemřelí aktem pohřbu začleněni?

Zajímavá je také přítomnost nepracovaných kamenů různé velikosti v bezprostřední blízkosti pohřbených jedinců (viz *foto 1, 2*). Ve starší době bronzové je intencionální přítomnost kamenů v hrobech velmi častým jevem. Kameny bývají využity při konstrukci dutých prostor, podložení rakví apod. (např. *Matoušek 1982, 37; Čech – Černý 1996, 47*). V našem případě se zdá, že nejde o prvky mající praktickou funkci, jejich výklad by bylo možné hledat v oblasti symbolického smyslu.

9. Závěry

Daný pohřební kontext jsme se snažili uchopit z hlediska obecných otázek souvisejících s minulou živou kulturou (intencionalita, vytvoření a účel pohřebních komplexů) a transformačními procesy (včetně archeologického výzkumu). Z hlediska transformace archeologického kontextu terénním výzkumem se velmi osvědčila aktivní účast fyzického antropologa při exkavaci kosterních zbytků. Znalosti kosterní anatomie, příslušných metod a teoretický zájem ovlivnily sběr primárních dat podstatným způsobem. V našem případě se terénní pozorování a sběr dat týkal dvou základních tematických rovin: 1) tafonomické hodnocení formálních a polohových změn kosterních zbytků; 2) snímání primárních dat určených k odhadu antropologických parametrů pohřbených jedinců (věk dožití, polohy, výška postavy, zdravotní stav, příčiny úmrtí) na *in situ* odkrytých kostech.

Formální změny kostní tkáně lze přisoudit působení okolního sedimentu v době jejich uložení a také archeologickému výzkumu. Fragmentace lebek proběhla již v minulosti důsledkem tlaku zeminy, avšak fragmentace ostatních kosterních částí a kostí byla velmi výrazně podpořena jejich dlouhým vystavením povětrnostním vlivům během exkavace (eroze kostního povrchu), a především jejich vyzvednutím. Četně zaznamenaná kořínková eroze měla v některých případech také recentní charakter, její vznik mohl souviset se skrývkou plochy výzkumu.

Na základě detailního tafonomického posouzení artikulace kloubních spojení bylo možno rekonstruovat jednotlivé etapy vzniku pohřebního komplexu a způsoby uložení pohřbených jedinců. Dva dospělí a tři nedospělí jedinci ve spodní úrovni byli uloženi současně bez přítomnosti duté prostory a bezprostředně poté zasypani zeminou. Polohy jejich těl nesou známky záměrného, velmi pečlivého aranžování a v rámci dokladů o pohřebním ritu starší doby bronzové jsou neobvyklé. Uložení dalšího nedospělého jedince (K702) proběhlo až po zasypaní spodního komplexu, nelze však odhadnout, v jak dlouhém časovém odstupu.

Seskupení dospělých a nedospělých jedinců v těsné blízkosti na velmi omezeném prostoru indikuje určité sociální vztahy. O možných příbuzenských vztazích by mohl svědčit epigenetický znak (*sutura metopica*) zaznamenaný u dospělého K705 a dítěte K706 umístěného v prostoru jeho náruče. Na základě kosterních zbytků nebylo možné odhadnout příčinu smrti pěti jedinců, kteří byli pohřbeni před rozkladem měkkých tkání.

Úvahy o účelu intencionálně vzniklého komplexu 1 jsou značně omezeny charakterem archeologického výzkumu (např. rozsah zkoumané plochy, skrývka nadložních vrstev). Kromě obecných úvah o praktické funkci (vyřazení těl z prostředí živé kultury, vytvoření hrobu) a společenském významu (vztahy mezi pohřbenými, pozůstalými) jsme se zaměřili na symbolický smysl daného komplexu. Na první pohled výrazná pečlivost při aranžování těl do výsledných poloh, a zejména vzájemné prostorové vztahy jedinců (fyzický kontakt, oční kontakt) indikují záměrné sdělení. Zatímco ztvárnění a formu sdělení lze rozpoznat, jeho obsah zůstává v rovině archeologických modelů.

V první řadě chceme poděkovat Davidu Daněčkovi a Středočeskému muzeu v Roztokách za přivítání antropologa do terénu a za možnost aplikace mezioborové spolupráce, jakož i za poskytnutí dokumentace a možnost zpracování a publikace dat a výsledků. Rádi bychom poděkovali Viktoru Černému a prof. Evženu Neustupnému za připomínky k textu. Za odbornou konzultaci a analýzu čelistí a zubu s atypickým obrusem děkujeme Pavlu Trefnému, za další konzultace Jakubu Rídlvi, Martinu Hájkovi a Patriku Galetovi.

Prameny a literatura

- Alt, K. W. – Pichler, S. – Vach, W. – Huckenbeck, W. – Stloukal, M. 1996: Early Bronze Age family burial from Velké Pavlovice. Verification of kinship hypothesis by odontologic and other nonmetric traits, *Homo* 46, 256–266.
- Boddington, A. – Garland, A. N. – Janaway, R. C. 1987: Flesh, bones, dust and society. In: *Boddington – Garland – Janaway eds. 1987*, 3–9.
- Boddington, A. – Garland, A. N. – Janaway, R. C. eds. 1987: *Death, Decay and Reconstruction. Approaches to Archaeology and Forensic Science*. Manchester: Manchester University Press.
- Bouzek, J. – Kouřec, D. – Neustupný, E. 1966: The Knovíz Settlement of North-West Bohemia. *Fontes Archaeologici Pragenses* 10. Praha: Národní muzeum.
- Brooks, S. T. – Suchey, J. M. 1990: Skeletal age determination based on the os pubis: A comparison of the Acsádi – Nemeskéri and Suchey – Brooks methods, *Human Evolution* 5, 227–238.
- Bruzek, J. 2002: A method for visual determination of sex, using the human hip bone, *American Journal of Physical Anthropology* 117, 157–168.
- Buckberry, J. L. – Chamberlain, A. T. 2002: Age estimation from the auricular surface of the ilium: a revised method, *American Journal of Physical Anthropology* 119, 231–239.
- Buikstra, J. E. – Ubelaker, D. H. eds. 1994: *Standards for Data Collection from Human Skeletal Remains. Proceedings of a Seminar at the Field Museum of Natural History. Research Series No. 44*. Fayetteville: Arkansas Archaeological Survey.
- Čech, P. – Černý, V. 1996: Nové možnosti studia pohřebního ritu na příkladu únětických hrobů z Konobříž, okr. Most, *Archeologické rozhledy* 48, 35–39.
- Černý, V. 1995: Význam tafonomických procesů při studiu pohřebního ritu, *Archeologické rozhledy* 47, 301–313.
- Čihák, R. 1987: *Anatomie 1*. Praha: Academia.
- Čizmář, M. 2005: Sídlištní objekty s lidskými pohřby únětické kultury z Vážan nad Litavou, *Pravěk NŘ* 15, 233–247.
- Daněček, D. 2008a: Velké Přílepy, k. ú. Velké Přílepy 2006–2007. Nálezová zpráva o předstihovém výzkumu na stavbě příjezdové komunikace na ppč. 64/29 a osmi bytových domů na ppč. 64/30, 31, 32, 33, 34, 39, 43, 44. Dep. in *Středočeské muzeum v Roztokách u Prahy*.
- 2008b: Velké Přílepy, k. ú. Velké Přílepy, II. etapa výstavby komunikací a bytových domů (č. př. 8/2007), *Archeologické výzkumy Středočeského muzea v Roztokách u Prahy v roce 2007, Středočeský vlastivědný sborník* 26, 109.
- Daněček, D. – Hložek, J. 2007: Velké Přílepy 2005, líniový výkop (č. př. 6/2006), *Středočeský vlastivědný sborník* 25, 96.
- Denys, C. 2002: Taphonomy and experimentation, *Archaeometry* 44, 469–484.
- Duday, H. 2005: L'Archéothanatologie ou l'archéologie de la mort. In: O. Dutour – J.-J. Hublin – B. Vandermeersch eds., *Objets et Méthodes en Paléoanthropologie*, Paris: Comité des Travaux Historiques et Scientifiques, 153–207.
- Duday, H. – Courtaud, P. – Crubézy, E. – Sellier, P. – Tillier, A. M. 1990: L'Anthropologie "de terrain": reconnaissance et interprétation des gestes funéraires. In: É. Crubézy – H. Duday – P. Sellier – A. M. Tillier eds., *Anthropologie et Archéologie. Dialogue sur les Ensembles Funéraires. Bulletins et Mémoires de la Société d'Anthropologie de Paris. Numéro spécial. Tome 2, Nos 3–4*, 29–50.
- Ferembach, D. – Schwidetzky, I. – Stloukal, M. 1980: Recommendations for age and sex diagnoses of skeletons, *Journal of Human Evolution* 9, 517–549.
- Fernández-Jalvo, Y. – Sánchez-Chillón, B. – Andrews, P. – Fernández-López, S. – Alcalá Martínez, L. 2002: Morphological taphonomic transformations of fossil bones in continental environments, and repercussions on their chemical composition, *Archaeometry* 44, 353–361.
- Fisher Jr., J. W. 1995: Bone surface modifications in zooarchaeology, *Journal of Archaeological Method and Theory* 2, 7–68.
- Garland, A. N. 1987: A histological study of archaeological bone decomposition. In: *Boddington – Garland – Janaway eds. 1987*, 109–126.
- Gifford, D. P. 1981: Taphonomy and paleoecology: a critical review of archaeology's sister disciplines, *Advances of Archaeological Method and Theory* 4, 365–438.
- Hásek, I. 1959: Staroúnětické pohřebiště v Dolních Počernicích u Prahy. *Fontes Archaeologici Pragenses* 2. Praha: Národní muzeum.

- Hásek, I. – Pleinerová, I. 1978: Výpověď pohřebišť a pohřebního ritu. In: R. Pleiner – A. Rybová edd., *Pravěké dějiny Čech*, Praha: Academia, 367–372.
- Henderson, J. 1987: Factors determining the state of preservation of human remains. In: *Boddington – Garland – Janaway eds. 1987*, 43–54.
- Herrmann, B. – Grupe, G. – Hummel, S. – Piepenbrink, H. – Schutkowski, H. 1990: *Prähistorische Anthropologie Leitfaden der Feld- und Labormethoden*. Berlin: Springer.
- Chatah Lev-Tov, N. – Smith, P. 2006: Variation in occlusal dental wear of two chalcolithic populations in the southern Levant, *American Journal of Physical Anthropology* 130, 471–479.
- Jelínková, Z. – Sláma, J. 1959: Hromadné pohřby únětické kultury v Tursku u Prahy, *Archeologické rozhledy* 11, 323–334, 345–347.
- Jiráň, L. ed. 2008: *Archeologie pravěkých Čech 5. Doba bronzová*. Praha: Archeologický ústav AV ČR.
- Knüsel, C. J. – Janaway, R. C. – King, S. E. 1996: Death, decay, and reconstruction: archaeological evidence of cadaveric spasm, *Oxford Journal of Archaeology* 15, 121–128.
- Kovářík, J. 1983: Sídliště únětické kultury v Praze 9 – Čakovicích, *Archaeologica Pragensia* 4, 137–168.
- Kruťová, M. – Turek, J. 2004: Some spatial aspects of the ritual behaviour at the beginning of Bronze Age. In: L. Šmejda – J. Turek eds., *Spatial Analysis of Funerary Areas*, Plzeň: Katedra archeologie FF ZČU, 48–56.
- Lovejoy, C. O. 1985: Dental wear in the Libben population. Its functional pattern and role in the determination of adult skeletal age at death, *American Journal of Physical Anthropology* 68, 47–56.
- Lutovský, M. – Sklenář, K. edd. 1993: Vepřek. Archeologický výzkum na Kralupsku. Praha – Kralupy nad Vltavou: Národní muzeum – Městské muzeum Kralupy nad Vltavou.
- Lyman, R. L. 1994: *Vertebrate Taphonomy*. Cambridge Manuals in Archaeology. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mareš, M. M. 1970: Measurements from roentgenograms. In: R. W. Mc Cammon ed., *Human Growth and Development*, Springfield IL.: C.C. Thomas, 157–200 (cit. dle L. Scheuer – S. Black: *Developmental Juvenile Osteology*. New York: Academic Press 2000).
- Matoušek, V. 1982: Pohřební ritus rané únětické kultury v Čechách. In: *Præhistorica* 10. *Varia archaeologica* 3, Praha: Univerzita Karlova, 33–53.
- Moucha, V. 1954: Rozbor únětického pohřebiště v Polepech u Kolína, *Archeologické rozhledy* 6, 502–503, 523–536, 566–567, 573–575.
- Neustupný, E. 1986: Nástin archeologické metody, *Archeologické rozhledy* 38, 525–549.
- 1995: The significance of facts, *Journal of European Archaeology* 3, 189–212.
- 1998: Otherness in prehistoric times. In: L. Larsson ed., *The World View of Prehistoric Man*, Lund: The University, 65–71.
- 2007a: *Metoda archeologie*. Plzeň: Katedra archeologie FF ZČU.
- 2007b: Vymezení archeologie. In: M. Kuna ed., *Pravěký svět a jeho poznání*. *Archeologie pravěkých Čech* 1, Praha: Archeologický ústav AV ČR, 11–22.
- Ondráček, J. 1962: Únětické pohřebiště u Rebešovic na Moravě. In: *Sborník Československé společnosti archeologické* 2, Praha, 5–100.
- Peška, J. 2005: Protoúnětické pohřebiště z Pavlova, *Pravěk NŘ* 15, 83–118.
- Pleinerová, I. 1960: Únětické pohřebiště a osada v Blšanech u Loun, *Památky archeologické* 51, 488–526.
- Průchová, E. 2006: Tafonomie kosterních pozůstatků dospělých jedinců z pohřebiště u kostela sv. Duha (Všeruby). Neubl. diplom. práce, Plzeň: Katedra antropologie FF ZČU.
- Průchová, E. – Chrámecký, M. 2008: Antropologická zpráva o kosterních nálezech. In: *Daněček 2008a*.
- Salaš, M. 1990: Únětická sídlištní jáma s lidskými kosterními pozůstatky na Cezavách u Blučiny, *Památky archeologické* 81, 275–307.
- Schiffer, M. B. 1996: *Formation Processes of the Archaeological Record*. Salt Lake City: University of Utah Press.
- Sjøvold, T. 1990: Estimation of stature from long bones utilizing the line of organic correlation, *Human Evolution* 5, 431–447.
- Sládek, V. – Kavánová, B. 2003: Statistické hodnocení tafonomických, osteoarcheologických a antropologických parametrů pohřebišť u 12. kostela v Mikulčicích. In: N. Profantová – B. Kavánová edd., *Mikulčice – pohřebiště u 6. a 12. kostela*. *Spisy Archeologického ústavu AV ČR* 22, Brno: Archeologický ústav AV ČR, 435–460.
- Smejtek, L. – Vojtěchovská, I. 1997: Velké Přílepy 1994–1995: předběžné výsledky a strategie výzkumu zanikající lokality, *Archeologické rozhledy* 49, 9–18.

- Sorg, M. H. – Haglund, W. D. 2002: Advancing forensic taphonomy: purpose, theory, and practice. In: W. D. Haglund – M. H. Sorg eds., *Advances in Forensic Taphonomy. Method, Theory and Archaeological Perspectives*, Boca Raton: CRC Press LLC, 3–29.
- Sosna, D. 2007a: Social Differentiation in the Late Copper Age and the early Bronze Age in South Moravia (Czech Republic). Nepubl. disert. práce, Departement of Anthropology, The Florida State University.
- 2007b: Sekundární pohřební aktivity: srovnávací studie. In: I. Budil – T. Zíková edd., *Antropologické symposium V. Sborník z V. antropologického symposia. Plzeň 30.6. a 1.7. 2006, Ústí n. Labem: Vlasta Králová a FF ZČU, 169–182.*
- Stuchlík, S. – Stuchlíková, J. 1996: Pravěká pohřebiště v Moravské Nové Vsi – Hruškách. *Studie ARÚ AV ČR v Brně 16.1.* Brno: Archeologický ústav AV ČR.
- Světlík, I. 2008: Výsledky radiouhlíkového datování vzorku kostí z lokality Velké Přílepy, č. vz. 72053, 7202, 7204. Ms., Praha: CRL – Radiouhlíková laboratoř, Ústav jaderné fyziky a Archeologický ústav AV ČR.
- Tihelka, K. 1953: Moravská únětická pohřebiště, *Památky archeologické* 44, 229–328.
- Ubelaker, D. H. 1989: *Human Skeletal Remains. Second Edition.* Washington D.C.: Taraxacum Press.
- Vařeka, P. 2003: Archeologie pravěkých jam. Typologie zahluobených objektů na sídlišti knovízské kultury v Praze – Hostivaři. In: L. Šmejda – P. Vařeka edd., *Sedmdesát neustupných let, Plzeň: Katedra archeologie FF ZČU, 219–256.*
- Velemínský, P. 1999: Morfologické znaky na lidské kostře. In: M. Stloukal et al., *Antropologie. Příručka pro studium kostry, Praha: Národní muzeum, 112–167.*
- White, T. D. 2000: *Human Osteology. Second Edition.* New York: Academic Press.

Sépulture multiple de l'Age de bronze ancien à Velké Přílepy (Bohême centrale) Contribution à l'étude de la taphonomie, de l'origine et de la raison d'un complexe funéraire

1. Introduction et objectifs

Notre objectif consiste en l'étude d'un contexte funéraire intéressant pour l'étude des sujets et questions théoriques et méthodiques, qui ont trait aux populations du passé (intentionnalité, mode de création et but du contexte funéraire) et ses transformations en source archéologique (transformation de forme et qualité de position des restes osseux). L'objet de notre étude consiste en l'étude d'une sépulture multiple de 6 individus datée au ¹⁴C ; une méthode utilisée pour l'Age de bronze ancien, qui a été découverte lors des fouilles archéologiques effectuées à Velké Přílepy (passé district Prague – Ouest) en mai 2007 (*Daněček 2008a*).

2. Conception théorique et questions

2.1. Le caractère d'intentionnalité des activités funéraires

La première sphère générale à nos questions théoriques est une intentionnalité, qui est alliée avec l'enterrement. Ce qui nous intéresse avant tout est de savoir qui étaient les défunts, s'ils existaient des rapports biologiques ou sociaux entre eux. Ensuite, ce qui nous intéresse sont les circonstances qui ont mené à la sépulture multiple de 6 individus, la cause de leur mort et surtout l'objectif de ceux qui les ont enterré.

La théorie archéologique distingue deux concepts fondamentaux quant aux objectifs. Le concept expressif se rapporte à une expression de l'ordinaire, de la convenance, de l'appartenance au monde des autres (*Neustupný 1998*). Le concept instrumental implique une fonction pratique (l'aptitude de servir en tant qu'agent d'interaction avec un environnement matériel), une acception sociale (l'aptitude de servir en tant qu'agent d'interaction avec un environnement social) et un sens symbolique (l'aptitude de servir en tant qu'agent de la communication ; *Neustupný 1995 ; 2007b*). Le but que nous étudions ici est établi en fonction de la sépulture en complexe fonctionnel – un complexe dont la dimension des sources empiriques correspond au complexe découvert (voir *Neustupný 2007a, 35*).

Un élément clé de nos considérations qui suivent est le *but* qui a guidé à la formation de la tombe. L'inhumation représente une *élimination* des restes humains, éventuellement un certain assemblage des artefacts. Simultanément, il s'agit de la *reconstitution de l'aire des activités* – (avant-)funéraire, un lieu pour le dépôt des corps, permanent ou temporaire. Que représente l'événement étudié de but final ou plutôt uniquement un agent aux autres activités et buts? Quels relations avait cette aire par rapport aux autres aires d'activités de cette communauté? A la dimension sociale il y a un changement de rôle et une appartenance de défunt et encore des rapports aux proches. A la formation d'une place physique de la déposition se rattache une formation d'aire pour un contact „social“ des proches aux défunts ou parmi eux. Un sens symbolique peut se rattacher aux rapports sociaux, aux rôles et aux statuts des défunts.

2.2. L'étude du procès de la transformation à partir de l'archéologie et de la taphonomie

La théorie des transformations a déjà en archéologie une certaine tradition (par exemple *Schiffer 1996* ; *Neustupný 1986* ; *2007a*). L'étude des transformations de matériaux organiques déposés déployait en particulier la taphonomie (par exemple *Gifford 1981* ; *Knüsel – Janaway – King 1996* ; *Duday 2005*, 164).

La transformation de la forme que nous poursuivons ici dans le cadre de l'estimation de l'état de conservation des restes osseux, (en même temps ; lorsque) à la fois nous apprécions une disparition et une fragmentation des ossements et davantage une altération de la surface osseuse (surtout une abrasion, une désagrégation/érosion et une érosion radiculaire).

L'observation des transformations en position sert à l'étude des questions, qui touchent au rite funéraire – par exemple une reconnaissance de la sépulture primaire ou secondaire, une présence d'espace vide primaire ou secondaire, une reconstitution de l'attitude originelle du cadavre (par exemple *Duday et al. 1990* ; *Černý 1995* ; *Čech – Černý 1996* ; *Duday 2005* ; *Sládek – Kavánová 2003*). Là nous nous orientons en premier lieu sur l'articulation des connexions (par exemple *Sorg – Haglund 2002*, 15).

3. Contexte archéologique et des restes humains

L'ensemble découvert à la surface 1,5 x 1,5 m consiste en des restes osseux de 6 individus et en plusieurs objets déposés sur une terre noire et foncée, fixe à dure. De nombreuses pierres d'amplitude différente, 11 fragments de perles en os (découverts lors de flottement de la terre district un crâne K702) et 3 tessons de céramiques atypiques y sont déposés. Il n'y a pas d'autres artefacts ou d'écofacts. La série de 6 individus se compose de 2 adultes (squelettes K701 et K705) et de 4 non adultes (squelettes K702, K703, K704, K706 ; voir *Průchová – Chrámecký 2008*). La sépulture est datée à partir de la méthode ¹⁴C (un échantillon des individus K701, K705 et K706) à l'Age de bronze ancien (âge calendaire calibré 2146–1873 BC, probabilité d'environ 91% ; *Světlík 2008*).

Dans ce contexte nous avons délimité 2 ensembles. L'ensemble 1 chronologiquement plus âgé consiste en 5 individus (K701, K703–K706) déposés quelque cm au-dessus du sous-sol. L'ensemble 2 est formé de l'individu K702 avec des perles en os placé à environ 15 cm au-dessus du premier ensemble. Les deux sont déposés identiquement, nous laissons ces ensembles séparés, parce qu'on ne peut pas prouver qu'ils ont été déposés lors du même événement funéraire.

4. Méthodes de découverte lors des fouilles et d'une étape de post-excavation

4.1. Méthodes des fouilles et d'une évaluation taphonomique de terrain

Lors de l'excavation des restes osseux, l'accent a été placé sur l'évaluation de l'état de conservation (procès verbaux accompagnés d'une partie textuelle et graphique), l'articulation des connexions (une définition des catégories : AT – conjonction articulaire stricte, AV – conjonction articulaire détachée, DA – conjonction non-articulaire, NP – conjonction absente, indéterminable ; voir *Průchová 2006*) et des estimations de certains paramètres anthropologiques *in-situ*. Les restes osseux étaient très fragiles et lors des fouilles ils cédaient d'une fragmentation conséquente. L'estimation de certains paramètres de travail de post-excavation ont été confinés ou plutôt exclus en entier.

4.2. Méthodes de l'estimation des paramètres anthropologiques

L'âge du décès a été estimé selon l'usure des dents par *Lovejoy (1985)*, selon la surface auriculaire de l'ilium par *Buckberry – Chamberlain (2002)* et selon les altérations de la surface symphysaire du pubis par *Brooks – Suchey (1990)* ; pour les enfants, selon le degré de minéralisation et les séquences d'apparition des dents par *Ubelaker (1989)* et selon les mesures des diaphyses des os longs par *Maresh (1970)*. Le sexe a été estimé selon la morphoscopie des os pelviens par *Bruzek (2002)* et selon l'examen des caractères sexuels des crânes par *Buikstra – Ubelaker eds. (1994)* et par *Ferembach – Schwidetzky – Stloukal (1980)*. L'estimation de la hauteur de la stature a été faite à partir de la mesure des grands os longs par *Sjøvold (1990)*. Des rapports de parenté ont été établis à partir des caractères non métriques, qui se retrouvaient à l'assemblage (par ex. *Velemínský 1999, 125–151 ; Alt et al. 1996*).

5. Évaluation taphonomique des défunts

5.1. Changement de forme des os (évaluation de l'état de conservation)

Les squelettes ont été conservés, en règle générale, presque complètement, à l'exception de l'individu K702 (où il ne reste seulement que la moitié supérieure du squelette). Nous observons un important degré de *fragmentation* chez tous les squelettes, surtout au niveau des crânes. Du fait de l'*abrasion* sont détériorés la plupart du temps dans l'assemblage des os irréguliers, des parts irrégulières (vertèbres et extrémités articulaires). Par *désagrégation de la surface* était enregistré sur os des extrémités (K701, K704) et sur tous les os du squelette (K702). La plupart des crânes sont détériorés du fait de l'*érosion radiculaire* ainsi que les os longs des extrémités supérieures et inférieures des quelques individus au caractère récent. Les changements de la forme des os sont récapitulés dans le *tab. 1*, une comparaison de degré de conservation et fragmentation sont montrés par l'exemple du squelette K705 cf. *fig. 1*.

5.2. Observation des changements de position des os

Les corps sont disposés d'une façon toujours très différente, qui ne se répète pas (*tab. 2*). Un certain degré de fléchissement des extrémités supérieures et inférieures est typique à tous les individus. K702 a été déposé verticalement et supérieurement sur un espace isolé d'environ 15 cm des 5 autres individus trouvés au niveau inférieur. La configuration de leur position est figurée à la *fig. 1*. Le dessin reconstituant la position des corps à partir des restes osseux lors des fouilles est illustré à la *fig. 3 et 4*.

6. Caractère anthropologique de l'assemblage des individus enterrés

Les données biologiques dans l'assemblage sont récapitulées dans le tableau 3. L'individu K701 (adulte) : l'âge du décès a été estimé par l'usure des dents à 35–50 ans, l'estimation du sexe est difficile à cause de la dégradation des os pelviens, apparemment, on s'agirait d'une femme. L'estimation de la hauteur de la stature a été évaluée par le radius gauche (sinister) à 159–169 cm. L'individu K702 (enfant) : l'âge du décès a été estimé par les dents à 7,5–12,5 ans. L'individu K703 (enfant) : l'âge du décès a été estimé par les dents à 9,5–14,5 ans, à la mesure des diaphyses du tibia à 8–11,5 ans. L'individu K704 (enfant) : l'âge du décès a été estimé par les dents à 7–11 ans. L'individu K705 (adulte) : l'âge du décès a été estimé par les os pelviens à 26–70 ans à 98 % de certitude, par l'usure des dents à 30–45 ans. La fragmentation et l'état incomplet des deux os pelviens ne permettent pas une définition précise du sexe. L'os pelvien droit a des formes indifférentes jusque féminine, alors que l'os gauche présente plutôt un caractère féminin. L'intervalle final de l'estimation de la hauteur de la stature a été évalué par la longueur des os supérieurs à 155–166 cm. L'individu K706 (enfant) : l'âge du décès a été estimé par minéralisation et l'apparition des dents à 5 ans ± 16 mois.

Dans l'assemblage nous n'observons pas de preuve de détérioration éventuelle de l'état de santé à l'exception de la perte d'une incisive inférieure à cause d'une inflammation et une dépose atypique d'autre incisive inférieure de l'individu K701. Le dépôt multiple de 5 individus à l'ensemble 1 indique

leurs décès dans une période très courte avant commencement de la décomposition des parties molles. Dans l'assemblage, aucun indice prouve la cause de décès de quelque individu.

7. Reconstitution de la naissance du complexe funéraire

7.1. Construction et façonnement de la sépulture

A cause des fouilles, il est impossible de reconstituer avec certitude la construction et le façonnement de la sépulture. L'étude taphonomique a prouvé l'enterrement des corps dans le sol, sans la présence d'un espace vide primaire et avant la disparition des parties molles. A partir de l'occurrence analogique de l'Age de bronze ancien même de la préhistoire agricole en général, on peut supposer que les corps ont été déposés dans un objet, laquelle dans ce cas n'empiétait pas sur le sous-sol. Le dépôt des corps repliés sur un espace très étroit (*fig. 2*) pourrait indiquer un fond rond et plat de la fosse.

7.2. Procédé de dépôt des corps

Une reconstitution d'avance de dépôt des défunts a été réalisée à partir de l'observation de caractère en position des ossements (en particulier leurs superpositions) et leurs changements taphonomique. Association mutuelle en position des corps même des positions leurs parties offrent caractère un arrangement soigneux.

Tout d'abord l'individu adulte K705 a été placé, même si il a été mis sous des parties les individus enfants K704 et K706. Avant tout un contact mutuel des extrémités supérieures et des crânes K705 et K706 est à remarquer. Le crâne K704 a été déposé à l'origine sur l'abdomen de l'adulte K705. Le membre supérieur droit de K704 a été mis au travers du bassin de K705 et sous ses extrémités inférieures, les extrémités inférieures de l'individu adulte ont été placées. Les individus K701 et K703 ont pu être déposés simultanément. Le fléchissement marqué des extrémités de K701 ne peut pas être associé nettement avec une fixation intentionnelle, par ex. une ligature (*Duday 2005*, 189). Le dépôt de l'individu K702 n'altérerait pas les restes humains de l'ensemble 1 et son appartenance à cet ensemble 1 pose question.

8. Interprétation des objectifs des ensembles funéraires

Quelques aspects de ces ensembles funéraires sont étonnants au milieu de l'Age de bronze ancien, c'est pourquoi nous nous orientons plus vers le concept instrumental de but, que vers l'étude de l'expression. Etant donnée la situation de découverte, les possibilités de l'interprétation de but sont considérablement limitées. A l'exception des considérations générales d'une fonction pratique et d'une signification sociale nous nous concentrons surtout sur le sens symbolique de cet ensemble. L'attention remarquable portée lors de l'arrangement des corps dans des positions finales et surtout des corrélations spatiales des individus (contact physique, contact optique) indique une certaine communication intentionnelle, qui concerne incontestablement les rapports parmi les individus. Son contenu reste cependant au niveau des modèles archéologiques.

Encore que la situation désavantageuse de la découverte délimitait considérablement la possibilité de l'étude de quelques questions, nous essayions de modeler les points de friction et chercher des indices concernant la résolution acceptable.

Traduit par Erika Průchová, corrigé par Élise Lagae et Romain Vallée

Fragmenty textilu na bronzovém vědru z doby římské z Řepova

Helena Březinová – Kristýna Poppová Urbanová

Článek se zabývá analýzou organických pozůstatků dochovaných na povrchu bronzového vědra ze souboru ze starší doby římské z Řepova (okr. Mladá Boleslav). Polovinu vnějšího povrchu vědra pokrývají korozí prostoupené fragmenty nebo otisky několika různých tkanin, skané nitě, otisky travin a zbytky zvířecí srsti. Textilie byly zhotoveny několika různými technikami: většina povrchu nádoby je pokryta jemnou tkaninou provázanou v plátňové vazbě a volnými skanými nitěmi bez provázání, na vnější straně dna se nacházejí dva drobné otisky tkaniny s keprovou vazbou a nepatrný fragment tkanice zhotovené na destičkovém stavu. Při zkoumání pozůstatků textilií a srsti byly použity různé metody: textilně-technologický průzkum, infračervená absorpční spektroskopie, mikroskopický průzkum struktury vláken a nedestruktivní průzkum negativního otisku organických vzorků.

archeologický textil – starší doba římská – importy – infračervená spektroskopie

Textile fragments on a Roman period bronze bucket from Řepov, Central Bohemia. The article contains an analysis of organic remains extant on the surface of a bronze bucket that forms part of an assemblage from Řepov (Mladá Boleslav distr.) and dates to the Early Roman Age. Half of the bucket's outer surface is covered with corroded fragments and imprints of several different kinds of fabric, wound threads, imprints of grasses, and remains of animal fur. The textiles were made using different techniques: most of the surface of the vessel is covered with a fine fabric of woven cloth and loose unwoven threads of yarn, and the outer side of the base features two tiny imprints of twill fabric and a minute fragment of a string made on a plate loom. The remnants of textile and fur were examined in detail using various methods: textile-technological examination, infrared absorption spectroscopy, microscopic examination of fibre structure, and a non-destructive examination of the negative imprint of organic specimens.

archaeological textile – Early Roman Age – imports – infrared spectroscopy

1. Nálezové okolnosti

V r. 1904 byly na vých. okraji obce Řepov (okr. Mladá Boleslav), v poloze „Na Včelníku“ (Karasová 1998, 79; Sakař 1970, 40; Motyková-Šneidrová 1967, 40) na poli p. Horáčka (Košnar – Waldhauser 1997, 137) poblíž říčky Klanice nalezeny v hloubce necelého metru dvě větší kovové nádoby vedle sebe – bronzové vědro a pánev. Vědro bylo naplněné drobnějšími předměty.

Nález okamžitě rozpoutal diskusi, zda se jednalo o hrob s bohatou výbavou, nebo o deponované předměty. Absence kosterních pozůstatků podporovala interpretaci nálezu jako depotu (Šimek 1923, 78; Sakař 1970, 40). Z. Karasová ve své práci zaměřené na římské bronzové nádoby v Čechách uvádí, že skelet byl následně nalezen při výzkumu technického pracovníka Národního muzea v Praze (dále NM) Václava Landy (Karasová 1998, 79), který vedl většinu terénních prací NM v době působení J. L. Píče (Sklenář 2003, 25). V Landových zápisnících sice jsou údaje o několika dnech (18.–26. 8. 1909), kdy v Řepově probíhaly jakési výzkumy, avšak kromě vyčíslení nákladů spojených s cestou a pracemi nic bližšího nenacházíme. V r. 1909 byl celý soubor darován p. Tomínem, řepovským starostou, do NM, v jehož sbírkách je uložen dodnes pod inv. č. 52968–52982.

Soubor předmětů (obr. 1) z Řepova budil již od svého objevení značný zájem badatelů, který byl soustředěn především na studium skvostných nádob, importů z prostředí římské říše. Náš příspěvek se zabývá organickými pozůstatky zachovanými na povrchu vědra, kterým v dosavadních zpracováních nebyla věnována žádná pozornost.

2. Nálezy a jejich datování

Kromě bronzového vědra (obr. 2) a pánve typu E 142 s hlavou menády a závěsným kroužkem ze shodného kovu (Karasová 1998, 79, Abb. 5; Sakař 1970, 40; Motyková-Šneidrová 1967, 40, Taf. I: 1, II) byly tehdy v Řepově odkryty ještě souprava cedníku s naběračkou typu E 162 (naběračka s kolký

Obr. 1. Soubor předmětů z kostrového hrobu z Řepova u Mladé Boleslavi. Uloženo v NM Praha, inv. č. 52968-52982. Foto na obr. 1, 2, 4–7 L. Káchová.

Fig. 1. Assemblage of objects from a skeleton grave in Řepov near Mladá Boleslav. The collection of the National Museum (NM) in Prague, Inv. no. 52968-52982.

Obr. 2. Vědro, NM Praha, inv. č. 52979.

Fig. 2. The bucket, NM Prague, Inv. no. 52979.

L COMPITVRICIN a ///• POLIBI; *Karasová 1998*, 79, Abb. 6a; *Sakař 1970*, 40, fig. 22: 6, 7, 14; *Motyková-Šneidrová 1967*, 40, Taf. III: 1, 2) a mělká bronzová mísa typu E 70 (*Karasová 1998*, 79, Abb. 6b; *Sakař 1970*, 40, fig. 22: 6, 7, 14; *Motyková-Šneidrová 1967*, 40, Taf III: 3). Souprava a mísa byly uloženy uvnitř vědra, stejně jako další milodary: bronzová kování dvou picích rohů zdobená stříbrnými nýtky, prsten, břitva a nůžky (*Karasová 1998*, 79; *Sakař 1970*, 40, fig. 22: 2, 3, 8, 11–16; *Motyková-Šneidrová 1967*, 40, Taf. IV: 1–12).

S kostrovými hroby se ve starší době římské na území obývaném germánským etnikem setkáváme poměrně zřídka – převládalo zde totiž žárové pohřbívání. Pokud se však s kostrovým ritem setkáme, jedná se vždy o bohatě vybavené hroby (*Krekovič 1993*; *Laux 1992*, 371–376), v nichž byli zajisté uloženi významní, společensky vysoce postavení jedinci. Příkladem mohou být o něco mladší nálezy tzv. knížecího hrobu z Mušova (*Peška – Tejral 2005*), pohřbu tzv. princezny z polského Lešnia (*Maik 2005*) nebo hroby I a II z Marwedelu (*Laux 1992*) v Německu, kde se mj. zachovaly také pozůstatky předmětů vyrobených z organických materiálů (kůže, srst, textil).

Vzhledem ke složení nálezu z Řepova, který se podobá hrobové výbavě zmíněných tzv. „knížecích hrobů“, je dnes tento soubor interpretován jako nález hrobový. Žádný z předmětů nebyl poškozen žarem pohřební hranice, tudíž je možné označit hrob za kostrový. Významný jedinec z nejvyšší společenské vrstvy (podle charakteru hrobové výbavy pravděpodobně muž) zde byl pochován někdy ve 2. pol. 1. stol. (*Košnar – Waldhauser 1997*, 136) či v 1. pol. 2. stol. (*Karasová 1998*, 79; *Droberjar 2002*, 285).

3. Vědro s pozůstatky textilu

Předmětem, kterému je v našem příspěvku věnována pozornost, je bronzové vědro inv. č. 52979 (*Karasová 1998*, 17, 79, Abb. 6b; *Sakař 1970*, 40, fig. 22: 1; *Motyková-Šneidrová 1967*, 40, Taf. I: 2.), které je dodnes v perfektním stavu a z dostupných archivních materiálů vyplývá, že nebylo dosud podrobeno konzervátorským zásahům. Jedná se o typ Eggers 39 (*Karasová 1998*, 79), vědro „östlandského typu“ (určováno v rozmezí Eggers 38–41; *Sakař 1970*, 40; *Motyková-Šneidrová 1967*, 40), které je jedním z nejhojnějších nálezů z prostoru barbarika. Jen v Čechách evidujeme 35 exemplářů z 15 nalezišť (*Karasová 1998*, 17). Řepovské bronzové vědro je vysoké 242 mm s maximální výdutí v horní polovině, s nezdobenými oušky a jednoduchou bronzovou obroučkou – rukojetí.

Obr. 3. Detail fragmentu textilu na vědru: vlevo dochovaný organický materiál, vpravo jeho zmineralizovaná forma (tzv. pseudomorfa). Zvětšeno 10x. Foto na obr. 3, 9–11, 17 M. Králík.

Fig. 3. A close-up of a textile fragment from the bucket: on the left, extant organic material, on the right, its mineralised form (so-called pseudomorph). Magnified 10x.

Obr. 4. Detail povrchu vědra s dochovanými organickými pozůstatky.

Fig. 4. A close-up of the surface of the bucket with extant organic remains.

Pro svou jednoduchost a jasnou typologickou a chronologickou zařaditelnost nebyla tato nádoba podrobněji zkoumána, pozornost badatelů se soustředila na zdobnější nádoby ze souboru, které jsou v českém prostředí spíše výjimečné. Organické pozůstatky, uchované na povrchu vědra díky korozním procesům oxidů mědi, se staly předmětem mezioborového výzkumu teprve v letech 2007–2008.

4. Textilní fragmenty dochované na kovových předmětech

Nejčastějším způsobem uchování prehistorických textilií v našem prostředí jsou pozůstatky textilních struktur v korozních produktech kovových předmětů, zhotovených nejčastěji ze železa, bronzu, mědi, olova či stříbra. Výrobky organického původu, které se v době rozvoje koroze nacházely v těsné blízkosti kovového předmětu, se mohou zachovat ve třech různých formách – jako zbytky vlastního organického materiálu, jako zmineralizovaná forma původního organického materiálu (tzv. pseudomorfa; obr. 3), nebo jako otisk vnějšího povrchu původního organického předmětu v korozních vrstvách (Peška – Králík – Selucká 2006, 5, 38).

Základem zpracování textilních fragmentů nalézáných v korozních produktech kovových předmětů je provedení textilně technologického rozboru každé jednotlivé textilie. Výsledky rozboru při-

Obr. 5. Detail pozůstatků zvířecí srsti.
Fig. 5. A close-up of the remains of animal fur.

nášejí informace o použitých surovinách a textilních technikách, jsou důležité pro poznání úrovně a způsobu zhotovování textilií. V rámci textilně technologického rozboru se určuje stav dochování textilií, typ textilie, počet fragmentů, jejich rozměr, současná barva, tkalcovská vazba, dostava, zákrut a tloušťka nití a použitá textilní surovina (Walton – Eastwood 1988; Březinová 2007, 11–12). Pro provedení kompletního technologického průzkumu je určující stav a způsob dochování textilních pozůstatků: obecně platí, že nejpřínosnější je analýza textilních pozůstatků, které jsou jen pokryté, ale neprostoupené korozí. Naopak nejméně hodnotné jsou výsledky průzkumu u otisků vnějšího povrchu původní textilie. Vůbec nejproblematičtější je stanovení použité textilní suroviny, protože původní textilní vlákna jsou buď zcela, nebo částečně degradována korozními produkty, takže buněčná struktura vláken, jejíž vyhodnocení je určující pro stanovení suroviny, není jednoznačně prokazatelná. Velmi důležité je provedení textilně technologického průzkumu a dokumentace textilních zbytků před konzervací kovového předmětu, protože během konzervačních procesů dochází ke zhoršení zřetelnosti textilní struktury, hrozí však i poškození či úplné zničení textilních relikvů.

5. Popis textilních zbytků na vědru

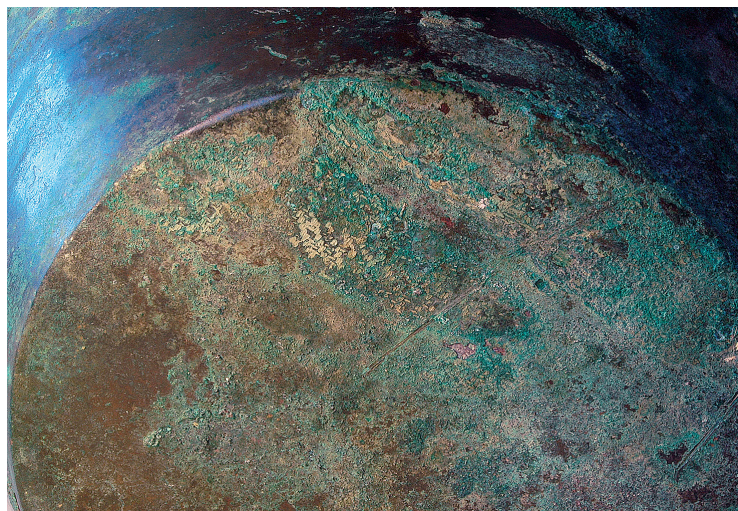
Povrch vědra z Řepova je bohatou pokladnicí organických pozůstatků (obr. 4). Téměř polovinu vnější plochy pokrývají korozi prostoupené fragmenty nebo otisky několika různých tkanin, skané nitě, otisky travin¹ a zbytky zvířecí srsti (obr. 5), která se jako jediná uchovala také na vnitřním povrchu stěny a dna nádoby. Nejzajímavější jsou pozůstatky textilií, které byly zhotoveny několika různými textilními technikami: většina povrchu nádoby je pokryta jemnou tkaninou provázanou v plátňové vazbě a volnými skanými nitěmi bez provázání, na vnější straně dna se nacházejí dva drobné otisky tkaniny s keprovou vazbou a nepatrný fragment tkanice zhotovené na destičkovém stavu (obr. 6).

Organické zbytky se zachovaly pouze na jedné polovině vnějšího povrchu nádoby, druhá je hladká, bez jakýchkoliv pozůstatků. Není však možné ani vyloučit, ani prokázat, že původně byly orga-

¹ Otisky stébel trav jsou nahodile dochovány na povrchu vědra mezi skanými nitěmi a tkaninou s plátňovou vazbou. Jedná se pravděpodobně o zbytky rostlin, pravděpodobně travin z čeledi lipnicovitě (Poaceae), které se do těsné blízkosti vědra dostaly spolu se zásepem objektu, v němž byla nádoba uložena.

Obr. 6. Pohled na spodní stranu vědra s dochovanými otisky textilií.

Fig. 6. View of the underside of the bucket with extant textile imprints.

Obr. 7. Detail skaných nití.

Fig. 7. A close-up of the wound threads.

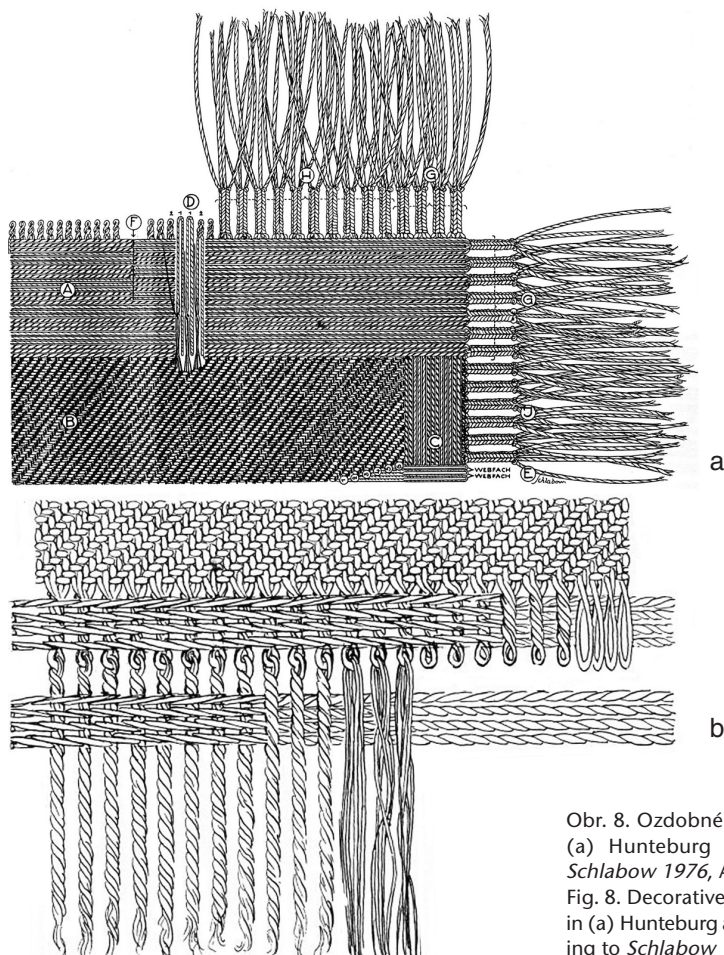

nické zbytky na celém povrchu vědra a k jejich odstranění došlo při dřívější nezdokumentované snaze očistit povrch nádoby. Žádné pozůstatky po textiliích či jiných organických materiálech nejsou dochovány na žádném jiném předmětu z řepovského souboru (ani na předmětech uložených původně uvnitř vědra).

5.1. Technologický rozbor textilních fragmentů

Analýza a dokumentace pozůstatků tkanin a nití byla provedena především v restaurátorské laboratoři ARÚ AV ČR Praha, v.v.i. a v konzervátorské laboratoři NM.² Pro podrobný průzkum byl využit stereomikroskop Olympus SZX 9 a trinokulární prosvětlovací mikroskop Olympus BX60.

² Děkujeme J. Vykoukové (NM Praha) za zpřístupnění přístroje pro snímkování a M. Králíkovi (MU Brno) za poskytnutí fotoaparátu a výpomoc při fotodokumentaci.

Obr. 8. Ozdobné zakončení plášťů z lokalit (a) Hunteburg a (b) Thorsberg: podle Schlabow 1976, Abb. 69, 112.
Fig. 8. Decorative trim of mantles from sites in (a) Hunteburg and (b) Thorsberg: according to Schlabow 1976, Abb. 69, 112.

V rámci textilně technologického rozboru³ fragmentů textilií bylo provedeno určení tkalcovské vazby, způsobu výroby tkaniny, dostavy (počtu nití na 10 mm) v osnově i útku, zákrutu nití osnovy i útku, zákrutu skaných nití, počtu zákrutů skaných nití na 10 mm, tloušťky nití. Tkalcovská vazba byla určena podle typologie mezinárodní organizace *C.I.E.T.A.* (1979). U prokorodovaných a malých dochovaných textilních fragmentů nebylo možné přesné určení osnovních a útkových nití, proto bylo použito označení „první a druhá soustava nití“ (viz Březinová 2007, 11).

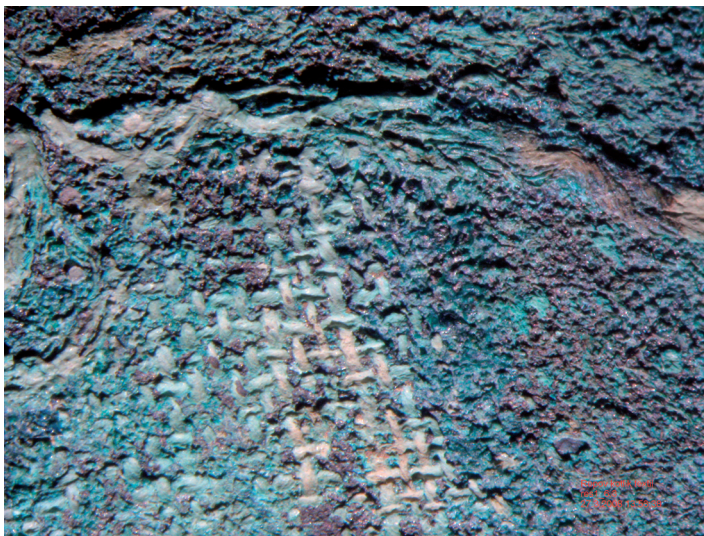
Velká pozornost byla věnována určení použité textilní suroviny u všech typů dochovaných textilních výrobků. Textilní suroviny byly analyzovány jednak mikroskopickým pozorováním struktury vláken v restaurátorské laboratoři ARÚ AV ČR, Praha, v.v.i., jednak infračervenou spektroskopií v Laboratoři molekulové spektroskopie na Vysoké škole chemicko-technologické v Praze.⁴ Průzkum pozůstatků zvířecí srsti byl proveden v laboratoři Kriminalistického ústavu v Praze.⁵

³ Textilně technologický rozbor provedly autorky článku.

⁴ Analýzu provedla M. Novotná, Laboratoř molekulové spektroskopie, VŠCHT Praha.

⁵ Analýzu provedla H. Eliášová za spolupráce L. Fojtáška a P. Švarce, Kriminalistický ústav Praha.

Obr. 9. Detail tkaniny s plátňovou vazbou. Zvětšeno 6,3x.
Fig. 9. A close-up of a woven cloth fabric. Magnified 6.3x.

5.2. Skané nitě

Četné pozůstatky skaných nití jsou rozprostřeny na necelé polovině vnějšího povrchu vědra, na ploše 150 mm (na výšku vědra) x 250 mm (na šířku), nejvíce jejich zbytků se nachází na maximální výduti nádoby (*obr. 7*). Skané nitě jsou silnější a pevnější nitě, které vznikají skaním (spředením) dvou nebo více jednoduchých nití dohromady.

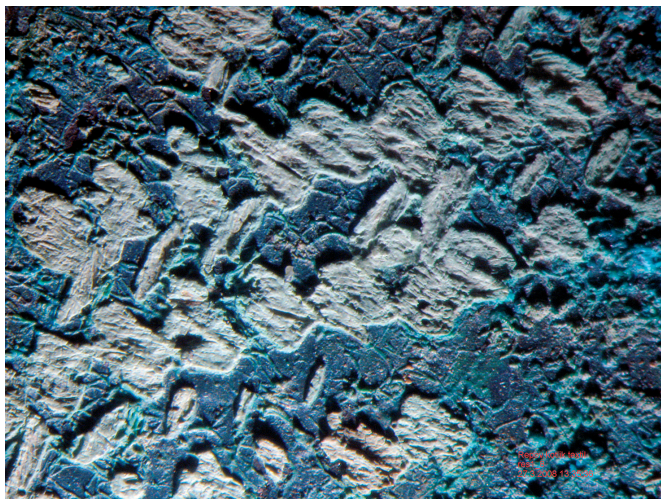
Skané nitě jsou na povrchu vědra zachovány ve třech různých formách: 1) jako samostatně dochované skutečné nitě místy pokryté vrstvou patiny; 2) jako pouhé pozůstatky spodních částí nití těsně přiléhajících k povrchu vědra; 3) jako prokorodované a metamorfované nitě zcela prostoupené korozními produkty. Skané nitě tvořené dvěma prameny jednoduché nitě jsou dochovány jako nahodilé shluky, bez provázání nebo patrného vazného systému, na řadě míst jsou zamotané do sebe nebo přes sebe různě procházejí (ne však záměrně). Nitě jsou místy rozpletené na jednotlivé prameny, které jsou nahodile zamotané do sebe. Původní začátek ani způsob ukončení jednotlivých nití není nikde patrný, délka nejdelší pozorovatelné skané nitě je 130 mm.

Zákrut skaných nití je ZZ/S, což znamená, že dvě jednoduché nitě se zákrutem Z byly seskány do silnější nitě se zákrutem S.⁶ Počet zákrutů na 1 mm je 8, tloušťka skaných nití je 1 mm, tloušťka jednotlivých nití 0,5 mm.

Dnešní barva skaných nití je zelenošedá, místy se objevuje světlá hnědozelená (zejména u skutečně zachovaných nití bez prokorodování). Skané nitě jsou dochovány na stejné ploše povrchu vědra jako pozůstatky tkaniny s plátňovou vazbou. Pozůstatky obou typů textilních produktů se vzájemně různě překrývají, ale jejich vztah nebo posloupnost jejich navrstvení nejsou určitelné.

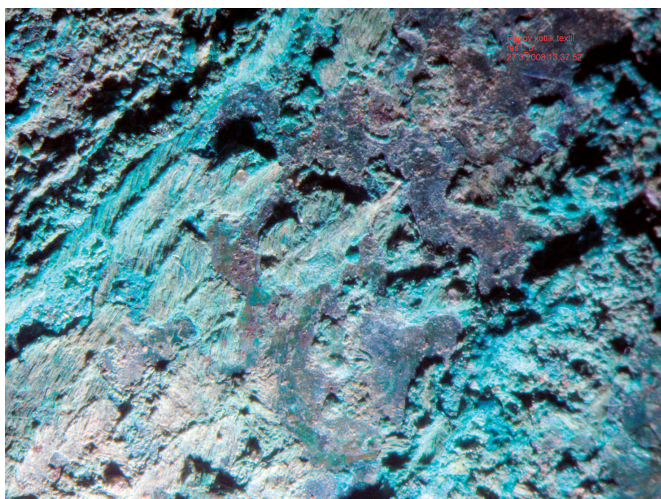
Skané nitě bychom mohli interpretovat jako třásňovité ozdobné zakončení oděvu (pláště?), oděvní součásti nebo jiného textilního výrobku, který byl uložen do těsné blízkosti vědra jako součást pohřební výbavy (*obr. 8*). Vzhledem k tloušťce jednotlivých pramenů skaných nití a jejich zákrutu se mohlo jednat o ozdobné zakončení tkaniny s plátňovou vazbou, s níž se na povrchu vědra skané nitě vzájemně různě prolínají. Skané nitě bývaly součástí zdobných lemů luxusních germánských plášťů; příkladem může být nález pláště z lokality Hunteburg (*Schlabow 1976*, Abb. 69), nebo analogicky ještě bližší plášť F.S. 3688 z lokality Thorsberg (*Schlabow 1976*, Abb. 112, 113).

⁶ Zákrut nití označuje směr, kterým byla textilní vlákna spředená dohromady. Zákrut Z označuje směr doprava, zákrut S směr doleva.

Obr. 10. Detail tkaniny s keprovou vazbou 2/1. Zvětšeno 8x.

Fig. 10. A close-up of twill fabric 2/1. Magnified 8x.

Obr. 11. Detail tkanice zhotovené na destičkovém stavu. Zvětšeno 8x.

Fig. 11. A detail of string made on a plate loom. Magnified 8x.

5.3. Tkanina s plátnovou vazbou

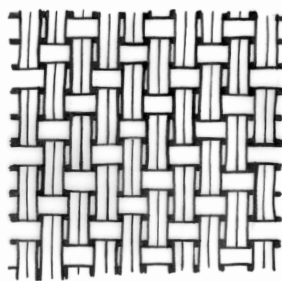
Drobné pozůstatky tkaniny s plátnovou vazbou (*obr. 9*) jsou zachovány na mnoha místech na povrchu necelé poloviny vědra, na ploše 150 mm (na výšku vědra) x 250 mm (na šířku vědra). Druhá polovina povrchu vědra je zcela bez textilních zbytků.

Relikty tkaniny se vyskytují ve třech různých formách: 1) jako samostatně dochovaná skutečná tkanina místy pokrytá vrstvou patiny; 2) jako pouhé pozůstatky spodních částí nití tkaniny těsně přiléhajících k povrchu vědra; 3) jako prokorodované a metamorfované nitě zcela prostoupené korozními produkty. Na několika místech je patrné navrstvení minimálně dvou vrstev tkaniny na sobě.

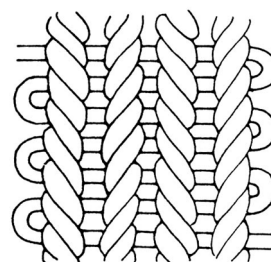
Tkanina je provázána v plátnové vazbě (*obr. 12*), fragmentárnost pozůstatků nedovoluje rozlišení osnovních a útkových nití. V jedné soustavě nití je dostava 20 nití/10 mm, tloušťka nití 0,3–0,4 mm a zákrut nití Z. Ve druhé soustavě nití je dostava 18 nití/10 mm, tloušťka nití 0,5 mm a zákrut nití Z. Současná barva textilních pozůstatků je zelenošedá, místy světlá hnědozelená – u skutečných pozůstatků nití.

Obr. 12. Schéma plátnové vazby. Kresby na obr. 12–14 K. Poppová Urbanová.
Fig. 12. Schema of woven cloth.

Obr. 13. Schéma keprové vazby 2/1 se zdvojenými osnovními nitěmi.
Fig. 13. Schema of twill 2/1 with double warp threads.

Obr. 14. Schéma způsobu provázání nití při tkaní na destičkách.
Fig. 14. Schema showing how the threads are woven in plate weaving.

V těsném okolí všech pozůstatků tkaniny s plátnovou vazbou jsou pozorovatelné otisky velice drobných a jemných chloupků o délce maximálně 3–5 mm, které se jeví jako stopy jednotlivých vláken z původního povrchu tkaniny.

Tkaninu s plátnovou vazbou je možné interpretovat jako pozůstatek oděvu, oděvní součásti či jiného textilního výrobku, který byl uložen do těsné blízkosti vědra jako součást pohřební výbavy, nebo jako textilní obal bronzového vědra.

5.4. Tkanina s keprovou vazbou

Na vnější straně dna vědra, na ploše 103 mm na délku a 25 mm na šířku, je dochován malý zbytek tkaniny s keprovou vazbou (*obr. 10*). Textilní pozůstatek je ve velmi špatném stavu, patrně jsou pouze korozí zcela prostoupené spodní části nití; struktura tkaniny je špatně čitelná. Tkanina je provázána v třívazné keprové vazbě 2/1, kde osnovní nitě provazují vždy po dvou nitích vedle sebe stejným způsobem (*obr. 13*). V osnově je dostava 18–19 nití/10 mm, resp. 9 osnovních nití tvořených dvěma nitěmi těsně vedle sebe, tloušťka nití je 0,6 mm (dvojice nití vedle sebe zabírají 1,2 mm), zákrut nití je ve směru Z. V útku je dostava 9 nití/10 mm, tloušťka nití 0,6 mm a zákrut nití S. Současná barva tkaniny je světlá šedozelená.

Tkaninu s keprovou vazbou lze stejně jako ostatní textilní pozůstatky interpretovat jako pozůstatek oděvu, oděvní součásti nebo jiného textilního výrobku, který byl jako součást pohřební výbavy uložen pod vědro.

5.5. Tkanice zhotovená na destičkovém stavu

Na vnější straně dna vědra je v těsné blízkosti tkaniny s keprovou vazbou, ale bez prokazatelného vzájemného kontaktu a možnosti určení jejich vztahu, otisknut malý fragment tkanice zhotovené na destičkovém stavu (*obr. 11*).

Destičkový stav představuje menší tkalcovské zařízení, na němž byly zhotovovány úzké tkanice a pásy, které byly velice pevné a zároveň mohly být, díky speciálnímu prošlupnému zařízení tvořenému otáčením destiček, rozmanitě vzorovány. Nejdůležitější součástí destičkového stavu jsou malé čtyřhranné destičky se čtyřmi kulatými otvory v rozích, jimiž byly provlékány osnovní nitě. Destičky bývaly zhotovovány z různých materiálů – ze dřeva, kosti, parohoviny, kůže. Počet použitých destiček na jednom stavu byl závislý na požadované šířce zhotovované tkaniny. Princip tkaní na destičkách (*obr. 14*) spočívá v prohazování útku prošlupem, který vzniká otáčením destiček kolem osy doleva nebo doprava o 90°, 180°, nebo 360°. Při tomto otáčení, které probíhalo podle systému určeného požadovaným vzorem tkanice, docházelo k vzájemnému zakrucování osnovních

Obr. 15. Mikroskopický snímek rostlinného vlákna ze vzorku skaných nití. Zvětšeno 400x. Foto autorky.
Fig. 15. A microscopic shot of a plant fibre from a sample of wound thread. Magnified 400x.

Obr. 16. Mikroskopický snímek pravděpodobně hedvábného vlákna ze vzorku skaných nití. Zvětšeno 400x. Foto autorky.
Fig. 16. A microscopic shot of what is probably a silk fibre from a sample of wound thread. Magnified 400x.

nití protažených otvory v jedné destičce, což způsobovalo mimořádnou pevnost těchto textilních výrobků (Březinová 2007, 85–86).

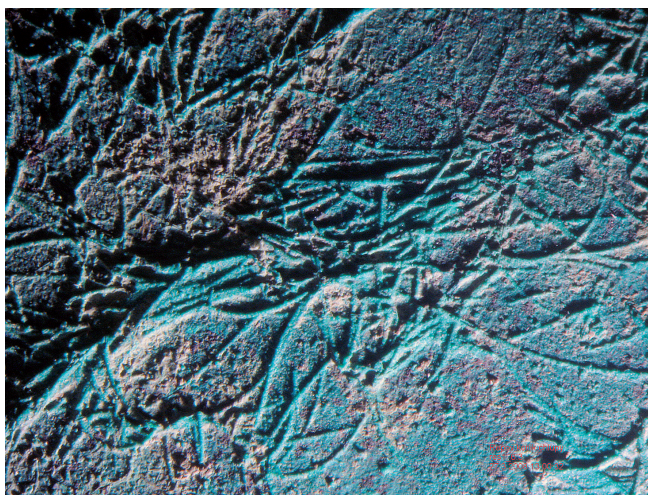
Stav pozůstatků tkanice je velmi špatný, pozorovatelné jsou pouze spodní části metamorfovaných nití na obou okrajích a ve středové části tkanice. Šířka původní tkanice vymezená oběma stopově dochovanými okraji je 19 mm, sledovatelná délka tkanice je 80 mm. Počet použitých destiček nelze přesně určit, tloušťka dvou náznakově zachovaných a změřitelných pramenů stočených nití z jedné destičky (1,5 mm a 2 mm) by odpovídala přibližně 10 destičkám. Uprostřed tkanice je na zbytku nitě patrný zákrut S, není však jasné, k čemu patří, zda k jednotlivým nitím, nebo zákrutu stáčení nití z jedné destičky.

Typ textilie	Vazba	Dostava	Zákrut nití	Tloušťka nití
Skané nitě	Bez provázání.	–	2Z/S	Skané nitě: 1 mm. Jednotlivé prameny: 0,5 mm.
Tkanina s plátňovou vazbou	Plátňová.	Jedna soustava: 20 nití/10 mm. Druhá soustava: 18 nití/10 mm.	Jedna soustava: Z. Druhá soustava: Z.	Jedna soustava: 0,3 – 0,4 mm. Druhá soustava: 0,5 mm.
Tkanina s keprovou vazbou	Keprová 2/1 (zdvojené osnovní nitě).	Osnova: ? Útek: ?	Osnova: Z. Útek: S.	Osnova: 0,6 mm. Útek: 0,6 mm.
Tkanice	Zhotoveno na destičkovém stavu.	Neurčitelná.	Neurčitelný.	Neurčitelná.

Tab. 1. Přehled typů textilních výrobků na vědru z Řepova.

Tkanici zhotovenou na destičkách lze interpretovat jako pevný pásek, opasek nebo popruh, který mohl být užíván samostatně, nebo tvořil pevný okraj jiné tkaniny (keprové tkaniny nalezené v těsné blízkosti?). Malý rozměr fragmentu a jeho špatné dochování nedovoluje zhodnocení vztahu tkanice a jiných tkanin z povrchu vědra. Nálezy tkanin zakončených pevnými okraji zhotovenými na destičkovém stavu jsou známé z nálezů z doby římské z území Polska a Německa (Maik 2001, 109–110; 2007, 100–101).

Obr. 17. Detail zvířecí srsti.
Zvětšeno 6,3x.
Fig. 17. A detail of animal
fur. Magnified 6.3x.

Obr. 18. Matrice vytvořená
pomocí hmoty Microsil™.
Foto H. Eliášová.
Fig. 18. Matrix created with
the aid of a Microsil™ ma-
terial.

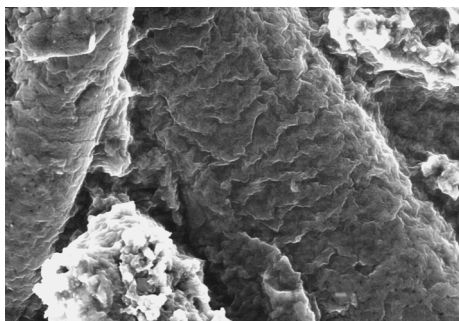

5.6. Analýza textilních surovin

Ke stanovení materiálu použitých textilních surovin⁷ byly zvoleny dvě metody: infračervená absorpční spektroskopie a mikroskopický průzkum struktury vláken. Pro infračervenou spektroskopii byly z povrchu vědra odebrány mikroskopické vzorky ze dvou typů textilních pozůstatků: tři vzorky ze skaných nití (č. 1, 2, 3) byly sejmuty autorkami článku, tři kontrolní vzorky (označ. plátno, nit, nit 2) byly odebrány pracovníky laboratoře VŠCHT Praha. Analýza vzorků byla provedena na FTIR spektrometru Nicolet 6700 ve spojení s mikroskopem Continuum. Spektra byla zpracována programem Omnic 7.3 a identifikována s použitím knihovny spekter „Restaurátor“ (VŠCHT Praha).

Infračervená spektra vzorku odebraného z tkaniny s plátnovou vazbou (*graf 1*) prokázala přítomnost celulózy charakteristické pro vlákna rostlinného původu, její typ však v důsledku mineralizace vláken nebyl určen. Minerální fáze vzorku je kombinací křemičitanu s převahou síranů, jako odraz působení korozních produktů bronzů na textilní vlákna.

⁷ Textilní surovina byla stanovována pouze u tkaniny s plátnovou vazbou a skaných nití, stav dochování fragmentu tkaniny s keprovou vazbou a pozůstatku tkanice neumožňoval odebrání potřebného vzorku vláken.

Obr. 19. Mikroskopický snímek zvířecího chlupu. Foto L. Fojtášek.
Fig. 19. Microscopic shot of an animal hair.

Infračervená spektra vzorků odebraných ze skaných nití (grafy 2–4) prokázala kombinaci celulóзовého (tzn. rostlinného) a proteinového (tzn. živočišného) vlákna, z databáze spekter byl jako nejpodobnější protein vyhodnocen vzorek hedvábí. Ve vzorcích je patrná mineralizace vláken, převážně kontaminace sírany a křemičitany, tj. korozními produkty bronzu (Novotná 2008).

Typ použité textilní suroviny u tkaniny s plátovou vazbou a u skaných nití byl ověřen mikroskopickým pozorováním vzorků vláken při 400násobném zvětšení na trinokulárním prosvětlovacím mikroskopu Olympus BX60. Šetně odebrané mikroskopické vzorky vláken byly na dobu deseti minut vloženy do 10% roztoku Chelatonu a poté vloženy mezi podkladové a krycí sklíčko. Ve vzorcích z obou soustav nití tkaniny s plátovou vazbou byla identifikována vlákna s výraznými kolénky, která jsou typická pro surovinu rostlinného původu, nejpravděpodobněji lnu setého (obr. 15). Povrchová struktura vlákna byla výrazně poškozena silnou korozi, takže přesné vyhodnocení je obtížné.

Ve vzorcích odebraných z několika míst skaných nití byly rozpoznány rovněž pozůstatky rostlinných vláken s výraznou strukturou kolének, které byly vyhodnoceny jako len setý. Pouze v jediném vzorku bylo nalezeno korozi velmi silně poškozené vlákno (obr. 16), které může být interpretováno jako hedvábí; přítomnost většího počtu hedvábných vláken se prokázat nepodařilo.

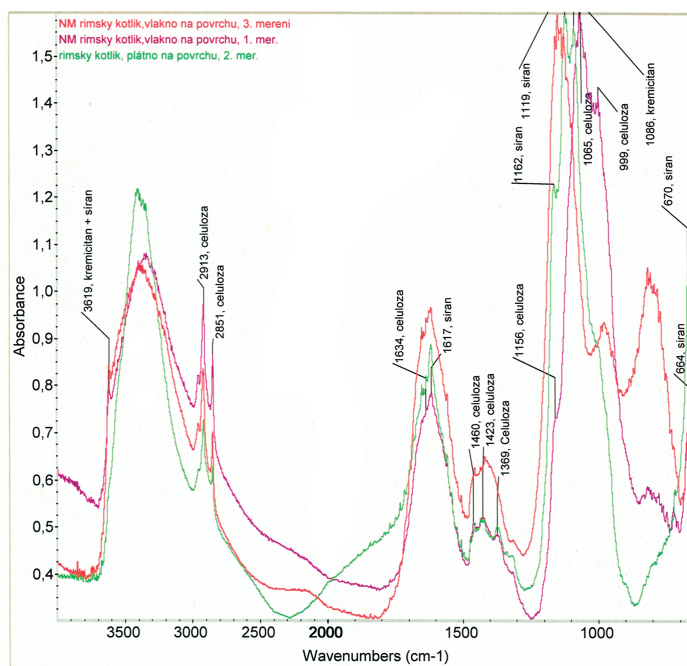
5.7. Zvířecí srst

Četné pozůstatky chlupů ze zvířecí srsti se nacházejí na jedné polovině plochy vnějšího povrchu vědra a na vnitřní straně jeho stěn a dna (obr. 17). Dva výraznější shluky chlupů, oba o délce přibližně 80 mm a šířce 60 mm, jsou soustředěny pod horním okrajem vědra, nevyskytují se však v ohybu pod okrajem. Vzájemný vztah zbytků zvířecích chlupů a textilních výrobků (tkaniny s plátovou vazbou a skaných nití) není určitelný: jejich pozůstatky se vyskytují na stejné ploše vědra, ale fragmentárnost pozůstatků nedovoluje sledování jejich navrstvení.

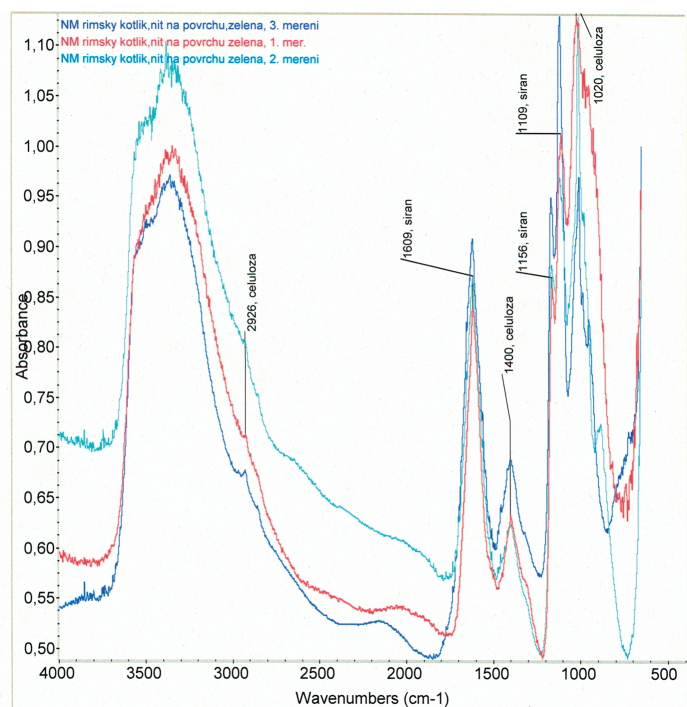
Vzorky pro průzkum pozůstatků zvířecí srsti byly odebrány nedestruktivní metodou negativního otisku do hmoty MikrosilTM, která poskytla matrice (obr. 18) detailů reliéfu částí povrchu vědra. Zhotovené otisky byly analyzovány i fotografovány na elektronovém rastrovacím mikroskopu Tescan Vega 5136XM. Průzkumem zhotovených otisků bylo zjištěno, že na povrchu vědra je dochován fosilizovaný trichologický materiál včetně uvolněných fragmentů, jejichž délka se pohybovala v rozmezí 0,3–9,0 mm a šířka (tloušťka) v rozmezí 40–115 μm. V povrchové struktuře fosilizovaného trichologického materiálu byly patrné kutikulární šupiny, přilehlé i odstávající, s nepravidelně zvlněnými okraji, s variabilní vzdáleností okrajů kutikulárních šupin. U některých tenčích chlupů byly pozorovány kutikulární šupiny s korunkovou konfigurací (obr. 19).

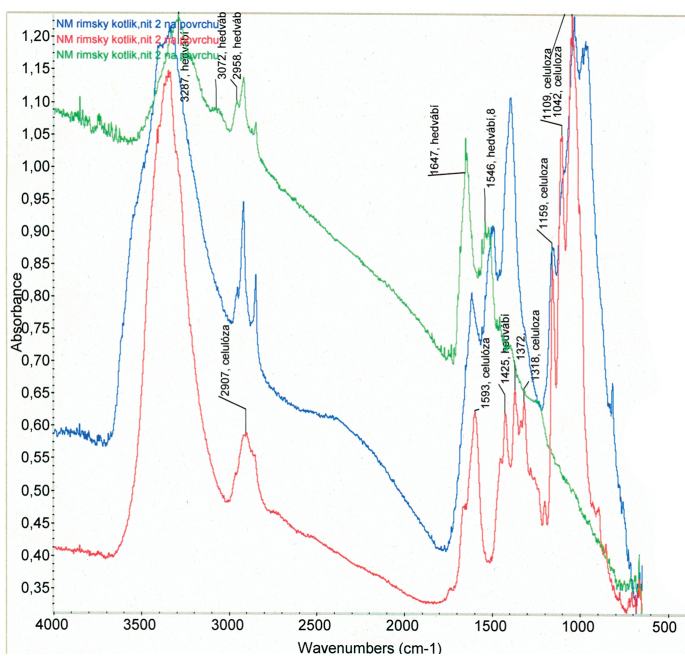
Na základě zjištěné konfigurace kutikulárních šupin lze předpokládat, že se jedná o chlupy zvířecího původu. Bližší taxonomickou determinaci však nelze provést s ohledem na skutečnost, že se jedná o fragmentovaný fosilizovaný materiál, který neposkytuje dostatečné množství determinačních markant (Eliášová – Fojtášek – Švarc 2008). Téměř totožný nálezk pochází z hrobu II z Marwedelu, kde na povrchu vědra typu Eggers 40 zůstala díky korozním procesům zachována změk chlupů, jež však nebyla blíže určována (Laux 1992, 353–354, Abb. 22).

Graf 1. IR spektra tří měření vzorku „plátno“ (podle *Novotná 2008*).
Graph 1. IR spectra of three measurements of a "linen" sample (according to *Novotná 2008*).

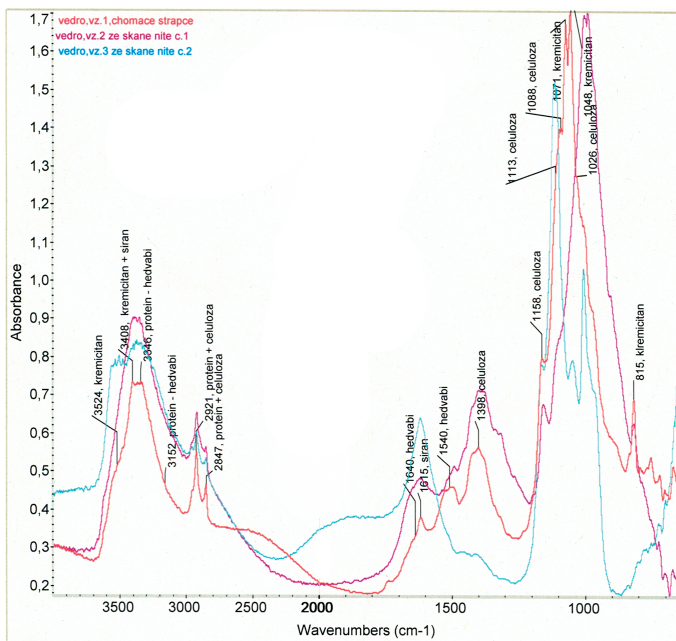

Graf 2. IR spektra tří měření vzorku „nit“ (podle *Novotná 2008*).
Graph 2. IR spectra of three measurements of a "thread" sample (according to *Novotná 2008*).

Graf 3. IR spektra tří měření vzorku „nit 2“ (podle Novotná 2008).
Graph 3. IR spectra of three measurements of a "thread 2" sample (according to Novotná 2008).

Graf 4. IR spektra vzorků 1, 2, 3 (podle Novotná 2008).
Graph 4. IR spectra of samples 1, 2, 3 (according to Novotná 2008).

6. Shrnutí

Součástí pohřebního ritu doby římské na území Čech bylo balení předmětů ukládaných do hrobu v tkaninách nebo textilních váčcích, což dokládají nálezy kovových předmětů nesoucí stopy po zavnutí do látkových obalů z řady pohřebišť (v Čechách např. z Třebusic).⁸ Tkaniny byly také dávány zemřelým jako milodary nebo mohly být používány jako rubáše (Maik 2005, 107–108). Mimořádně kvalitní tkaniny a oděvy dovážené z římského prostředí byly jistě jedním ze znaků nejvyšších vrstev společnosti. Mezi takové luxusní výrobky můžeme zařadit i textilie z řepovského vědra: hedvábná látka signalizuje vždy velmi luxusní importovaný výrobek. Místo jejího zhotovení lze hledat v Číně nebo na Předním východě.

Kromě textilií se na povrchu vědra zachovaly také pozůstatky zvířecí srsti. To, že ukládání kožešin do bohatých hrobů bylo běžnou praxí, je potvrzeno nejen ze severního Německa (Laux 1992, 353), ale i z území Moravy, kde jsou kosterní pozůstatky po kožešinových zvířatech doloženy v bohatém hrobě z Mušova (Peška – Tejral 2002, 493–494). Z nálezů medvědích drápů z různých pohřebišť je také možno usuzovat, že zemřelí mohli ležet na pohřebních hranicích na kožešinách, nebo jim byly kožešiny vkládány do hrobu jako součást výbavy (Droberjar 2002, 177; Schönfelder 1994).

V současné době nemůžeme sice jednoznačně říci, zejména z důvodu neexistující nálezové dokumentace, jestli jsou textilní fragmenty na řepovském vědru pozůstatkem obalu předmětů uložených se zemřelým, nebo zda se jedná o otisky jeho pohřebního šatu či rubáše. Není to však to nejpodstatnější. Nález je významný zejména tím, že ukazuje variace zpracování textilních vláken. Textilní pozůstatky dochované na bronzovém vědru z Řepova dokládají většinu známých tkalcovských technik, které byly používány u germánských kmenů v severní Evropě (Schlabow 1976; Bender Jørgensen 1992, 53–68; Maik 1988). Setkáváme se zde s jemnou tkaninou v plátňové vazbě, pravděpodobně ukončenou ozdobnými skanými nitěmi, s tkaninou v keprové vazbě a s tkanicí zhotovenou na destičkovém stávků. Její otisk na dně řepovské nádoby je nejstarším dokladem této starobylé textilní techniky na území České republiky.

Je přinejmenším úsměvné, že na jednom jediném předmětu, který dosud budil snad nejméně pozornost z celého souboru, máme doloženou znalost výroby několika textilních vazeb, používání předtkalcovských textilních technik a zároveň doklad importu kvalitních látek z luxusního materiálu. Nezbyvá než doufat, že podobných nálezů s pozůstatky textilií, jimž bude při odborném zpracování věnována náležitá pozornost, bude přibývat a že jejich podrobná analýza pomůže skládat obraz o textilní výrobě v pravěku střední Evropy.

Článek byl vypracován v rámci řešení projektu GA UK 3071/2008 „Oděv a textilní výroba v českých zemích v době římské a v době stěhování národů“.

Prameny a literatura

- Bender Jørgensen, L. 1992: North European Textiles until AD 1000. Aarhus.
 Březinová, H. 2007: Textilní výroba v českých zemích ve 13.–15. století. Poznání textilní produkce na základě archeologických nálezů. Dissertationes archaeologicae Brunenses/Pragensesque. Praha – Brno.
 C.I.E.T.A. 1979: Centre international d'étude des textiles anciens. Tracés techniques (français – anglais). Lyon.
 Droberjar, E. 2002: Encyklopedie římské a germánské archeologie v Čechách a na Moravě. Praha.
 Karasová, Z. 1998: Die römischen Bronzegefäße in Böhmen. Fontes Archaeologici Pragenses 22. Pragae.
 Eliášová, H. – Fojtásek, L. – Švarc, P. 2008: Analýza vzorků z vědra z Řepova. Nepubl. zpráva depon. in: Oddělení prehistorie a protohistorie NM Praha.

⁸ Zatím nepublikováno, textilní fragmenty na kovových předmětech z pohřebišť v Třebusicích v současnosti zpracovává v rámci disertační práce K. Poppová Urbanová.

- Košnar, L. – Waldhauser, J. 1997:* Archeologie Germánů v Pojizeří a v Českém ráji. Praha – Mladá Boleslav.
- Krekovič, E. 1993:* Pohřebný rítus a sociálna struktúra. In: E. Krekovič ed., Kultovné a sociálne aspekty pohrebného rítu od najstarších čias po súčasnosť, Bratislava, 6–10.
- Landovy zápisky:* Archiv Oddělení prehistorie a protohistorie Národního muzea v Praze.
- Laux, F. 1992:* Überlegungen zu den germanischen Fürstengräbern bei Marwedel, Gde. Hitzacker, Kr. Lüchow-Dannenberg. Bericht der Römisch-Germanisches Kommission 73, 315–376.
- Maik, J. 1988:* Wyroby włókiennicze na Pomorzu z okresu rzymskiego i ze średniowiecza. Acta Archaeologica Lodziensia 34. Wrocław – Warszawa – Kraków – Łódź.
- 2001: Recent textile finds of the Roman period in Poland. In: P. Walton Rogers – L. Bender Jørgensen – A. Rast-Eicher eds., The Roman textile industry and its influence, Oxford, 105–112.
- 2005: Tkaniny z grobu księżęcego w Leśnie. In: H. Rzaśka – K. Walenta edd., Brusy i okolice w pradziejach na tle porównawczym, Brusy, 98–111.
- 2007: Tkaniny z pomorskich cmentarzysk kultury wielbarskiej w świetle najnowszych badań. In: M. Fudziński – H. Paner, Nowe materiały i interpretacje. Stan dyskusji na temat kultury wielbarskiej, Gdańsk, 97–108.
- Motyková-Šneidrová, K. 1967:* Weiterentwicklung und Ausklang der älteren römischen Kaiserzeit in Böhmen. Fontes Archaeologici Pragenses 11. Pragae.
- Novotná, M. 2008:* Analýza vzorků z bronzového vědra z Řepova inv. č. 52979. Nepubl. zpráva depon. in: Oddělení prehistorie a protohistorie NM Praha.
- Peška, J. – Králík, M. – Selucká, A. 2006:* Rezidua a otisky organických látek v korozních produktech mědi a jejich slitin. Památky archeologické 97, 5–46.
- Peška, J. – Tejral, J. 2002:* Königsgrab von Mušov. Mainz.
- Sakař, V. 1970:* Roman Imports in Bohemia. Fontes Archaeologici Pragenses 14. Pragae.
- Schlabow, K. 1976:* Textilfunde der Eisenzeit in Norddeutschland. Neumünster.
- Schönfelder, M. 1994:* Bear – Clar in Germanic gratis. Oxford Journal of Archaeology 13, 217–227.
- Sklenář, K. 2003:* Archiv nálezových zpráv Oddělení prehistorie a protohistorie Národního muzea v Praze. In: Zprávy České archeologické společnosti – supplément 51, Praha, 25.
- Šimek, E. 1923:* Čechy a Morava za doby římské. Praha.
- Walton, P. – Eastwood, G. 1988:* A brief guide to the cataloguing of archaeological textiles. London.

Textile fragments on a Roman period bronze bucket from Řepov, Central Bohemia

Two larger metal vessels positioned next to each other—a bronze bucket and a pan with a maenad head and a hang ring—were found at a depth of nearly 1 m at the eastern edge of Řepov municipality (Mladá Boleslav distr.) in 1904. One of the vessels was filled with smaller items. The find was interpreted as being the remains of a skeleton grave of a prominent individual from the ruling class (judging by the nature of the grave items, probably a man), who was probably buried here in the first half of the 2nd century (B2 horizon). The assemblage was handed over to the National Museum in Prague in 1909, in whose collections it is still filed under Inv. no. 52968–52982. In addition to the aforementioned two vessels, the assemblage also contains a colander and ladle set (the ladle stamped with the lettering L COMPITVRICIN and III• POLIBI) and a shallow bronze bowl, bronze forgings for two drinking horns decorated with silver rivets, a ring, razor and scissors (*Karasová 1998, 79; Sakař 1970, 40; Motyková-Šneidrová 1967, 40*).

The surface of the bucket is a veritable treasury of organic remains. Almost half the outer surface is covered by fragments permeated with corrosion or impressions of various textiles, twisted yarn, grass impressions and remains of animal hair, which is the only thing also to have been preserved on the inner surface of the walls and base of the vessel. Most interesting are the remains of textiles, which were made using several textile techniques: most of the vessel surface is covered with a fine fabric laced in a plain weave and by free twisted yarns without interlacing; the outer side of the base features two small impressions of fabric with twill weave and a small fragment of band made on a tablet loom.

The most frequent method by which prehistoric textiles have been preserved in the Bohemian environment are demonstrated by the remains of textile structures which have been found in corroded products of metal items made from iron, bronze, copper, lead or silver. Products of organic origin that were close to a metal item at the time of corrosion development, can be preserved in three various forms – as the remains of the actual organic material, as a mineralised form of original organic material (a pseudomorph), or as the imprint of the outer surface of the organic item in corrosion layers (Peška – Králík – Selucká 2006, 5, 38).

The results of the textile technological research are summarised in the table:

Type of textile	Weave	Thread count	Twisting of yarn	Yarn thickness	Textile raw material
Twisted yarn	No interlacing	–	2Z/S	Twisted yarn: 1 mm Individual strands: 0.5 mm	Cellulose/protein (flax/silk)
Fabric with plain weave	plain	One set: 20 yarns/10 mm Second set: 18 yarns/10 mm	One set: Z Second set: Z	One set: 0.3 – 0.4 mm Second set: 0.5 mm	Cellulose (probably flax)
Fabric with twill weave	Twill 2/1 (doubled warp end)	Warp: ? Weft: ?	Warp: Z Weft: S	Warp: 0.6 mm Weft: 0.6 mm	Undetermined, due to marked degradation of fibres, it was not possible to take the required sample.
Band	Made on a tablet loom	Indefinable	Indefinable	Indefinable	Undetermined, due to marked degradation of fibres, it was not possible to take the required sample.

In the case of the bucket from Řepov, organic remains only survived on one half of the outer surface of the vessel, the other part of the surface is smooth and free of all remains. It cannot be refuted (or proven) that the organic remains were originally preserved on the entire surface of the bucket and that their removal occurred during an undocumented attempt to clean the surface of the vessel after finding it. No remains of textiles or other organic materials have been preserved on any other item from the Řepov assemblage set.

An Olympus SZX 9 stereomicroscope and an Olympus BX60 transmitted and reflected light microscope with a trinocular head were used for a detailed analysis. The textile raw materials were analysed through microscopic observance of the fabric structure and through infrared spectroscopy.

The find of the organic remains is important in particular because it shows the variations of processing of textile fibres. The textile remains preserved on the bronze bucket from Řepov demonstrate most of the known weaving techniques that were used by Germanic tribes in northern Europe. Here we encounter fine plain weave, twill and a band made on a tablet loom. The occurrence of products made using the last technique had not, to date, been previously recorded in the prehistoric period on the territory of the Czech Republic.

English by *Robin Cassling*

HELENA BŘEZINOVÁ, Archeologický ústav AV ČR, Praha, v.v.i., Letenská 4, CZ-11801 Praha 1
brezinoval@arup.cas.cz

KRISTÝNA POPPOVÁ URBANOVÁ, Oddělení prehistorie a protohistorie, Národní muzeum, Václavské nám. 68, CZ-11579 Praha 1; kristyna_urbanova@nm.cz

K pre-historii dvou Měst pražských

Martin Ježek – Miloslav Chytráček – Tomáš Lojek – Anna Prokopová

Na parcele v sev. části Nového Města pražského byly dokumentovány relikty částečně zahloubeného, kůlovou konstrukcí neseného domu z pokročilého 12. či z poč. 13. století. Dnes jde již o jeden z mnoha takových dokladů intenzivního osídlení této části tehdejší pražské aglomerace. Výjimečná je možnost datování objektu díky nádobě s obětinou vsazené do jeho podlahy. Zánik budovy autoři kladou do kontextu událostí, které tento prostor v okolí kostela sv. Klimenta postihly ve 30. letech 13. stol. v souvislosti s panovnickým záměrem založit (první) Město pražské. Chronologicky následný doklad využití pozemku představuje odpadní jímka, jejíž obsah aktualizuje zprávy o utváření zdejšího předměstí z 1. pol. 14. století. Zlomky skleněných nádob z jímky svědčí o úrovni stolování ekonomicky nikoli nadprůměrné pražské domácnosti i o sortimentu dutého skla na pražském trhu ve 14. století.

Praha – středověk – keramika – sklo – Václav I. – Karel IV. – hradba – oběťina

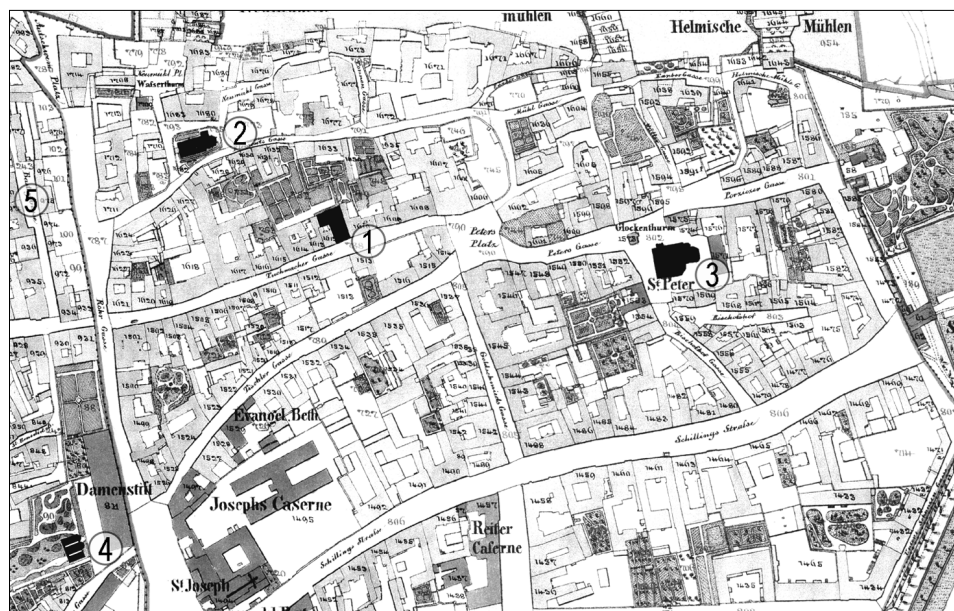
On the pre-history of two Towns of Prague. On a lot in the northern part of the New Town in Prague, the remains of a partly sunken building from the 12th century, or the start of the 13th century, were excavated. The ever increasing numbers of finds of such features are evidence of the intensity of settlement in this part of the early medieval Prague agglomeration, only in this case dating is possible on the basis of a vessel, containing offerings, set in the floor. The authors situate the demise of the building within the context of events that affected this area in the 1230s, in connection with the sovereign's plan to establish the (first) Town of Prague. Another unearthed feature was a cesspit: its content corresponds with contemporary reports about sudden formation of these outskirts during the first half of the 14th century. Fragments of glass vessels from this cesspit testify to the standard of dining in the household, which for Prague standards was not above average, and to the variety of blown glass in the Prague market in the 14th century.

Prague – Middle Ages – pottery – glass – Wenceslas I – Charles IV – town wall – offering

Okolí a okolnosti

Nové Město pražské je stále městem nových příležitostí. Jedna z nich se naskytlá při rozsáhlé přestavbě domu čp. 1190/21 (a 1195/21) v Soukenické ul. (*obr. 1: 1*), jíž se netýkala investorská povinnost hradit náklady archeologického výzkumu. V první fázi prací v r. 1998 zde byly dokumentovány situace zastížené převážně v liniových výkopech v nejnižším podlaží domu, zejména ve sklepěním, příp. byl výkop v omezeném rozsahu rozšířen. Archeologické objekty byly většinou narušené základovým zdívkem domu, jež ze statických a bezpečnostních důvodů komplikovalo průzkum. Dohoda se stavebníkem a jeho pomoc, příspěvek fondu Pražské archeologické komise a spolupráce Ústavu prehistorie a rané doby dějinné FF UK, resp. účast studentů, umožnily v r. 2000 odkrytí dalších situací, tentokrát v části dvora, jejíž osud byl předurčen projektem podzemních garáží (blíže Chytráček – Ježek 2007).

Povrch přirozených písčitých žlutých až béžových sedimentů, odkrytý v prostoru dvora a pokrytý novověkými navážkami o mocnosti ca 2 m, byl narušen kromě dvou raně novověkých objemných jam také drobnými zahloubenými objekty. Některé z nich nebylo možné datovat, jiné obsahovaly materiál z raného novověku. Středověké kulturní vrstvy tu plošný odkryv nezaznamenal, lze proto předpokládat někdejší snížení úrovně zdejšího terénu. Zastížené písčité sedimenty dosahovaly (ve dvoře) úrovně 188,85 m n. m. (ČSJNS/B: v systému Balt i veškeré údaje níže). Podlaha sklepů stávajícího domu ležela níž, v úrovni 188,48 m n. m. Pod ní se tam dochovaly pouze spodní partie zahloubených objektů, které zasahovaly až do würmských šterkopísků újezdské terasy VIIb (IVb). Ty zde vystupují do nadm. výšky 188,40 m, kde na ně nasedá horizont zmíněných sedimentárních písků. Každopádně byl v raném středověku pozemek dnešního domu čp. 21 díky převýšení vůči hladině Vltavy dostatečně chráněn před obvyklými záplavami, a pravděpodobně i před mimořádnými povodněmi (srov. Hrdlička 1997b).

Obr. 1. Praha, severní část Nového Města (nahore pravý břeh Vltavy). 1 – poloha zkoumané parcely (Soukenická ul., parcela domu čp. 21) na mapě stabilního katastru (1842/rect. 1852). Kostely raně středověkého původu: 2 – kostel sv. Klimenta; 3 – kostel sv. Petra; 4 – poloha zaniklého kostela sv. Benedikta. 5 – linie hradby nejstaršího [Většího/Starého] Města pražského. Vyobrazil J. Hlavaty.

Fig. 1. Prague, northern part of New Town (Nové Město); above the right bank of Vltava. 1 – location of the excavated lot (Soukenická St., lot of building no. 21) on a map from 1842/1852. Early Medieval churches: 2 – Church of St. Clement; 3 – Church of St. Peter; 4 – site of the extinct Church of St. Benedict. 5 – the line of the town wall of the first Prague's [Greater/Old] Town.

V podobné geomorfologické situaci stojí kostel sv. Klimenta (*obr. 1*: 2) raně středověkého původu, do jehož farnosti zkoumaná parcela spadala. Nejbližšími dalšími románskými kostely byly sv. Benedikt, jenž byl posléze začleněn do hranic [Většího/Starého] Města pražského, a sv. Petr, který se stejně jako okolí kostela sv. Klimenta v r. 1348 stal součástí Nového Města pražského (*obr. 1*: 3, 4). Severně od kostela sv. Petra, z nižší vltavské terasy, je evidován objekt s keramikou střední doby hradištní (*Profantová – Špaček 1991*, 93, *obr. 1*). Stopy intenzivního sídelního rozvoje uvedeného prostoru ve středověku však archeologie shledává až pro 12. stol., průkazně však (zatím?) až pro jeho mladší část. Zástavbu v okolí zmíněných kostelů v době před ustavením a ohrazením prvního z měst pražských dnes už nelze nepokládat za nedílnou součást aglomerace rozkládající se na sklonku raného středověku na pravém břehu Vltavy v Pražské kotlině (viz *Juřina a kol. 2005*, 212, 226).

Dějiny kostelů sv. Klimenta, sv. Petra a sv. Benedikta dokládají osídlení této části pražské aglomerace v době románského slohu. Z formulací *V. Humla (1977, 410, 413; 1987, 198, 224, 226–228, 243)* vyplývá, že ve vrstvě narušené apsidou nejstarší zjištěné fáze kostela sv. Klimenta (viz *Huml 1987, obr. 34: 19*) byly nalezeny zlomky mladohradištní keramiky. K tomuto kostelu a k jeho okolí, které bylo i ve středověku součástí Poříčí (k 14.–15. stol. např. *Tomek 1870, 252–253*), postrádáme z 12.–13. stol. relevantní zprávy. Otázkou ovšem může být, kde vlastně ležel záp. okraj prostoru zvaného *Porecze (CDB I, č. 375, s. 348; k listině srov. Pražák 1993)* v době před výstavbou hradeb nejstaršího z pražských měst.

Mnoho se zato napsalo o kostelu sv. Petra, který je v textu listiny z r. 1174–1178 (*CDB I, č. 290, s. 257*) spojován s obyvateli pražských *vici Theutunicorum*. Tehdy jim potvrdil Soběslav II. práva udělená prý již jeho dědem Vratislavem. *B. Mendl (1932b)* dovedl, že v listině jmenovaný kostel sv. Petra by mohl být i pozdější

vsuvkou, a ony *vici Theutunicorum* hledal jinde. Lokalizaci *de vico Teutonicorum* (CDB II, č. 133, s. 124), použitou o čtyřicet let později pro pražské německé rytíře (a pak opakovaně a v různých podobách pro kostel sv. Petra), naopak vysvětloval jako označení odvozené až od jejich řádového domu na Poříčí (řád vstoupil do českých zemích kolem přelomu 12. a 13. stol.). Přes podmíněnost této konstrukce je zřejmé, že i kdyby určitá práva německy mluvící obyvatel pražské aglomerace od některého ze Soběslavových předchůdců skutečně získali, s Poříčím je průkazně spojovat nemůžeme (srov. dále např. Kalina 1972, s. lit.; Tomas 1984, 50). Soběslav však svou listinou pražským Němcům (pomiňme již, že pasáž o kostelu sv. Petra samozřejmě může být původní součástí textu) nově udělil i právo volit vlastního rychtáře a dosazovat kněze a upravil další právní otázky. Tyto nové – a zásadní – výsady naznačují, že Soběslavova listina není jen jedním z řady jinak nedochovaných dokumentů k dějinám pražských Němců. Její datace mimochodem odpovídá dosavadním archeologickým nálezům, dokládajícím intenzivní sídelní rozvoj prostoru Poříčí v pokročilé fázi 12. století.

Přelomová léta v přelomovém století

K r. 1204 je doložen provoz špitálu německých rytířů (CDB II, č. 40, s. 36), bez lokalizace, nicméně pozdějšími prameny kladeného výlučně ke kostelu sv. Petra. Jak řád přišel k vlastnictví tohoto kostela a jak zde byla řešena otázka farní správy laiků v 1. třetině 13. stol. (nejbližším kostelem byl sv. Kliment), nevíme (početné domněnky na toto oblíbené téma pražského dějepisu shrnuje Urban 1991, 30–32). Začátkem r. 1233 řád prodal *ecclesia ... sancti Petri, in vico Teutonicorum*, i se svým dosavadním domem, ve kterém tehdy bratři ještě sídlili (CDB III.1, č. 33, s. 32), královně-vdově Konstancii (CDB III.1, č. 30, s. 29). Uvažovala-li tehdy kupující Konstancia o zřízení kláštera cisterciáček (tj. monastické instituce) při kostele sv. Petra, jak to dokládají písemné prameny (zejm. CDB III.1, č. 31, s. 30), byla počátkem 30. let 13. stol. realizace panovnického záměru odloučit Poříčí od městského ruchu jistou věcí.

Uplatněna ale byla druhá, již tehdy pro případ jiného umístění cisterciáček (Tišnov) také zvažovaná varianta. V souladu s ní Konstancia v r. 1235 věnovala majetky odkoupené od řádu německých rytířů včetně kostela sv. Petra pražskému špitálu sv. Františka (CDB III.1, č. 103, s. 122). Ze špitálního bratrstva vzápětí (r. 1237) vzešel nový řád křížovníků s červenou hvězdou, jimž bylo r. 1252 *in ecclesia sancti Petri in vico Teuthonicorum* (CDB IV, č. 245, s. 423) potvrzeno právo nosit řádový znak. Tou dobou však křížovníci už budovali své nové sídlo v hradbách Města pražského (FRB II, s. 290). Také záměrem německých rytířů bylo přesunout řádový dům do hradeb. Již ve 30. letech jim byl udělen patronát kostela sv. Benedikta, ujmout se ho však z právních důvodů mohli až počátkem 70. let, kdy byl také řád v držení kostela po peripetiích skutečně uveden (CDB V.2, č. 653, s. 281; č. 654, s. 282–283; Jan 1997, 28). Sídlo konventu u kostela sv. Benedikta je prvně doloženo k r. 1306 (RBM II, č. 2098, s. 905–906).

Přesto se v moderním dějepisu Prahy stalo takřka tradicí spojovat rozšíření románského kostela sv. Benedikta o dvě boční přístavby, zbudované rovněž z kvádrů, s přestěhováním konventu německých rytířů. Doba vzniku ani vzájemný časový odstup obou přístaveb nejsou známy, podobně jako funkce jižní přístavby (na rozdíl od severní bez apsidy), důvodně pokládané za mladší (Ječný – Olmerová 1992, 36–37, 44–45). Obě přístavby už stály v době budování příslušné části hlavní hradby Města pražského: vznik opevnění je obecně a odůvodněně řazen do 30.–40. let 13. stol. (přehledně Dragoun 1987, s. lit.). Dotyčné úseky hlavní hradby byly přizděny k vých. nárožím obou bočních přístaveb kostela (Ječný – Olmerová 1992, 37). Předpoklad o příchodu německých rytířů ke kostelu sv. Benedikta ve 30./40. letech otevřel prostor dedukcím spojujícím ustavení a opevnování Města pražského, přesídlení konventu a dvoufázovou „přestavbu“ kostela zapojenou do právě budované městské hradby (*o. c.*, *passim*). Důležitou roli hrálo zjištění, že stavenišťem jižní přístavby se stal terén navýšený v celém okolí kostela (snad kromě prostoru před záp. průčelím: *o. c.*, 37–38, obr. na s. 34) o přibližně půl metru písčitymi a šterkovými navážkami; jižně od ústřední lodí na nich navíc ležela místa až 40 cm mocná vrstva valounů. Vysvětlení navážek bylo hledáno v zemině pocházející z hloubeného příkopu městského opevnění, původ valounů v odpadu ze stavby městské hradby (*o. c.*, zejm. 34–37). Předpoklad o zahájení výstavby příslušného úseku městského opevnění před položením základů jižní přístavby kostela a poznotek o přizdění hradby k téže, již omítnuté budově

tak autorům vymezily úzký časový interval pro úvahy o rozsáhlé stavební aktivitě řádu německých rytířů (viz *o. c.*, zejm. 22, 41–44).

Vzájemnou současnost uvedených událostí, natožpak podíl řádu na románské stavební proměně kostela sv. Benedikta, však nelze prokázat. Ba naopak: sev. loď byla ke staršímu kostelu přistavěná v blíže neznámé době mezi vznikem prvotní románské kostelní lodi a zvýšením terénu navážkami. Po navýšení terénu následovala stavba jižního bočního prostoru. Výklad o založení jižní přístavby v místě pokrytém nejen písčítým materiálem, ale i kamenitým odpadem ze stavby městské hradby (která ovšem nesestávala z valounů, nýbrž z lomového kamene: *o. c.*, 37) vyžaduje přesměru sofistikovanosti, jež by jej uvedla v soulad s prokázaným přizdřením téže hradby k téže již stojící přístavbě. Ta zčásti zaujala prostor dříve sloužící k pohřbívání (*o. c.*, 28), nyní již pokrytý mocnou navážkou. (Původ přemístěné zeminy v hloubeném městském příkopu je důvodně předpokládán i u dalšího dokladu výrazného navýšení terénu, dokumentovaného *Zd. Dragounem /1979, 39/* vně románského kostela sv. Martina ve zdi na Starém Městě pražském.)

Existence opevnění prvního z měst pražských je kronikářským záznamem doložena k r. 1249 (srov. *Dragoun 1987, 42, 60*). Z dobových zpráv ale nevyplývá, o jakou hradbu tehdy šlo. Vznik hlavní městské hradby v podobě přes 2 m široké a přes 10 m vysoké kamenné zdi, nemluvě o jejích jednotlivých úsecích, není v rámci pokročilé fáze 13. stol. blíže datován. Přestože se zvyšuje pravděpodobnost teprve dodatečně přístavby hradebních věží (*Razím – Zahradník 2006*), čímž ztrácí hlavní oporu názor D. Líbala o výstavbě hlavní hradby v době vlády Václava II. (např. *Líbal 2001, 346; Líbal – Muk 1996, 116*; srov. *Dragoun 1987, 60; 2006, 73; Razím – Zahradník 2006, 41–43, 62–63*), stále schází důvod pro řazení zahájení, natožpak dokončení stavby hlavní městské hradby do 30.–40. let 13. století. Nic nevíme ani o stáří či vývoji hradby sloužící Většímu Městu jako parkánová a o jejím chronologickém poměru (popř. o poměru její linie) vůči hradbě hlavní. Varianta souběžné výstavby hlavní i parkánové hradby hned v prvních letech opevnování města je i vzhledem k nákladnosti takového podniku asi nejméně pravděpodobná. Sotva také mezi příkopem a (hlavní) hradbou zprvu zůstával jinak než příkopem nechráněný, u kostela sv. Benedikta 15 m široký pás (viz *Ječný – Olmerová 1992, 37*), teprve později z vnější strany uzavřený parkánovou zdí. V úvahu proto připadá i eventualita prvotního příkopu (včetně využití získané zeminy) a přímo nad ním vztčené stavebně nenáročné hradby, jejíž linie se posléze, při patrně dlouhodobé výstavbě mohutné hlavní městské hradby stala (třeba i od počátku zamýšlenou) linií parkánové zdi. Tato varianta, v jejímž rámci celý, i „po románsku“ rozšířený kostel sv. Benedikta zůstává v prvotní fázi opevnování Města pražského uvnitř ohrazeného prostoru, umožňuje mazat zdánlivé nesrovnalosti (srov. *Dragoun 1987, 62*) mezi jednotlivými kroky konstrukce hradebního pásma a rozšíření kostela.

V době vlády Václava I. vznikla i nedatovaná listina (*CDB III.1, č. 58, s. 62*; přibližně ji kladou editoři *CDB k r. 1233, CIM k r. 1231*), kterou *Theutunici Pragenses, cives nostri* získali nejen potvrzení výše zmíněných Soběslavových privilegií, ale též svolení, aby držby získané koupí, vzetím do zástavy nebo darem od panovníků drželi po uplynutí lhůty tří let a tří dní jako svobodné vlastnictví. Privilegium zaručuje i osvobození uživatelů takových nových majetků od některých dávek. Jde tedy zejména o pobídku k nákupu pozemků, a to s lákadlem značných výhod, která současně diplomaticky snižovala nároky těch, kteří ji případně nevyužijí. Při lokalizaci potenciálních nových majetků listina hovoří o *suburbio* a o *villis*, nějaké Město pražské ostatně tehdy sotva mohlo být uvedeno. Svolení doprovázené podmínkou, z jejíhož naplnění právní status vlastníků teprve po letech vyplyne, chápeme jako zprávu o vytvoření předpokladů pro vznik jednotnými pravidly řízené obce svobodných vlastníků pozemků. Časově mu byly otevřeny možnosti právně sice neohrazené, prakticky však určené mírou zájmu koupěschopných. Vlastnická práva vůči pozemkům v prostoru pozůstalém mimo hradby Města pražského zůstávají nejasná.

Ověřit nelze ani verše třč. Dalimila o zastávce dominikánů u kostela sv. Klimenta na Poříčí při jejich příchodu do Prahy ve 2. pol. 20. let 13. stol. (v datu se jednotlivé rukopisy různí) a o jejich brzkém přesunu ke kostelu stejného zasvěcení u Juditina mostu. Podle Druhého pokračování Kosmovy kroniky přišli dominikáni do Prahy r. 1226, stavba dominikánského domu je v něm ale řazena také až do doby vlády Václava I. Snaha nemonastických konventů o přesun z Poříčí do prostoru, který měly chránit městské hradby, jež ponechaly dřívější součást pravobřežní pražské zástavby mimo ochranu svou i městského práva, je nicméně zjevná (jak konstatuje početná literatura citující již W. W. Tomka). Výpovědi písemných pramenů rámcově odpovídají i poznatky archeologické, alespoň se tak zdá: mnohdy totiž postrádáme třeba jen odůvodnění prezentovaných závěrů, odvozovaných patrně vesměs od sekundárně uloženého materiálu v záspech objektů.

Dva zahloubené objekty pravoúhlého půdorysu o rozsahu 35 a 45 m², odkryté v Klimentské ul. jihových. od kostela (*Juřina 2005*), vykazují takřka totožnou orientaci s objektem 5 ze Soukenické ulice. Jejich zánik je autorem výzkumu nepříliš přesvědčivě – s tvrzením, že část výplně těchto objektů tvoří náplavy – kladen do doby „pravděpodobně výrazně před polovinou 12. století“, zejména na základě domněnek o zásahu některé z povodní zmíněných v kronikářských záznamech té doby (*Juřina 2000b; 2005*, 150–152, 154). V kvalitní dokumentaci (*Juřina 2005*, obr. 6) podporu takové interpretace náleзовé situace nenacházíme a zjištěná úroveň povrchu zdejšího přirozeného terénu (188,70–189,20 m n. m.: *Juřina 2005*, 148) svědčí o poloze objektů mimo záplavovou zónu. Při autorově datování zániku zdejší raně středověké zástavby patrně hrál roli nález denáru Vladislava I. ve výplni jednoho z objektů; vyšší vrstvy záspy však vydaly i denár z let 1158–1174 (*Juřina 2005*, 150–151). V blízkosti kostela sv. Klimenta zjistila již v 70. letech 20. stol. stopy raně středověkého osídlení *J. Richterová (1977)*; doklady soudobých sídelních aktivit jsou evidovány též mezi kostelem a břehem Vltavy (*Kašpar 2007b*, 41). I takřka v sousedství parcely zkoumané v Soukenické ul., rovněž v Klimentské ul., byly dokumentovány situace z 1. pol. 13. stol., včetně dokladů zpracování kovů (*Kašpar 1997*). Ze zjištěných nivelet sedimentárních písků v okolí kostela sv. Klimenta, ležících v podobné úrovni jako v místě výzkumu v Soukenické ul., kam sotva mohly dosáhnout i největší z tzv. stoletých vod, vysvítá někdejší vyvýšení tohoto prostoru vůči okolí kostela sv. Petra. Při dnešním ústí Soukenické ul. do Petřského nám. ležel povrch písků o více než 2,5 m níže; pokrývalo jej zde mocné souvrství, řazené do 12.–13. stol. (*Kašpar 2007a*, 39).

Sev. od kostela sv. Petra byly odkryty zahloubené pravoúhlé objekty o rozměrech až 5 x 6 m se stopami většinou sloupové konstrukce. Byly řazené „převážně k 13. století“, při datování nálezů ze sídlištních jam v této lokalitě se autor (na tehdejší dobu převratně) klonil k 12. stol. (*Špaček 1978; 1984*, 74–75). Některé ze zde dokumentovaných objektů byly obezděné: vzhledem k přítomnosti úlomků cihel ve zděných plentách zůstane jejich stáří otázkou, neboť tu byly evidovány i válcovité jámy obsahující kompletní nádoby z 2. pol. 13. či poč. 14. stol. (*Špaček 1984*, obr. 5–7). Výzkum sousedící plochy zastihl další zahloubené pravoúhlé objekty se stopami dřevěné konstrukce (*Bureš – Kašpar – Vařeka 1994; Bureš et al. 1997*); nejstarší sídelní horizont je dnes datován do 12. stol. (*Bureš – Kašpar – Vařeka 2000*, 20–21; *Kašpar 2004*, 48–49). Tuto část zástavby raně středověkého Poříčí sice mohly ve 12. či starší fázi 13. stol. výjimečně ohrožovat mimořádně povodně, pro řemesla vyžadující vydatný zdroj vody (*Špaček 1984*, 78; *Kašpar 1995*, 220; *2007a*, 40; *Nováček 2000; Havrda – Podliska – Zavřel 2001*, 99, 105) byla ale blízkost vítavského břehu neskonale přednější. Relikty více než desítky obdobných i podstatně rozsáhlejších a nákladnějších domů (též kamenných) z 12.–13. stol. byly odkryty při výzkumu areálu bývalých kasáren na nám. Republiky (*Ernée et al. 2002; Juřina a kol. 2005*, 214, 218, 221, 223–224). Podle *V. Kašpara (2007a*, 38, 40) náleží nejstaršímu horizontu rozměrné a shodně orientované (částečně?) zahloubené domy, vydřevené jímky a stopy dalších konstrukcí, datované mj. zlomky keramiky vycházející z tradic zboží s kalichovitými okraji, avšak vázané na variabilní profilaci archaických zdurělých okrajů; autor uvažuje o 1. pol. 12. století. Z výzkumu v Soukenické ul. takovou keramiku neevidujeme.

Relikty profánní zástavby shledávané v pravoúhlých zahloubených objektech na rozlehlé ploše pozdější sev. části Nového Města, (zatím) přibližně vymezené – vzhledem k dosavadním možnostem archeologické evidence – okolím kostelů sv. Benedikta (včetně hradebního pásma; pramálo dosud víme o prostoru západně od něho), sv. Klimenta a sv. Petra (včetně ul. Na Poříčí: *Kašpar 2005*), spojují kromě obdobného archeologického materiálu z jejich záspy též stopy nenásilné likvidace. Doklady zasypaní po odstranění konstrukčních prvků svědčí o realizaci záměru mimořádných rozměrů a daných pravidel (srov. *Juřina a kol. 2005*, 215, 218–219, 225; *Kašpar 2007a*, 38, 40). Zmar staveb značných nákladů, mj. honosných kamenných budov (srov. *Juřina a kol. 2005*, 214, 218–219; *Kašpar 2007a*, 38–39; *Ječný – Olmerová 1992*, 27–31), a následně razantní terénní úpravy vyvolávají otázky ohledně majetkových poměrů v tehdejší pražské aglomeraci a zásadního vlivu panovníka.

Soubory zlomků keramiky získané ze záspy stavebních jam představují smíšený odpad několika generací zdejších obyvatel. Zjevná je ošemetnost spojování takového materiálu s místem nálezu, zvláště vzhledem k pravděpodobnosti převažujícího ukládání odpadu na povrchu terénu v rámci aglomerace. V zásypech výše zmíněných reliktních budov odkrytých v okolí kostela sv. Klimenta a u nám. Republiky se neobjevují (resp. nejsou zmiňovány) zlomky keramiky označované jako „vrcholně středověká“. Její absence je významná ve světle nálezu brakteátu Václava I. v záspy reliktní jedné z budov odkrytých u nám. Republiky (*Kovář – Omelka – Podliska 2005*, 223). Dílčí závěr může znít tak, že v době zániku zdejší profánní zástavby ještě taková keramika nebyla standardní součástí výbavy pražských domů.

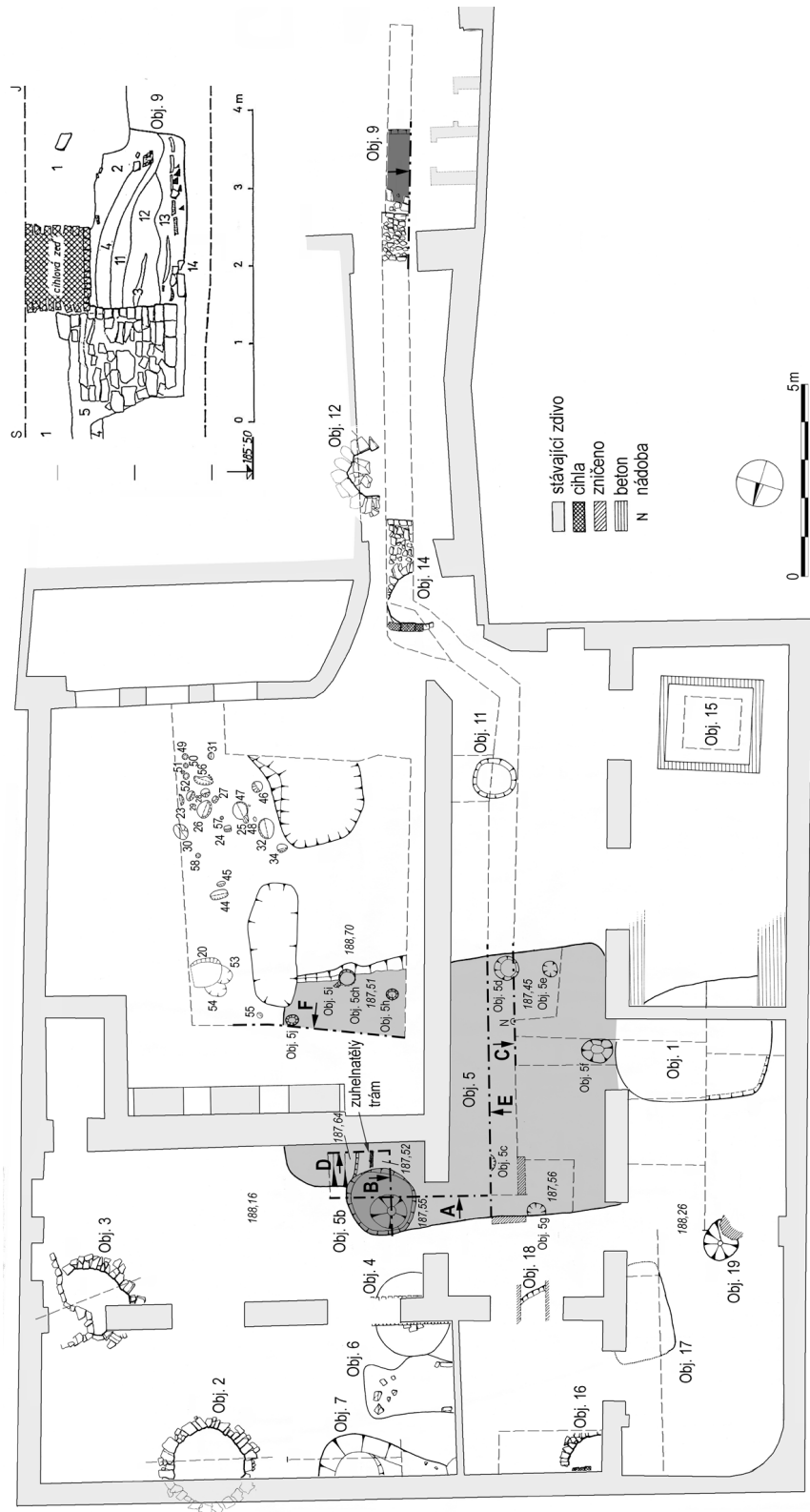
Obětina přináší štěstí

Přibližně ve středu parcely, jež se stala předmětem záchranného výzkumu v Soukenické ul., byl z větší části ve sklepe domu, z menší části na dvoře, dokumentován zahloubený víceméně pravouhlý obj. 5 se stopami vnitřní sloupové konstrukce (*obr. 2*). Pro narušení základem stávajícího domu nemohl být odkryt celý půdorys. Přes nejistotu ohledně povrchu zdejšího terénu v raném středověku je pravděpodobné, že pokud byla hloubka objektu původně větší než v současnosti evidovaných ca 130 cm, pak ne o mnoho centimetrů. Povrch sedimentárních písků ve sklepem nelikvidovaném úseku nejbližšího okolí objektu 5 neposkytl známky vnějších statických prvků. (Pro srozumitelnost je orientace objektu ze skutečných ZZJ–VVS/SSZ–JJV níže zjednodušena na Z–V/S–J.). Obj. 5 je sám o sobě jen jedním ze stále častěji dokumentovaných reliktních zástavby této části pražské aglomerace sklonku raného středověku. Poskytl však situaci, která zde poprvé dovoluje alespoň rámcově určit dobu funkce budovy jinak než datováním předmětů (většinou zlomků keramiky, vzácně mincí) smíšených při zasypávání opuštěných stavebních jam přemístěnou zeminou obsahující odpad různého stáří.

Západní část objektu uzavíraly dva takřka pravouhlé kouty, otázkou ale zůstává uspořádání jeho východní části. Jihozáp. kout byl rovněž konvexní, na místě severových. koutu ale do interiéru vstupoval konkávní pravouhlý blok původního terénu o délce stran ca 130/150 cm. Vlastní jeho nároží i přiléhající partie dna objektu byly zničeny mladší jámkou 5b; předpokládané poloze tohoto nároží však odpovídá okraj 12 cm vysokého schůdku souběžného s vých. stěnou objektu, oddělujícího zde (tj. v sev. sondě) dvě výškové úrovně dna objektu (*obr. 3: D*). Pod schůdkem ležel, souběžně s ním, přes 50 cm dlouhý zuhelnatělý kus dřeva. V jihových. části objektu (resp. v jižní sondě) naopak jeho dno žádný výškový předěl v příslušném místě nevykazovalo (*obr. 3: F*). Linii zmíněného schůdku tu však odpovídá mohutná sloupová jáma 5ch u jižní stěny objektu. V kladu dochovaných zášypových vrstev se žádná nepravidelnost neodrážela. Podlahovou plochu objektu určují délky dvou jeho nejdelších stran ca 7 x 8,7 m, ovšem s výše zmíněným blokem původního terénu v severových. koutu, resp. s indicií vnitřního členění na větší (7 x 7 m) a menší (5,5 x 1,7 m) část; vložená konstrukce vymezila prostor o něco menší.

Některé z interiérových jam kotvících kdysi dřevěnou konstrukci stavení musely při výzkumu zůstat neodkryté, některé byly zničeny mladšími zásahy. Nepoznaná (leč zachovaná) zůstala i situace v koutech objektu, jehož půdorys ve sklepe dovolily určit hranice zášypu dochovaného reliktního stavebního jámy. Většina ze zjištěných sloupových jam lemuje stěny objektu, jehož dno leželo v úrovni kolem 187,50 m n. m. Při záp. stěně objektu byla zaznamenána jáma 5f o průměru 70 cm a hloubce (od dna objektu, jak i níže) 70 cm, při sev. stěně jáma 5g o pr. 50 cm, zasazená částečně do stěny objektu. Jižní stěnu objektu lemovaly v dochovaném úseku dvě větší a dvě menší jamky. Od Z k V: 5e o pr. 40 cm, hl. 11 cm, 5d o pr. 60 cm, hl. 76 cm, 5h o pr. 30 cm, hl. 16 cm, 5ch o pr. 45 cm, hl. 95 cm, vsazená částečně do stěny objektu a doplněná přiléhající jamkou 5i (pr. 15 cm, hl. 25 cm); nevíme, zda tři uvedené mělké jamky spojuvat s konstrukcí budovy. Pod vých. stěnou objektu byla zaznamenána jáma 5j o pr. 32 cm a hl. 20 cm. Sloupové jámy však vstupovaly i do interiéru budovy: střed jen částečně odkryté jámy 5c, jejíž průměr byl kolem 50 cm, ležel ca 140 cm od sev. stěny objektu. Podlahové vrstvy nebyly průkazně evidovány, což se týká i několika výjimek, které by v tomto ohledu připadaly v úvahu (vrstvy 11, 112, 111: z ní prubířský kámen: *obr. 4: 2*). Stopy otopného zařízení nebyly na fragmentárně odkrytém dně obj. 5 evidovány (nelze za ně pokládat malé propálené místo při jihozáp. koutu); nemožnost identifikace stop, resp. způsobu vytápění, však stejně tak platí pro případné nadzemní podlaží.

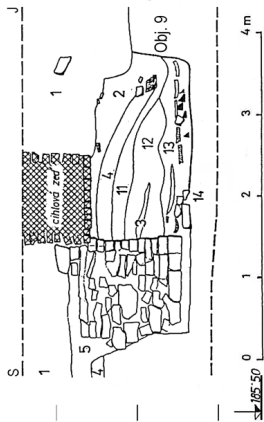
Do jamky ve dně objektu (*obr. 3: C*; na *obr. 2* označeno N) byl dnem vzhůru uložen keramický hrnec ukrývající kostru juvenilního kurovitého ptáka, patrně kuřete (*Gallus gallus* f. *domesticus*), bez levé nohy (det. René Kyselý, jenž nevyklučuje eventualitu, že chybějící část kostry podlehla erozi). Na dně objektu nebyly zjištěny stopy vrstvy, která by hrnec překrývala; absence takových vrstev otevírá otázku podlahové krytiny. Hrnec (*obr. 4: 1*) byl nalezen rozbitý, fragmentarizaci podlehla v důsledku tlaku shora především dolní (z pohledu jeho pozice dnem vzhůru horní) část nádoby. Shromážděné střepy ale dokládají, že původně byl uložen celý. Vejčítá nádoba skrývající obětinu byla zhotovena z materiálu okrové barvy s příměsí jemného až středně hrubého křemenného písku s mírným zastoupením slídy a opatřena oboustranným hladkým bílým přetahem. Podhrdlí obkružuje

- ▬ stávající zdivo
- ▨ cihla
- ▤ zničeno
- ▥ beton
- ▧ N nádoba

0 5m

0 1 2 3 4 m

S

J

Obr. 2. Praha – Nové Město, Soukenická ul., parcela domu čp. 21, 1998–2000. Situace sond a zjištěných objektů v úrovni podlahy stávajícího sklepa a na povrchu přirozených písčitých sedimentů ve dvoře domu. V rámci obj. 5 a 5b vyznačeny řezy prezentované na obr. 3. Vpravo nahoře profil situace s obj. 9 (pohled od V, zrcadlově obráceno). Vyobrazení J. Minaříková a J. Hlavatý.

Fig. 2. Prague – New Town, Soukenická St, lot of building no. 21. Section positions and discovered features in the floor of the existing cellar and the surface of the natural sandy layers in the courtyard of the building. Indicated sections in features 5 and 5b presented in fig 3. Profile of the layout with feature 9 above right (view from E).

Objekty zaznamenané ve sklepe pod severním, zadním traktem domu (nižší partie těchto objektů, nedotčené archeologickou sondáží, zůstaly zachovány pod podlahou realizovaného stavebního projektu):

Obj. 1. Nepravidelně oválná jáma (4 x 3 m) měla mírně podhloubené stěny, dna nebylo dosaženo. Černá hlinitá ulehlá vrstva, jež tvořila větší část výplně, obsahovala zlomky keramiky ze 17.–18. století.

Obj. 2. Do kruhu vyzdřená studna či (druhotně?) jímka o vnitřním průměru 180/190 cm z lomové opuky pojené jílem. Její sev. část zničil nedatovaný výkop zasahující z parcely v sev. sousedství pod základ domu čp. 21. Výplň obj. 2 byla sledována do hloubky 220 cm. Nejnižší zastížené vrstvy obsahovaly zlomky vrcholně středověké keramiky, zvířecí kosti, železné, bronzové, kostěné předměty, ojediněle zlomky číší s nálepy. Z vyšších vrstev pocházejí zlomky keramiky z 15.–16. století.

Obj. 3. Přibližně do kruhu vyzdřená studna či (druhotně?) jímka o vnitřním průměru 150/180 cm z lomové opuky pojené jílem, sondáž do hloubky 60 cm přinesla nálezy z 16.–17. století.

Obj. 4. Odpadní jímka takřka kruhového půdorysu o průměru kolem 220 cm byla narušena základovým zdívem stávajícího domu. Vkop při povrchu poskytl zlomky keramiky 15. stol., fragment skleněné číše s nálepy a železné předměty.

Obj. 5. Viz text.

Obj. 5a. Dodatečně identifikován jako součást objektu 5b, nebo spíš mladší zásah do něho. Výplň vydala materiál ze 16. století.

Obj. 5b. Odpadní jímka narušující obj. 5. Od podlahy sklepa stávajícího domu se zahlubovala 180 cm. Od stěn objektu vyhloubeného do přirozených sedimentů oddělovaly zatvrdlou (původně asi bahnitou) výplň svislé dutiny.

Obj. 6. Nepravidelná jáma o rozměrech nejméně 240 x ca 140 cm, obsahující stavební rum z 19.–20. století.

Objekt 7. Jáma narušená základem stávajícího domu zasahovala z větší části na parcelu v sev. sousedství, kde je však již zlikvidována. Provedená sondáž objektem o délce nejméně 350 cm přinesla zlomky keramiky a dutého skla ze 14.–15. stol., kovové a kostěné předměty.

Obj. 11. Výplň přibližně oválné jámy (125 x 100 cm) hluboké 70 cm vydala nečetné zlomky keramiky ze 13. stol., které však nemohou být průkazným podkladem pro datování objektu.

Obj. 15. Výkop pro šachtu výtahu se zahloubil do výplně jámy neznámého rozsahu, jež vydala materiál z 17.–18. století.

Obj. 16. Z kruhového půdorysu zdíva studny či jímkou se pod základem stávajícího domu dochovala v dostupné situaci jen čtvrtina.

Obj. 17. Nedatovaná jáma obdélného půdorysu se zaoblenými kouty o rozměrech 250 x 175 cm.

Obj. 18. V délce 90 cm zaznamenaná stěna zahloubeného objektu neznámého tvaru, velikosti i stáří.

Obj. 19. Oválná jáma o průměru kolem 90 cm neznámé hloubky i stáří.

Objekty zaznamenané na dvoře domu (k obj. 5 viz text):

Vesměs mělce zahloubené objekty (24–32, 34, 38, 44, 45, 47–52, 55–58) o průměru 10–50 cm, kruhového, oválného či nepravidelného půdorysu, se třemi menšími výjimkami (prům. 3 cm, vedle sebe u obj. 56), byly rozpoznány po odstranění recentních vrstev a začištění povrchu pískového podloží v úrovni kolem 188,84–189,04 m n. m. Jejich datování často není možné, výplň několika z nich obsahovala kromě keramických zlomků hrudky bronzové strusky. Početné však jsou prokazatelně novověkého původu, třeba s intruzí starších střepů. Výplň obj. 25 obsahovala mj. zlomek knovízské keramiky.

Novověké či recentní objekty 20–23, 33, 36, 37, 39, 40–43 byly hloubené z úrovně novověkých vrstev. Jižní část zkoumané plochy byla v novověku poničena rozsáhlým zásahem (obj. 35), při němž nepochybně zanikly další drobné objekty.

Objekty zaznamenané při liniovém výkopu pod jižním, čelním traktem domu:

Obj. 8. Mělká jáma, nedatována. Výplň obsahovala mj. úlomky cihel a hrudky malty.

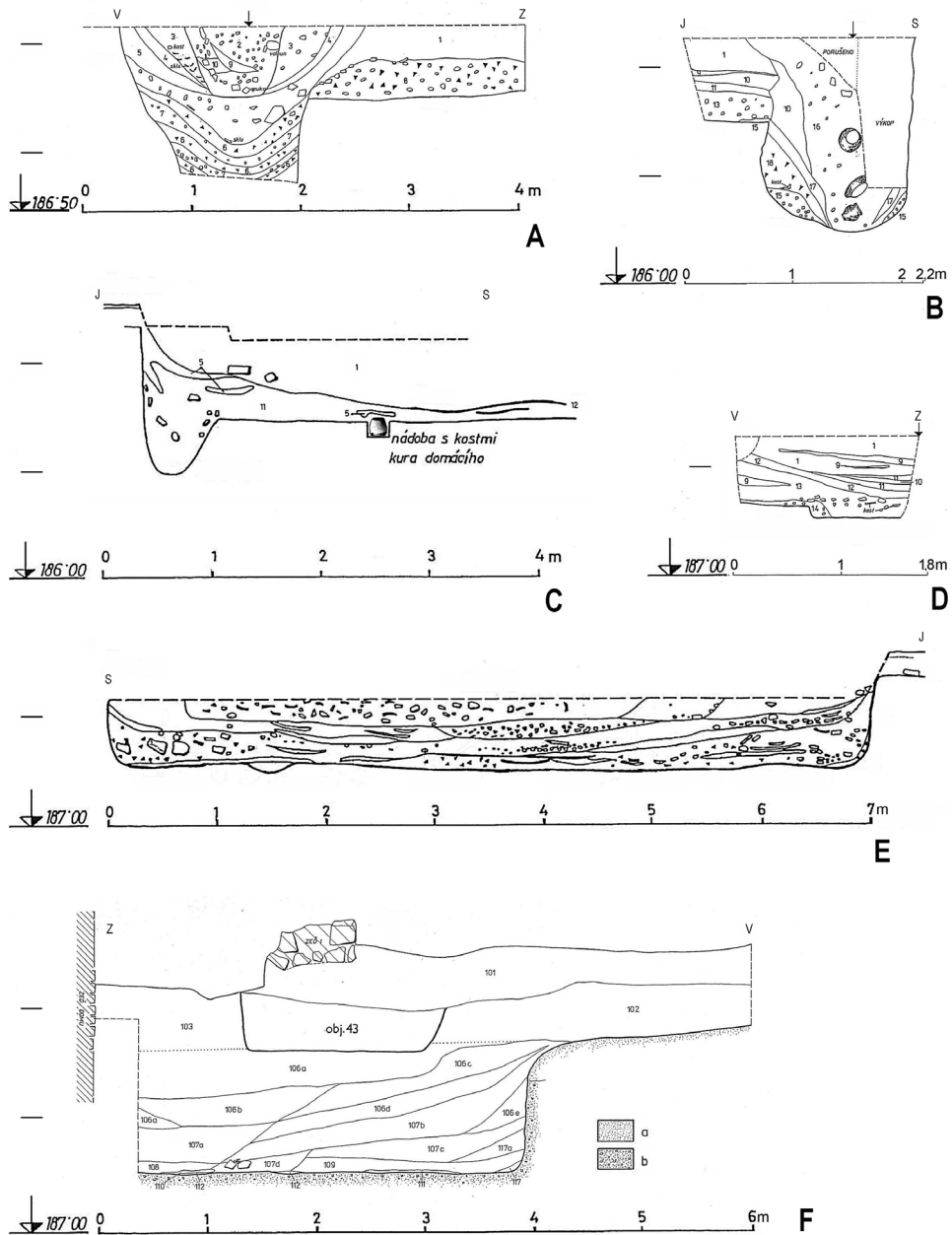
Obj. 9. Do podloží zahloubený objekt s rovným dnem, zastížený v profilu výkopu, byl dlouhý přes 210 cm, ne však více než 320 cm. Jižní stěna objektu probíhá paralelně s frontou stávajícího domu, sev. část výplně i stěnu objektu zničila mladší zeď o šíři 120 cm z lomové opuky, která také probíhala rovnoběžně s čelní parcelní čarou. Z nejnižších partií výplně objektu pocházejí nálezy ze 13. století.

Síla zmíněné opukové zdi je blízka síle druhé, souběžné zdi (ca 140 cm) z téhož materiálu, která vznikla v novověku. Nejbližší líce obou zdí jsou od sebe vzdáleny ca 650 cm.

Obj. 10. Odpadní jímka se svislými stěnami (průměr 110 cm) vydala zlomky cihel.

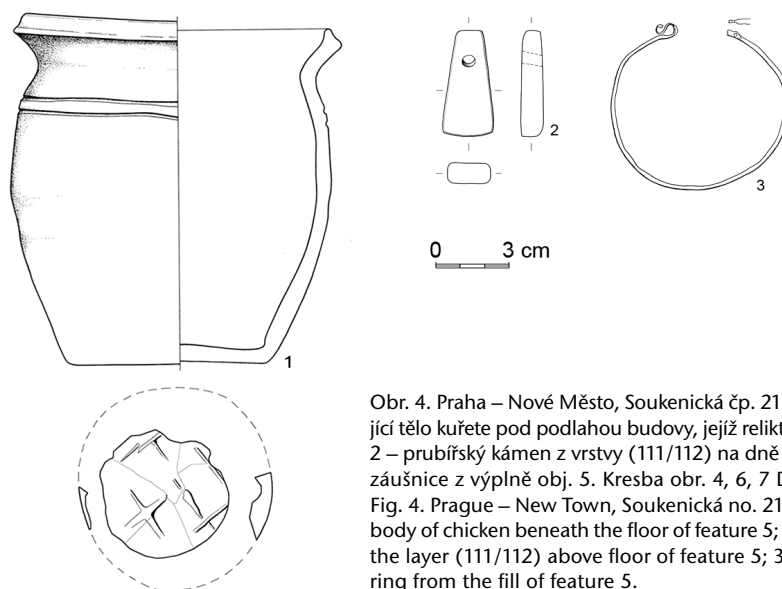
Obj. 12. Lomové zdívo evidované v půlkruhu na povrchu terénu náleží zaniklé jínce či studni o vnitřním průměru 125 cm. Výplň sledovaná do hloubky 80 cm od podlahy sklepa vydala materiál z 18.–19. století.

Obj. 14. Studna či jímka o průměru 150 cm, výplň vydala zlomky novověké keramiky. Objekt je z jižní strany ohraničen opukovou zdí, jejíž jižní líc probíhá rovnoběžně s parcelní čarou, sev. líc však v půlkruhu vyzdívá obj. 14. Ten je z protější strany uzavřen víceméně rovnou zdí z opuky a cihel. Co se půlkruhového úseku týče, není jisté, zda se jedná o součást opukové zdi, či jen o plášť zahloubeného objektu dodatečně přiložený ke zmíněné zdi, jak mohou naznačovat cihly v lici i z této strany. Zeď o šířce (ca 140 cm) dokládající nosnou funkci byla vložena do vkopu, z jehož výplně pocházejí zlomky novověké keramiky.

Obr. 3. Praha – Nové Město, Soukenická ul., parcela domu čp. 21, 1998–2000. Vybrané profily řezů objektů 5 a 5b: lokalizace a směr pohledu viz obr. 2. Vyobrazení J. Minaříková a J. Hlavatý.

Fig. 3. Prague – New Town, Soukenická St, lot of building no. 21. Select profiles of sections of features 5 and 5b: location and view in fig. 2.

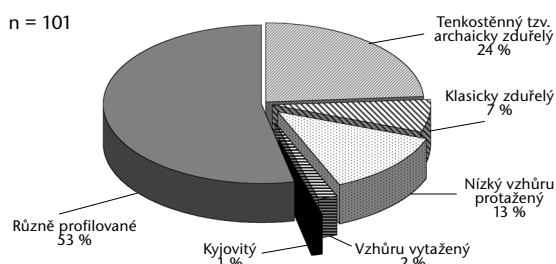
Obr. 4. Praha – Nové Město, Soukenická čp. 21. 1 – nádoba ukrývající tělo kuřete pod podlahou budovy, jejíž reliktů představuje obj. 5; 2 – prubířský kámen z vrstvy (111/112) na dně obj. 5; 3 – bronzová záušnice z výplně obj. 5. Kresba obr. 4, 6, 7 D. Čechová.
Fig. 4. Prague – New Town, Soukenická no. 21. 1 – vessel covering body of chicken beneath the floor of feature 5; 2 – touchstone from the layer (111/112) above floor of feature 5; 3 – S-shaped temple ring from the fill of feature 5.

dvojitá linie ryté šroubovice. Okraj je stříškovitě seříznutý, mírně prožlabený; spadá do škály typů okrajů objevujících se v rámci tzv. nové keramické třídy (Čiháková – Hrdlička 1990, 414–415), tedy v (mladší fázi) 12. až starší fázi 13. století. Na rekonstruovaném dně hrnce je patrný otisk plastické značky s křížovým motivem.

Zásyp obj. 5 byl v důsledku někdejšího hloubení sklepa stávajícího domu dochován jen z menší části, ani ta však nemohla být vytěžena celá. Evidence střepů z týchž nádob v různých vrstvách záspy dochovaných v koutu dvora ale svědčí o jednorázovém vyplnění nefunkční stavební jámy přemísťenou zeminou obsahující keramický odpad. Klad vrstev a absence stop destrukce (např. v podobě klínů zeminy při okrajích objektu) dokládají, že k zasypání došlo až po vyjmutí dřevěných konstrukčních prvků (obr. 3: F). I vzhledem k vysokému stupni fragmentarizace je třeba s keramikou ze záspy obj. 5 nakládat jako se souborem (nejméně) druhotně smíšeným. Ze zkoumaných částí výplně obj. 5 byl shromážděn soubor keramiky o celkové hmotnosti 15,4 kg. Obsahuje 1 kahánek, 1 torzo kahánku, 1 fragment malé misky, 3 zlomky misek/pokliček a množství fragmentů dalších nádob. Jeho součástí jsou i zlomky silnostěnných a tenkostěnných tzv. technických misek o celkové hmotnosti 2,1 kg. Kromě zlomků keramiky byly z výplně obj. 5 vyzdviženy 3 kg přepálené mazanice s otisky dřev, bronzová esovitá záušnice o pr. 72/69 mm a síle drátu 1,7 mm (obr. 4: 3), přibližně 2,5 kg hrudek bronzové strusky, početné úlomky zvířecích kostí a výše zmíněný prubířský kámen (obr. 4: 2).

Z prvků pražské raně středověké keramické sekvence považovaných za chronologicky nejcitlivější jsou v souboru nejpočetněji zastoupeny okraje se zduřelou profilací a různé varianty většinou nízkých vzhůru protažených okrajů (viz obr. 5). Podstatná je absence kalichovitých a silnostěnných tzv. archaicky zduřelých okrajů, výrazné zastoupení tenkostěnných tzv. archaicky zduřelých okrajů nádob technologicky vycházejících z produkce pražské šedé keramiky, vzácný výskyt technologicky dokonalých forem tzv. klasicky zduřelých okrajů nádob bělavého střepu tvrdého výpalu a hladkého povrchu, absence keramiky označované obecně jako vrcholně středověká. Nejmladšími registrovanými prvky jsou nečetné vzhůru vytažené okraje, klasicky zduřelé okraje, kahánky. Dobu vzniku keramiky, z níž níže popsaný smíšený soubor vzešel, proto vymezujeme jako pokročilé 12. až starší fáze 13. století.

Výskyt tenkostěnných variant tzv. archaicky zduřelých okrajů L. Hrdlička (1997a, 653) shledává ve 30. letech 12. stol. a později, přičemž silnostěnné varianty tzv. archaicky zduřelého okraje přetrvávaly i v 1. pol. 12. stol.

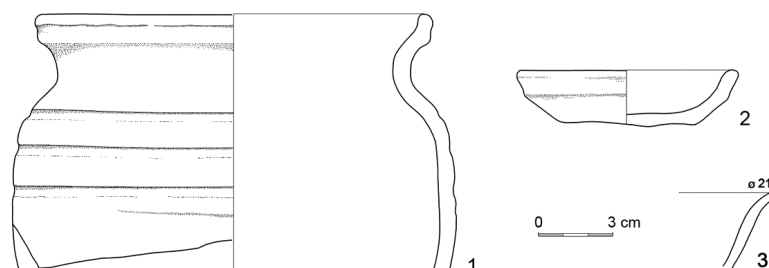
Obr. 5. Praha – Nové Město, Soukenická ul., parcela domu čp. 21. Zastoupení typu okrajů ker. nádob ze zkoumaných částí výplně obj. 5.
Fig. 5. Prague – New Town, Soukenická St, lot of building no. 21. The representation of ceramics rim types from the excavated parts of the fill of feature 5.

(srov. Bartošková 1999, 732). Masový oběh technologicky dokonalých nádob s tzv. klasicky zduřelým okrajem bývá kladen do 1. třetiny 13. stol. (Čiháková – Hrdlička 1990, 416; Hrdlička 1993; 1997a). V horizontu tenkostěnných variant zduřelých okrajů se vyskytuje rovněž keramika s bílým přetahem (v materiálu z obj. 5 reprezentována několika zlomky střepů vč. okrajů a rovněž hrncem s obětinou), označovaná jako tzv. nová keramická třída (Čiháková – Hrdlička 1990, 414–415). Do 2. pol. 12. stol. je kladen nástup nízkých variant vzhůru protažených a vytažených okrajů, za hlavní období výskytu vzhůru vytažených okrajů se pokládá 13. stol. (Bartošková 1998, 376, 381). I v tomto časovém úseku přetrvávají tzv. technické misky z cihlově červeně hrnčiny, které tvoří v souboru ze zásypu obj. 5 výraznou skupinu silnostěnných i tenkostěnných forem. Poměrně častý výskyt tzv. technických misek v náleзовých situacích a také absence stop jejich využití při výrobě otevírá otázku jejich účelu (viz Dragoun 1996, 40). Odlišný materiál a technologie výroby jsou zřejmě také v případě některých fragmentů nádob zásobnicových tvarů. Výjimečných je 5 fragmentů silnostěnných těl hrubého povrchu s rozpraskanými puchýřky, způsobenými snad sloučeninami železa obsaženými v hlině v kombinaci s žárem při výpalu. Materiál je výrazně ostřen slídou a hrubým křemenným pískem či klasty křemene. Na vnitřní straně má tato keramika světlejší hnědookrovou barvu, vnější povrch je hnědošedý. Výzdoba na jednom ze zlomků je rytá, v podobě pásů širších vodorovných rýh doplněných vlnicí.

Horizont 13. stol. zastupují kahánky a několik podobných tvrdě vypálených okrajů misek, které se v předchozím časovém úseku nevyskytují (srov. Richter 1982, 71). V náleзовém souboru ze zásypu obj. 5 byly zachyceny fragmenty dvou kahánek. Jeden z nich je zachovaný ze dvou třetin, chybí okraj s typickým promáčknutím do tvaru hubičky. Na nádobce miskovitěho tvaru s ven se rozevírajícími stěnami a mírně prohnutými dovnitř jsou dobře patrné stopy očazení, po obvodu okraje a vnitřní stěny kahánku se táhne mastný sazovitý potah. Materiál je středně hrubý s příměsí slídy a písku, barva hnědošedá, z vnější strany s temně oranžovým odstínem. Dno je vsazované, zdrsněné, na vnitřní uhlazené straně jsou viditelné technologické rýžky. Výpal kahánku je poměrně tvrdý, střep tenkostěnný. Do 13. stol. lze zařadit i některé zlomky okrajů zásobnicových nádob, především vzhůru vytažené a fragment kyjovitě zakončeného okraje.

Na základě technologických znaků lze soubor členit do několika skupin. V rámci jednotlivých skupin se projevují tradice keramických výrobních okruhů (srov. Klápště – Smetánka – Dragoun 1983, 412–417). První okruh je rozšířen především v záp. části středních Čech a tvoří jej keramika tzv. šedé řady, která je v nálezech z objektu zastoupena zejména tenkostěnnými zduřelými okraji. Do této skupiny můžeme zahrnout také některé různě profilované okraje s ven vyhnutým nálevkovitým ústím. Materiál je většinou středně hrubý s příměsí slídy a písku. Světlejší zlomky mají obvykle kvalitní, relativně tvrdý výpal a hladší úpravu povrchu. Technologicky odlišnou skupinu představuje keramika zastoupená v souboru zhruba čtyřmi desítkami zlomků, včetně několika okrajů; sem řadíme i hrnc z podlahy použitý k ukrytí obětiny. Od ostatní souběžné produkce, charakterizované zejména keramikou šedé řady, se liší především tenčím a tvrdším střepem převážně načervenalého zbarvení a hladkým povrchem s bílým přetahem. K jiné výrobní tradici náleží keramika hnědého zbarvení, někdy až temně oranžových odstínů, s hrubším ostřivem s příměsí křemenného písku a slídy, spojovaná s okruhem vých. části středních Čech. Jejím zástupcem jsou mj. zásobnicové tvary nádob se vzhůru vytaženým okrajem (Klápště 1978, 448–459). Keramika s tvrdě vypáleným střepem bělavého hladkého povrchu s jemnými modelačními rýžkami na okraji a podhrdlí tvoří skupinu dokonalejšího technologického okruhu, reprezentovanou klasicky zduřelými okraji.

Nejčetnější skupinu v rámci souboru z obj. 5 ale představuje keramika zhotovená v rámci mladohradištních tradic. Postrádá prvky charakteristické pro výše uvedené skupiny. Jedná se o tenkostěnné i silnostěnné střepy převážně hnědých či šedých odstínů, materiálu středně hrubého, ostřivého pískem a slídou. Velmi slabě je v zásypu objektu zastoupena tuhá keramika.

Obr. 6. Praha – Nové Město, Soukenická ul., parcela domu čp. 21. 1–2 – keramika z obj. 9 (vrstva 13: viz obr. 2 vpravo nahoře), 3 – zlomek keramiky knovízské kultury (příměs) z obj. 25.
 Fig. 6. Prague – New Town, Soukenická St, lot of building no. 21. 1–2 – ceramics from feature 9 (layer 13: see fig. 2 right above); 3 – fragment of Knovíz culture ceramics (residual find) from feature 25.

Skupina keramiky	Počet zlomků	Hmotnost (g)
A	38	410
B	97	1459
C	125	1800
D	104	2111
E	8	144
F	7	129
G	29	2292
H	469	7041
I	78	2106

Skupiny keramiky rozlišené v souboru ze zkoumané části výplně obj. 5. A – keramika s bílým přetahem. B – tzv. pražská šedá keramika, mezi níž lze rozpoznat skupinu C – fragmenty kvalitnějšího výpalu, provázející horizont tenkostěnných tzv. archaicky zduřelých okrajů ostré profilace. D – tenkostěnná i silnostěnná hnědá keramika někdy až oranžových odstínů, ostřená hrubším pískem s bílým křemencem a slídou. E – tuhová keramika. F – bělavá a tvrdě vypálená keramika s tzv. klasicky zduřelým okrajem. G – silnostěnné stěpy patrně mladohradištních zásobnicových nádob. H – blíže nezařaditelné fragmenty keramiky převážně hnědošedého odstínu a středně hrubého ostřiva tvořeného pískem a slídou, utvářené v rámci mladohradištních tradic. I – tzv. technické misky.

Pod frontovým traktem stávajícího domu byl v úzkém výkopu dokumentován zahluubený obj. 9 s rovným dnem, jehož rozměr v ose S–J mladší narušení nedovoluje určit přesněji než na 2,1 až 3,2 m. Z nejnižší partie výplně objektu (vrstva 13: viz obr. 2 vpravo nahoře) pochází kahánek a fragmentarizovaná, avšak kompletní horní část hrnce vejčitého tvaru, zdobeného v podhrdlí, resp. na výdutí, mělce rytou šroubovicí. Oba kusy (obr. 6: 1, 2) lze klást jen rámcově do 13. století.

Na předměstí Většího Města pražského?

O zástavbě té části Poříčí, jež se rozkládala na nižším terasovém stupni v okolí kostela sv. Petra, není pro poslední čtvrtinu 13. stol. vzhledem ke zprávě o stržení domů rozvodněným potokem hrnoucím se *ad ecclesiam sancti Petri in vico Theutonicorum* (FRB II, s. 342) pochyb. O tom, jak byl využit prostor Poříčí bližší hradbě Většího Města během půlstoletí od zániku zdejší zástavby, ale prameny nic nesdělují. V 90. letech 13. stol. vlastnili v okolí kostela sv. Klimenta nemalé pozemky Šimon Stuck a Dětrich (*Theodric*), syn Wolflinův, jemuž patřil i mlýn na zdejším vltavském břehu. Oba jmenovaní (resp. jejich rodiny) patřili už dřív k nejvlivnějším a nejbohatším pražským měšťanům (viz např. *Mendl 1932b*, 257). Dětrichův „pustý a nezastavěný pozemek“ v blízkosti kostela sv. Klimenta se v r. 1296 stal předmětem podnikatelského záměru (mj. Jakuba, syna Šimona Stucka; *RBM II*, č. 2810, s. 1231). Poměry se tu, na dosud nejspíš nezastavěném území, začaly radikálně měnit; je zřejmé, že v režii nepočtené skupiny ekonomicky silných měšťanů, zastávajících významné pozice v městském zastupitelstvu. V r. 1316 byl pozemek před hradbami *in Porziec* mezi cestou a Wolflinovým mlýnem zastavěn dvěma řadami domků (*RBM III*, č. 299, s. 120). Stavebníkem byl opět Dětrich Wolflin na půdě patřící Šimonu Stuckovi. Ten ovšem zemřel před r. 1311, domky tu tedy rostly už dřív. O pří-

jmy z nájmu se dělili vlastníci pozemků a budov (viz *Mendl 1932a*, 186–189). V r. 1315 jiný pražský měšťan prodal šestnáct *areas domorum ante walvam civitatis ad S. Clementem in Porsiecz* (*RBM III*, č. 270, s. 109). Dochované prameny sotva postihují intenzitu zástavby tohoto prostoru. Předmětem výnosných transakcí a pronájmů byly pozemky na vých. předměstí Většího Města po celou 1. pol. 14. století. Mezi lety 1335 a 1345 byl pozemek dvora na předměstí před bránou sv. Benedikta rozdělen na čtyři části, na nichž vyrostly dvě sladovny a dva domy kováře a koláře (*RBM IV*, č. 212, s. 83; č. 1264, s. 502–503; č. 1518, s. 611–612). Značné plochy tehdy na Poříčí držel břevnovský klášter. Některé z nich byly počátkem 20. let 14. stol. už obydlené, jiné klášter prodával či pronajímal ke stavbě či jako zahrady (např. *RBM III*, č. 779, s. 316). Kontinuitu vlastnických nároků nenarušilo ani založení Nového Města, jak dokládá listina z r. 1385 potvrzující poplatnost uživatelů 23 parcel na Poříčí benediktinům z Břevnova (*Mendl 1932a*, 190–193).

Stopy této výrazné proměny předměstí Většího Města, tak ilustrativně odrážené písemnostmi z 1. čtvrtiny 14. stol., archeologie v okolí kostela sv. Klimenta doposud (snad kromě jedné výjimky: viz *Kašpar 2007b*, 41) kupodivu neevidovala (srov. *Juřina 2000a*; *Juřina a kol. 2005*, 215–216, 219, 221, 226). Prezentovaný výzkum v Soukenické ul. se dotýká i tohoto tématu. Do zásypu výše popsaného objektu 5 byla zahlobena jímka, označená jako obj. 5b. Situace byla dokumentována ve sklepe stávajícího domu, v důsledku někdejšího snížení úrovně zdejšího terénu postrádáme jiné stratigrafické poznatky (*obr. 3: A, B*). Dochovaná spodní část výplně jímky vydala kromě četných zlomků zvířecích kostí, poloviny kostěného prstencového předmětu (*obr. 7: 5*) a střepů skleněných nádob (*obr. 8: 1, 3, 4, 7, 8*) i tři celé vrcholně středověké keramické nádoby a velká torza dvou dalších (*obr. 7: 1–4*). Není proto na místě uvažovat o nějakých spletitých cestách tohoto odpadu do téže jímky. Soubor keramiky sestává z hrnku, hrnce s uchem, silnostěnné mísy, dále ze spodní části rozměrné tenkostěnné nádoby a z fragmentu jiné zásobnicové nádoby, zdobené nízkou táhlou vlnicí (jiné keramické předměty zastížená část jímky neobsahovala). Všechna čtyři dochovaná dna nesou stopy podsýpky, dno hrnce s uchem je navíc opatřeno značkou. Některé kusy lze datovat do širšího rozmezí kolem přelomu 13. a 14. stol., jako celek však soubor klademe do 14. století. Nedokážeme ale prokázat, zda pochází z jeho 1., nebo ze starší fáze 2. poloviny (resp. z doby před lokací Nového Města pražského, nebo po ní).

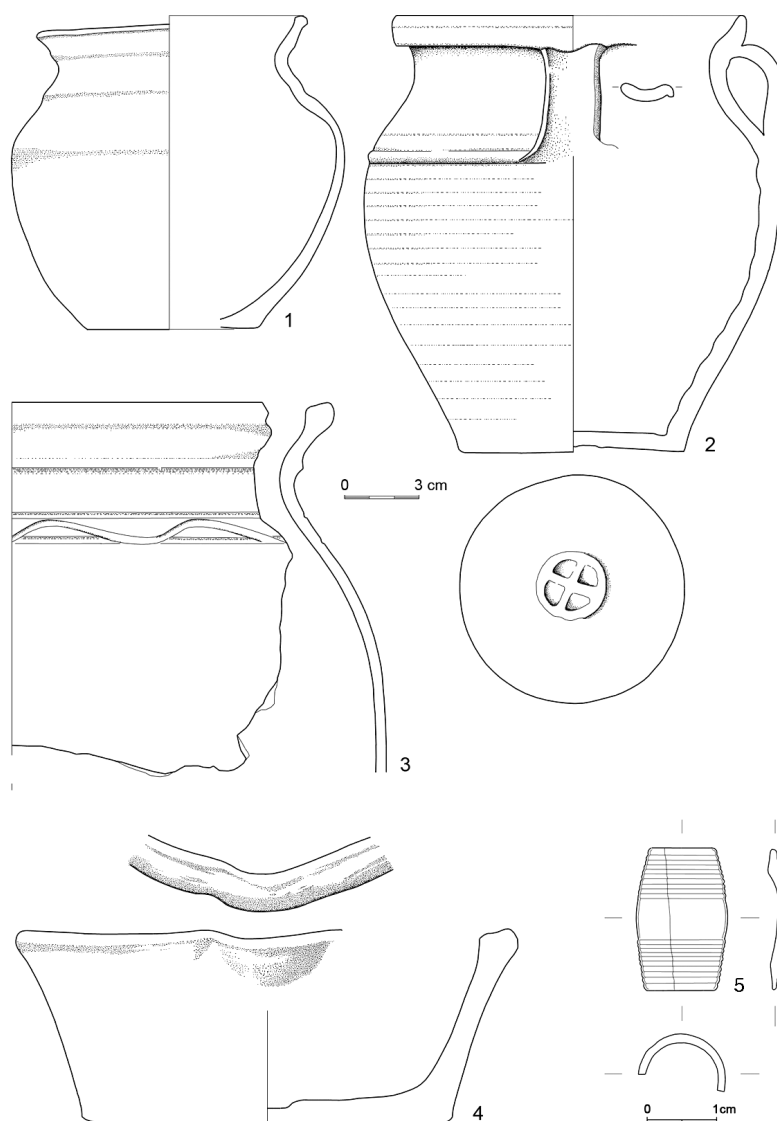
Baňatý hrnec (*obr. 7: 1*) je vysoký 12 cm, jeho maximální výduť zaujímá rozsah dvou třetin výšky nádoby. Ze spodní úrovně nízkého hrdla vystupuje nevýrazná výpalková lišta. Okraj je ven vyhnutý, místy prožlabený. Povrch nádoby je nerovný a hrubšího opracování, střep s příměsí písku, neslídnatý. Povrch má šedou barvu se střídajícími se tmavými a světlejšími odstíny v důsledku nepravidelnosti výpalu. Nádoba je lepená a obtáčená. Nalezena byla s proraženým středem dna.

Maximální výduť hrnce s uchem, vysokého 17 cm, leží při středu jeho výšky. Nádoba (*obr. 7: 2*) se směrem dolů kónicky zužuje. Okraj má tvar nízkého okruží, na jehož spodní hranu je nasazeno prožlabené páskové ucho vystupující z horní části výdutě. V úrovni spodního nasazení ucha, těsně nad maximální výduť, obíhá tenká plastická lišta. Na dně je otisk značky s motivem kříže v kroužku. Materiál obsahuje výraznou příměs drobné rozptýlené slídy a písku, barva střepu je černošedá se světlými hnědobéžovými místy. Vnější povrch hrnce je jemně zrnitý, na podstavě dna je zřetelný otisk hrubé podsýpky. Nádoba je lepená a obtáčená, uvnitř v její spodní části jsou rozeznatelné stopy jednotlivých nalepovaných pásků.

Silnostěnná nezdobená mísa (*obr. 7: 4*) o celkové výšce 7,5 cm, jejíž stěny se směrem k ústí mírně rozevírají, má při okraji naznačenou výlevku. Vnější průměr ústí 21 cm, průměr dna 15 cm. Ve středu dna uvnitř je mělký důlek. Silný archaický okraj s širší vodorovnou horní ploškou je po obvodu směrem dovnitř nádoby slabě nálevkovitě seřezáván. Povrch mísy je drsný, neopracovaný, světlé hnědošedé barvy, místy bělavého odstínu. Hrnčířské těsto vykazuje příměs hrubého písku s drobnými křemínky a ojediněle rozptýlenými zrnky slídy. Podstava nese otisk hrubozrné podsýpky.

Ze zásobnicové nádoby se dochovala pouze její spodní část. Dochovaná výška (18,5 cm) dosahuje takřka k úrovni výdutí (měřitelný prům. 27,5 cm). Střep nádoby je tenkostěnný. O technologii lepení a obtáčení svědčí uvnitř nádoby vodorovné spáry v místech nasedání pásků a jemné obvodové rýžky na vnějším povrchu. Povrch má černou barvu způsobenou redukčním výpalem. Na dně (o vnějším prům. 16 cm) jsou patrné otisky hrubší podsýpky s výrazným zastoupením křemičitého písku.

Fragment další zásobnicové nádoby (*obr. 7: 3*) má na podhrdlí rytou výzdobu v podobě nízké vlnice natěšno sevřeného pásem dvou rýh. Okraj nádoby je vysoký, slabě rozevřený, nahoře mírně nálevkovitě seříznutý dovnitř,

Obr. 7. Praha – Nové Město, Soukenická ul., parcela domu čp. 21. Obr. 5b: 1–4 – keramika. 5 – fragment kostěného předmětu.

Fig. 7. Prague – New Town, Soukenická St, lot of building no. 21. Feature 5b: 1–4 – ceramics; 5 – fragment of item made from bone.

na vnější ploše zaoblený a jemně prožlabený. V místě přechodu hrdla je výrazné žebro. Povrch je hrubší a má šedočernou, v části hrdla a okraje světlejší barvu. Materiál obsahuje příměs křemičitého písku a roztroušená zrnka slídy.

Obj. 5b vydal i 335 zlofků (výhradně) dutého skla. Jejich drobné rozměry a značný stupeň koroze komplikují přiřazení ke konkrétním tvarům. Největší podíl v souboru zaujímají zlofkы vyso-

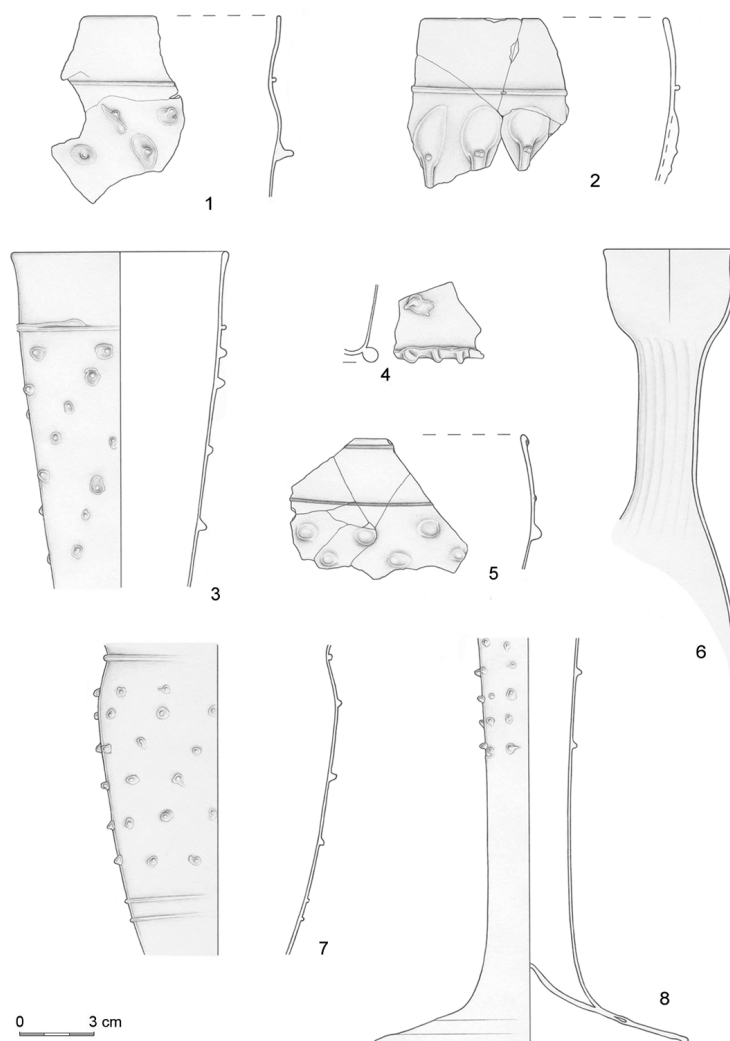
kých číší s plastickými nálepy, označovaných jako číše českého typu. Jde o typický výrobek českých skláren 14.–15. stol., jehož nálezy sice bývají kladeny i do 13. stol., s jistotou jsou však doloženy až k jeho závěru (Černá 2005, 6); ve větším množství se pak objevují od 1. pol. 14. stol. (Drahotová a kol. 2005, 98). Nejvíce jsou v souboru z obj. 5b zastoupeny číše s drobnými perličkovitými nálepy (obr. 8: 3, 7, 8), vzácnější jsou větší, tzv. perlkové nálepy. V několika případech se objevují v kombinaci s horizontálně nataveným hladkým vláknem z těže skloviny, vyznačujícím rozhraní stěn a hrdla; v jednom případě bylo vlákno z kobaltově modrého skla. Profilaci číší se podařilo rekonstruovat jen v několika případech: jedná se většinou o kónickou (tzv. píšťalovitou) variantu (S8 dle Černá 2002, 95), objevuje se také mírně kyjovitá profilace (S10). Sklovina je čirá, mírně nazelenalá, zasažená různým stupněm koroze. Několik číší je až překvapivě málo postiženo korozí, což by mohlo souviset mj. s chemickou skladbou skla. V podstatně menším množství jsou v souboru z obj. 5b zastoupeny zlomky stěn číší se středně velkými hrotitými nálepy, jejichž výskyt se obvykle váže na nižší exempláře. Jedná se opět o běžný tvar vrcholného středověku v Čechách. Do této kategorie patří i zlomek výrazně nazelenalé číšky s hrotitými nálepy a štípaným vláknem po obvodu vpichnutého dna (patrně S3; obr. 8: 4). Soudkovitou profilaci s mírně odsazeným hrdlem odděleným hladkým horizontálním vláknem měla číše s menšími oválnými hrotitými nálepy (obr. 8: 1).

Také obj. 7, obsahující zlomky keramiky pokročilého 14. a/nebo 15. stol., vydal fragmenty dutého skla. Mezi 31 zlomky se objevují části stěn číší českého typu s drobnými perličkovitými nálepy. Ke stejnému typu nejspíš náleží také několik zlomků terčovitých patek; podél obvodu jedné z nich jsou znatelné otisky sklářských kleští. V jednom případě se setkáváme s fragmentem číše s taženými kapkami zdobenými zrníčky patrně odlišné, leč silně korodované skloviny (obr. 8: 2). Výskyt číší s taženými kapkami je ve středověkých situacích v Čechách poměrně častý, od poloviny 14. stol. jsou proto považovány za místní výrobky (Černá 2002, 102). Obdobný tvar, datovaný do 14. stol., pochází i z nedalekého výzkumu u kostela sv. Petra (Vařeka – Bureš 1997, 153).

Výplň obj. 2 vydala zlomky keramiky širokého intervalu 14. až 16. století. Ze zášypu této studny/jímky pochází též 30 skleněných fragmentů, z toho 24 z dutého skla a 6 z okenních terčů a destiček. V souboru se objevují především zlomky těl a patek vysokých číší českého typu s drobnými perličkovitými nálepy, ve dvou případech také v kombinaci s hladkým horizontálním vláknem (obr. 8: 5). Silně korodovaným zlomkem je zastoupena patrně menší číška s hrotitými nálepy a tenkým horizontálním vláknem. Část stěpů se vzhledem k výrazné fragmentaritě a silnému stupni koroze nepodařilo určit. Kromě zlomků okenních terčů se zde objevují i 3 fragmenty okenních destiček, které jsou v českém vrcholně středověkém prostředí vzácnější a objevují se zejména v souvislosti se sakrální architekturou. Jedny z nejstarších českých nálezů skleněných okenních výplní, datované do 1. pol. 13. stol., pocházejí z výzkumu nedaleko kostela sv. Petra (Bureš – Kašpar 2000, 24), z doby kolem poloviny 13. stol. pochází také zlomek okenní destičky z Ungeltu (Černá 2008, 339). Patrně do 2. pol. 13. stol. spadá malované okenní sklo z tzv. Richterova domu na Malém náměstí (Dragoun 2000, 13). Od 2. pol. 14. stol. jsou nálezy okenních skel, zejména okenních terčů, v českých zemích častější, a to především ve městech (viz Černá 2004, 30).

Výše zmíněný objekt 5b byl narušen objektem 5a, keramikou datovaným do 16. stol. s možným mírným přesahem oběma směry. Pravděpodobně z něho (rozlišen byl až během výkopu) pochází torzo lahve s trychtýřovitým okrajem, širším žebrovaným hrdlem a náběhem na baňaté tělo (obr. 8: 6), v českém prostředí dosud neobvyklé. Sklovina je čirá, slabě nazelenalá do žluta, silně zasažená důlkovou korozí. Jedná se patrně o kutrolf s jednoduchým hrdlem. Podobné tvary, leč se štíhlejším hrdlem a žebrovaným tělem, jsou ve střední Evropě řazeny do 15. stol. (Baumgartner – Krueger 1988, 322). Pravděpodobně k renesančním tvarům náleží fragment těla víceboké lahve, stejně jako 2 zlomky číšky či poháru s optickým dekorem (srov. Frýda 2007, 64, tab. 23: 1), rovněž z obj. 5a.

Srovnatelných souborů středověkého skla, které není důvod pokládat za dálkové importy (o těch Černá – Podliska 2008), neznáme z prostoru měst pražských mnoho; je to však dáno především faktem, že většina pražských nálezů skla stále čeká na zpracování. Výzkum v domě U zlatého prstenu v prostoru Ungeltu přinesl soubor středověkého skla čítající celkem 118 zlomků; kolekce 58 fragmentů dutých skel z výplně zdejší studny byla datována do rozmezí od pol. 13. do pol. 14. stol. (Černá 2008, 342). Nezpracován zůstává soubor z výzkumu skutečného při stavbě OD Kotva v r. 1971: z tamější studny, H. Olmerovou přičítané komendě německých rytířů, pocházejí torza číší českého typu, nízkých číší s nálepy a zlomky lahví, prozatím datované do 2. pol. 14. až do poč. 15. stol. (Janská 1982, 152). Při bourání domu čp. 692/I na rohu Rybné a Benediktské ul. byly r. 1883 vyzdviženy 2 číše českého typu, které kdysi K. Hetteš (1959, 44) řadil do 15. století. Výzkum sídlištního komplexu u kostela sv. Petra v l. 1988–1989 poskytl nečetné zlomky skleněných nádob datované k přelomu 13. a 14. stol. a 133 zlomků du-

Obr. 8. Praha – Nové Město, Soukenická ul., parcela domu čp. 21. 1 – číše s nálepy z obj. 5b; 3, 7, 8 – číše českého typu z obj. 5b; 4 – číška s nálepy (dno) z obj. 5b; 2 – číše s taženými kapkami z obj. 7; 5 – číše s modrým vláknem z obj. 2; 6 – lahev z obj. 5a. Kresba V. Čermák.

Fig. 8. Prague – New Town, Soukenická St, lot of building no. 21. 1 – beaker with prunts from feature 5b; 3, 7, 8 – beakers (of the Bohemian type) from feature 5b; 4 – small beaker with prunts (base) from feature 5b; 2 – beaker with drawn drops from feature 7; 5 – beaker with blue fibre from feature 2; 6 – bottle from feature 5a.

tého skla ze 14. až pol. 15. stol. (Vařeka – Bureš 1997). L. Špaček (1984, 79) zmiňuje mj. soubor skla ze 14. stol. získaný ve dvou jámkách v bývalé faře na rohu Petřské a Mlynářské ulice. Ani bohatý soubor skla z výzkumu na nároží Spálené ul. a Národní třídy (OD Máj) není dosud zpracován. Z rozměrné studny tam bylo získáno přes 3000 skleněných zlomků, rekonstruovat se podařilo dvě stovky větších nádob; dle keramiky bylo sklo datováno do intervalu polovina 14. až poč. 15. stol. (Janská 1982, 150). Soubor 168 zlomků dutého skla z konce 13. až poč. 14. stol. shromáždil výzkum v malostranské Sněmovní ul. čp. 1/III (Černá – Podliska 2008, 243).

Zlomky středověkého skla nalezené v Soukenické ul. čp. 21, jejichž celkový počet je 396, vesměs pocházejí z výplní čtyř odpadních objektů, výjimečně ze sběru. Typologická skladba zahrnuje v naprosté většině tvary charakteristické pro domácí produkci v období vrcholného středověku. Nejčastějším nálezem jsou vysoké číše s nálepy tzv. českého typu, v různých tvarových variantách. Podstatně méně jsou pak zastoupeny nižší číšky s hrotitými nálepy, tvar běžně rozšířený od 13. století. Pro poměrně malou velikost celého souboru na něm nelze sledovat tendence vývoje výrobních či uživatelských přístupů ke skleněným nádobám ve středověku. Soubor fragmentů skleněných stolních nádob shromážděný při výzkumu v Soukenické ul. neobsahuje indicie dálkových importů. V souvislosti se zlomky skla z objektů datovaných do mladšího středověku připomeňme, že z obyvatel tohoto prostoru poslední čtvrtiny 14. stol. známe řemeslníky zabývající se zejména produkcí potravin a oděvů (*Tomek 1870*, 236–238, 245–248).

Závěr

Výzkum v Soukenické ul. přinesl kromě nálezů ze středověku a novověku i 1 zlomek knovízské keramiky (*obr. 6: 3*) v nepůvodním uložení. Stopy aktivit lidu s knovízskou keramikou jsou na Poříčí (včetně okolí kostela sv. Klimenta) známy z řady míst (*Špaček 1984*, 71; *Bureš et al. 1994*, 205; *Kašpar 1997*; *Juřina 2000c*, 163). Nejstarší doklad středověkého využití pozemku dnešní parcely domu čp. 1190/21 v Soukenické ul. představuje obsah zásypu stavební jámy vnitřně členěné pravoúhlé budovy se sloupovou dřevěnou konstrukcí (*obj. 5*). Objekt o celkovém půdorysném rozsahu přibližně 58,5 m² (reálná podlahová plocha /nejnižšího podlaží?/ tedy skýtala kolem 50 m²) nevykazoval indicie dodatečných dispozičních úprav. Dobu funkce částečně zahloubené stavby určuje hrnc z (pokročilé fáze?) 12. či prvních desetiletí 13. stol., vsazený tehdy do jamky pod podlahou domu a ukrývající obětinu. Rámcově témuž časovému horizontu náleží veškerá keramická složka ze zásypu objektu, která ovšem jako přemístěný odpad nedovoluje datovat nic jiného než sídelní využití příslušné části pravobřežní aglomerace před zánikem dotyčné budovy. Zlomky týchž nádob v různých vrstvách výplně *obj. 5*, stejně jako klad zásypových vrstev, svědčí o záměrném jednorázovém zaplnění opuštěné stavební jámy, když před tím byly dřevěné nosné prvky budovy vyjmuty. Prostor svatoklimentské farnosti tak poskytl další příspěvek k poznání procesů odehrávajících se ve 12. a ve starší fázi 13. stol. na území dnešní sev. části Nového Města pražského. Likvidaci zdejší profánní zástavby spojujeme se záměrem ustavení Města pražského, který se v písemných pramenech projevuje na samém počátku vlády Václava I. Otázkou zůstávají jak majetkoprávní souvislosti, tak časové a prostorové vymezení realizace tohoto záměru.

Dochování velkých torz a celých nádob v *obj. 5b* na zkoumané parcele v Soukenické ul., které řadíme do 14. stol., svědčí o jejich primární poloze ve výplni této jímky. Klíčovou, v současnosti ale asi neřešitelnou otázkou je, zda soubor pochází z 1. pol. 14. století. Ve světle písemných zpráv, na rozdíl od poznatků zdejší archeologické péče, by tato indicie sídelního využití okolí kostela sv. Klimenta v uvedené době nebyla překvapující. Množství fragmentů skleněných nádob z téže situace osvětluje vzhledem k místu nálezu úroveň stolování ekonomicky nikoli nadprůměrně situované pražské domácnosti. Stopy středověkého pozemkového členění odlišného od vyměření stávající parcely nebyly při výzkumu v Soukenické ul. zaznamenány. Tato skutečnost má ale pramalou váhu, neboť přirozenou úroveň zdejšího povrchu sedimentárních písků neznáme, a vzhledem k absenci středověkých horizontů lze předpokládat jejich odstranění při někdejších snižování terénu.

Nesporné zůstává, že v době ustavení Nového Města pražského byla do jeho obvodu zahrnuta i zástavba tehdejšího předměstí (v okolí kostelů sv. Klimenta a sv. Petra), resp. že urbanistický projekt Karla IV. reflektoval již o půlstoletí dříve zřetelné důsledky vývoje velkoměsta. Založením nového města panovník zásadně změnil pravidla růstu metropole. V dobách svého mládí mohl jen sledovat toky příjmů z předměstí Většího Města do rukou několika finančně silných jedinců – ti ostatně vydatně podporovali okázalé podniky Jana Lucemburského mimo země Koruny české. Nyní šlo o to, změnit směr těchto toků. Prostoru otevřenému dosud pro spekulace členů nejbohatších pražských rodin, ovládajících zároveň v důsledku svých pozic v městském zastupitelstvu informace a rozhodování o pozemcích, král vymezil jasné podmínky pro získání a využití parcel. Podřízením nejbližšího okolí

Většího Města pražského ověřenému městskému právu podvázal zdroj rostoucí moci nepočetné skupiny pražských měšťanů (aniž by přitom narušil stávající majetkové poměry), zajistil prospěch státní pokladně a současně podpořil rozvoj hlavního města království, nyní již univerzitního. Se zkušeností ze západní Evropy i z Prahy samotné ovšem spolu se svými rádci věděl, že každá městská hradba má své předpolí, které se dříve nebo později stane předmětem zájmu podnikatelů. Tolik zdůrazňovaná a různě, ba protichůdně hodnocená prostorová velkorysost lokace Nového Města pražského se pak jeví jako racionální a s perspektivou staletí předvídatý ekonomicko-politický akt. I v tom je možné nalézat vysvětlení domnělé předimenzovanosti tohoto vpravdě olbřímího zakladatelského počínu Karla IV.

Za laskavé konzultace děkujeme Evě Černé, Zdeňku Dragounovi, Vojtěchu Kašparovi, Janu Klápštěmu a Janu Zavřelovi.

Prameny a literatura

- Bartošková, A. 1998: Vyhodnocení keramiky ze stratigraficky nejstarších poloh na Vyšehradě. *Památky archeologické* 89, 365–387.
- 1999: Zánikový horizont budečské akropole (k chronologii raně středověké keramiky). *Archeologické rozhledy* 51, 726–739.
- Baumgartner, E. – Krueger, I. 1988: *Phoenix aus Sand und Asche*. München.
- Bureš, M. – Kašpar, V. – Špaček, L. – Vařeka, P. 1997: The Formation of the High Medieval Tenements along the Old Town Square in Prague. In: G. De Boe – G. F. Verhaeghe red., *Urbanism in Medieval Europe. Papers on the „Medieval Europe Brugge 1997“ Conference*. Vol. 1, Zellik, 205–210.
- Bureš, M. – Kašpar, V. – Vařeka, P. 1994: Preliminary Report on the 1992–1993 excavations at the medieval site near to St Peter’s church, Prague. In: *Mediaevalia archaeologica Bohemica 1993. Památky archeologické – Suppl. 2*, Praha, 205–214.
- 2000: Nálezy skla z poslední etapy výzkumu sídlištního areálu u kostela sv. Petra na Novém Městě pražském. In: *Historické sklo 2. Sborník pro dějiny skla, Čelákovice*, 17–27.
- CDB: *Codex diplomaticus et epistolaris Bohemiae I–V*. Edd. G. Friedrich et al. Pragae 1904 etc.
- Černá, E. 2002: Sklo 13. až 16. století. In: J. Klápště ed., *Archeologie středověkého domu v Mostě* (čp. 226). *Mediaevalia archaeologica* 4, Praha – Most, 93–115.
- 2004: Svědectví archeologických nálezů okenních skel. In: *Svorník 2. Okna a dveře*, Praha, 21–32.
- 2005: Soubor skel z Chrudimi, Filištínské ulice. *Chrudimský vlastivědný sborník* 9, 3–35.
- 2008: Nálezy skel z archeologických výzkumů v pražském Ungeltu. In: *Archeologické výzkumy v severozápadních Čechách v letech 2003–2007*, Most, 333–344.
- Černá, E. – Podliska, J. 2008: Sklo – indikátor obchodních a kulturních kontaktů středověkých Čech. In: *Odoriik z Pordenone. Z Benátek do Pekingu a zpět. Setkávání na cestách Starého světa ve 13.–14. století* (*Colloquia mediaevalia Pragensia* 10), Praha, 237–256.
- Čiháková, J. – Hrdlička, L. 1990: Technické misky s polevou v pražské keramice 12.–13. století. *Archaeologia historica* 15, 411–417.
- Dragoun, Z. 1979: Záchranný výzkum v kostele sv. Martina ve zdi na Starém Městě pražském. *Archaeologia historica* 4, 33–41.
- 1987: Stav a perspektivy poznání staroměstského opevnění. *Staletá Praha XVII*, 39–70.
- 1996: Nález románské stavby v areálu sv. Jiljí na Starém Městě pražském. *Archaeologia historica* 21, 31–41.
- 2000: Zlomek malovaného okenního skla ze 13. století. In: *Historické sklo 2. Sborník pro dějiny skla, Čelákovice*, 13–15.
- 2006: Nejnovější odkryvy fortifikace Starého Města pražského. *Průzkumy památek XIII/1*, 73–76.
- Drahotová, O. a kol. 2005: *Historie sklářské výroby v českých zemích I*. Praha.
- Erné, M. – Kašák, K. – Kováčik, P. – Vařeka, P. 2002: Osídlení ze 12.–13. století v areálu bývalých kasáren Jiřího z Poděbrad na náměstí Republiky v Praze 1 (Zjišťovací výzkum v letech 1998–1999). *Archaeologia Pragensia* 16, 171–187.

- FRB: Fontes rerum Bohemicarum. Tom. II. Ed. J. Emler. Praha 1874.
- Fryda, F. 2007: Nález renesančního skla z Plzně. In: Historické sklo 4. Sborník pro dějiny skla, Čelákovice, 33–66.
- Havrdá, J. – Podliska, J. – Zavřel, J. 2001: Surovinové zdroje, výroba a zpracování železa v raně středověké Praze (historie, současný stav a další perspektivy bádání). Archeologické rozhledy 53, 91–118.
- Hetteš, K. 1959: Středověké číše z Benediktinské ulice v Praze. Umění 7, 44–49.
- Hrdlička, L. 1993: Poznámky ke chronologii pražské středověké keramiky. Archeologické rozhledy 45, 93–112.
- 1997a: K výpovědi stratigrafického vývoje Pražského hradu. Archeologické rozhledy 49, 649–662.
- 1997b: From spontaneous to controlled development of the land relief of the Old Town of Prague. In: Život v archeologii středověku, Praha, 246–252.
- Huml, V. 1977: Výzkum v kostele sv. Klimenta na Novém Městě pražském. Archeologické rozhledy 29, 406–416.
- 1987: Kostel sv. Klimenta na Novém Městě pražském. Archaeologica Pragensia 8, 157–255.
- Chytráček, M. – Ježek, M. 2007: Praha – Nové Město. Soukenická ul. čp. 1190/II. Nálezová zpráva o výzkumu v I. 1998–2000. Ms. čj. 12606/07 v archivu ARÚ AV ČR, Praha, v.v.i.
- Jan, L. 1997: Řád německých rytířů v Čechách a na Moravě (1204–1411). In: L. Jan – F. Skřivánek, Němečtí rytíři v českých zemích, Praha, 11–58.
- Janská, E. 1982: K novým nálezům gotického skla v Praze. Staletá Praha XII, 149–159.
- Ječný, H. – Olmerová, H. 1992: Historie a proměny jednoho bloku při hradbách Starého Města pražského. Staletá Praha XXII, 21–70.
- Juřina, P. 2000a: Petrská ulice čp. 1168/II. In: Z. Dragoun a kol., Archeologický výzkum v Praze v letech 1997–1998, Pražský sborník historický 31, 381.
- 2000b: Klimentská ulice čp. 1207/II – Soukenická ulice čp. 1194/II. In: Z. Dragoun a kol., Archeologický výzkum v Praze v letech 1997–1998. Pražský sborník historický 31, 382.
- 2000c: Praha – Nové Město, obv. Praha 1. In: Výzkumy v Čechách 1998, Praha, č. 757, s. 162–163.
- 2005: Předlokační zástavba v Klimentské ulici na Novém Městě pražském. In: Forum urbes medii aevi II, Brno, 148–156.
- 2006: Objev kamenného románského paláce na Novém Městě pražském. In: Forum urbes medii aevi IV, Brno, 170–177.
- Juřina, P. a kol. 2005: Předběžná zpráva o výsledcích plošného archeologického výzkumu v areálu bývalých kasáren Jiřího z Poděbrad na náměstí Republiky v letech 2003–2006. Archaeologica Pragensia 17 (2007), 211–232, 242–248.
- Kalína, T. 1972: Příspěvek k založení Starého Města a k vývoji jeho areálu ve 13. století. Historická geografie 8, 73–104.
- Kašpar, V. 1995: Klimentská ulice ppč. 351. In: Z. Dragoun a kol., Archeologický výzkum v Praze v letech 1992–1994. Pražský sborník historický 28, 245–246.
- 1997: Praha – Nové Město, Klimentská ul. 22, čp. 1515, dvůr. In: Výzkumy v Čechách 1993–5, Praha, č. 1113, s. 220–221.
- 2004: Co mohou očekávat archeologové na Novém Městě pražském na počátku nového tisíciletí? Prognoza dalšího výzkumu, krátkodobých realizovatelných cílů a směrů možného studia dané problematiky. In: Forum urbes medii aevi I, Brno, 46–56.
- 2005: Na Poříčí čp. 1076/II. In: Z. Dragoun a kol., Archeologický výzkum v Praze v letech 2003–2004. Pražský sborník historický 38, 375–376.
- 2007a: Nové poznatky k archeologickému poznání petrské čtvrti na Novém Městě pražském. In: Archeologické výzkumy v Čechách 2006. Zprávy České archeologické společnosti – supplément 68, Praha, 38–40.
- 2007a: Život na vltavském břehu Nového Města pražského (výzkum v Novomlýnské ulici 7, čp. 1234). In: Archeologické výzkumy v Čechách 2006. Zprávy České archeologické společnosti – supplément 68, Praha, 40–41.
- Klápště, J. 1978: Středověké osídlení Černokostelecka, Památky archeologické 69, 423–475.
- Klápště, J. – Smetánka, Z. – Dragoun, Zv. 1983: Příspěvek ke studiu zemědělského zázemí středověké Prahy. Archeologické rozhledy 35, 387–426.
- Kovář, M. – Omelka, M. – Podliska, J. 2005: Úsek zkoumaný NPÚ – ú. o. p. v hlavním městě Praze. In: Juřina a kol. 2005, 223–228.

- Líbal, D. 2001:* Katalog gotické architektury v České republice do husitských válek. Praha.
- Líbal, D. – Mik, J. 1996:* Staré Město pražské. Architektonický a urbanistický vývoj. Praha.
- Lněničková, J. 2002:* Sklo v Praze. Praha.
- Mendl, B. 1932a:* Z hospodářských dějin středověké Prahy. In: Sborník příspěvků k dějinám hlavního města Prahy V, Praha, 161–390.
- *1932b:* „Vici Theutunicorum“ a „civitas circa s. Gallum“. Český časopis historický 38, 237–259.
- Nováček, K. 2000:* Výroba a zpracování kovů na sídlišti u sv. Petra na Poříčí v Praze. Archaeologica Pragensia 15, 219–230, 233–241.
- Pražák, J. 1993:* Privilegium pervetustum Boleslai. In: Milénium břevnovského kláštera (993–1993). Sborník statí o jeho významu a postavení v českých dějinách, Praha, 13–24.
- Profantová, N. – Špaček, L. 1991:* Nákončí z doby avarské z Prahy 1 – Nového Města. Archaeologica Pragensia 11, 93–101.
- Razím, V. – Zahradník, P. 2006:* Hradební věže v Bartolomějské ulici na Starém Městě pražském. Průzkumy památek XIII/1, 35–72.
- RBM:* Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae. Pars II, III, IV. Ed. J. Emler. Pragae 1883, 1890, 1892.
- Richter, M. 1982:* Hradištko u Davle. Městečko ostrovského kláštera. Praha.
- Richterová, V. 1977:* Záchraný výzkum v Klimentské ulici, Praha 1, Nové Město. Archeologické rozhledy 29, 417–427.
- Špaček, L. 1978:* Prognóza dalšího výzkumu Petrské čtvrti (osada u sv. Petra na Poříčí). Archaeologia historica 3, 387–391.
- *1984:* Výzkum v Petrské ulici. Příspěvek k datování středověké hmotné kultury. Archaeologica Pragensia 5, 71–80.
- Tomas, J. 1984:* Problematika studia dějin Prahy v období raného feudalismu. Vývoj pražské raně feudální městské aglomerace. Archaeologica Pragensia 5, 35–56.
- Tomek, W. W. 1866:* Základy starého místopisu Pražského. Oddíl I. Staré Město pražské. Praha.
- *1870:* Základy starého místopisu Pražského. Oddíl II. Nové Město pražské. Praha.
- Urban, J. 1991:* Dějiny Biskupského dvora na Novém Městě pražském. Pražský sborník historický XXIII, 28–49.
- Vařeka, P. – Bureš, M. 1997:* Hmotná kultura sídlištního komplexu u sv. Petra na Poříčí ve vrcholném a pozdním středověku – výzkum v letech 1988–1990. Archaeologica Pragensia 13, 145–156.

On the pre-history of two Towns of Prague

The article presents the results of the archaeological excavation of a lot in Soukenická Street No. 21 (1998–2000) in the northern part of Prague's New Town (*fig. 1: 1*), near the former Romanesque Church of St. Clement (*fig. 1: 2*). The oldest evidence of the use of the studied land in medieval times are the relics of countersunk building (feature 5: *fig. 2, 3*) and, especially, the contents of its fill. The rectangular floor plan of this approximately 7 x 8.7 m feature with a wooden pillar structure is reduced in size by a block of earth left in the northeast corner, which is evidence of the internal segmentation of the space of the building. The relics do not show any indication of additional layout modifications. The period of functional use of the building is pinpointed by a pot from the 12th or the early 13th century embedded upside down in the floor (*fig. 4: 1*). A sacrificial offering in the form of a chicken skeleton (without its left leg) was preserved beneath the pot. The feature fill layers (*fig. 3*) and their contents, which belong to the same timeframe, testify to deliberate filling before the mid-13th century, after the wooden support elements of the building had been removed. Another countersunk feature with a flat base was documented in a section 2.1 to 3.2 m in length (north wall destroyed) beneath the façade of the front wing (feature 9: *fig. 2* right above); part of a pot and a lamp (*fig. 6: 1, 2*) from the lowest layer of its fill belong to the 13th century.

In addition to similar archaeological material from the fill, relics of a secular building found in the rectangular countersunk features and documented on the large area of the northern part of today's

Prague New Town connect traces of deliberate and non-disruptive liquidation – records of fill after the removal of structural elements, which is proof of the realization of a project of extraordinary dimensions and set rules. The destruction of costly buildings, including palatial stone buildings, at the site of today's square/náměstí Republiky along with subsequent terrain modifications raises questions concerning the property circumstances in the Prague agglomeration at the time. We connect the liquidation of the secular development in this part of the Prague right-bank agglomeration with the founding of Prague's [Old] Town, which is evident at the beginning of the 1230s. Written sources from the time clearly show the efforts of non-monastic convents to move to a space protected by town walls, which had left the former integral part of the right-bank Prague development outside of their protection and outside the range of town law. If in February 1233 the widowed Queen Constancia was contemplating the establishment of a Cistercian convent at the Church of St. Peter (*fig. 1: 3*), which had been the church of the Prague Germans earlier and which Constancia had bought (in 1233) from the Teutonic Knights, the royal intention at the beginning of the 1230s to isolate the area surrounding the Church of St. Peter and the Church of St. Clement from city activity was already a certainty. The legal property context and the timeline for the realization of such a plan remain a question though. Sources do not allow more precise dating than to the 1230s and 1240s.

The assemblage of three intact ceramic vessels and two large fragments (*fig. 7: 1–4*) from the preserved part of the cesspit (5b) date the fill to the 14th century. The fill of the cesspit also contained 335 fragments of hollow glass (*fig. 8: 1, 3, 4, 7, 8*), which illustrate the level of dining of households, which for Prague standards were certainly not economically above average. Although written sources indicate that in this area beneath the walls of the [Greater, later Old] Town of Prague – which until that time had been deserted – extensive construction activity began around the turn of the 14th century (especially under the direction of several wealthy Prague burghers), no traces of such activity have yet been recorded, despite intensive archaeological excavations that have taken place. Not even the presented assemblage of ceramics and glass from the cesspit allows us to determine with certainty whether it stems from the first or second half of the 14th century: from a household in the periphery areas of Greater [Old] Town or from a house of the first occupants of Prague's New Town (founded in 1348).

English by *Robin Cassling*

MILOSLAV CHYTRÁČEK, Archeologický ústav AV ČR, v.v.i., Letenská 4, CZ-118 01 Praha
chytracek@arup.cas.cz

MARTIN JEŽEK, Archeologický ústav AV ČR, v.v.i., Letenská 4, CZ-118 01 Praha; jezek@arup.cas.cz

TOMÁŠ LOJEK, Stilus – služby pro vědu a výzkum, v.o.s., Havlíčkova 781, CZ-267 51 Zdice
tomas.lojek@seznam.cz

ANNA PROKOPOVÁ, Ústav pro pravěk a ranou dobu dějinnou FF UK, Celetná 20, CZ-116 36 Praha
prokopovaa@seznam.cz

AKTUALITY

JUBILEUM KONFERENCE THEORETICAL ARCHAEOLOGY GROUP

Ve dnech 15.–17. prosince 2008 se uskutečnil jubilejní 30. ročník britské konference s mezinárodní účastí Theoretical Archaeology Group. Jakožto britská národní instituce byla TAG ustavena v r. 1979 se záměrem přinášet a diskutovat teoreticky zaměřená témata v archeologii (A. Fleming – M. Johnson: *The Theoretical Archaeology Group /TAG/ origins, retrospect, prospect. Antiquity* 64, 1990, 303–306). Od té doby pořádá tato skupina každoroční konferenci, kterou hostí různá univerzitní prostředí Spojeného království (viz <http://antiquity.ac.uk/tag/index.html>). V posledních letech se konference pořádá také ve skandinávských zemích a v USA. Pro 30. ročník byly zvoleny prostory univerzity v jihoanglickém Southamptonu, kam zavítaly stovky archeologů z celého světa.

Konference byla zahájena plenární sekcí s názvem *1968–2008: The Spirit of Rebellion, 40 Years On*, v jejímž rámci pořadatelé i účastníci diskutovali otázky vztahu archeologie a sociální a politické sféry: zejména vliv politických a sociálních revolucí 60. a 70. let 20. stol. na archeologickou teorii i praxi, možnosti archeologického studia revolučních událostí, současný vztah archeologického myšlení a výzkumu a sociálních a politických hnutí, role archeologie v současných hlavních socio-politických událostech. Diskuse se týkaly především prostředí západní Evropy (Spojené království, Francie). Téma souviselo chronologicky s výročí událostí v r. 1968 a s univerzitním prostředím Southamptonu také např. díky kontroverznímu ročníku *World Archaeological Congress*, který se tu konal v r. 1986.

Během následujících dvou dnů bylo uskutečněno celkem 39 sekcí velmi různého zaměření: destrukce, experiment, fragmentace, gender, historie oboru, hranice, identita, interpretace, krajina, materiální ztvárnění, metodologie, mezioborová spolupráce, okupace, památková péče, počítačová podpora, pohřební ritus, popularizace, rituál, sociální a materiální paměť, symbolika, terénní výzkum, vztah archeologie a veřejnosti; dále sekce věnované specifickým regionům či chronologickým obdobím. Naprostou většinu sekcí připravili britští archeologové, objevily se však také sekce organizované odborníky ze Španělska, Portugalska, Dánska či Indie. V rámci těchto sekcí bylo předneseno více než 300

příspěvků (seznam i s abstrakty viz <http://www.tag.conference.org/sessions>). Většina příspěvků opět patřila domácí produkci (226), zahraniční bádání představili odborníci z USA (11), Portugalska (6), Indie (5) a z dalších států Evropy, Ameriky (Kanada) a Asie (Turecko, Irán). Českou republiku reprezentovala Katedra archeologie Západočeské univerzity v Plzni.

Třicátému výročí bylo věnováno volné setkání, vzpomínání, projekce filmových záznamů a komentování zajímavých a významných etap a událostí v historii TAGu, s názvem *Personal Histories of TAG: 30 Years On*, které uspořádaly významné osobnosti britského teoretického bádání (A. Fleming, C. Renfrew, T. Champion, T. Darwill, C. Gamble). Sekce, jichž se autor zúčastnil, lze hodnotit jako velmi zdařilé. Kromě výše zmíněných se jednalo zejména o celodenní sekce věnované studiu náboženství v rámci krajiny – *Finding Faith in the Landscape* (zde autor přednesl příspěvek *The Concept of Sacred Mountains in Czech Prehistory*) či možnostem interpretace rituálního chování v minulosti – *Beyond Meta-level Explanations of Ritual*. Přednášející se snažili prezentovat nová, mnohdy i lehce provokativní či kontroverzní stanoviska. Publikum projevilo schopnost podnětné diskuse vedené v otevřeném a přátelském duchu. Účastníci těchto sekcí se shodli především na nutnosti návratu k detailnímu teoretickému i empirickému studiu konkrétních archeologických kontextů z hlediska náboženských, kultovních či rituálních aspektů, na jehož základě lze spolehlivěji studovat strukturální jevy a vyjadřovat se mnohem spolehlivěji k jejich interpretaci. Při studiu posvátných míst přírodního či artefaktového charakteru je také efektivní odhlédnout od monografického zaměření na jednotlivé lokality a věnovat se jejich celkovému krajinnému kontextu.

Kromě sekcí s odbornými příspěvky proběhly v prostorách univerzity také další doprovodné akce, mezi něž patřila expozice výtvarných děl *Visual Biographies: object, art and archaeological practice*, tradiční kvíz časopisu *Antiquity* či večerní party a řada hudebních vystoupení. Také různé organizace věnující se edukační činnosti, památkové péči, feminizmu apod. zaujaly strategická stanoviště k nabídce konzultací a propagačních materiálů. Užitečné (zejména z pohledu studenta) byly zvýhodněné

výprodeje publikací několika známých britských vydavatelství. Po organizační stránce byla konference velmi dobře zajištěna, včetně efektivní internetové podpory (<http://www.tagconference.org/2008>),

občerstvení či tištěných informačních materiálů. Na pořádání dalšího ročníku TAGu se podílí Durham University.

Luboš Chroustovský

ANTROPOLOGICKÉ A ARCHEOLOGICKÉ IMAGINACE: MINULOST, SOUČASNOST A BUDOUCNOST (ASA 2009, BRISTOL)

Asociace sociálních antropologů Spojeného království a zemí Commonwealthu (Association of Social Anthropologists of the UK and Commonwealth – ASA) byla založena v r. 1946 se záměrem pomáhat při studiu a výuce kulturní a sociální antropologie, pořádat pravidelná setkání, prezentovat zájem oboru a udržovat jeho status, asistovat při plánování výzkumu, shromažďovat a publikovat informace týkající se zájmu či organizace oboru. Mezi další zájmy a aktivity ASA patří publikační činnost (sborník z každoroční konference, dále *Annals of the ASA*, *Ethical Guidelines for Good Research Practice in Social Anthropology* či spolupráce s periodikem *Anthropology Today*), získávání dotací od státních a dotačních organizací a spolupráce s ostatními britskými antropologickými institucemi (viz <http://www.theasa.org>). Vedoucími představiteli byly vždy významné osobnosti antropologického bádání (A. R. Radcliffe-Brown, E. E. Evans-Pritchard, R. Firth).

Asociace pořádá každoroční konferenci, jež hostí různé instituce Spojeného království a zemí Commonwealthu. Organizace letošního ročníku, zaměřeného na interdisciplinární diskusi na téma antropologické a archeologické imaginace, se nikoliv náhodně ujala University of Bristol, v jejímž výukovém programu mají k sobě oba obory velmi blízko. Do přístavního města se ve dnech 6. až 9. 4. 2009 sjela řada odborníků i zájemců z různých částí světa. Zájem o mezioborové setkání a diskuse dokládá samotný počet přednášejících (326), rozmanitost témat demonstruje 36 tematicky zaměřených panelů a na diskutabilní charakter vybraných konceptů, představ a běžných praktik v obou disciplínách se snažily upozornit také 3 plenární sekce.

Konference byla zahájena přednáškou prof. M. Herzfelda věnovanou problémovým aspektům spojených s materiálním dědictvím minulosti (např. vymezení, ochrana, politika, ekonomika). U příležitosti udělení čestného doktorátu prof. I. Hodder demonstroval na příkladu neolitické lokality Çatalhöyük možnost archeologického poznávání minulosti a jeho zapojení do současného světa (především v lokálním měřítku), které může být uchopeno také

jako sociální proces zasluhující pozornost antropologie. Obecné teoretické aspekty antropologického studia rozvinul prof. R. Ellen.

Všeobecné diskuse probíhaly zejména v plenárních sekcích, ve kterých byly demonstrovány obecné i konkrétní případy potenciální mezioborové spolupráce. První plenární sekce, vedená hlavním pořadatelem konference D. Shanklandem a nazvaná *Divorce and partial reconciliation*, se zaměřila na vztah antropologie a archeologie ve 20. stol., a především na možnosti efektivní spolupráce v 21. století. Přednášející (R. Joyce, Ch. Hann, T. Ingold) upozornili na neustálé přibližování obou oborů (např. antropologie zaměřené na studium materiální kultury a archeologie využívající sociální teorie) a na potenciální společné zájmové oblasti (např. kontinuita a změna; evoluce a revoluce; „sociální život artefaktů“; „artefakty jakožto činitelé“; procesy tvoření, transformace a poznávání). Prof. Ingold nastínil svou představu budoucího oboru, jehož zájem zdaleka překračuje hranice obou disciplín (např. hranice mezi dávným a současným, kulturním a přírodním). Dále byla vyzdvížena především nutnost aktuálního teoretického úsilí také při terénním výzkumu (obou oborů), při přímém kontaktu se studovanými objekty/lidmi, nikoliv pouze ve fázi plánování či zpracování (v kanceláři či laboratoři), jak bývá zvykem.

V rámci druhé plenární sekce *Cultural authenticity* se přednášející (M. Banks, C. Holtorf, D. Theodoropoulos) snažili argumentovat proti rozšířené představě „kulturní authenticity“. V archeologii bývá autenticita spojovaná s materiálními památkami minulosti, v antropologii pak s původními/tradičními jevy v živé kultuře. Avšak jak uchopit kopírování a napodobování minulosti v minulosti (např. kopírování starší či rozvinutější civilizace) nebo inovace a změny, které budou považovány za autentické až poté, co se stanou v daném kulturním prostředí běžnými a „tradičními“? V souvislosti s rolí kulturního dědictví v současné společnosti byl představen pojem „pastness“, označující stav minulosti, jehož autenticita je do značné míry závislá na daném kulturním prostředí.

Ve třetí plenární sekci *Epistemologies and models of explanation* se přednášející opět zaměřili na velmi blízký vztah obou oborů, které studují „světy těch druhých“. J. Thomas zdůraznil, že také archeologové se dotýkají světa „odlišných“ lidí, získávají zkušenosti s jejich artefakty (movitého i nemovitého charakteru), které nelze chápat pouze jako hotové výrobky, ale také jako určité součásti a „zhmotnění“ sociální interakce. Na základě zkušeností z jižní Afriky představila L. Meskell koncept archeologické etnografie, přístupu zahrnujícího archeologickou, muzejní a popularizační praxi, stejně jako dlouhodobější pozorování, dokumentaci a také řešení lokálních sociálních jevů a problémů (např. s ochranou památek, které stále hrají důležitou roli v daném sociálním prostředí). A. Pike demonstroval na příkladu využití přírodovědných analýz kosterních pozůstatků (např. izotopy, DNA) posun v možnostech archeologické interpretace sociálních vztahů a jevů (např. příbuzenství, mobilita).

Během konference bylo uskutečněno také 36 panelů (<http://www.nomadit.co.uk/asa/asa09/panels.php5>) týkajících se nejrůznějších témat (např. počátky člověka; evoluční dynamika organických a kulturních forem; lidé a zvířata; vnitřní krajiny; imaginace minulosti; historická ekologie; využívání moře; materiální kultura; architektura; památky; věci jako činitelé; archeologie rodiny a příbuzenství; genetika; civilizace; difúze; profesionalizace a instituce; autenticita; imitace). Zaměřeni konference přilákal řadu příspěvků zabývajících se imaginacemi z nejrůznějších aspektů (zejména v rámci panelů 22, 32, 35). Kromě přednášek bylo prezentováno 23 filmových dokumentů, které doprovázely diskuse nejen ohledně etiky a metodiky dokumentární tvorby. Organizace následujícího ročníku se zhostí Queen's University v Belfastu.

Luboš Chroustovský

KONFERENCE DETEKTORY KOVŮ V ARCHEOLOGII III

Dne 19. 11. 2008 se ve Vysokém Mýtě uskutečnilo další setkání věnované tématu detektorů kovů, podobně jako při minulém ročníku i tentokrát za účasti osvědčených spolupracovníků oprávněných organizací. Před ca 40 účastníky zaznělo 11 příspěvků:

Marek Mlejnský: Pár postřehů z praktického využití detektorů kovů a spolupráce mezi archeology a hledači. Referent zastupující prodejce detektorů poukazyval na strmý nárůst počtu detektorů v privátních rukách a na dopady, které to má a bude mít při ignorování tohoto faktu archeologickou obcí.

David Vích: Detektory kovů v archeologii aneb Ztráty, nálezy a co z toho. Tématu ohrožení pramenů archeologické povahy se dotýkají dva typy přístrojů, tzv. VLF přístroje a pulzní detektory. Obzvláště pulzní detektory představují velké nebezpečí – vedle řady nevýhod disponují totiž značným hloubkovým dosahem. Zatímco v ČR prakticky žádné archeologické pracoviště tento typ přístroje nepoužívá, je pulzní detektor hlavním nástrojem v ruce rabovacích band.

Filip Krásný: Detektory kovů a pravěké nálezy z vodních nádrží. Při vypuštění nejmenovaného rybníka bývají na jeho dně zjišťovány movité archeologické artefakty, dokládající, že plocha rybníka částečně zasáhla pravěkou lokalitu (mj. se podařilo za pomoci detektoru získat kolekci bronzových artefaktů z doby římské). Tato skutečnost je dalším dů-

kazem, že i archeologicky zdánlivě nezajímavá prostředí mohou skrývat cenné nálezové situace.

Miloš Čížmář: K rozsahu úniku archeologických kovových nálezů a informace o preventivním detektorovém průzkumu ÚAPP Brno. V této instituci jsou detektory kovů využívány nejen při archeologických výzkumech, ale také v rámci povrchové prospekce v různých částech Moravy (střední Morava, Znojensko). Výsledkem je rozsáhlá kolekce artefaktů přinášející v řadě případů zcela nové pohledy na naši minulost, což je nejlépe patrné v případě obchodního a výrobního centra zjištěného u Němčic nad Hanou nebo frekvence drobných stříbrných nominálů v mladší době železné. Na základě předávaných nálezů autor odhaduje např. počet spon doby římské na Moravě unikajících archeologické evidenci na několik tisíc ročně.

Milan Vokáč – Marek Krutiš: Detektory kovů a kostely. Používání detektoru kovů při výzkumech středověkých sakrálních staveb je důležitým metodickým příspěvkem k výzkumu tohoto typu památek. Získané artefakty umožňují datování jinak obtížně datovatelných kontextů. Za zmínku stojí především množství numismatického materiálu nalázaného v úrovni dobových podlah, přičemž v některých případech pocházejí mince již ze 13. století.

Petr Jungr: Detektory kovů a informační potenciál ornice. Ornice představuje specifický zdroj ar-

cheologických pramenů, bohužel je ke škodě archeologie stále podceňována. Situace je o to vážnější, že dochází k neustálé redukci pramenů v ornici, ať již chemickou či mechanickou destrukcí, nebo nelegálním vyzvedáváním, nemluvě o tom, že ornice zůstává při terénním výzkumu zcela stranou pozornosti. Vypovídací schopnost artefaktů v ornici je sice snížena jejich vytržením z původního kontextu, ovšem jejich kvantita i kvalita (např. prezentovaný zlomek hunského zrcátka ze středoevropského sídliště) znamená pro poznání konkrétních lokalit mnohem víc než pouze doplňkový zdroj informací. Navíc umožňuje získání důležitých informací bez zásahů do intaktních situací.

Peter Baxa – Elena Bukovčanová – Emil Malý – Karel Prášek: Využití detektoru při terénní prospekci v Kopčanoch na Slovensku. K spolupráci Pamiatkového úradu SR Bratislava a Klubu hľadačů historie. Četné nelegální detektorové aktivity v sídlištním zázemí sakrální stavby veľkomoravského původu na k. ú. Kopčany vedly k provedení preventivního průzkumu včetně využití detektorů kovů. Spolupráce s Klubem hľadačů historie se ukázala jako vysoce produktivní při výběru vhodné metodiky a detektorů. Vedle raně středověkých artefaktů a nálezů z doby římské byla získána i kolekce novověkých předmětů, potvrzujících s využitím historických map někdejší trasy komunikací.

Tomáš Bek – Martina Beková – David Vích: Detektorový průzkum hradu Potštejn. Při preventivním průzkumu svahů významné vrcholně středověké fortifikace se podařilo získat kolekci vrcholně středověkých artefaktů s detailními nálezy okolnostmi každého předmětu. Převažují militaria (především hroty šípů), nepochybně související s opakovanými vojenskými akcemi v bezprostředním okolí hradu, písemnými prameny doloženými pro 14. a 15. století. Výrazné kumulace artefaktů lze předběžně interpretovat jako hlavní směry útoků. Průzkum by byl nemyslitelný bez nezištné pomoci z řad spolupracovníků.

David Daněček – Kamil Smíšek: Detektory kovů na archeologickém výzkumu: případ Brandýs a Štítary. Při ZAV v Brandýse nad Labem byla po

skrývce ornice podrobena průzkumu detektorem kovů dochovaná kulturní vrstva. Zatímco z ní se podařilo získat více než 100 artefaktů, ze zahloubených objektů pouze 2. V lokalitě Štítary referenti zkoumali výhozy prozkoumaných objektů a jejich nedokopané části. Také zde se jasně ukázala zřetelná disproporce v počtu nálezů získaných během exkavace bez použití detektoru a následným detektorovým průzkumem.

Luboš Rypka – Michal Soukup – Jaroslav Šámal: První výsledky detektorového průzkumu Regionálního muzea v Teplicích. V uplynulém roce Regionální muzeum v Teplicích navázalo spolupráci s neprofesionálním spolupracovníkem disponujícím detektorem kovů. Výsledky se dostavily záhy v podobě dvou nových vrcholně středověkých lokalit, odkud se podařilo získat soubor především železných předmětů (hrot šípů, ostruhy aj.). Nálezy situace v jednom případě dovoluje uvažovat o neznámém opevněném sídle.

Aleš Navrátil: Detektorářské aktivity na hradišku Stolová hora u Klentnice a na Mikulovsku vůbec. Regionální muzeum v Mikulově je opakovaně konfrontováno s nelegálními aktivitami prováděnými s pomocí detektorů kovů. Týká se to především lokality Stolová hora u Klentnice. Při kontrole množství vkopů se ve dvou případech podařilo najít zbytek depotu v podobě bronzových kroužků a pukliček, samostatně pak bronzové kladivo. Povrchovým sběrem byl nalezen zlomek sekery. Poloha místa nálezu spolu s komparací historických map ukazuje na větší rozsah hradiště, než se doposud soudilo. Podobně jako Stolová hora jsou narušovány další lokality na Mikulovsku. Do budoucna je třeba k této problematice zaujmout pragmatický přístup, přirozeně s vědomím možných rizik a úskalí.

Z následné diskuse profesionálních i neprofesionálních účastníků (poprvé) vyplynul shodný a oboustranně akceptovatelný závěr:

Spolupráce archeologů se zájemci o historii disponujícími detektory (a naopak) je velmi žádoucí, pokud se tak děje pod dohledem a odbornou garancí odborníků z řad archeologické obce.

David Vích

VYSOKOŠKOLSKÉ KURZY LETECKÉ ARCHEOLOGIE A DÁLKOVÉHO PRŮZKUMU V ČESKÉ REPUBLICE

Historie vysokoškolské výuky letecké archeologie v České republice sahá svými počátky do poloviny 90. let minulého století. O deset roků dříve – ještě v době komunistického režimu – zahájili nezávisle

na sobě moravští badatelé Jaromír Kovárník (archeolog) a Miroslav Bálek (geodet) první kroky v oblasti letecko-archeologického průzkumu. Jejich přístup byl založen v první řadě na analýze kolmých letec-

kých fotografií, uložených v archivu Vojenského topografického ústavu (nejstarší tamější snímky pocházejí ze 30. let 20. stol.). Tímto způsobem identifikovali několik archeologických lokalit, především velkých ohrazení datovaných do neolitu a doby bronzové. Vedle toho se jim tehdy podařilo – i přes nemalé legislativní a administrativní překážky – podniknout několik příležitostných průzkumných letů nad jižní Moravou.

Jako první zahájil v ČR kurz letecké archeologie M. Bálek, který působil na Masarykově univerzitě v Brně. Tento jednosemestrový kurz se objevoval v nabídce volitelných předmětů tamního Ústavu archeologie a muzeologie od r. 1996 a M. Bálek jej vedl do r. 2003 (*Gojda 1998*). Kromě teoretické výuky se mu podařilo několikrát zorganizovat jednodenní praktický výcvik, při němž posluchači absolvovali prospekční let v povodí řek Moravy a Dyje (v l. 1998–2000 zapůjčil pro tento účel ARÚ AV ČR Praha své průzkumné letadlo s posádkou). Po smrti M. Bálka byl o pokračování letecko-archeologického kurzu na Masarykově univerzitě požádán autor tohoto příspěvku, který jej vede dodnes (předmět se otevírá každý druhý rok).

Na přelomu 20. a 21. stol. byla letecká archeologie zařazena také do nabídky výběrových předmětů Ústavu pro pravěk a ranou dobu dějinnou pražské Univerzity Karlovy a ve stejné době jej – v tomto případě jako povinný předmět – otevírala Katedra archeologie Západočeské univerzity v Plzni (dále jen KAR/ZČU). V obou případech bylo možné obohatit semestrální kurz o jednodenní praktický výcvik.

V současné době je na území ČR kompletní (teoreticko-praktický) kurs dálkového průzkumu v archeologii (dále jen DPA) vyučován pouze na plzeňské univerzitě. Navštěvují jej studenti 2. ročníku bakalářského studia. Navazuje na předmět Nede- struktivní archeologie, který absolvují posluchači 1. ročníku a který nabízí základní přehled o poslání, cílech a metodách nede- struktivních postupů v současném archeologickém výzkumu. Kurz DPA je členěn do lekcí: 1. Úvod do DPA; 2. Historie a současnost DPA; 3. Heuristika/sběr dat – základy vizuálního leteckého průzkumu z malých výšek v archeologii (přístroje a pomůcky, práce posádky za letu, způsoby evidence a dokumentace identifikovaných pramenů), základy leteckého snímkování historické krajiny, resp. památek zachovaných v terénním reliéfu, architektury a urbánních celků; 4. Principy zviditelnění archeologických pramenů na povrchu Země; 5. Zpracování dat; 6. Základy dálkového průzkumu Země a využití produktů fotogrammetrického leteckého snímkování z velkých výšek a z družic-

ového průzkumu (ortosnímky, družicové fotografie, data z laserového skenování zemského povrchu). Zbývající čas teoretické části kurzu je věnován geofyzice v archeologickém výzkumu (R. Křivánek, ARÚ AV ČR Praha); hlavním důvodem pro její zařazení do kurzu DPA je její rozsáhlé využití při ověřování a dohledávání objektů/lokalit identifikovaných leteckou prospekci na území Čech v posledních více než deseti letech.

Rozšířená (vícedenní) praktická část kurzu se uskutečňuje pravidelně od r. 2004. Podle možností probíhá obvykle ve dvou týdnech, většinou v červnu, kdy je počet míst s výskytem vegetačních příznaků na monokulturách nejvyšší. Kromě absolventů 2. bakalářského ročníku se do něj mohou přihlásit absolventi 1. magisterského ročníku; v obou případech je účast studentů v praktické části kurzu letecké archeologie nepovinná. Kurz probíhá většinou na Podřipsku (v posledních letech zejména proto, že v tomto regionu provádí KAR/ZČU výzkumy zdejšího pravěkého/středověkého osídlení; podrobněji k tomu *Gojda 2007*), které se díky donedávna netušenému bohatství stop pravěkého osídlení, opakovaně zviditelněného prostřednictvím porostových příznaků, stalo vyhledávanou oblastí pro účinně vedený letecko-archeologický výcvik. Díky vysoké hustotě lokalit (několik desítek) na relativně malém prostoru (ca 100 km²) je zajištěna efektivita průzkumných letů, a to i v těch případech, kdy se v některých letech vegetační příznaky nad archeologickými památkami z objektivních příčin objevují méně zřetelně, resp. v menším počtu případů. Základnou těchto kurzů je letiště v Sazené, které poskytuje zázemí jak pro praktickou část kurzu, tak pro práci na zemi (učebna pro předletovou přípravu a zpracování dat pořízených během průzkumných letů) a pro další potřeby spjaté se školením studentů.

Vlastní výcvik je organizován většinou tak, že se ve dvoudenních cyklech střídají skupiny 5–6 studentů. Podle možností absolvuje každá z posádek jeden krátký úvodní let a většinou dva delší průzkumné lety. Během nich studenti provádějí vizuální monitorování povrchu terénu, identifikaci míst s výskytem porostových příznaků a jejich následnou fotodokumentaci. Dále se učí průběžně navigaci pomocí papírových map, ovládání stanice GPS (záznam trasy, ukládání polohy zájmových bodů, resp. jimi objevených lokalit) a do speciálního formuláře provádějí zápis o průběhu letu (včetně důležitých údajů o jednotlivých snímkových areálech). K provádění průzkumných letů slouží letoun Cessna 172 (OK-EKD), který je od r. 1997 ve vlastnictví ARÚ Praha. Jeho provozovatel, pilot T. Janiček,

kromě řízení letadla spolupracuje během kurzů také jako koordinátor jednotlivých členů posádky. Do letecko-archeologického školení se také opakovaně zapojil Z. Smrž (ÚAPPSZČ Most), a to v l. 2005 a 2008, kdy se týdenní kurzy uskutečnily v Podkrušnohoří a Pooohří. V r. 2004 se kurzy konaly v záp. a vých. Čechách.

Od akad. r. 2008–2009 bude výuka DPA na plzeňské katedře obohacena o lekce věnované problematice analýzy a interpretace kolmých leteckých snímků. Vedle seznámení se základy práce s kontaktními fotografiemi bude kurz zaměřen na analýzy digitálních dat pomocí speciálního softwaru, umožňujícího efektivní trojrozměrnou vizualizaci stereopárů leteckých fotogrammetrických snímků a jejich následnou interpretaci. V r. 2009 bude také poprvé otevřen a autorem příspěvku veden volitelný kurs DPA na archeologickém oddělení katedry

historie Palackého univerzity v Olomouci. Doplňme na závěr, že v zahraničí byla – v rámci předmětu nedestruktivní archeologie – zkrácená verze tohoto kursu přednášena v l. 1998–2000 na Komenského univerzitě v Bratislavě a od r. 2006 si ji zapisují studenti varšavské Univerzity Kardinála Štefana Wyszińskiego.

Martin Gojda

Literatura

- Gojda, M. 1998:* Letecká archeologie: mezinárodní spolupráce a letní výcvikové kurzy. *Archeologické rozhledy* 50, 869–876.
- *2007:* Archeologie krajiny Podřipska. Cíle, metody a výsledky prvního roku projektu. In: P. Křišťuf – L. Šmejda – P. Vařeka edd., *Opmíjená archeologie 2005–2006*, Plzeň, 12–18.

VZPOMÍNKA NA PhDr. EVU ČUJANOVOU-JÍLKOVOU, CSc. 30. 6. 1928 – 18. 3. 2009

V polovině března tohoto roku zastihla odbornou archeologickou veřejnost smutná zpráva o odchodu dlouholeté pracovnice Archeologického ústavu v Praze PhDr. Evy Čujanové, CSc.

Její významný podíl na poznání našeho pravěku, a to především doby bronzové, byl zhodnocen a po zásluze oceněn při jejích předchozích životních jubileích (AR 40 1988, 572–576; AR 50 1998, 879–880).

V polovině loňského roku Eva Čujanová oslavila své osmdesátiny. Přes těžké zdravotní potíže nadále, dle svých možností, pokračovala v práci. Chtěli bychom vyzvednout obdivuhodný rys její povahy – nikdy se nevzdávat a vždycky všechny těžkosti svým úsilím alespoň zmírnit, když už je nelze úplně překonat či odstranit. Posledních víc než dvacet let se vyrovnávala s tělesným postižením, ale její duševní schopnosti a zájem o archeologii se nezměnily. Sledovala dění i všechny změny probíhající v posledních letech a ráda se účastnila společných akcí v ARÚ. Až do letošního roku důkladně studovala a komentovala novou literaturu, stále se zajímala o nové výzkumy a až do poslední chvíle spolupracovala s ARÚ i jinými odbornými institucemi. Svě vědomosti i výzkumy předávala i nejmladší generaci, studentům pražské a plzeňské univerzity, a také do muzeí ve svých milovaných západních Čechách, kde dlouhá léta pracovala, i do jižních Čech, kde byly její kořeny.

V posledním desetiletí uveřejnila v *Archeologických rozhledech* tři studie, dvanáct recenzí a jeden vzpomínkový článek. Měla stále výbornou paměť, a můžeme jen litovat, že její vzpomínky na studia na Filozofické fakultě a na poválečnou činnost ARÚ i jednotlivé kolegy nebyly zaznamenány ve větší míře. Podílela se také na vytvoření německo-české archeologické terminologie vydané ARÚ v r. 2007. Je spoluautorkou kapitoly „Střední doba bronzová – mohylová kultura“ v 5. svazku „Archeologie pravěkých Čech“ (Praha 2008), kde přinesla nové pohledy na toto složité období. V předvečer Štědrého dne, tedy asi deset dní před jejím onemocněním, ji navštívil editor celého díla doc. L. Jiráň a předal jí svazek, na kterém se podílela. Víme, jak jí kniha potěšila a jak byla připravena k další spolupráci.

Bohužel, došlo k jejímu těžkému zranění, ale ani tentokrát se nevzdávala. Ještě 16. března 2009 při naší návštěvě v nemocnici, kam byla poslána po těžké dvojí operaci nohy na doléčení a rehabilitaci, byla ne snad plná optimismu, ale s nadějí, že když ji konečně nic nebolí, bude se již brzy moci i postavit a vrátit domů. Za dva dny nato přišla zpráva, že zemřela.

Narodila se a dětství prožila v Týně nad Vltavou a tam se také nyní, do rodinného hrobu ke svým rodičům, vrátila. Věříme, že další kolegové a přátelé se spolu s námi k této vzpomínce připojí.

*Marie Zápotocká –
Ivana Pleinerová – Václav Moucha*

Bibliografie PhDr. Evy Čujanové-Jílkové, CSc., za léta 1998–2009
(Předchozí bibliografie viz AR 50 1998, 880.)

68. Příspěvek ke vztahu rovinných a výšinných sídlišť v období vzniku mohylové kultury. In: Sborník Západočeského muzea v Plzni 14, Plzeň 1998, 52–54.
69. Výšinné opevněné sídliště v Podražnici (okr. Domažlice) a jeho první obyvatelé z rozhraní starší a střední doby bronzové. Památky archeologické 89, 1998, 205–215.
70. rec. In memoriam Jan Rulf. Archeologické rozhledy 54, 2002, 542–543.
71. rec. Sborník Miroslavu Buchvaldkovi. Archeologické rozhledy 54, 2002, 783–784.
72. rec. Velim. A Bronze Age fortified site in Bohemia. Archeologické rozhledy 54, 2002, 945–947.
73. rec. Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- und Südböhmen – Archeologická pracovní skupina východní Bavorsko/západní a jižní Čechy. 11. Treffen 20. bis 23. Juni 2001 in Oberzell. Archeologické rozhledy 55, 2003, 432–435.
74. rec. Bylany Varia 2. Archeologické rozhledy 55, 2003, 669–671.
75. rec. Die Fibeln in der Slowakei. Archeologické rozhledy 55, 2003, 219–220.
76. rec. Antaeus. 25. Prehistoric Studies in memoriam Ida Bognár-Kutzián. Archeologické rozhledy 56, 2004, 468–470.
77. rec. Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- und Südböhmen – Archeologická pracovní skupina východní Bavorsko/západní a jižní Čechy. 13. Treffen. 25. bis 27. Juni 2003 in Pfreimd. Archeologické rozhledy 56, 2004, 912–915.
78. Poznámka k jednomu starému nálezu. Archeologické výzkumy v jižních Čechách 17, 2004, 71–73.
79. rec. Sborník Západočeského muzea v Plzni – Historie 16. Archeologické rozhledy 56, 2004, 731–733.
80. rec. Studien zu Ornamentik und Datierung der bronzezeitlichen Depotfundgruppe Hajdúsámson-Apa-Ighiel-Zajta. Památky archeologické 95, 2004, 268–269.
81. Z Prahy na východní Slovensko. Archeologické rozhledy 56, 2004, 868–873.
82. rec. Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- und Südböhmen – Archeologická pracovní skupina východní Bavorsko/západní a jižní Čechy. 14. Treffen. 23. bis 26. Juni 2004 in Heřmaň bei Písek. Archeologické rozhledy 59, 2007, 173–174.
83. rec. Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- u. Südböhmen – Archeologická pracovní skupina východní Bavorsko/západní a jižní Čechy. 15. Treffen. 15. bis 18. Juni 2005 in Altdorf bei Landshut. Archeologické rozhledy 59, 2007, 850–852.
84. Adolf Schebek: Deutsch-tschechische archäologische Terminologie – Německo-česká archeologická terminologie (odb. spol. E. Čujanová-Jílková, R. Pleiner, Z. Smetánka). Praha: Archeologický ústav AV ČR 2007.
85. L. Jiráň ed. et al.: Archeologie pravěkých Čech 5. Doba bronzová. Praha: Archeologický ústav AV ČR 2008.

Zpracoval František Ochrana

BLAHOPŘÁNÍ MIROSLAVĚ BLAJEROVÉ

Je nám velkou ctí a potěšením, že v tomto čase můžeme popřát paní RNDr. Miroslavě Blajerové, CSc. (* 30. 12. 1928) všechno nejlepší k jejímu životnímu jubileu. Jubilantka, která celý svůj profesní život zasvětila vědecké práci v Archeologickém ústavu AV ČR v Praze, stále s ústavem spolupracuje.

Jedním z největších témat Miroslavy Blajerové z posledního desetiletí je vyhodnocení lidských kostrových pozůstatků z raně středověkého pohřebiště z 12. stol. v Radomyšli na Strakonicku, největší zkoumané nekropole své doby v českých zemích. V posledních letech se autorka dále zabývala jeho

demografií v širších souvislostech. Druhou významnou prací byla revize a vyhodnocení kostrových souborů z pohřebiště u Jízdárny Pražského hradu, u nichž bylo na základě nového archeologického zhodnocení upřesněno datování.

Jubilantka je na antropologickém pracovišti ARÚ v Praze v trvalém odborném a přátelském kontaktu s mladou generací antropologů. V posledních letech např. vyhodnotila středověké pohřebiště ve Starém Mýtě, podílela se na zpracování středověkých nálezů z Družce (s P. Stránskou) a Prahy 1 – Malostranského nám. (s J. Likovským). Pokračuje

i její publikační aktivita. Dokončila také převedení údajů z antropologických kartoték do počítače.

Miroslava Blajerová se celým svým dílem zařadila mezi přední české historické antropology. Do

dalších let jí přejeme pevné zdraví a radost a úspěchy ve všem jejím počínání. *Ad multos annos!*

Bořivoj Nechvátal –

Jarmila Princová – Jakub Likovský

Bibliografie prací RNDr. Miroslavy Blajerové, CSc.

(Předchozí bibliografie viz AR 41, 1989, 309–312, a AR 51, 1999, 413–414.)

42. Kostrové pozůstatky z pohřebiště u Jízdárny Pražského hradu. In: *Castrum Pragense 7. Pohřbívání na Pražském hradě a jeho předpolích I.2*, Praha 2006, 177–234.
43. Kostrová pohřebiště z Radomyšle (o. Strakonice) z období od středověku po novověk. In: B. Nechvátal, Radomyšl. Raně středověké pohřebiště, Praha 1999, 252–350.
44. *Mittelalterliche und neuzeitliche Körpergräberfelder von Radomyšl*. In: *Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- und Südböhmen*. 8. Trefen, Rahden/Westf. 1999, 220–237.
45. Radomyšl – naleziště významného středověkého pohřebiště. *Archeologické výzkumy v jižních Čechách* 13, 2000, 112–141
46. Slované kostrové nálezy z Lochovic. *Archeologie ve středních Čechách* 6, 2002, 517–525 (et J. Likovský).
47. Kostrové pozůstatky z období stěhování národů z Klučova. *Archeologie ve středních Čechách* 7, 2003, 461–474 (et J. Likovský).
48. K demografii raně středověkých pohřebišť v Čechách na příkladu Radomyšle u Strakonice. *Archaeologia historica* 33, 2008, 399–418 (et B. Nechvátal).

Sestavili *Milada Drašnarová a Jakub Likovský*

CENA PROFESORA KONRADA JAŹDŹEWSKÉHO UDĚLENA MARIÍ ZÁPOTOCKÉ

Dne 24. listopadu 2008 při příležitosti stého výročí narození Konrada Jażdżewského a Stanisława Madajského proběhlo v Lodži pod záštitou místního Muzea archeologie a etnografie a Nadace archeologického výzkumu profesora Konrada Jażdżewského slavnostní setkání archeologů. Součástí akce byla vernisáž výstavy „Przeszłość wydobyta z ziemi“ v Muzeu archeologie a etnografie a křest publikace „Neolit i początki epoki brązu w rejonie Brzesčia Kujawskiego i Osłonek, tom II: Grupa brzesko-ku-

jawska kultury lendzielskiej“ z pera Ryszarda Grygiela. Slavnostní setkání vyvrcholilo udělením Ceny profesora Konrada Jażdżewského, které se dostalo Barbaře Lewandovské a Adamu Myrtovi za záchranu kujawských dlouhých mohyl a vytvoření Kulturního parku Wietrzychowice a Marii Zápotocké za přínos v oblasti výzkumu středoevropského neolitu. Laureátka při této příležitosti proslavila přednášku na téma „K vypíchané keramice – také v Polsku“.

Petr Květina

NOVÉ PUBLIKACE

Philip Verhagen: Case Studies in Archeological Predictive Modelling, Archaeological Studies Leiden University 14. Leiden University Press, *Leiden* 2007. ISBN 978-90-8728-007-9. 222 str.

Od doby, kdy byla poprvé aplikována prostorová analýza v archeologii, se objevilo mnoho otázek týkajících se vztahu archeologických lokalit a krajiny. Řešení těchto problémů si žádalo vypracování metodologie, která by mohla tyto vztahy zkoumat. Existuje mnoho způsobů, jak nahlížet komplexitu kulturní krajiny v minulosti. Řada z nich vychází z koncepcí tzv. *Economic Geography* a tzv. *Locational Geography* (Hagget – Cliff – Frey 1977a; 1977b), ovlivňujících prostorovou archeologii zejména v 60. a 70. letech, v období rozvíjejícího se procesualismu.

S rozmachem teoretické sídlištní archeologie, která zasáhla především anglosaskou archeologickou komunitu, vzniklo mnoho studií zabývajících se problematikou interakce archeologických lokalit s krajinou a jejími vlastnostmi: umístěním lokalit v krajině, adaptací jednotlivých kulturních systémů na jejich prostředí, využíváním zdrojů v okolí sídlišť (včetně formulování *site catchment theory*), hierarchickým modelováním, fenoménem centrálních míst apod. (např. Flannery ed. 1976; Grant ed. 1986; Renfrew – Cooke 1979; Jarman – Vita-Finzi – Higgs 1972; Findlow – Ericson eds. 1980; Ucko – Tringham – Dimbleby eds. 1972; Johnson 1972; 1977; Steponaitis 1981 ad.). Prostorová archeologie, v následujícím období poněkud upadající pod vlivem postprocesualismu a strukturální archeologie, dostala nový impuls se zavedením a rozšířením geografických informačních systémů (GIS). S tím souvisí i prediktivní modelování.

Prediktivní modelování a zhodnocování archeologického potenciálu je především v západní Evropě již stálou praxí v počátečních fázích plánovaných staveb a otázka „co“ bylo „kde“, tedy především prostorový aspekt archeologických dat a důležitost faktorů ovlivňujících lokalizaci archeologických lokalit, se tak dostávají do popředí. Ačkoliv jsou prediktivní modely běžně akceptovanými metodickými postupy v archeologické památkové péči (zejména v západní Evropě), jsou často kriticky diskutovány z vědeckého hlediska. Týká se to zejména kvality modelů, které se často zakládají na nekompletních datech a chybných předpokladech o preferencích umístění archeologických lokalit.

Recenzovaná publikace je kolekcí studií Philipa Verhagena (rozpracovaných mezi lety 1995–2005), obhájenou jako doktorská práce na univerzitě v Leidenu. Verhagen byl více než deset let pracovníkem památkové péče jako specialista na geografické informační systémy. Instrukce, ve které působil, stojí za vývojem a aplikacemi archeologických prediktivních modelů v holandské památkové péči. Práce se souhrnně zabývá kvantitativními aspekty archeologického prediktivního modelování a archeologické prospekce. Mezi hlavními tématy vyniká problematika kvality vstupních dat a proměnných ovlivňujících prediktivní modelování a komplexita testování modelů při použití jak starých, tak nových archeologických dat. Na pozadí vysvětlování vývoje a testování různých modelů v samostatných studiích je pozornost postupně věnována i novým postupům ovlivňujícím prediktivní modely v současnosti. Mezi ně patří zlepšování statistiky při vývoji modelů (např. multikriteriální přístupy k *decision making*) a v poslední době vyzdvihovaný potenciál statistické metody podmíněné pravděpodobnosti (např. Bayesova věta: srov. např. Finke – Meylemans – van der Wauw 2008), zlepšování kvality vstupních dat a alternativní přístupy k integraci i hůře dostupných proměnných (označovaných obecně jako „kulturní“ nebo „kulturně-sociální“). Pozornost je zde zaměřena na definování „problémů“ ve vývoji modelů a na objasnění smyslu početných diskusí, které se k těmto tématům vážou. Tato problematika je řešena zejména z pohledu nizozemské památkové péče, a podává tak zevrubný přehled o (nejen) místním stavu bádání.

Knihu tvoří soubor studií rozdělených do tří samostatných tematických celků. První část, nazvaná „Praktické aplikace“, následuje za stručným přehledem historie prediktivního modelování v archeologii (kapitola 1) a týká se aplikací, kde autor poukazuje zejména na slabá místa ve výsledných

modelech, které si vynucují dodatečné získávání dat. Kapitoly 2 až 4 ukazují tematickou šíři záběru autora a týkají se studií v projektu Archaeomedes, zaměřeného na vyhodnocování archeologického potenciálu krajiny, kterého se autor účastnil v 90. letech (římské hrnčířské pece v severových. Francii, „pohřbené“ archeologické lokality údolí Rhôny, užití multikriteriálních metod a Bayesovy věty při vývoji modelů jako prostředek ke sladění objektivní a subjektivní dedukce). Zde autor poskytuje i metodologii k posílení míry nejistoty v modelu a prahových hodnot (rozpětí) pro sběr dat. Kap. 2 se týká vyhledávání nových typů lokalit (v tomto případě míst produkce keramiky) na základě předem vytvořeného prediktivního modelu. Jak model ukázal, lokalizace keramických dílen se vázala především na výskyt vhodného materiálu (hrnčířské hlíny) a na komunikace. Díky tomu mohly být objeveny nové lokality. Model byl ohodnocen jako vysoce přesný, na druhou stranu však vyžadoval nemalou vstupní investici v podobě času a financí a také nároky na jeho ověření v terénu byly poměrně náročné. Kapitola o prediktivním modelování v údolí Rhôny (kap. 3) vychází z projektu zaměřeného na dokumentaci míry ovlivnění archeologické prospekce stavem současné krajiny a jejími transformačními procesy. Modelovaly se zde zóny, kde se předpokládalo nedochování archeologických lokalit v důsledku akumulace nebo eroze a byl stanoven hrubý potenciál pro přítomnost lokalit ještě neobjevených. Návaznost na druhou část knihy představují případové studie z Nizozemí kde je, na rozdíl od České republiky, prediktivní modelování a vyhodnocování archeologického potenciálu krajiny pevně zakotveným metodologickým postupem v památkové péči. Velká pozornost se proto již nejméně dvě desítky let věnuje neustálému vyvíjení a zlepšování prediktivních modelů, k jejichž výsledkům má přístup nejen státní správa, ale také veřejnost (jsou přístupné na internetu). Chybné postupy proto mohou mít fatální důsledky a místní badatelé si to dobře uvědomují (např. *van Leusen – Kamermans eds. 2005*). Samostatná studie (kap. 4) se zaměřuje na tyto expertní posudky a problémy při jejich verifikaci. V tomto případě je zmiňován potenciál multikriteriálních metod při vývoji prediktivních modelů, neboť tyto statistické metody spojují subjektivní dedukce s kvantitativním přístupem. Pro demonstraci tohoto postupu byly nejprve vytvořeny expertní posudky na archeologický potenciál jedné lokality a tyto posudky byly pomocí multikriteriálních metod testovány. Závěrem vyplývá, že pro speciální postupy v prediktivním modelování, jako jsou podmíněné pravděpodobnosti a Bayesova věta („Bayesian statistic“; podle Bayesova teorému, který vyjadřuje, že pravděpodobnost jevu A je v modelu podmíněna jevem B, kterým může být v konkrétním případě např. „stav bádání“, tzn. že stávající modely jsou jednoduše upravitelné, pokud jsou dostupná nová data; srov. *Millard 2005, 169; Finke – Meylemans – Van de Vauw 2008, 2787*), je nutné provést ještě další determinovaný sběr dat. Hlavní výhodou a výstupem z této části je však zdůraznění efektu nejistoty a definování rozpětí hodnot pro sběr dat a vývoj modelů, které by měly tvořit součást všech výstupů z prediktivního modelování, k čemuž však v současnosti téměř nedochází.

Druhá část se týká archeologické prospekce zaměřené cíleně na sběr dat pro měření kvality prediktivních modelů, jejich zlepšování a zejména testování. Úvodní kapitola této části (kap. 5) se pro někoho poněkud překvapivě týká geologických vrtů jako prospekční metody a jejich strategie. Hlavní poselství této části spočívá v tom, že touto metodou se dají „objevit“ pouze rozsáhlé a materiálově bohaté lokality. Proto před užitím této metody musí být v projektu jasné, jaký typ lokalit se hledá a pomocí jakých archeologických indikátorů se „objeví“. Následující studie (kap. 6) se zabývá prospekčními strategiemi z obecného hlediska a poněkud překvapeně konstatuje, že jen zřídka se provádějí pomocí pravděpodobnostního hlediska. Místa určené k prospekci jsou vybírána většinou náhodně, nikoliv na základě vyjádření pravděpodobnosti určitého nálezu nebo poznání (tedy prediktivního modelu). Navazující kapitola je věnovaná testování modelů (rozsáhlá kap. 7, která obsahuje srovnávací klasifikace, expertní posudky a jejich metodologii, metody autokorelace a asociace, postupy při validaci modelů, statistické testování, sběr dat pro nezávislé testování, využití environmentálních dat atd.). Autor zde upozorňuje především na nedostatky ve statistickém testování prediktivních modelů a navrhuje tři aspekty, které by měly tvořit základ při evaluaci modelů: měření kvality predikcí, zlepšování kvality bez testování, testování pomocí nezávislých dat.

Třetí část se zabývá alternativními přístupy k zaběhlým schématům v prediktivním modelování a soustředí se zejména na analýzy využívání krajiny (*land use*) na konkrétním případě údolí Río

Aguas ve Španělsku. Cílem je rekonstrukce zemědělské krajiny kolem známých archeologických lokalit průřezově od neolitu až po vrcholný středověk. Tato část je zajímavá zejména pro vysvětlení deduktivního přístupu při budování prediktivních modelů. Výsledné modely jsou samozřejmě hypotetické rekonstrukce, nicméně je lze snadno srovnat s archeologickými daty a zjistit tak, zda jsou relevantní. Analýza environmentálních vlastností krajiny a jejich prediktivní hodnota, prezentovaná v této kapitole, je téma poněkud vzdálené zaměření celé knihy, protože se přímo nevěnuje prediktivnímu modelování pro památkovou péči. Je ale zajímavá z metodologického hlediska pro rozbor procesů ovlivňujících deduktivní a zároveň kvantitativní přístup v prediktivních modelech založených na multikriteriálních přístupech. Analýzy krajinného potenciálu (kap. 8 a 9) ukazují, že GIS může být efektivně využit i mimo obligátní zobrazování dat v kartografické formě nebo pro extrakci deskriptivních informací z těchto dat. V závěrečných kapitolách publikace je demonstrováno, jak je GIS jedním z ideálních nástrojů i pro detekci a analýzy lidského prostorového chování (*habitual behaviour*). Interpretativní modely a archeologové tak mohou vstupovat do dialogu, ve kterém se diskutuje nad potenciálními chybami v hypotézách a dedukcích a hledají se cesty k jejich napravení. Dosažení reálného obrazu (tedy přesné rekonstrukce) přitom není cílem modelů, tím je spíše izolace relevantních parametrů, definování kauzálních vztahů a jejich zasazení do reálných skutečností (založených na konkrétních datech), které potom mohou být testovány pomocí dat nových. Hlavním aspektem těchto prediktivních modelů používaných pro rekonstrukci historické krajiny je určitý stupeň svobody v jejich budování („scénářích“). Vytvářením a porovnáváním různých scénářů využívání krajiny v minulosti, kde se dá kromě obměňování vstupních proměnných nebo proxy dat dobře uplatnit i časový aspekt, je možné dosáhnout scénáře, který je nejvíce pravděpodobný. Krajinné studie tak dostávají nový rozměr, který byl v minulosti založen pouze na intuitivním přístupu, jakkoliv kvalifikovaném (např. *Chisholm 1979*).

Autor se snaží postihnout i aspekt kulturních proměnných a jejich integraci do modelů (kap. 10) a odpovědět na otázky, proč je většina současných prediktivních modelů stále environmentálně deterministická (a také je proto v současnosti kritizována, srov. např. *van Leusen – Kamermans eds. 2005*) a staví především na fyzických vlastnostech krajiny. Post-procesuální kritika „environmentálního“ archeologického prediktivního modelování je totiž založena zejména na premise, že ekologické faktory samotné se nemohly podílet na formování archeologického pramene, a tudíž v současné době není možno dosáhnout predikce s uplatnitelným vysvětlením preferencí v umístění archeologických lokalit. Některé kritiky zacházejí tak daleko, že odmítají prediktivní modelování jako takové, neboť kulturní proměnné mají být tak abstraktní a neuchopitelné jevy, že je nelze adekvátně zhodnotit. Autor publikace na to reaguje popisem extenzivního využití environmentálních dat ve svých studiích a poukázáním na fakt, že předchozí procesuální teorie, založené na využívání environmentálních metod, byly poměrně úspěšné. Sám však nakonec zmiňuje nesporný fakt, že i nejpodrobnější prediktivní modely obsahují tzv. „residuální lokality“, které z dosaženého („environmentálního“) vzorce vypadávají. Tyto lokality však, jak již poukázal např. M. Kuna (*Kuna a kol. 2004, 487*), jsou zajímavé právě pro jejich anomální postavení v modelech, a v dalších krocích by měly být testovány vzhledem k závislosti i na jiných faktorech zahrnující i ty socio-kulturní. Tzv. kulturními proměnnými, které mohou být v současné době zahrnuty ve speciálních modelech, se však rozumí zpravidla ty dostupné (tedy nikoliv např. „vnímání krajiny pravěkými lidmi“, ale např. „místa s dobrým rozhledem“), pomocí nichž prediktivní modely nabývají na větší komplexitě.

Prezentovaný soubor studií je přehledem pouze některých postupů v nepřeborných možnostech, které v současné době nabízí metodologie týkající se nedestruktivní archeologie. Hlavním přínosem knihy je poukázání na teoretickou hodnotu prediktivních modelů a jejich využití jak v archeologické památkové péči, tak ve výzkumu a vědeckých postupech. Vždy by však přitom mělo platit pravidlo, že prediktivní modely jsou pouze kroky, jak se přibližovat k rekonstrukci historické reality, že slouží zejména k umísťování hypotéz do reálných rozměrů, a proto zatím nemohou tvořit přesný odraz historické skutečnosti.

Alžběta Danielisová

Literatura

- Finke, P. A. – Meylemans, E. – Van de Wauw, J. 2008: Mapping the possible occurrence of archaeological sites by Bayesian inference. *Journal of Archaeological Science* 35, 2786–2796.
- Findlow, F. J. – Ericson, J. E. eds. 1980: *Catchment Analysis. Essays on Prehistoric Resource Space*. Los Angeles.
- Flannery, K. V. ed. 1976: *The Early Mesoamerican Village*. San-Diego – New York – London.
- Grant, E. ed. 1986: *Central Places, Archaeology and History*. Sheffield.
- Hagget, P. – Cliff, A. D. – Frey, A. 1977a: *Locational Analysis in Human Geography I. Locational Models*. London.
- 1977b: *Locational Analysis in Human Geography II. Locational Methods*. London.
- Chisholm, M. 1979: *Rural Settlement and Land Use. An Essay in Location*. London.
- Jarman, M. R. – Vita-Finzi, C. – Higgs, E. S. 1972: Site Catchment analysis in Archaeology. In: *Ucko – Tringham – Dimbleby eds. 1972*, 61–66.
- Johnson, G. A. 1972: A Test of the Utility of Central Place Theory in Archaeology. In: *Ucko – Tringham – Dimbleby eds. 1972*, 769–785.
- 1977: Aspects of Regional Analysis in Archaeology. *Annual Review of Anthropology* 6, 479–508.
- Kuna, M. a kol. 2004: *Nedestruktivní archeologie*. Praha.
- van Leusen, M. – Kamermans, H. eds. 2005: *Predictive modelling for Archaeological Heritage Management: a research agenda*. *Nederlandse Archeologische Rapporten* 29. Amersfoort.
- Millard, A. 2005: What can Bayesian statistics do for archaeological predictive modelling?. In: *van Leusen – Kamermans eds. 2005*, 169–182.
- Renfrew, C. – Cooke, K. L. 1979: *Transformations. Mathematical Approaches to Culture Change*. New York – London.
- Steponaitis, V. P. 1981: Settlement Hierarchies and Political Complexity in Nonmarket Societies: The Formative Period of the Valley of Mexico. *American Anthropologist – New Series* 83, No. 2, 320–363.
- Ucko, P. J. – Tringham, R. – Dimbleby, G. W. eds. 1972: *Man, Settlement and Urbanism*. Gloucester.

Jiří Macháček: Pohansko bei Břeclav. Ein frühmittelalterliches Zentrum als sozialwirtschaftliches System. *Studien zur Archäologie Europas* 5. Habelt *Bonn* 2007. 441 str.

Je zatím neobvyklé, že recenzi na knihu o raném středověku píše někdo, kdo v tomto období (ani v obdobích chronologicky sousedních) sám nepracoval. Pokusím se to částečně objasnit tak, že některé práce mají logické základy, které jsou pozoruhodné. Kromě toho všeobecně platí, že ten, kdo přichází z větší dálky, může občas zahlédnout i něco, co každodenní návštěvník nevidí. Detailní a výstižný přehled celé knihy podává autor v závěru, takže opakovat zde tyto texty by bylo nadbytečné. Místo toho se soustředím na témata, které se obvykle označují jako metodologie a teorie.

Vzdělání a dlouhodobý život v nějaké specializaci přináší znalost „relevantních“ problémů i cest k jejich řešení (tzv. paradigmát): ty dávají odborníkům velkou sílu při artikulaci jednotlivých problémů, ale možná jim znesnadňují vidět, jaká jsou alternativní řešení. Paradigmatický přístup je účinná cesta k řešení otázek, ale jen otázek paradigmatických a jen ve směru jednoho paradigmátu. Je to efektivní soustředění na úkor částečné slepoty. Někteří archeologové by třeba s existencí paradigmát i souhlasili, ale nikoliv jako s povinným omezením badatelů; deklarovali by, že oni žádné paradigma nevyznávají a drží se pouze svých faktů, archeologických pramenů. Takový postoj ovšem nutně zůstává deklarací, protože *nějakému* paradigmátu nelze uniknout; jestliže se o to někdo snaží, může být výsledkem maximálně to, že paradigma se mu prosadí živelně mimo jeho vědomí. V současné době se nejčastěji prosazuje „tradiční“ kulturní historie. Ukáží (a je to zjevné), že Jiří Macháček nejde touto cestou a otevřeně diskutuje všechny předpoklady, s nimiž ke své práci přistupuje. Nereprezentuje zaslepenost empiriků, kteří předstírají, že zkušenost s prameny je jejich jediným východiskem. Kromě zkušenosti připouští rozsáhlé ovlivnění poznáním předchozích generací, a to nikoliv jen jejich speciálními názory o moravském raném středověku, nýbrž i obecnostmi z oboru metodologie a teorie. Tím, že Macháček tyto obecnosti otevřeně a rozsáhle diskutuje, činí ze své práce o Pohansku dílo mimořádného významu.

Metoda. V úvodu vykládá Jiří Macháček principy archeologické metody, které doplňuje kapitolou o teorii systémů, zakládající se do značné míry na Renfrewově *The Emergence of Civilisation* (1972). Osobně zde vidím souvislosti spíše s archeologickou teorií (teorií lidského světa), ale je možno toto téma chápat i jako metodologické. Po výkladu metody Macháček věnuje velkou pozornost předběžnému modelu, s nímž přistupuje ke svým pramenům v následujících kapitolách. Tento model získal rozbohem dosavadní literární produkce o Pohansku, především spisů svého předchůdce a učitele Bořivoje Dostála – tedy zcela relevantní metodou. „Vyjdeme z předpokladu, že zkoumaná lokalita plnila na Moravě v 9. stol. významné funkce ekonomické, správní, vojenské i kultovní, přičemž jednoznačně splňuje kritéria komplexního centra“.

Jádro archeologické metody navazuje na teorii archeologických transformací, které se zabývají přechodem artefaktů z někdejší kultury živé do kultury mrtvé neboli mezi archeologické prameny. Bez teorie transformací nelze archeologickou metodu adekvátně pochopit. V oblasti analýzy vychází Macháček z dokonalé databáze, jejíž deskriptivní systém především u keramiky již dříve prošel několika iteracemi, a reprezentuje proto vlastně potenciaální teoretický model. Předchozím poznáním Pohanska se Macháček dává vést už ve fázi deskripce. Téma segmentuje do jednotlivých kapitol a podkapitol.

Na analýzu navazuje vždy syntézou struktur (vyhledáváním pravidelností, zákonitostí), které jsou v archeologických pramenech obsaženy. Používá přitom formalizovaných matematických metod založených na lineární algebře a statistice. Jde v podstatě o první práci, která v tomto rozsahu a tak komplexně podchycuje jednu dostatečně rozsáhlou lokalitu, a Macháčekův počín je proto významný. Dokazuje totiž přesvědčivě, že v oblasti hledání struktur mohou formalizované metody efektivně nahradit dosud používané metody tradiční. Přitom se získává logická jasnost, kontrolovatelnost a možnost reprodukce badatelského postupu. Ačkoliv jsem sám použil a později i stimuloval celou řadu úloh v oblasti hledání struktur formalizovanými metodami, svou komplexností a hustotou aplikace je Macháčekův svazek předčí.

Chtěl bych vyzvednout fakt, že Jiří Macháček rozsáhle ověřuje reálnost získaných struktur procesem jejich validace na základě externí evidence, tedy postupu, který byl k metodám vektorové syntézy přidán teprve poměrně nedávno. Vytvářením nových neotřelých forem externí evidence přitom Macháček předčí svoje předchůdce a dosahuje mimořádné důvěryhodnosti. Postupně ukazuje, že formalizované metody, především pak vektorová syntéza cestou hlavních komponent, jsou vhodné pro řešení prakticky všech otázek z oblasti syntézy struktur. Tato komplexnost v klíčové oblasti archeologické metody je zatím v archeologii unikátní. Kromě dobré orientace v teorii a metodologii (včetně chápání použitých algoritmů) zde hlavní oporou byla Macháčekovi nepochybně jeho vlastní předcházející archeologická analýza s celým systémem relačních databází.

Vynikajícím textem je kapitola o drobných nekeramických nálezech v Pohansku – Lesní školce. Macháčekův úspěch při generování archeologických struktur metodami vektorové syntézy (především prostřednictvím hlavních komponent) je zřejmě také výsledkem specifické formace odpadových areálů, které ponechaly jednotlivé drobné nálezy v blízkosti objektů, k nimž původně patřily. Dále zde měl nepochybně význam citlivý výběr deskriptorů na základě předběžného modelu, který Macháček zformoval na základě předchozích studií Bořivoje Dostála. Stabilita řešení s různě pozměněnými deskriptivními systémy je překvapující a ukazuje na existenci opravdu silných archeologických struktur, jež se prosazují „za každou cenu“. Důmyslné jsou také cesty, které autor volí pro validaci zjištěných faktorů. Myslím, že vektorová syntéza provedená tímto způsobem má logicky blízko ke konfirmaci, aniž by přitom reprodukovala problémy konfirmatorních postupů.

Archeologické struktury jsou pravidelnostmi pramenů a do určité míry reprodukují pojmy minulosti – ovšem v jejich formě zbavené stále ještě dynamiky. Je to dědictví zánikové transformace. Je tedy nutné hledat dynamické modely, které je mohou interpretovat, a vrátit jim tak jejich někdejší život.

Metodicky je velmi zajímavá kapitola o interpretaci zjištěných struktur pomocí modelů odvozených z živé kultury. Myslím, že tuto část knihy by měli analyzovat všichni, kdo se podobným problémem chtějí zabývat. V prvním a třetím faktoru z úlohy o drobných nekeramických nálezech shledává

Macháček odraz nejvýraznějších řemeslných aktivit (zpracování kovů a textilnictví). Archeologické struktury rozpoznané na základě nálezů z Lesní školky na Pohansku byly s pomocí modelů odvozených z živé kultury interpretovány z hlediska funkce, významu i smyslu. S druhým faktorem souvisí význam, který je dán společenským prostředím a odráží vztahy lidí k jiným lidem (specifickou, v lokalitě usazenou skupinou lidí). Čtvrtý faktor je svázán především se symbolickým smyslem archeologických struktur a reflektuje duchovní život raně středověké společnosti (v kontextu Lesní školky se projevil vztahem lidí ke studním a jiným hlubším objektům).

Pojednání o hrobech je instruktivní, protože v raném středověku představují hroby objekty s extrémně nízkým počtem strukturujících deskriptorů. Přesto se Macháčkově podařila určitá diskriminace. Metodicky je zvláště hodnotné srovnání počtu milodarů s pohlavními a věkovými skupinami: podle sloupcových diagramů by zde asi většina archeologů usuzovala na nějaké zákonitosti, statistický test to však neprokazuje.

V kapitole o „urbanizaci“ Pohanska vyjadřuje Macháček řadu postřehů, které se týkají interpretace prostorových struktur sídlení. Zde jen poznamenávám, že nejsem plně přesvědčen, že tzv. dvorcový systém sídlení dokazuje soukromé vlastnictví půdy. Je to přece jen spíše jev z oblasti (arbitrární) symboliky než z oblasti společenského významu prostorových artefaktů.

Teorie. Existuje mnoho přístupů ke konkrétní archeologické práci. Zde se budu zabývat problémy paradigmatickými, které jsou pro akademickou vědu zvláště významné.

V historické archeologii není otázka paradigmat velmi zřejmá. Je zde obtížné paradigmata formulovat, protože intervenuje návaznost na historii psaných pramenů. Zdá se, že do poslední doby zde převládá orientace, která je svým duchem kulturně historická (zejména studium „kontaktů“ a vlivů v nejrůznějších podobách), ačkoliv nejtípichtější problémy kulturně historické archeologie, jako jsou migrace a difuze, se zde řeší zřídka. Je otázka, kam máme zařadit práci Macháčkovu. Autor se už v úvodu hlásí k procesualismu a dokazuje to dále v celé práci. Někteří archeologové reagují na takovou orientaci názorem, že v současné době je procesualismus už překonaný a nemá smysl se na něj zaměřovat. Paradigma procesuální se však naší archeologie středověku dotklo jen ojedinele, a to ve své environmentalistické, nepřiliš produktivní variantě.

Kam ale půjdeme? K postprocesualismu, který, jak jsem přesvědčen, už také končí? Nebo vytvoříme něco nového, jak by to odpovídalo naší sofistikované metodě a bohatství archeologických pramenů? Není tak zřejmé, že Macháček je typickým, klasickým procesualistou typu Davida Clarka nebo Colina Renfrewa právě proto, že jeho základem je systematická metodologie a dokonale připravené prameny. Mnohem méně se proto u něj setkáváme s problematickými teoriemi stavěnými „na vodě“ pro nedostatek solidních pramenů. Tím nechci říci, že v archeologii může být někdy pramenů dostatek (je to především důsledek mohutných kvantitativních transformací), ale přece jen v jejich množství jsou markantní rozdíly.

Česká archeologie doposud velkou část teoretického bohatství procesualismu neabsorbovala, a to je třeba učinit dříve, než půjdeme dále. Ačkoliv se Macháček plně nevyrovnal s postprocesualismem, myslím, že jeho styl práce může vést koneckonců směrem k novému paradigmatu. Důsledkem důrazu na struktury, tak charakteristického pro procesualismus, je u Macháčka použití modelů ze vzdáleného „neslovanského“ prostředí, které nemá žádný přímý intenzivní kontakt s Moravou (požadavek úzkého kontaktu je paradigmaticky kulturně historický, protože zabezpečuje „ovlivňování“, zejména ovlivňování našeho prostředí ze zahraničí). Ačkoliv modely (nebo spíše analogie) ze západní a severní Evropy se pro moravský raný středověk objevily ojedinele už před Macháčkem, přece je to on, kdo prokazuje jejich relevanci. Má to kromě aspektu metodologického také význam teoretický a ideologický: minulost našich předků strukturálně souvisí i se vzdálenými regiony, kde ji vytvářeli předkové odlišných etnických skupin. Už pro toto období nelze tudíž tvrdit, že kultura na našem území byla svou podstatou „slovanská“.

Myslím si, že některé procesuální metody a teorie (jako jsou např. matematické metody, teorie transformací nebo teorie interpretace) už zůstanou trvalou součástí archeologie a další paradigmata je koneckonců budou muset akceptovat; pokud nikoliv, riskují – jak je to v případě postprocesualismu – že vývoj archeologie půjde mimo ně. Při zmínce o postprocesualismu nemohu opomenout, že

J. Macháček podle mého názoru nevěnuje plnou pozornost symbolickému aspektu artefaktů. Zůstává v tomto ohledu v zajetí svého procesualizmu, který existenci symbolických systémů teoreticky připouštěl, ale v praxi je nerozvíjel. Ani zde ovšem není Macháček typický procesualista, jak demonstruje např. svými názory na studny z Pohanska. Myslím, že v této oblasti existuje další rozsáhlý potenciál historické archeologie (a archeologie všeobecně); je zde také ještě možnost ukazovat cestu v bádání o minulosti i dalším historickým disciplínám.

Pohansko jako raně středověké centrum. Model raně středověkého centra buduje J. Macháček s použitím teorie systémů. Chtěl bych upozornit, že tato teorie není nic specificky procesuálního, i když procesualisté vědomí systémů do archeologie přinesli: systémy jsou obecnou vlastností našeho světa. Jde o to, zda v archeologii dokážeme takovou teorii dostatečně konkretizovat, abychom místo vysvětlení nedostali jen překlad do jejího formálního jazyka.

Tam, kde se Macháček přidržuje svých vzorů (především C. Renfrewa) věrně, jako je tomu např. v případě demografického subsystému, nejsou výsledky optimální. Kapitola o teorii systémů aplikované na Pohansko pravděpodobně nejspíše uspokojí tradičněji orientované archeology už proto, že diskutuje řadu běžně známých otázek, např. obchodní a kulturní kontakty. Jsou to ovšem problémy, které ani moderní archeologie nesmí potlačit. Macháček zde sice rozebírá některá událostní témata, ale větší část jeho práce přece jen zůstává orientována směrem ke strukturám.

Na několika místech Jiří Macháček upozorňuje na skutečnost, že struktura celku není prostým souhrnem struktur dílčích. I dílčí systémy (subsystémy) jsou v celku nějakým nenáhodným způsobem uspořádány. Nelze se proto omezit na poznání struktur získaných studiem konkrétních artefaktů nižších úrovní, vesměs movitých (kapitola Archeologický výzkum v Lesní školce na Pohansku), nýbrž je nutno metodicky přistoupit i k poznání struktur „celkových“. Jinak řečeno, je třeba posoudit i Pohansko jako celek. Taková úloha se zpravidla v dnešní archeologii neformalizuje, analýza se víceméně předpokládá a struktury se obvykle generují tradičními neformalizovanými metodami; to ovšem vede občas k nahrazování interpretace prostřednictvím teoretických modelů vyprávěním pouhých analogií. Předchozí postupy charakterizují také Macháčkovu kapitolu Raně středověké centrum jako systém. Kapitola Raně středověké centrum – modely a interpretace je potom interpretací Pohanska jako celku.

Kapitolka o interpretaci Pohanska jako vojenského opevnění je psána z dosti tradičních pozic, podle mého názoru přečnujících středověké válčení. Na druhé straně kapitolka Palatium je velmi zajímavá a teoreticky fundovaná. Myslím, že novum přináší Macháčkovu pojednání o emporiích. Jeho závěr, že Pohansko bylo současně munitiem, palatiem i emporiem, je prezentován na samém konci práce. Tyto tři účely se pro „opevněná“ sídla možná často předpokládaly, ale jejich podepření teoretickými modely odvozenými z živé kultury je určitě významným přínosem.

K modelům vzniku státu, které J. Macháček v závěru své práce vykládá podle anglosaské literatury by možná bylo třeba se ještě vrátit. Jen jako příklad uvádím, že zdůrazňování tržního hospodářství jako obecného nástroje asi není přesné, jestliže uvnitř vesnických komunit (většina společností) působil trh velmi slabě až do novověku. Modely „náčelnictví“ se mi také nezdají odpovídat vývoji střeoevropské společnosti v pravěku. Byly však opakovaně prezentovány a je jistě správné, že Macháček k nim zaujímá stanovisko.

Závěr. Musím konstatovat, že Macháčkovu dílo je především zpracováním Pohanska. Archeologické práce, které se zabývají studiem nějakého kontextu, přistupují k tomuto úkolu dvěma rozdílnými způsoby.

Při aplikaci prvního z nich má „zpracování“ výzkumu za cíl vytvořit zázemí pro zařazení lokality do její *doby a prostoru* a osvětlení této doby a prostoru prostřednictvím publikovaných nálezů. Jako příklad může sloužit porovnání archeologických nálezů s psanými prameny za účelem vylíčení doby, zjišťování obchodních a jiných kontaktů apod. Hlavní cíl práce je zde pochopitelně mimo zkoumanou lokalitu.

V druhém případě je úkolem *pochopení lokality samotné* prostřednictvím její struktury, která se teprve pak srovnává s teoretickými modely z vnějšího prostředí, a tak se docíluje vysvětlení neboli interpretace. Tyto dva postupy jsou logicky přímo protikladné a lze ukázat, že jsou paradigmatické:

první je kulturně historický a druhý zavedla archeologie procesuální. Svým zdůrazněním struktur a jejich vysvětlováním (interpretací) se Macháček zařazuje do proudu, který *začíná* procesualizmem.

Síla Jiřího Macháčka je tom, že se snaží konsekventně naplnit archeologickou metodu a na jejím základě s pomocí teoretických modelů interpretovat archeologickou evidenci z Pohanska. Je to výzkumný program, s nímž se v tomto měřítku v naší disciplíně jen zřídka setkáváme. Je nutno podotknout, že jako východisko sloužila Macháčkově v mnoha směrech teoretická práce Dostálova, která se zakládala na neformalizovaném posouzení Pohanska. Tu Macháček z logického hlediska charakterizuje jako předběžný model. Na mnoha místech recenzované práce je zřejmé, jak vysoce Macháček svého předchůdce hodnotí. Vedle jiných autorů pro něj představuje *vědění předchozích generací*, které rovnocenně s empirickými fakty a současnou teorií a metodologií vstupuje do archeologického poznání.

Macháčkova kniha je svou potencií mimořádná, a to nejenom v evropské, nýbrž vůbec ve světové literatuře. Na základě jedné lokality se zde moderními metodami a zcela důsledně postupuje k získání konkrétního poznání minulosti. Kniha není „aplikací“ čehokoliv; kromě detailních postupů, které už byly v archeologii popsány a využity jinde, je zde významným novem logičnost celku, a to bez ohledu na vžitě konvence o „našem slovanském dávnověku“. Kniha také nepoužívá archeologické prameny jako ilustrace k vyprávění na základě jiných dat, plně zachovává konkrétnost archeologických pramenů.

Evžen Neustupný

Míchal Ernée: Gotické kamenné kachle z hradu a zámku v Českém Krumlově. Gotische Ofenkacheln aus der Burg und Schloss in Český Krumlov. Archeologické výzkumy v jižních Čechách – Supplementum 5. *České Budějovice – Praha 2008*. 126 str.

V archeologické literatuře se s neodůvodněnou samozřejmostí často opakuje, že poznání toho kterého jevu bude v budoucnu jistě prohloubeno dalšími objevy pramenů. Přestože publikace některých kategorií artefaktů či nálezových situací výrazněji přibývají, jen zřídka takové zmnožování skutečně posunuje možnosti interpretace a znatelně obohacuje dosavadní závěry. K výjimkám patří problematika historické kamnářské produkce. Nedávné prezentace rozsáhlejších souborů gotických kachlů, které lze bezesporu řadit k nejzávažnějším výsledkům archeologie středověku posledních let, otevírají celou řadu nových otázek, zajímavých i z perspektivy širšího historického bádání. Bylo by zbytečné opakovat, co všechno dnes víme o podobě a vývoji kachlových kamen. Při charakteristice sociálního kontextu ale málokdy překračujeme rovinu obecných konstatování, která jsou však paradoxně v hojně míře zaměňována za konkrétní, a tím pádem zavádějící hodnocení. Zvláště nálezy z hradů podněcují nekritické interpretace. Kupř. autoři před časem publikovaného příspěvku o kachlích z Křivoklátu se s ohledem na zastoupené výzdobné motivy (mj. portréty Ferdinanda I. a Anny Jagellonské) domnívají, že pojednávané artefakty vypovídají o nároku vystavět módní renesanční kachlová kamna, který prý „sotva můžeme předpokládat u běžných obyvatel úřednictva ... hradu“ (*Durdík – Hazlbauer 2006*, 304). Proto zvažují souvislost s úpravami interiérů sloužících při pobytech arciknížete Ferdinanda a jeho manželky Filipiny Welsersové. Jelikož ale evidujeme výskyt obdobných (co se týče ikonografie i kvality výtvarného ztvárnění) kachlů i v prostředí drobných měst a vesnic, musíme na tyto artefakty nahlížet jako na běžně dostupnou (a patrně i masovou) kamnářskou produkci, která nezrcadlí kulturu bydlení „elit“.

Výčet náročněji pojednaných gotických a renesančních kachlů, podle nichž bychom mohli s jistotou charakterizovat požadavky mocných šlechticů a jiných movitých osob, dosahuje v českých zemích až nápadně skromného počtu. Připomeňme propastný rozdíl mezi doklady pozůstatků kamen z Pražského hradu a budínského sídla uherských panovníků, jenž můžeme považovat pouze za odraz obecně nereprezentativní povahy archeologických pramenů. Soubor kachlů z českokrumlovského hradu, jehož zpřístupnění formou vzorově (po obsahové i formální stránce) vyhotoveného katalogu nepřekvapuje vzhledem ke jménu autora, je v mnoha ohledech výjimečný, neboť zprostředkovává

vhled do interiérů světnic obývaných členy magnátského rodu Rožmberků v pozdním středověku. Bližší určení sociálního kontextu kamnářských výrobků spíše očekáváme při hodnocení kolekci doprovázených náleзовými okolnostmi, které dovolují (popř. v kombinaci s výpovědí písemných pramenů) konkrétněji interpretovat. Tentokrát se sice jedná o artefakty vykopané již v r. 1918 v prudkém svahu pod hradním palácem, o přímé vazbě některých exemplářů k pánům výstavného sídla nás zato přesvědčí výzdoba čelních vyhřívacích stěn. Zvýšenou pozornost přitahují nezvykle rozměrné výrobky čtvercového formátu o straně 36–37 cm, které byly opatřeny čtyřmi motivy, při jejichž srovnání si záhy uvědomujeme stylové shody, prozrazující práci patrně jednoho zhotovitele kadlubů. O jejich nadprůměrném výtvarném pojednání není pochyb, nelze proto nesouhlasit s autorem katalogu, který tyto výrobky řadí „k vrcholům české gotické kachlové tvorby“. Dodejme, že shodný závěr platí i v širokém středoevropském rámci. Daný úsudek je potvrzen také metrickými parametry čelních stěn, které odpovídají produkci uherských kamnářských dílen určené pro sídla panovníka a nejmocnějších mužů království. Každý ze čtyř námětů nejrozměrnější skupiny českokrumlovských kachlů vybízí k důkladnému ikonografickému a ikonologickému rozboru, k němuž M. Ernée předložil několik důležitých podnětů. K vyobrazení Samsona v souboji se lvem dohledal grafickou předlohu Mistra E. S., jemuž je připisován početný soubor tisků. Tyto hojně rozšířené listy ovlivnily nejen pozdně gotickou kamnářskou tvorbu (zejména v horním Porýní), ale i tzv. vysoké umění, a to včetně několika pozoruhodných ukázek z Českokrumlovska. Více či méně zřetelné vlivy grafik Mistra E. S. se častěji uplatňují ve výzdobě svatostánků, avšak českokrumlovské kachle nebudou ojedinělým dokladem této skupiny uměleckých děl v profánním prostředí, jak napovídá nedávný objev nástěnné malby na zámku v Brandýse nad Labem (*Kroupa – Kroupová 2008*). Čelní stěnu jiných rozměrných kachlů z větší části vyplňuje erb s rožmberskou růží, který zakrývá postavu anděla štítonoše a přerušuje nápisovou pásku s textem *pani z rožmberka*. Takto očividný projev reprezentace šlechtického rodu je v kontextu kamnářské tvorby výjimečný, ne tak v prostředí sídel mocných jihočeských magnátů, což dosvědčují další heraldické náměty vyvedené v kachlových reliéfech. Byť se na nich štít s růží uplatňuje v podstatně menším měřítku, jeho význam tím nebyl umenšen. Na společném vyobrazení šesti erbů vlivných českých a moravských šlechtických rodů je umístěn ve středu čelní vyhřívací stěny. Heraldické kompozice představovaly v pozdním středověku oblíbený způsob deklarace spřízněnosti urozených rodin. Tzv. erbovní galerie se uplatňovaly především v nástěnné malbě, ale také na pláštích kamen, což dokládá výtvarně jednotně pojednaná série jednotlivých znaků na kachlích z Pražského hradu (*Brych – Stehlíková – Žegklitz 1990*, 60–62). Čtveřici nejrozměrnějších českokrumlovských motivů uzavírá neobvyklá scéna trubače s jelenem, jehož parohy rámují pětistou rožmberskou růží bez štítového podkladu. Tento námět nepochybně obsahuje „množství symbolických a alegorických významů“, jak M. Ernée lakonicky poznamenává. Doufejme jen, že se je podaří konkrétněji objasnit.

S nadprůměrně kvalitním provedením řezbářské práce (byť ve srovnání s tzv. vysokým uměním strohým a „těžkopádným“) kadlubů pro výrobu nejrozměrnějších kachlů kontrastují reliéfy čelních stěn o něco menších, ale také neobvykle rozměrných exemplářů čtvercového formátu o straně 32–34 cm, které se vyznačují rysy, pro něž se v literatuře ujalo označení rustikální projev. Tento rozdíl vynikne v případě českokrumlovské kolekce o to více, neboť i mnohem méně zručnému zhotoviteli matric byly zadány motivy úzce svázané s rodem pánů hradu. Zejména se jedná o rožmberský erb, který požívá ochrany mohutného draka, jehož tělo ovinuté kolem znaku nápadně připomíná symboliku dračího řádu Zikmunda Lucemburského. Pozoruhodným námětem se podrobně zabíral již Z. *Hazlbauer (1999)*, jenž důvodně uvažuje o jeho možné spojitosti s osobou Oldřicha II. z Rožmberka. Přestože prestižní řád tomuto šlechtici nebyl udělen, oporou hypotézy se stávají širší souvislosti. Záhy si totiž vybavíme Oldřichovy snahy o obohacení rodové historie pomocí smyšleného spříznění se slavným italským rodem Orsini. A co je pozoruhodné: na kachli (rovněž neobvykle rozměrného čtvercového formátu) objeveném na rožmberském hradě Dívčí Kámen spatřujeme erb s pětistou růží, který je po straně podpírán zvířetem, v jehož siluetě pravděpodobně rozpoznáváme postavu medvěda – heraldického zvířete rodu Orsini. Právě Oldřich ke konci svého života toto sídlo zřejmě jako jediný Rožmberk trvaleji obýval. Na tyto možné aspekty výjimečného motivu upozornila Z. *Drobná* v krát-

kém komentáři připojeném k článku, v němž A. Hejna (1966) zveřejnil soubor gotických kachlů z Dívčího Kamene. Výrobky nesoucí na první pohled zřejmé sdělení o prestiži jihočeských magnátů představují jako celek v kontextu českých zemí naprosto výjimečný projev kamnářského řemesla. Pro srovnání vzpomeňme pozůstatky honosných kachlových kamen z poč. 15. stol. z moravského hradu Melice (Michna 1981). Mezi kachlovými reliéfy je zastoupen rodový znak olomouckého biskupa Václava Králíka z Buřenic, pána hradu.

I zbývající motivy komorových kachlů (desítky klasifikovatelných námětů) a výzdobných doplňků kamnových těles z českokrumlovského hradu významně doplňují dosavadní představy o pozdně středověkém kamnářství. Nápadný je vysoký počet rozměrných kachlů obdélného formátu, na jejichž stěnách spatřujeme několik vzácněji se vyskytujících motivů. Diskusi můžeme vést nad vyobrazením ozbrojence na kachlích (a také na výjimečně se vyskytujících obkládacích deskách) úzkého obdélného formátu (č. kat. 26). Autor katalogu jej s otazníky označuje buď jako rytíře, nebo sv. Jiří. Celkové zdobení postavy se ale vyznačuje rysy příznačnými pro sv. Václava: muž oděný v plátovém brnění má nasazenou knížecí čapku a třímá kopí s korouhví a štít. Na kachlových reliéfech dohledáme celou řadu blízkých analogií, ikonografická klasifikace se ovšem stává jednoznačnou, pokud se na praporu uplatňuje vyobrazení kalicha nebo orlice. Byť českokrumlovský motiv ozbrojence není doprovázen konkrétním atributem, můžeme uvažovat spíše o sv. Václavovi, což nevyklučuje ani náleзовý kontext. Je nepochybné, že úcta k zemskému patronu byla silná zejména v utrakvistickém prostředí (jak dokládá mj. celá řada kamnářských výrobků), avšak i v katolické propagandě mu náležela důležitá role (srov. Hlobil 1976). V této souvislosti můžeme uvést, že obdobně oděného urozence spatřujeme např. na deskové malbě Ukřížování ze Skalice, datovatelné snad do 2. čtvrtiny 15. století. Tentokrát se jedná o zápornou postavu setníka. Ikonologický výklad však může být složitější. Za setníkem je totiž znázorněn prostý voják s cepem. Nad ním vlaje praporec s nápisem *bukal*, jenž pravděpodobně můžeme vyložit jako záměrnou zkomoleninu německého slova *pokal* (kalich). Jelikož voják drží před obličejem nádobu podobnou džbánů – možná opět záměrně zkomolené vyobrazení kalicha, je interpretace nasnadě: snahou umělce bylo zřejmě zesměšnit husity. Takto tuto část výjevu přesvědčivě vysvětluje M. Bartlová (2001, 249, obr. 74). Výklad ovšem můžeme rozšířit ještě o jeden aspekt: jelikož utrakvisté bohatě rozvinuli svatováclavskou tradici, mohl dávný divák vnímat setníka, jenž až nápadně připomíná sv. Václava, jako symbolického vojevůdce oddílu husitů, v tomto případě nepřítele Krista. Nutno podotknout, že na desce se jako součást výzdobné kompozice objevuje rožmberský erb.

Ocenění si zasluhují analýzy vybraných kachlových zlomků přírodovědnými metodami, jejichž výsledky před časem představila zevrubná studie (Ernée – Hanykýř – Maryška 2004). Nejsou totiž samoučelným exkurzem. Prokázána byla příprava hliněného těsta z materiálu pocházejícího z více surovinových zdrojů. Asi nejzajímavější informace se týkají ostřiva ve střepích kachlů nejrozměrnějších skupin. Hlína užitá při výrobě těchto exemplářů byla záměrně promíšena velkým množstvím zrn grafitu, čímž byl významně snížen počet defektů při sušení i výpalu. Grafit nahradil běžný křemičitý písek, jenž při výrazných teplotních rozdílech mění svůj objem a způsobuje popraskání střepu. Toto nebezpečí nastává právě u rozměrných výrobků se silnostěnným střepem.

Precizně vyhotovenému katalogu i jeho obrazové příloze nelze nic podstatného vytknout. Přestože autor aktuálně rezignoval na ucelené zhodnocení ikonografie výzdoby kachlů, není to na závadu. Zasazení jedinečného souboru artefaktů do širšího kontextu si žádá mnohem více než pouhý výčet analogií. Nutnou podmínkou vyvarování se planého rozepisování je rozsáhlá znalost dobových reálií a hlubší komparační studium: s tím se mohou i stručné postřehy stát velice podstatnými závěry. Pronikavými poznámkami vynikají především texty F. Šmahela. Je příznačné, že právě jemu se podařilo souhrnně a poutavě pojednat o archeologických dokladech středověké „duchovní“ kultury (Šmahel 1988). Bohužel početné soubory kachlů z moderních výzkumů hradů, které by značně rozšířily možnosti komparačního studia, stále vesměs čekají na adekvátní publikaci. Přitom artefakty tohoto druhu mohou být účelně zpřístupněny formou samostatného katalogu, a to i bez interpretační ambice.

Jan Kypta

Literatura

- Bartlová, M. 2001: Poctivé obrazy. Deskové malířství v Čechách a na Moravě 1400–1460. Praha
- Brych, V. – Stehlíková, D. – Žegklitz, J. 1990: Pražské kachle doby gotické a renesanční. Katalog výstavy. Praha.
- Erné, M. – Hanykýř, V. – Maryška, M. 2004: Výsledky přírodovědných analýz gotických kamnových kachlů z Českého Krumlova, Památky archeologické 95, 175–222.
- Hazlbauer, Z. 1999: Zobrazení Dračího řádu Zikmunda Lucemburského na vrcholně gotických střeďoevropských kachlích, Archaeologia historica 24, 387–400.
- Hejna, A. 1966: Kachle z hradu Dívčího Kamene u Českého Krumlova, Časopis Národního muzea 135, 35–44.
- Hlobil, I. 1976: Nejstarší olomoucké knižní dřevořezy. Knižní dřevořezy olomoucké diecéze mezi léty 1499–1505 a jejich protireformační význam, Umění 24, 327–358.
- Kroupa, P. – Kroupová, J. 2008: Nově odkrytá nástěnná malba Adorace Krista na zámku v Brandýse nad Labem, Památky středních Čech 22/1, 1–5.
- Michna, P. 1981: Gotická kachlová kamna z hradu Melic na Vyškovsku. Pokus o rekonstrukci, Archaeologia historica 6, 333–360.
- Šmahel, F. 1988: Archeologické doklady středověké duchovní kultury, Archaeologia historica 15, 295–310.

Paul Bahn ed.: Vepsáno do kostí. Jak lidské ostatky odhalují tajemství mrtvých. Mladá fronta s. l., s. d. ISBN 978-80-204-1651-3. 192 str.

Publikaci připravil archeolog P. Bahn (původní vydání London: Quintet Publishing Ltd. 2002), který má značné zkušenosti s psaním knih pro širokou veřejnost a již delší dobu se věnuje popularizaci oboru. V knize je shrnuto celkem 36 výzkumů především z doby nedávno minulé. Nejsou jedinečné jen nálezy, ale i použitými metodami a v neposlední řadě i ukázkami mezioborové spolupráce. Těchto 36 „příběhů“ z minulosti je rozděleno do pěti kapitol podle jejich určitého společného rysu.

První kapitola se jmenuje „Způsob života“ a výzkumy v ní zařazené se svým obsahem dotýkají některého z aspektů života minulých lidí a společností. Jedním ze sledovaných aspektů jsou nemoci a úrazy, které lze na kostrách identifikovat. Druhým hlediskem je výživa a rekonstrukce stravy na základě měření izotopů různých prvků. Tato metoda je zde velmi zjednodušeně popsána. Dále je na příkladech stop zátěže na kostě ženy z Uru rekonstruována její pracovní činnost.

Druhá kapitola nese název „Přirozená úmrtí“ a zabývá se pozůstatky z různorodých kontextů. Čtenář se seznámí se zkoumáním lidských pozůstatků z Pompejí a Herculaneu, s unikátně dochovanými těly ženy a muže nalezenými v hrobkách v Číně, s nalezovou situací a možnými interpretacemi trojhrobu z Dolních Věstonic, s nálezem téměř kompletní kostry chlapce od jezera Turkana staré 1,5 milionů let, s pozůstatky vojáka Napoleony velké armády, které byly odkryty ve Vilniusu, nebo s ostatky muže „europoidních“ rysů nalezeného

v Severní Americe a datovaného do doby přibližně 7 tis. let př. n. l.

Ve třetí kapitole nazvané „Úmyslná zabití“ jsou shrnuty výzkumy, při nichž byly odkryty tělesné pozůstatky lidí z dob dávno i nedávno minulých, kteří mohli být úmyslně zabití nebo obětováni. Jako příklad z této kapitoly uvedme Ōtziho či mumie z doby železné, nacházené v bažinách severní Evropy, nebo dokonale zachované mumie inckých, převážně dětských obětí v pohoří And.

Čtvrtá kapitola se jmenuje „Pohřby“ a pojednává o různých typech ukládání těl zemřelých a náleзовých okolnostech. Je zde zachyceno jedno z nejstarších uložení lidských kostí v Evropě (Grand Dolina) či mezolitický pohřeb těla vlka s lidskou hlavou, kosterní pozůstatky ženy pohřbené v olověné rakvi nebo dětské ostatky nalezené v Toweru.

Pátá kapitola nese název „Mumie a mumifikace“ a samozřejmě pojednává o mumiích arteficiálních. Kromě nejznámějších egyptských (příběhy o mumii z hrobky 55 a restauraci královských mumií) se čtenář seznámí s mumii kultury Chinchorro v době před 7. tis. lety na území Chile a s mumii taštycké kultury v oblasti Oglachty na Sibiři.

Po formální stránce je text rozdělen do logických kapitol, které obsahují různé úhly pohledu na řešenou problematiku. Text doplňuje velké množství fotografií, jež podtrhují dané příběhy a činí publikaci přitažlivou i pro širší veřejnost. Kladem je rovněž rejstřík, bibliografie k jednotlivým studiím a stručná profesní charakteristika přispěvatelů.

Česká verze publikace má několik vad na kráse. Zmíňme alespoň ty „nejkřiklavější“. V obsahu na začátku knihy je třetí kapitola nazvána „Dobrovolná

smrt“, zatímco v textu je pojmenována „Úmyslná zabití“. V obsahu je rovněž uvedeno, že příspěvatele najdeme na s. 191 a autory obrázků na s. 192, ale tyto samostatné části publikace jsou vzájemně zaměněny. V knize chybí údaj o místě i roku vydání české mutace. Četné překlepy a gramatické chyby svědčí o tom, že text nebyl řádně zkontrolován. Za všechny uvedme např. „... tradovaných teorií o Anaziích ...“ (s. 91) místo Anasaziích nebo „Těla byly do hrobů vkládána ...“ (s. 156).

Překladatel (Karel Kopicčka) měl zřejmě problém s překladem některých anglických odborných výrazů, což se pak projevuje v nesrozumitelnosti textu: „Všechny kosti měly na obou koncích epifýzu, zvláštní místo na konci utvořené kosti“ (s. 68) nebo „Mezi hlavními kostmi lebky se nachází několik malých kostí“ (popisek k obr. na s. 154). Celkově se nejvíc takových chyb, pravděpodobně způsobených překladem, nachází ve studii „Anne Mowbrayová a kostry z Toweru“ (kap. IV), kde se dále v části „Stanovení věku koster z Toweru dle zubů“ můžeme dočíst: „Kostní jamky na druhé kostře udávají skóre dospívání ...“ (s. 152). Kostními jamkami zde překladatel pravděpodobně míní zubní lůžka. Poněkud matoucí je také sdělení: „Hypotézu o příbuzenství mezi Anne Mowbrayovou a kostrami z Toweru podporuje ještě jedna věc. Malé kosti mezi velkými kostmi lebky se podobají extrasuturálním kostem na lebkách obou koster.“ (s. 153).

Přesto je tato kniha počinem vpravdě chvályhodným, neboť poutavou formou zpřístupňuje odborné i široké veřejnosti starší i novější výzkumy, nové metody a problémy spojené s jednotlivými fázemi výzkumu (tedy nejen s terénní částí archeologického výzkumu, ale i s laboratorním zpracováním a teoretickými otázkami). Pro archeology a antropology jsou zde nastíněny možné a úspěšné cesty mezioborové spolupráce, laická veřejnost se dozví o práci a výsledcích archeologie, antropologie a dalších příbuzných vědních disciplín. Zároveň se jedná o průřez všech období lidského vývoje a života a čtenář zavítá během četby do všech koutů světa.

Erika Průchová

Jean-Paul Demoule ed.: La révolution néolithique en France. Éditions La Découverte, Paris 2007. 180 str.

V kolekci „Archéologies de la France“, vedené ředitelem francouzského institutu záchranných výzkumů (Inrap) a předním specialistou na problematiku evropského neolitu Jean-Paulem Demoulem, vyšla jako první část desetidílného souboru práce o neolitické revoluci na území Francie. Celá kolek-

ce, která má vyjit ve velmi krátkém období, si klade za cíl shrnout výsledky nedávných archeologických výzkumů do syntézy mapující vývoj osídlení Francie od příchodu prvního člověka až do moderní historie. Impulsem pro vznik kolekce byly četné nové poznatky získané rozsáhlou záchrannou archeologickou činností, které zcela mění tradiční pohled na některé historické etapy. Další, již vydané, části kolekce zpracovávají problematiku doby bronzové (*L'âge du Bronze en France*), doby železné (*L'âge du Fer en France*), období gallo-římského (*La France gallo-romaine*) a středověku (*Archéologie médiévale en France*). Připravují se práce o paleolitu, vrcholném středověku, archeologii Francie novověké a současné, archeologii Antil a Guyany a o archeologii a životním prostředí. Všechny práce mají zhruba stejné schéma. Prezentují základní archeologické komponenty, hlavní kulturní a estetické projevy i každodenní život, důležité přírodní i klimatické změny, demografické zvraty apod.

Ačkoliv název knihy zdůrazňuje především počáteční fázi neolitu, jednotlivé kapitoly nás přivádějí až k přelomu 3. a 2. tisíciletí př. n. l., tedy k počátku doby bronzové. Členění kapitol odpovídá odlišnému vývoji jednotlivých částí Francie zejména v časném neolitu, kdy se na neolitizaci území podílejí vlivy mediteránní a středoevropské. Po obecné předmluvě editora práce, shrnující základní problematiku počátků neolitu s ohledem na moderní přístupy k problematice neolitizace a zdůrazňující originalitu francouzského území, následují kapitola o prvních pastýřích a rolnících v mediteránní oblasti (*I. Sénépart*, 26–41), kapitola o neolitizaci Pařížské kotliny ze střední Evropy (*J.-P. Demoule*, 42–59), vzniku prvních sociálních komplexů (*J.-P. Demoule – J. Dubouloz – L. Manolakakis*, 60–77), původu sociální nerovnosti (*J.-P. Demoule*, 78–95), pohřební architektury na pobřeží Atlantiku (*G. Marchand*, 96–119), neolitu západní Francie (*F. Giligny*, 120–139) a velkých změnách 3. tisíciletí, vedoucích k přechodu k době bronzové (*R. Cottiaux – L. Jallot – G. Marchand*, 140–159). V závěru je zdůrazněn význam posledních třiceti let „preventivní“ archeologie, kdy se díky systematickému provádění záchranných výzkumů za použití moderních metod, doplněných důkladným studiem přírodního prostředí, podařilo podstatně detailněji poznat a popsat složitý proces počátků neolitu na francouzském území.

Na konci knihy je bibliografie, jak celková přehledná, tak detailní k jednotlivým kapitolám, a jmenový rejstřík. Po stránce grafické, tiskové i obrazové knize nelze nic vytknout, zařazeno je množství barevných fotografií i přehledných map. Vzhledem ke kvalitě textu i dokumentace je snad trochu na škodu

paperbackové provedení, které však nepochybně zvyšuje dostupnost publikace. Zejména po vydání všech částí kolekce bude soubor velmi kvalitním přehledem francouzské archeologie a i pro laiky poutavým podkladem pro další studium.

Radka Šumberová

Petr Drda – Alena Rybová: Akropole na hradšti Závist v 6.–4. stol. př. Kr. Památky archeologické – Suppl. 19. Praha 2008. ISBN 078-80-86 124-85-8. 132 str.

V prvních kapitolách se autoři zabývají historií poznání a strukturou osídlení Závisti v pozdní době halštatské a v době laténské obecně. Jádrem knihy představuje 4. kapitola: podává přehled nálezové situace v horizontech 1–4 na akropoli. V době prvního horizontu byla zřízena palisáda, ve druhém byl okrasek ohrazen, do třetího patří mohutná kamenná podla pod chrámy, oltáře a dalšími konstrukcemi a do čtvrtého celkově koncipovaná platforma, spojující sakrální okrasek do jednoho terasového celku s kamennými komorami. Publikace obsahuje detailní plány všech fází a zkoumaných sektorů; ilustrační část doplňují i grafické rekonstrukce situací a staveb. Pátá kapitola se zabývá chronologií na podkladě nálezů a situace, 6. interpretací posvátného místa v jeho jednotlivých fázích; pro tuto interpretaci používá latinskou terminologii.

Posvátné vymezené místo první fáze bylo z valné části zničeno pozdějšími úpravami; vedle něho stály dva domy. Dům A se skládal z obytné jizby a stáje, větší dům A1 s malým počtem nálezů považují autoři za shromažďovací prostor, domy A5 a A7 za obytné, ostatní za hospodářské stavby. Svazek pásků bronzového plechu z této fáze interpretují autoři jako symbol „pohřbeného blesku“ (*fulgur conditum*). Patrně zde bydlela elita společnosti s kněžskými funkcemi.

Druhou fází nazývají autoři *nemeton*; v ohrazeném prostoru stála tehdy otevřená nezastřešená kůlová stavba. Mezi pozoruhodné nálezy patří opravovaný hliněný kotel, kopí a kamenná sekerka („hromový kámen“ ještě v myšlení středověku). Ve třetí fázi byl *temenos* ohrazen monumentálním příkopem a zřízena tu vysoká podla, připomínající svou konstrukcí stavby etruské. Na největším z podla rekonstruují autoři chrámovou stavbu, tři další byly podle autorů bez staveb, i když podle recenzenta by na jedno či dvě z nich docela patřily halové stavby, které obvykle náležely do podobných posvátných okrsků v etruské Itálii i jinde. Nízké podium vedle chrámu bylo patrně místem, kde stával k hlavnímu chrámu přiřazený oltář. Tato fáze poskytla nejvíce dokladů

kultu božstev a jejich ex-vot. Podzemní stavba D byla patrně chrámem keltské obdoby římské Diany či řecké Artemidy a o něco pozdější trojboký oltář připomene oltáře trojtěle Hekaté, snad u Keltů příbuzné jejich verzi Artemidy. Pozoruhodné jsou i úvahy autorů o božské trojnosti dedikací, které byl zasvěcen trojhranný oltář; trojnost ex-vot má také řadu obdob v trojnostech dedikací ve Středomoří. Olovené kolečko nalezené při trojbokém oltáři připomene ovšem spíše Taranise či (vzhledem k materiálu) obdobu římského Saturna, kterým byl podle některých religionistů Caesarův Deus Pater.

Poslední raně laténskou fází byla rozsáhlá, zcela viditelná terasa zpevněná vyzděnými kasetaми, vybudovaná pro velký počet účastníků slavností; v jejím středu stála zahloubená svatyně, ve které se našel (patrně obětní) nůž a kování rohu, který mohl sloužit k libaci. Tato stavba byla podle autorů úmyslně spálena a na jejím povrchu pak ještě jednou zapálena hranice, na které byly vedle zvířat patrně obětovány i lidské bytosti. Na závěr zdejší komunita zničila svou svatyni a místo nadlouho opustila. Podobně jako likvidaci svatyně vysvětlují autoři i zničení soch: pískovcové hlavy v pozdně halštatském stylu a menších zlomků ve stylu raného latěnu: vesměs šlo podle nich o likvidaci svatyně komunitou Závisti před jejím odchodem do Itálie. Pak byla Závist až do počátku 2. stol. př. Kr. opuštěná.

Z dosti špatně dochované situace na závistské akropoli vytěžili autoři, co se dalo, a není divu, že na některé jejich interpretace lze nazírat jako na odvážné. Sám bych autorům ovšem raději poblahopřál k neobvyklému rozhledu a odvaze k historickým i religionistickým interpretacím.

O vysoké úrovni zhodnocení výzkumu svědčí vzorná publikace a detailní určení importů, které se ve sledovaném období dostaly na Závist. Je pozoruhodné, jak i z malých zlomků importovaných předmětů dokázali autoři určit oblast jejich původu. Jejich úhrn ukazuje, že závistské hradiště mělo styky s rozsáhlou oblastí Evropy od Francie přes Švýcarsko a jižní Německo až po Balkán, ale zejména s jihem. Kupodivu na Závisti dosud nebyla identifikována attická keramika 1. pol. 5. stol., i když ve středních Čechách je už známo několik nalezišť se střepy picích čiší athénské výrobní proveniencie (naposledy *Trefný – Polišínský 2008*). Také její imitace známé z Plzně-Roudné a z Chrástky (*Chytráček 2007; Megaw – Megaw 2007*) se na Závisti nevykytly a jen z nedalekých Modřan, ze širšího závistského okolí, jsou známa ucha zobákovitých konvic.

Ze Středomoří čerpaly nejen počátky laténské umění (k významu Čech v tomto procesu srov. *Megaw – Megaw 2007*), ale také architekti závistských

podíí. Snad se to týká i inspiračního pramene oválné stavby na akropoli, připomínající starší oválné stavby etruské. Nejen nové nálezy attické keramiky, ale i další nové nálezy středomořských importů odjinud z Čech dokládají kontakty s jhem *in corpore*. Zřejmě ještě snadněji ale z jihu přicházely ústní informace, ideje, *know-how*. Mnohé fenomény a analýzy keramiky i bronzových předmětů z oblasti severozáp. cípu Adriatického moře potvrzují význam alpské cesty vycházející z oblasti Adrie či Spiny a směřující přes Salcbursko na sever, odtud sledující tzv. solnou stezku (srov. zejm. *Shefton 2001; Frey 2007; Bouzek 2007a*, 36–64; *2007b*). Obchod směřující do střední Evropy dodával nejen etruské a řecké, ale také foinické výrobky. K lepšímu poznání úlohy střední Evropy při vzniku raného keltského umění přispěl i objev nového raně laténského hradiště na jihozáp. Slovensku (*Pieta 2007; Čambal 2005*).

Raná Závist se jako významné středisko dálkových kontaktů vyrovná pozdější lokalitě u Němčic nad Hanou, kam se dostávaly mince ražené od Massilie po Alexandrii, v Itálii, i na Balkáně (*Kolníková 2006; Čižmář 2006*).

I soubory archeologicky prostředkovaných jevů byly součástmi holistických celků, jednotlivé fenomény byly nutně provázány vzájemnými vztahy. Byly také důsledkem historických událostí, které se okolo nich udály. Pokud se na jednom místě sejde schopnost deduce s pečlivou indukční analýzou nálezů ze zjištěných objektů, jak je tomu v případech syntetických knih Petra Drdy a Aleny Rybové (srov. *Drda – Rybová 1998*), vzniká obdivuhodný výsledek, ukazující cestu i nám ostatním.

Jan Bouzek

Literatura

- Bouzek, J. 2007a*: Keltové našich zemí v evropském kontextu. Praha.
- *2007b*: Jižní Čechy na rozhraní halštatu a laténu. Keltové, Etruskové, Řekové a také Foiničané. Archeologické výzkumy v jižních Čechách 20, 269–275.
- Čambal, R. 2005*: Včasnotaténska sfinga z Horných Orešian. In: Zborník Slovenského Národného múzea 99 – Archeológia 15, Bratislava, 37–44.
- Čižmář, V. 2006*: Němčice, obchodní a industriální centrum doby laténské na Moravě. Archeologické rozhledy 58, 261–283.
- Drda, P. – Rybová, A. 1998*: Keltové a Čechy. Praha.
- Chytráček, M. 2007*: Časně laténské sídliště v Chrázíně s napodobeninou červenofigurové keramiky, s doklady kovolictví a zpracování jantaru. Archeologické rozhledy 59, 461–517.
- Frey, O. 2007*: Über die Ostalpen zur Keltiké: Beziehungen zwischen der Situlen-Este-Kunst und dem La Tène A-Kreis. In: M. Blečić et al. edd., Scripta praehistorica in honorem Biba Teržan. Situla 44, Ljubljana, 777–788.
- Kolníková, E. 2006*: Význam mincí z moravského laténského centra v Němčicích nad Hanou pre keltskú numizmatiku. Numismatický sborník 21, 3–56.
- Megaw, M. R. – Megaw, J. V. S. 2007*: Celtic lyres on a Celtic kylix? A further note on the copy of an Attic red-figured two-handled cup from Plzeň-Roudná. Archeologické rozhledy 59, 799–804.
- Pieta, K. 2007*: Der frühlaténezeitliche Burgwall in Horné Orešany, Westslowakei. Slovenská archeológia 55, 295–310.
- Shefton, B. 2001*: Adriatic links between Aegean Greece and Early Iron Age Europe during the Archaic and Early Classical periods. Anemos 2, 7–44.
- Trefný, M. – Polišíenský, T. 2008*: Nové nálezy řecké červenofigurové keramiky a dalších artefaktů souvisejících s jižními vlivy na časně laténském sídlišti v Praze–Pitkovicích. Archeologie ve středních Čechách 12, 477–493.

Vladimír Goš: Loštice – Město středověkých hrnčírů. Loštice – Town of Medieval Potters. Opava 2007. 126 str. s 39 obr.

Poměrně útlá publikace shrnuje výsledky důležitého grantového projektu s cílem seznámit čtenáře s historií výzkumu loštické keramiky a významem tohoto jevu pro naše prostředí. Historie znovobjevení loštické keramiky (zejména charakteristických pohárů s puchýřkovým povrchem) sahá až do 2. pol. 19. stol., dočkala se několika zásadních shrnutí a definicí (1957, 1969), ovšem první moderně pojaté výzkumy v Lošticích proběhly až v 70.–80. letech století minulého pod vedením autora publikace.

Studium fenoménu loštické keramiky je zasazeno do širšího rámce vývoje osídlení Loštic a okolí, a to od raného středověku. Prvý konkrétnější doklad osídlení představuje sídlištní buňka (dvorec?) datovaný do 12. století. Vcelku jsou doklady osídlení před 13. stol. prozatím nespojitě. Změnu přináší 13. stol., kdy výzkumy doložily osídlení ve formě jam, a především zemnic, interpretovaných jako „zahloubené stavby kvadratického půdorysu se šikmým vstupem“ nebo „provizória“ (s. 11). Autor se přiklání k interpretaci spojující zemnice s obytnou funkcí (s. 19). Stejný objekt známe z nedalekých Žádlovic, kde jsou hrnčířii zmíněni již k r. 1141. V obou lokalitách je hrnčířská výroba v tomto období doložena ve

formě výrobků ve škále zahrnující jak tradiční tvary (hrnce, zásobnice), tak inovace (džbány, pokličky a trojnožky, nikoliv ovšem grapy, ale kuthany).

Podle stejných hledisek je charakterizováno také období 14.–16. století. I zde můžeme zástavbu rekonstruovat jen podle nesouvislých útržků. Loštice získaly půdorys nevelké městské lokace, v níž se zástavba soustřeďovala kolem náměstí a hlavních ulic. Její hranice nebyly nejspíš nějak přesně vymezeny, např. opevněním, a celá lokalita sloužila jako tržní středisko bouzovského panství. Výzkumy doložily zejména několik pecí, mezi nimiž je nejzajímavější pec se čtyřlaločnatým půdorysem a uvažovanými čtyřmi vstupními otvory. Ostatní pece jsou, zdá se, jednoduchého typu s kopulí a jedním vstupním otvorem (?).

Největší pozornost se soustřeďuje na poháry s puchýřkovým povrchem a tvary s obdobným povrchem. Průkazně se podařilo vymezit dobu jejich výroby (poč. 15. stol. až pol. 16. stol.), tedy asi na 150 let. Autor neshromažďoval všechny doklady o výskytu loštické keramiky, soustředil se odůvodněně pouze na nálezy nesoucí důležitou datovací informaci. Vzhledem k tomu, že řada novějších výzkumů ve městech a na hradech není publikována, nelze ani úplného obrazu dosáhnout. I zde je nutno cenit návrat *ad fontes* s ověřováním mnohokrát publikovaných údajů. Počátek výroby byl dlouhodobě datován dle nádob, do níž byl v Tovačově uložen mincovní depot. Teprve revize na místě korigovala údaj o datování podle mincí z období Karla IV. také výskytem mincí Václava IV. Závěr výroby keramiky s puchýřky klade autor k polovině 16. stol.: významným vodítkem jsou nálezy ze spáleniště požáru v r. 1541 na Pražském hradě a Hradčanech, kde se loštická keramika ještě vyskytuje, v následných vrstvách již nikoliv. V Lošticích samotných se konec výroby pohárů s puchýřky setkává s nástupem kachlů s medailónovým zahloubením, tedy rovněž v polovině 16. století.

Autor se zabývá také rozšířením pohárů mimo severní Moravu. Mapuje jejich výskyt ve Slezsku, na Slovensku, v Rakousku, Maďarsku a Malopolsku. I zde provedl důslednou kontrolu náleзовých okolností, která ukázala, že některé poháry se do příslušné muzejní sbírky dostaly v 19. či 20. stol. jako sbírkový předmět, a nejsou tudíž dokladem rozšíření ve středověku. V Čechách je loštická keramika nejvíce zastoupena v Praze a ve východních Čechách. Zde můžeme doplnit, že nedávná publikace nálezů z východních Čech (*R. Bláha – J. Frolík – J. Sigl*: Nálezy loštické keramiky ve východních Čechách. Příspěvek ke kontaktům východních Čech a severní Moravy. *Archaeologia historica* 28, 2003, 525–537)

upozornila na keramickou skupinu s nejasnou proveniencí, kterou definovala jako „Lošticím podobnou“. Recenzovaná publikace dokládá, že i tato keramika pochází s vysokou pravděpodobností z Loštic (podle profilací okrajů i popisu technologických znaků), a tudíž předmětem importu nebyla jenom keramika s puchýřkovým povrchem.

Zvláštní pozornost autor věnoval shromáždění dokladů napodobování loštické keramiky, a to imitací buď puchýřkovitého povrchu, nebo některých tvarů, zejména pohárů s více oušky. Stejně pečlivě ověřil všechny známé doklady výzdoby pohárů, nejčastěji stříbrným kováním. Zajímavé je, že dochované přesněji datovatelné kusy jsou mladší, než je uvažovaná doba ukončení výroby loštických pohárů. Obdobně je tomu i s písemnými doklady hrnčířské výroby v Lošticích, které jsou také převážně mladší než stanovaný časový rozsah výroby keramiky s puchýřkovým povrchem. V protikladu vůči staršímu období neznáme příliš místní hrnčířskou produkci z období po r. 1550. Výroba po staletí postupně upadala, ale ve velmi redukované podobě se dočkala až 20. věku. Tradice výroby puchýřkové keramiky byla zcela zapomenuta, přestože původní zdroje suroviny byly známy.

Keramiku zahrnující období 13.–16. stol. autor rozdělil do pěti základních technologických skupin, přičemž je potřeba zdůraznit, že jednodušší dělení se ukázalo jako jednoznačně dostačující a dovolilo vyvarovat se problémů, které vznikají při vydělování mnoha skupin na základě velmi detailních znaků, tj. neskončit v nepřehledném bludišti. Připomeňme, že hmota loštických pohárů s puchýřky tvoří jednu skupinu (01000), ale kamenina je vyčleněna zvlášť (02000), upozornit je nezbytné na keramiku s příměsí grafitu, která má v regionu nejstarší tradici (skupina 05000), ale byla postupně opuštěna. Postup výroby pohárů s puchýřkovým povrchem byl objasněn díky chemickým analýzám. Vyvrácena byla tradovaná představa o úloze sloučenin železa. Loštický efekt vznikal přidáním méně kvalitního grafitu, takže z tohoto hlediska je tato keramika dědicem či následníkem grafitové keramiky. Z technologického hlediska se jedná o polokameninu. Překvapivé je také zjištění o poměrně nízké teplotě výpalu (údajně jen kolem 1000 °C), kterou bylo možno dosáhnout v konstrukčně jednoduchých pecích mlířového typu (dle experimentu ca 1200 °C) a která byla ověřena i experimentálně s využitím původní suroviny ze známých zdrojů. Zde se nabízí otázka, zda právě jednoduchost pecí a potřeba zřejmě dosti přesně regulovat postup výpalu, vyžadující u jednoduchého vypalovacího zařízení bezsporu značnou zkušenost, nevedla k velkému objemu odpadu a zmetků,

i když závěr o malém výskytu některých typů nádob jako důsledek dobře zvládnuté technologie půjde jen obtížně ověřit. Konec výroby keramiky s puchýrkovým povrchem je vysvětlován nástupem kvalitnější habánské keramiky, ovšem i zde mohly sehrát úlohu další, obtížně postižitelné důvody. Ukončení výroby totiž nastává v době, kdy pojmy loštická keramika či loštický povrch pevně zakotvily v písemných pramenech a musely být široce známé, a snad i do jisté míry populární.

Publikace se nevyvarovala některých drobných technických pochybení (schází obr. 41, slibující mapu rozšíření loštické keramiky), číslování obrázků je provedeno na přeskáčku, také mapy Loštic či plány jednotlivých výzkumů měly být popsány detailněji: v publikované verzi dovolují sledovat a kontrolovat údaje uvedené v textu jen s obtížemi.

Loštická keramika představuje fenomén známý i v zahraničí a je to jediný typ keramiky, jehož „sláva“ překročila hranice českého státu. V této souvislosti je zarážející, že ani jeden z popisovaných výzkumů v centru Loštic neměl dostatečné podmínky pro jeho bezproblémového provedení, a to pravděpodobně jak v 70. a 80. letech 20. stol., tak v minulosti zcela nedávno. Nezbyvá než apelovat na představitele samosprávy, protože jde o důležitý kulturní fenomén dalece přesahující význam Loštic, který se neomezuje jen na „obtíže“ vyvolané přítomností archeologů na staveništi.

Publikace představuje velmi užitečný a zásadní přehled poznatků o tomto druhu keramiky, napsaný badatelem, který v ní shrnul (možná až příliš stručně) poznatky ze svého dlouhodobého výzkumu. Recenzent by jako archeolog přivítal detailnější údaje o některých zkoumaných lokalitách či některých náleзовých souborech; lze je však snadno dohledat podle soupisu literatury. Je zřejmé, že kniha je určena širšímu okruhu zájemců včetně osob nespécializovaných na archeologii. Bezespou se ale stala základním vkladem do problematiky této zajímavé keramické skupiny, a nadlouho jím také zůstane.

Jan Frolík

Ryszard Grygiel: Neolit i początki epoki brązu w rejonie Brześcia Kujawskiego i Osłonek. Tom I. Wczesny neolit, kultura ceramiki wstęgowej rytej. Fundacja Badań Archeologicznych Imienia Profesora Konrada Jażdżewskiego, Nr 8. Muzeum Archeologiczne i Etnograficzne, *Łódź 2004*. ISBN 83-91 5042-3-9. 697 str. s 483 obr. a 53 tab.

Již před časem vyšel první díl obsáhle koncipované publikace neolitických nálezů z Kujaw. Je věnován nejstaršímu osídlení s lineární keramikou

a zahrnuje komplexní publikaci nálezů a dalších terénních informací z let 1995–2002. Nezanedbatelnou část publikace tvoří historie výzkumů započatá prof. K. Jażdżewským, jehož práce vyšly krátce před druhou válkou, ale až po ní se staly neomyslitelnou součástí studia evropského neolitu jednak definicí mladoneolitické skupiny Brześć Kujawski a jednak první a dosud nepřekonanou syntézou o kultuře nálevkovitých pohárů na území Polska.

Intenzivní průzkumy probíhající více než tři dekády ukázaly, že první zemědělci se v oblasti lokalit Brześć Kujawski a Osłonki objevili už někdy ve 2. pol. 6. tis. BC. Neolitizace postupovala rychle jednak z jihozáp. Slovenska přes Moravskou bránu a Malopolsko, druhou trasou z vých. Čech přes Slezsko (obr. 472, 473). Na konci vývoje kultury s LnK došlo podle R. Grygiela pravděpodobně v důsledku klimatických změn (archeobotanické analýzy tento obrat potvrzují: s. 543–544) k migraci místních skupin do Polabí a do povodí řek Ester a Saale (s. 631–632, 693), kde se podílely na formování kultury s StK (s. 692). V oblasti lokalit Brześć Kujawski a Osłonki, a nejen tam, nastal sídelní hiát. Identická situace nenadálého opuštění lokality je dokumentována na pylových profilech z Pleszowa (Kraków – Nowa Huta), stejně je interpretován rychlý ústup kultury bukovohorské a pozdní alföldské. Tendence posledních let ale naznačuje další možné interpretace tohoto jevu, spíše v rovině sociální a ideologické. Ke znovuosídlení Kujaw došlo až nositeli kultury s StK, přesněji III/IV fáze (4700–4600 cal BC), a to pravděpodobně návratem původních migrantů. Úroveň předchozího osídlení se podařilo dosáhnout až v období skupiny Brześć Kujawski lengyelsko-polgárského komplexu.

Studium osídlení s LnK ve sledovaném regionu je založeno na materiálu z 26 lokalit, přičemž 11 z nich bylo detailně odkryto. Charakter dat vedl autora k separátní analýze osídlení – ve dvou geograficky blízkých sídelních komorách (Brześć Kujawski a Osłonki) na ostrůvkách černozemě. Bylo zjištěno, že obě se v rámci jednoho regionu stylisticky vzájemně překvapivě odlišují v tradicích a vývoji v závislosti na oblastech svého původu (skrze Sudetský masiv – západní větev LnK; přes Karpaty – východní větev LnK).

Je více než zvláštní, že oblast kolem Osłonek, ležící západněji než koncentrace sídlišť kolem lokality Brześć Kujawski, je ovlivněna východním okruhem LnK a naopak. R. Grygiel tuto skutečnost vysvětluje chronologickými faktory: nejprve byla osídlena oblast Osłonek (Miechowice – osídlení je zde starší než ve druhé oblasti) postupem podél Visly a po jejích levobřežních přítocích (Zgłowiączka

a Tażyna). Určit trasy postupu kolem Odry je obtížné. Jednou z možností má být rozšíření podél řeky Noteć, pravobřežního přítoku Warty. Další variantou může být postup skupin ze severu z oblasti Chełmna (Grabie). Mladší soubory doložené na sídlišťích v okolí města Brześć Kujawski by tomu nasvědčovaly.

Materiál (keramika a štěpaná industrie) z obou oblastí podle autora naznačuje, že každá oblast měla svůj vlastní vývoj od časně fáze po pozdní, s občasnými kontakty s oblastí svého původu. Jen těžko lze určit, která z oblastí byla dominantní. Lze pozorovat o něco dynamičtější vývoj skupiny Brześć Kujawski s chronologicky citlivějšími znaky, které dokládají dálkové kontakty se západní větví LnK. Keramický materiál z Miechowic a Zagajewic nese evidentní prvky chronologické provázanosti se soubory skupiny Tiszadob a alföldské lineární keramiky a rané bukovohorské kultury (obr. 323: 3, 4). Na vlivy západního okruhu LnK ukazuje nádoba ze Smolska 4 (obr. 243). Rozdílly jsou také spatřovány ve velikosti kúlových domů, které mají být dvakrát větší v lokalitách Brześć Kujawski a Smólsk než na nalezištích Miechowice, Zagajewice a Wolica Nowa – Polówka (s. 670). Zdá se ale, že toto tvrzení obrazová dokumentace nepodporuje plně.

Další odlišností obou komor je výskyt zoomorfních ornamentů či plastik v oblasti Brześć Kujawski a antropomorfních v oblasti Oslonek (obr. 348). R. Grygiel tuto skutečnost interpretuje různými vlivy původního milieu, kde v západním okruhu LnK převažují zoomorfní motivy a ve východním antropomorfní. Tato tradice obou oblastí pokračuje i v dalším vývoji (raně lengyelický komplex a v oblasti s vypíchanou a rössenskou kulturou).

Absolutní datování LnK obou sledovaných sídelních komor na základě radiokarbonových dat (obr. 481) autor umísťuje do intervalu 5400/5300–4900/4880 cal BC (obr. 416–420, tab. XVIII), což koresponduje s ostatními oblastmi střední Evropy (obr. 482). V této oblasti je běžně užívané dělení do tří fází: rané (5400/5300–5200 cal BC), klasické (5200–5000 cal BC) a mladé (5000–4900/4800 cal BC), analýza keramického materiálu ho zde však nedovolila (srov. Pyzel 2006). Proto Grygiel zdejší osídlení rozdělil pouze do fází dvou: rané a pozdní (s. 694).

Sledovaná oblast s LnK – jedna z nejsevernějších v její sídelní oikumeně – se nachází v prostoru „kontaktních zón“ mezi prvními zemědělci na jihu a lovecko-sběračskými společnostmi na severu, které jsou v tomto prostoru doloženy ještě kolem 3000 BC (Nowak 2006, 152). Zvelebil (2001, 10) odhaduje jejich koexistenci v rozmezí 4400–1700 BC. Autor bohužel důležitou roli předneolitického

osídlení neuvažuje, což by mohlo zdejší celkový obraz i lépe vysvětlit.

Zásadním přínosem práce je publikování velkého souboru artefaktů ze dvou poměrně malých sídelních komor. Dostatečná pozornost je věnována analýze keramiky a dalším analýzám štípané industrie a paleobiologických dat. Z toho vyplývá i výsledná rekonstrukce. Sídelní koncentrace Oslonek představuje osídlení složené z několika hospodářství okolo malé vodní plochy. Lokalita Brześć Kujawski se skládá podobně z několika hospodářství, ale rozptýlených na daném území. V interpretační rovině se autor přiklání k tradiční kolonizační teorii vzniku neolitického osídlení.

Publikace je velmi dobře technicky vybavená, obsahuje početné kresby artefaktů, zejména keramiky včetně souhrnných synchronizačních tabulí (obr. 410–411). Text doprovázený mapami a rekonstrukčními schémata je přehledně uspořádán a obsahuje anglické shrnutí. Lze říci, že zpracování více než důstojně navazuje na tradici autorova učitele a splňuje všechna kritéria moderní archeologické práce. Je třeba si ale položit otázku, zda má i dnes smysl přistupovat k publikaci takto monumentálních monografií bez využití digitálních médií dostupnějších širšímu okruhu zájemců.

Markéta Končelová – Ivan Pavlů

Prameny a literatura

- Nowak, M. 2006: Transformations in East-Central Europe from 6000 to 3000 BC: local vs. foreign patterns. *Documenta Praehistorica* XXXIII, 144–158.
- Pyzel, J. 2006: Społeczności kultury ceramiky wstęgowiej rytej na Kujawach. *Nepubl. disert. práce*, Instytut Archeologii i Etnologii PAN Warszawa.
- Zvelebil, M. 2001: The agricultural transition and the origins of Neolithic society in Europe. *Documenta Praehistorica* XXVIII, 27–48.

Ryszard Grygiel: Neolit i początki epoki brązu w rejonie Brześcia Kujawskiego i Oslonek. Tom II. Część 1–3. Środkowy neolit. Grupa brzesko-kujawska kultury lendzielskiej – The Neolithic and Early Bronze Age in the Brześć Kujawski and Oslonki Region. Volume II. Part 1–3. Middle Neolithic. The Brześć Kujawski Group of the Lengyel Culture. Wydawnictwo Fundacji Badań Archeologicznych Imienia Profesora Konrada Jażdżewskiego, Nr 11. *Łódź* 2008. ISBN 978-83-915042-6-0. 2061 str., CCXLVI tab., 1495 obr.

Druhá část velkoryse pojaté publikace neolitických a eneolitických nálezů z poměrně malých (ca 25 x 10 km²), ale soustavně sledovaných mikroregionů ve Velkopolské nížině na Kujawách, jihozáp. od Visly a města Włocławek. V r. 2004 vyšel pod stejným názvem první díl (Tom I. Wczesny neolit. Kultura ceramiky wstęgowej rytej: viz předchozí referát) a připravuje se díl třetí: Środkowy i późny neolit (kultura pucharów lejkowatych i kultura amfor kulistych) i počátky epoki brázu. Celá práce je dvoujazyčná. Autor a hlavní iniciátor celého díla Ryszard Grygiel si předsevzal seznámit detailně archeologickou veřejnost s výzkumnou a badatelskou činností muzejních a univerzitních pracovníků zdejší oblasti od 30. let 20. stol. až do dneška.

Hlavní zásluhu o rozpoznání jedinečnosti neolitického osídlení této oblasti mají Konrad Jażdżewski a jeho nejbližší spolupracovník Stanisław Madajski, jimž je také celé dílo dedikováno. Nejstarší výzkumy pocházejí z let 1933–1939 a první publikací, která do archeologického povědomí uvedla novou neolitickou kulturní skupinu brzesko-kujawskou, pro niž byly charakteristické dlouhé trapezovité domy a kostrové hroby s bohatými kostěnými i měděnými ozdobami, byla studie z r. 1938 (Wiadomości Archeologiczne). Po dobu války byly výzkumy přerušeny, část nálezů zničena; nově se v této oblasti začalo bádát opět pod vedením K. Jażdżewského a M. a W. Chmielewských až v 50. letech. Staré i nové nálezy pak zhodnotila L. Gabałówna v r. 1966. Rozsáhlé výzkumy pokračovaly od konce 70. let až do r. 2004 již pod vedením autora těchto svazků, nástupce K. Jażdżewského v ložském muzeu, ve spolupráci s Peterem Boguckým z Princeton University.

První svazek (LnK) je tvořen knihou o 697 stranách. Zde jsou též úvodní kapitoly pojednávající o historii a metodách výzkumů i o topografii a přírodním prostředí zkoumaného regionu, které se v dalších dílech neopakují. Svazek II tvoří již tři knihy, též proto, že nálezová základna pro období skupiny brzesko-kujawské ve zkoumaném prostoru je proti předchozí více než trojnásobná.

Część 1 (str. 1–467, obr. 1–400, tab. I–IV) od R. Grygiela obsahuje úvod do problematiky a celkovou charakteristiku osídlení regionu v době skupiny brzesko-kujawské. Podrobně jsou pojednávány jednotlivé polohy (*stanowiska*) v mikroregionu v eponymní lokalitě, rozkládající se na poloostrově jezera Smętowo (ca 100 m n. m.). Autor sleduje počátky osídlení v poloze 5 s nálezy zdobené keramiky vypíchané jak v jamách, tak v hrobech, a následný vznik centrální osady a pohřebiště v poloze 4 a 3, kde zdobená keramika již vyznívá. Podrob-

ně jsou popsány a vyobrazeny jednotlivé objekty (domy, jámy, hroby) i veškeré artefakty (keramika, kamenné nástroje, předměty z kostí, parohů, mušlí, mědi, jantaru a belemnitů). Datování ¹⁴C v laboratořích v Lodži a na univerzitě Cambridge v USA bylo provedeno jen z nových výzkumů v poloze 3, přičemž získaná data s pravděpodobností 68,2 % spadají mezi 4750 a 2900 BC. V druhé polovině svazku jsou podobným způsobem zpracovány menší objevy z dalších zkoumaných lokalit v okolí jezera: Guźlin 1 a 2, Smólsk 4, Gustorzyn 1, Falborz 1 a Kuczyna 1. Největší a dokonale dokumentovaný výzkum byl proveden v l. 2003–2004 ve vzdálenějším Pikutkowě (ca 4 km na SV). V této poloze, kde byl nedostatek přirozených vodních zdrojů, byly – kromě chat, jam a čtyř hrobů – odkryty také studny.

Część 2 (str. 569–1259, obr. 401–1074, tab. V–XI) od R. Grygiela obsahuje obdobným způsobem zpracované výzkumy z mikroregionu Osłonki, vzdáleného asi 8 km na Z od jezera Smętowo. Stopy osídlení zde byly rozpoznány až po průzkumech v r. 1985 a výzkumy prováděny podél koryta vodoteče v délce ca 4 km. Z nich nejvýznamnější byla poloha Osłonki 1, kde v letech 1989–1994 na podlouhlé vyvýšenině (původně poloostrově) o ploše 1,5 ha zjištěna uzavřená osada s 30 dlouhými trapezovitými domy a nejméně 80 současnými kostrovými pohřby. Nejdůležitějším a dosud v celé oblasti neznámým prvkem bylo půlkruhovitě ohrazené osady příkopem a palisádou. Odkryv byl prováděn ručně, bez použití těžkých strojů, a přinesl proto množství nových poznatků, též díky řadě přírodovědných analýz: archeobotanických, archeozoologických, antropologických i datování ¹⁴C. Rozpoznány tři fáze vývoje. Druhá fáze byla ukončena velkým požárem, na počátku pozdní fáze vybudováno opevnění. Ve všech fázích, kromě půdorysů domů a dalších sídlištních objektů, se v jejich blízkosti nacházejí i současné hroby, zvláště bohaté s měděnými a kostěnými ozdobami ve druhé fázi. Celý vývoj je datován, podobně jako centrální osada v lokalitě Brześć Kujawski ca mezi l. 4680–4010 cal BC. Menší sondy vedeny ještě v poloze Osłonki 1 a 2. Leteckým průzkumem zjištěny a poté zkoumány další osady v okolí: Miechowicze 1, 4 a 4a, Zagajewice 1 a Konary 1 a 1a, s bohatě vybavenými hroby a prvním nálezem studny (hl. 450 cm), na jejímž dně ležela amforka zdobená vypíchaným ornamentem. V r. 1999 šlo o vůbec první neolitickou studnu v celé Polské nížině (viz AR 54 2002, 106–113).

Część 3 (str. 1265–2062, obr. 1075–1495, tab. XII–CCXLVI) je dílem R. Grygiela, P. Papiernika a P. Boguckého. Obsahuje 6 samostatných oddílů. *P. Papiernik*: Krzemieniarstwo grupy brzesko-ku-

jawskiej kultury lendzielskiej w rejonie Brześcia Kujawskiego i Osłonek, 1271–1534. Štípaná industrie je zpracována chronologicky podle fázi osídlení, od kultury s VK, přes počátky a vznik vlastní skupiny brzesko-kujawské až do jejího vyznění. V každém oddílu jsou sledovány suroviny, morfologie a funkce nástrojů zjišťovaná pomocí trasologických analýz; vše doprovázeno bohatou dokumentací (zpracováno 4500 artefaktů). Na základě rozdílů ve složení souborů dochází autor k závěru, že rozdíl mezi starší štípanou industrií kultury s VK v tomto regionu a vlastní skupinou brzesko-kujawskou ukazují na silný příliv z lengyelského prostředí. – *R. Grygiel*: Próba rekonstrukcji roślinności w okresie rozwoju grupy brzesko-kujawskiej na podstawie analizy pyłkowej i spalonych makroszczątków roślinnych z rejonu Brześcia Kujawskiego i Osłonek, 1535–1580. Podle analýz (prováděných na univerzitách a v PAN v Krakově a Poznani) není větší rozdíl ve vegetaci z období LnK a dobou skupiny brzesko-kujawské, která spadá do optima atlantiku. – *P. Bogucki*: Animal Exploitation by the Brześć Kujawski Group in the Brześć Kujawski and Osłonki Region, 1581–1704. Autor se zabývá i faunou z doby LnK, hlavní pozornost však věnuje období skupiny brzesko-kujawské. Výrazně převažuje domácí fauna (až 94,5 %) nad divokou. Hovězí dobytek dosahuje 30–60 %, ovce/kozy 20–40 % a brav od 10 do 30 %. Z divokých zvířat jsou častější jelen a srna; tur, divoký vepř a kůň se vyskytují jen ojediněle, stejně jako bobr a medvěd. Výskyt želvích krunýřů je zde nejhornější z celé neolitické Evropy, z ryb až 85,3 % tvoří kaprovité. Z ptáků převažují vodní druhy (kachny, husy). Autor se zabývá úmrtností zvířat, patologickými změnami, způsobem zabíjení i konzumací. V závěru srovnává místní poměry s chronologicky shodnými kulturami v Evropě (zejména ve Francii a Maďarsku, kde je k dispozici dostatek obdobných rozborů). – *R. Grygiel*: Populacja grupy brzesko-kujawskiej z rejonu Brześcia Kujawskiego i Osłonek w świetle badań antropologicznych, 1705–1850. Kapitola je shrnutím antropologických rozborů prováděných od počátků výzkumů v r. 1938 S. Žejmo-Žejmísem, později ve spolupráci s katedrami antropologie univerzit v Łodzi (E. Garłowska, W. Lorkiewicz) a v Krakově. Samostatně je zpracována a navzájem porovnávána populace z mikroregionu lokalit Osłonki a Brześć Kujawski a jednotlivé hroby z Konar, Miechowiec a Pikutkowa (celkem 170 koster). Sledovány jsou morfologické znaky, pohlaví, věk, choroby, anomálie na kostrách. Materiál z Osłonek, Konar a Miechowiec byl podroben fyzickochemickým analýzám zubů a kostí, provedena rekonstrukce paleodiety. –

R. Grygiel: Dynamika wewnętrznego rozwoju grupy brzesko-kujawskiej w rejonie Brześcia Kujawskiego i Osłonek, 1851–1946. – Związki kulturowe i chronologiczne grupy brzesko-kujawskiej kultury lengyelskiej w rejonie Brześcia Kujawskiego i Osłonek z pozostałymi obszarami Europy środkowej, 1947–2036. Dvě závěrečné kapitoly shrnují a vykládají poznatky získané z výzkumů a analýz jednotlivých komponent, podrobně probíraných a dokumentovaných v předchozích kapitolách. Kapitola 8 sleduje vznik, rozvoj i zánik kulturní skupiny brzesko-kujawské na sledovaném území Polské nížiny, a speciálně na Kujavách. Tato skupina se rozvíjí někdy v 1. pol. 5. tisíciletí BC na území před tím původně kolonizovaném kulturou s LnK. Období mezi zánikem jedné a vznikem druhé kultury je stále diskutabilní. Na počátku 5. tisíciletí zde dochází ke změně klimatu, a není proto vyloučeno, že původní osadníci emigrovali na západ (autor pro tuto hypotézu hledá doklady až v Posáli). Zcela zde chybějí nálezy staršího stupně StK a k novému záboru krajiny dochází až v jejím mladším období, kdy už na celém území rozšíření byla StK ovlivněna kulturou lengyelskou. Zprvu se objevují malé osady o 2–3 domech, poměrně řídké rozptýlené na stejných polohách na březích původních poledovcových jezer, podobně jako v době předchozí LnK. Na stále relativně suché klima ukazují stavby studní. Poté lze rozpoznat další vlnu migrantů s pozdní keramikou górovskou. Toto období již představuje nejstarší fázi nově se formující samostatné skupiny brzesko-kujawské, složenou z prvků keramiky vypíchané, rössenské, górovské a lengyelské. V následujícím období vrcholného atlantiku dochází ke stabilizaci osídlení a hospodářskému rozkvětu. O tom svědčí i bohatě vybavené hroby s ozdobami z mědi, původem patrně z Poalpi. Také další importy jsou svědectvím o kulturních a obchodních stycích s širokými oblastmi Evropy. Na vysokou úroveň společenské organizace ukazuje vznik dvou oddělených centrálních osad s větším počtem trapezovitých domů dlouhých až 40 m (Brześć Kujawski a Osłonki) i zakládání četných satelitních lokalit. Toto nejdelší a nejbohatší období zdejší populace, označené jako klasická fáze skupiny brzesko-kujawské, trvalo přibližně dvě století (4500–4300 BC). Rozvíjí se typová skladba keramiky, nyní již bez vypíchané výzdoby, odpovídající charakteru celého evropského pozdně lengyelského horizontu, výroba ozdob ze zubů, mušlí, jantaru, mramoru, a hlavně z kostí a parohů, bohatě zdobených a typických jen pro tuto skupinu. V hrobech bojovníků jsou doloženy i zbraně: mlaty, dýčky, luky. Toto období končí katastrofou, většina domů v obou mikroregionech je

spálena, nacházejí se lidské kostry se stopami po zásahu zbraní. Zranění způsobená parohovými mlaty naznačují, že patrně došlo k vzájemným neshodám a konfliktům přímo mezi oběma blízkými komunitami. Následující pozdní fáze (4300–4100) znamená rozpad zavedeného systému, obě centrální osady přetrvávají, ale zanikají některé ze satelitních, navíc je v Osłonkách narychlo vybudován obranný příkop. Téměř chybějí importované suroviny, vybavení hrobů je chudší a mění se i způsob pohřbívání (pohřby v jamách, kostry v natažené poloze, objevují se první zvířecí pohřby). Příčiny zániku vlastní skupiny brzesko-kujawské autor hledá ve společenských změnách odrážejících ztrátu kontaktů s lengyelským okruhem a naopak orientaci na severnější oblasti s pasteveckými komunitami. V souhlasu s poznaňskou školou soudí, že skupina brzesko-kujawská v závěru měla podíl na genezi kultury kulovitých amfor.

Závěrečná kapitola 9 je věnována postavení a významu skupiny brzesko-kujawské v rámci současné mladoneolitické Evropy. Tato skupina byla od jejího rozpoznání řazena pod kulturu lengyelskou. Proti tomu R. Grygiel zdůrazňuje zásah a podíl kultury s mladší VK, která někdy kolem 4600 BC pronikala od Slezska a snad i Německa do Velkopolské nížiny. Její přítomnost byla nejdříve rozpoznána na Kujawách, Palukách a na Pyrzicku, novější výzkumy však ukazují, že se rozšířila i za Vislu na Chelmińsko a sporadicky dokonce ještě dál až na samé baltské pobřeží (obr. 1493). A právě tato kultura, v té době již silně ovlivněná kulturou lengyelskou, se stala základem pro vznik samostatné skupiny brzesko-kujawské. Autor detailně sleduje případy, které ukazují na vztah mladší a pozdní kultury s VK, rössenské i pozdní skupiny górovské k materiálům z Velkopolska a počátečním fázím skupiny brzesko-kujawské jak na keramice, tak v architektuře. Tento proud (autor používá přímo termín kolonizace) přichází z Poodří a později z Posálí, naopak vlivy z Malopolska, po Visle, prozatím nelze jednoznačně potvrdit.

Plně zformovaná skupina brzesko-kujawská odpovídá kulturně a chronologicky pozdně lengyelskému a epilengyelskému horizontu ve střední Evropě, v našem pojetí spadá do raného eneolitu. Nejvýraznější paralely lze hledat ve slezské skupině jordanovské, s níž ji pojí stejný pohřební ritus a bohatá výbava s množstvím měděných ozdob, jejichž datování v oblasti Kujaw (4400–4300 BC) zůstává předmětem diskusí. Do stejného období patří moravská, česká (Třebestovice – dat. k r. 4000 BC) i středoněmecká skupina jordanovská. Charakteristickým prvkem brzesko-kujawské skupiny jsou zdobené kostěné nárameníky ze zvířecích žebur.

Společným znakem tohoto období v části Evropy osídlené dříve kulturou s VK jsou dlouhé trapezovité domy, které zde přetrvávají až do pozdního období. Rozbor keramiky a její srovnání s pozdní kulturou lengyelskou autora utvrzuje v přesvědčení, že vlastní skupina brzesko-kujawská již je součástí komplexu lengyelské kultury. Její zánik na Kujawách bude nutno řešit v širších souvislostech. Prozatím lze jen konstatovat, že následující období zde náleží kulturám nálevkovitých pohárů a kulovitých amfor. V samotném mikroregionu Brześć Kujawski a Osłonki je však výlučně zastoupena jen kultura kulovitých amfor. Vztahy i obsah obou kultur budou předmětem dalšího dílu publikace.

Práce R. Grygiela a jeho spolupracovníků se zabývá geograficky jen dvěma mikroregiony Kujaw, ovšem už sedmdesát let soustavně archeologicky sledovanými a zkoumanými. Způsob a metody výzkumu se během let výrazně měnily – od původně náhodných záchranných akcí k (v posledních dvaceti letech) výzkumům zaměřeným na sledování jednoho cíle: dosáhnout co možno úplného poznání charakteru a vývoje neolitického osídlení v obou sousedících mikroregionech v průběhu dvou tisíciletí a následně pak tyto poznatky aplikovat na celý region Kujaw. Tomuto záměru odpovídají nejen nejmodernější způsoby výzkumu, ale také jeho komplexní zpracování v předložené publikaci. Kvalitně je představen veškerý materiál i terénní dokumentace, jednotlivé analýzy jsou prezentovány na desítkách tabulek a grafech. Detailní zpracování situace obou mikroregionů ukázalo nejen způsob osídlování, ale i důvody, proč docházelo k opuštění jednotlivých lokalit. Osvětlo také vzájemný vztah mezi dvěma komunitami, podle výbavy sídlišť a pohřebišť vcelku rovnocennými, i když v určitých detailech výzdoby a ritu odlišnými, který vedl až k jejich katastrofickému střetu. Jde o poznatky, které nelze získat jednorázovými výzkumy a bez přispění a konfrontace všech analýz jednotlivých artefaktů a celého komplexu přírodovědných dat. Výsledkem této všestranné práce je nezvykle široký pohled na dvě tisíciletí, po něž probíhala neolitizace Velkopolské nížiny. Na tomto hodnocení nic nemění skutečnost, že některé závěry a hypotézy, co se týče probíraných vztahů a kontaktů s širším okolím, zůstávají i nadále diskutabilní. V Čechách, kde vzhledem k ústřední geografické poloze je následnost (výměna) jednotlivých kultur i fází poměrně rychlá a čitelná, nedochází v podstatě k situacím, kdy by prvky starší kultury přetrvávaly do dalších období, jak je tomu v okrajových oblastech neolitické oikumeny, k nimž právě Velkopolská nížina patří. Celkově hodnotíme práci R. Grygiela jako zásadní, velmi podnět-

nou a významnou nejen pro archeology, ale i pro všechny pomocné vědy. Snad jediná připomínka: publikace je tak obsáhlá a přináší tak nepřehledné množství nálezů i názorů, že pro snazší orientaci v široce plynoucích kapitolách bych přivítala jejich výraznější členění.

Marie Zápotocká

L. Kaminská – J. K. Kozłowski – J. A. Svoboda eds.: Pleistocene Environments and Archaeology of the Dzeravá skala Cave, Lesser Carpathians, Slovakia. Kraków 2005. 226 str.

Publikace přináší komplexní shrnutí nejen výsledků revizního výzkumu uskutečněného v jeskyni Dzeravá skala v letech 2002–2003, ale i poznatků získaných během takřka stoleté historie výzkumu této lokality. Poslední, moderně koncipovaný výzkum s mezinárodní účastí tu společně prováděla tři pracoviště: Archeologický ústav SAV, Instytut Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego a Archeologický ústav AV ČR Brno. Výzkum navázal na starší poznatky, především J. Hillebranda a F. Proška, a potvrdil vícenásobné stratifikované osídlení jeskyně. Díky široké spolupráci s řadou osobností z přírodovědných disciplín se podařilo např. poměrně přesně datovat nálezy vrstvy z období mladší fáze středního až počátku mladého paleolitu a z mladého paleolitu a také vysvětlit původ a způsob tvorby jeskynních sedimentů.

Úvodní studie (L. Kaminská – J. K. Kozłowski – J. A. Svoboda: *Sequence of the Palaeolithic occupation, 7–59*) představuje bohatou historii téměř stoletého archeologického výzkumu jeskyně Dzeravá skala, která se nalézá v údolí říčky Mokrá u obce Plavecký Mikuláš, v záp. části Malých Karpat, v nadm. výšce 450 m. Začátky bádání spadají do let 1912 a 1913, kdy zde prováděl terénní výzkum J. Hillebrand.

Další badatelé na jeho činnost navázali až v letech 1923 (F. Horálek) a 1946–1948 (J. Dosedla), a především pak v r. 1950 (F. Prošek). Zatímco F. Horálek a J. Dosedla narazili na nálezy z období neolitu a eneolitu, už J. Hillebrand a po něm také F. Prošek odkryli bohaté souvrství z období paleolitu. Právě J. Hillebrand odhalil sekvenci tří paleolitických kulturních vrstev. Nálezy z nich přiřadil magdalénienu (vrstva 3), protosolutréenu (vrstva 4) a aurignacienu (vrstva 5). Kromě nálezů kamenné štípané industrie, makro- a mikrofauny objevil také molár 6–7letého dítěte ve vrstvě s industrií protosolutréenu (vrstva 4). I F. Prošek zachytil bohaté kulturní souvrství. Zaznamenal přítomnost magdalénienu (vrstva 6), mladý aurignacien (vrstva 8)

a časný szeletien (solutréen: spodní část vrstvy 8). Právě posledně jmenovaný nálezy horizont přinesl objev nevelké (41 ks), zato však velmi rozmanité a později hojně diskutované kolekce kamenných a kostěných artefaktů. K přínosům jmenovaných osobností patří doložení sekvence magdalénienu–gravettien–szeletien i makro- a mikrofauny tundrového prostředí ve vrstvě obsahující industrii časného szeletien.

Mezinárodní tým odborníků navázal dvěma pracovními plochami na zachovaný profil F. Proška. Revizní výzkum zaznamenal několikanásobné osídlení jeskyně sahající od novověku přes středověk, dobu římskou a halštatskou po neolit (vrstvy 1 a 2). Nejmladší nálezy z období paleolitu, konkrétně z pozdního, byly zaznamenány právě ve vrstvě 2. Z následujících vrstev 3, 4, 4a, 5a byly získány nepočtené kolekce řazené do starší fáze gravettien, což bylo potvrzeno i AMS daty, která se pohybují nad hranicí 25 ka BP. Do kultury aurignacienu pak byly zařazeny nepočtené nálezy kamenné štípané industrie z vrstev 6–9, a to jak na základě výskytu diagnostických vysokých škrabadel, tak datováním metodami AMS a OSL.

Doklady nejstaršího osídlení poskytla vrstva 11, ve které byly zachyceny tři polohy s kamennou štípanou industrií, řazenou do kultury szeletien. Data AMS a OSL se pohybují mezi 36 920 ± 470 BP (horní část vrstvy), 44 600 BP, metodou OSL pak více než 50 000 BP (střední partie vrstvy, dolní horizont). Výsledky nového výzkumu potvrdily sekvenci osídlení od doby mladého paleolitu až k jeho přechodu k mladší fázi středního paleolitu. Naopak nebyl ověřen závěr J. Hillebranda, že reliktury aurignacienského osídlení leží pod szeletienskou vrstvou, ani domněnka F. Proška, že kostěné hroty patří szeletien.

Druhá část publikace, nazvaná příznačně *Appendices*, obsahuje celkem 11 příspěvků. Rozvádějí výsledky revizního výzkumu a zasazují je do širšího nálezyho kontextu.

Článek *Dating the Middle – to – Upper Palaeolithic Transition: A new chronometric framework* (W. Davies – R. Hedges, 59–66) představuje výsledky datace vzorků z kostí za pomoci metody AMS ¹⁴C, provedené v Oxfordu, a porovnává je s výsledky datací laboratoří v Poznani a Groningen. Je zajímavé, že oproti vedoucím výzkumu řadí autoři vrstvu 11 spíše do micoquieny než do szeletieny. Poukazují při tom na polohu Dzeravé skaly mezi dvěma centry této kultury, mezi oblastí Bukových hor (tzv. jankovichien) a Myjavských vrchů a Moravy.

Žádný z výzkumů paleolitických lokalit se neobejde bez široce koncipované spolupráce s příro-

dovědnými disciplínami. Tento fakt jasně dokládají studie, které představují výsledky datace opticky stimulované luminescence ze vzorků z vrstev 9 a 11 (L. Najman – E. J. Rhodes – R. Grün, 67–70), analýzu chemického složení sedimentů, zrnitosti atd. (L. Sliva, 71–82) či výsledky mikromorfologických rozborů (L. Smolíková – P. Havlíček, 83–90).

M. Hajnalová a E. Hajnalová (*The plant macro – remains; the environment and plant foods exploited by hunter-gatherers*, 91–136) rekonstruují obraz někdejšího vegetačního pokryvu. Usuzují, že v době gravettienského osídlení jeskyně převládal v okolí smíšený les s typy *Fagus* sp., *Picea abies*, *Ulmus* sp. atd., zatímco vzorky z vrstev řazených k aurignacienu indikují převahu druhů charakteristických pro tundru.

Po příspěvku *The phytoliths from Dzeravá skála: a preliminary study* (D. Zurro – M. Madella, 137–148) následuje hodnocení malakofauny (*The Pleistocene and Holocene malacofauna*, 149–156) od W. P. Alexandrowicze. Není bez zajímavosti, že nejstarší měkkýší fauna byla zachycena ve vrstvě 9 (aurignacien) a její rozbor nepřímo potvrdil předchozí palynologické analýzy a datování. Jedná se totiž o studenomilné společenství. Soubor podobného charakteru pocházel i z gravettienských vrstev 3–5. I. Horáček (*Small vertebrates in the Weichselian series: list of the samples and a brief summary*, 157–166) předpokládá na základě rozboru mikrofauny ze spodních vrstev lesnaté prostředí v tehdejšího okolí jeskyně, čímž potvrzuje závěry ostatních badatelů.

A. Ďurišová (*Pleistocene large mammals*, 167–204) analyzuje nálezy pozůstatků fauny, kterou dělí do dvou skupin. Do první řadí v jeskyni žijící zvířata (např. *Ursus speleus*, *Canis lupus*, *Alopex lagopus*, *Vulpes vulpes*, *Hyena speleus* ad.), do druhé pak patří zvířata člověkem lovená, tudíž přinesená (*Lepus* sp., *Rangifer tarandus*, *Equus* sp. ad.). Také v rámci složení fauny sledává autorka změnu klimatických a ekologických podmínek v rámci jednotlivých vrstev v blízkosti Dzeravé skaly. Nálezy fauny z vrstev 3, 5 a 7 ukazují spíše na studené klimatické výkyvy, stejně tak v případě vrstev 5a/4a, 9 a 11. Naopak nálezy z vrstev 6 a 8 svědčí spíše o osídlení během teplejšího podnebí: pozůstatky studenomilné fauny tu nebyly zaznamenány.

Lokalita Dzeravá skála poskytla při výzkumu J. Hillebranda již zmíněný dětský molár. Výsledky jeho průzkumu jsou prezentovány v článku *Upper Pleistocene Homo sapiens remains* (A.-M. Tillier – D. Henry-Gambier – I. Papp, 205–208). V posledním příspěvku *Spatial distribution of artifacts* (209–224) M. Novák hodnotí prostorové rozložení

nálezů kamenné štípané industrie a kostí fauny. Zajímavostí jistě je, že největší množství nálezů kostí medvědů se nachází v dolní části stratigrafické sekvence, konkrétně ve vrstvě 11. Směrem nahoru nálezů kostí medvědů ubývá a naopak přibývá kostí zvířat pokládáných za lovená, např. zajíců, sobů, koňů atd.

Publikace podává široký přehled osídlení lokality Dzeravá skála, který je opřen o detailní rozbor archeologických, paleontologických, palynologických a dalších pramenů. Na základě provedených rozborů podpořených navíc AMS a OSL daty lze velmi dobře zařadit jednotlivé fáze osídlení do chronologického rámce paleolitu. Každý z článků je bohatě vybaven doprovodnými tabulkami, grafy, příp. i kresbami či fotografiemi, které vhodně dokreslují text.

Ondřej Levinský

Je. N. Nosov red. et al.: Severnaja Rus' i narody Baltiki. Trudy Instituta istorii materialnoj kul'tury, tom XXIV. S.-Petěrburg 2007. ISBN 978-5-86007-552-8. 232 str. s obr., 8 tab.

Sborník je věnován výsledkům nových archeologických výzkumů dvou hlavních a dvou regionálních center severní či Novgorodské Rusi, tedy jednak Ladogy a Rurikova hradiště jako předchůdce Novgorodu, jednak sídlištních aglomerací na řece Sjasi v jihových. Přiladoží a u Peredolského pogoštu na řece Luze.

Je. N. Nosov a N. V. Chvoščinskaja se zaměřují na doklady kontaktů Rurikova hradiště se západofinskou oblastí, především s Finskem a Estonskem, důležitá je však také jejich celková charakteristika této lokality. Hradiště vzniká v ústí Volchova a na křížovatce dálkových tras k Volze a k Dněpru nejpozději v polovině 9. století. Slované osídlení oblasti bylo od počátku určující pro kulturu tohoto mocensko-správního a řemeslnicko-obchodnického ústředí; svědčí o tom typy staveb, výskyt chlebových pecí, keramika, závěsky, šipky se dvěma ostny aj. Další zjištění zároveň ukazují, že k obyvatelům náležely i jiné etnické složky, zvláště Severané, snad i Finové. Podle autorů ale nepatří finské nálezy 9.–10. stol. z Rurikova hradiště místnímu obyvatelstvu při Ilmeňském jezeru, nýbrž byly zprostředkovány kmenovými kontakty z různých ugrofinských oblastí od Kamy na východě k Baltu na západě. Dokladem vztahů k západofinským krajům jsou hřebeny se zoomorfní výzdobou z Estonska, považované někdy za amulety, dále železná křesadla s bronzovou rukojetí, někdy ve tvaru koní, nalázaná zvláště v záp. Finsku, nebo také bronzová rovnora-

menná spona jako finská napodobenina skandinávských předloh. Jiná bronzová spona nalezená na Rurikově hradišti patří ke vzácnému typu Valsta zhotovovanému prokazatelně v Birce, přičemž mezi jeho nálezy ve středním Švédsku a v severozápadní Rusi tvoří spojovací článek exemplář z hradiště Iru v sev. Estonsku.

Článek A. V. Plochova je věnován nálezům fragmentů tzv. fríských či tatinských konvic ve Staré Ladoze, a to jednak v jedné z mohyl (nejspíše z desetiletí kolem r. 900) v poloze Plakun, obsahujících žárové pohřby vikinského rázu s pozůstatky člunů, jednak na Staroladožském hradišti (5 zlomků z vrstev od 1. pol. 9. do 1. pol. 10. stol.). Tyto na kruhu točené nádoby, vyznačující se lesklým černým povrchem a unikátní výzdobou z cínových folií aplikovaných po vypálení, se zhotovovaly v 8. a asi do poloviny 9. stol. v oblasti mezi středním Porýním a severozápadem Francie. Pro transfer této keramiky ze západní Evropy k Volchovu připouští Plochov více možností, uváděných v podobném kontextu různými autory – tedy prostřednictvím fríských kupců, nebo přes Švédsko, příp. přes jižní Jutsko (Hedeby).

Studie V. M. Gorjunovové se poněkud vymyká tématu sborníku, týká se však důležité otázky ovlivnění keramické výroby v 10. a raném 11. stol. na severozápadě Rusi ze západoslovanského prostředí Meklenburska a sev. Polska. Autorka, zkoumající při tom zvláště keramiku z Rurikova hradiště, Novgorodu, Staré Ladogy a Pskova, rozpoznává několik hlavních forem projevů („úrovň“) tohoto působení. Jedna z nich, označená jako importy, je reprezentována fragmenty nádob, které, i když možná nebyly dovezeny, se plně shodují s různými typy západoslovanské keramiky. Druhá úroveň nachází výraz v nádobách, které jsou snad nezdařenými napodobeninami západoslovanských předloh nebo pod jejich vlivem vzniklými místními hybridními tvary bez přesnějších analogií. Třetí úroveň představuje v autorčině pojetí procentuálně četnější keramika navazující na formy obou předcházejících úrovní, avšak zachovávající pouze určitou část převzatých typologických znaků, jako proporce nebo prvky ornamentiky.

V dalším článku sborníku pojednává O. I. Boguslavskij pozoruhodnou koncentrací osídlení (v 7 polohách) a funerálních památek (na 5 místech) u vesnice Gorodišče na řece Sjasi v etnicky finském prostředí. Výzkumy na porušeném návrší nad řekou, původně snad opevněném, a na jednom z osídlených míst poskytly nálezy z doby asi od pol. 8. do pol. 10. století. Ty jsou v mnohém srovnatelné se souborem ze Staré Ladogy, včetně početně zastou-

pených skleněných korálků, které se v posledně uvedeném centru, soudě podle výrobního odpadu, také zhotovovaly. U Gorodišče na Sjasi, kde téměř chybějí importy ze vzdálených oblastí, však autor předpokládá soustředění spíše regionální obchodní výměny, nejspíše formou pravidelných trhů.

N. V. Chvoščinskaja přináší důležité poznatky o kovolitectví na Rurikově hradišti v 9.–10. století. Ukazuje, že v lokalitě vznikaly lité ozdoby ve vikinském stylu, které zhotovovali nejspíše tam usídlení severští řemeslníci. Někdy přitom šlo o sverázné výrobky bez analogií v samotné severní Evropě. K dokladům uvedených zjištění patří několik mastkových (snad z Norska nebo jihozáp. Švédska) a hliněných licích forem, mj. pro odlití kruhového závěsku ve stylu Borre, dále nálezy podobných prolamovaných závěsků se skandinávskou ornamentikou, zhotovených za použití replik původních forem, nezdařené odlitky ozdob severského rázu a také malá bronzová spona, která, soudě podle zachovaného nálitku a nedokončeného spínacího zařízení na spodní straně mohla být z obou stran používána pro otisk do hliněné licí formy.

K novějším archeologickým objevům patří rozpoznaní významných sídlištních koncentrací zvláště severozápadně od Novgorodu, považovaných za lokální správní centra. Jsou charakterizována spojením opevněné části a rozsáhlého otevřeného sídliště se zřetelnými doklady řemeslnických a obchodních aktivit. Tato oblastní střediska vznikala v 10. stol. a rychle se rozvíjela, ve 12.–13. stol. však buď zanikla, nebo se z nich staly běžné vesnice. N. I. Platonova, T. A. Žeglova a Ju. M. Lesman se zaměřují na jedno z těchto míst – areál u Peredolského postou, k němuž vedle hradiště a intenzivního osídlení na ploše o rozloze 9 ha patřily též hrobové památky, mj. impozantní kuželovitá mohyla („sopka“) zvaná Šumgora (v. 12 m, průměr 70–75 m). Problematice nedestruktivního interdisciplinárního výzkumu této mohyly je věnován také závěrečný příspěvek sborníku, zpracovaný kolektivem autorů.

A. N. Kirpičnikov seznamuje s výsledky jedné z nových etap výzkumu osídlené plochy hradiště ve Staré Ladoze v r. 2002. Pozoruhodná je zvláště dvoudílná stavba s vnitřní částí o rozměrech 10,5 x 8,3 m, obdélníkovým ohništěm, stěnami z vodorovných fošen zapuštěných do sloupů (lze uvažovat o skandinávské tradici) a s vnější obvodovou roubenou částí (10 x 16 m), tvořící jakousi galerii. Podle autora je objekt dokladem velkých domů, sloužících na dálkových trasách k přezimování a pobytu lodních kupeckých posádek, jak o tom píše též ibn Fadlán. Mezi jednotlivými nálezy se stejně jako mnohokrát dříve objevily předměty skandinávského typu včetně

železného Tórova kladívka, unikátní byl však nález křišťálové vložky prstenu s arabským nápisem.

Referovaný sborník dokumentuje současný stav poznatků a přístupů k řešení problematiky mnoha otázek raně středověkého vývoje v jedné z klíčových oblastí východní Evropy.

Lubomír Košnar

Památky jižních Čech 1. Vyd. Národní památkový ústav – úz. odb. prac. v Českých Budějovicích. *České Budějovice 2008.* 175 str.

Nový krajský sborník zaceluje jednu z citelných mezer ve značně nevyrovnaném územním „pokrytí“ Čech (i Moravy) periodiky prezentujícími výsledky regionální památkové péče a na ni vázaných specializovaných oborů. Podle pohledného prvního svazku je zřejmé, že příspěvatele bude lákat výtečná typografická úprava a možnost publikovat jak drobnější zprávy o dílčích zjištěních, tak synteticky koncipované práce. Záměr redaktorů navazuje na zavedený časopis Památky středních Čech. Tematický záběr příspěvků je vymezen velice široce. Byť budou jistě dominovat články o stavebních památkách, prostor dostanou i výsledky archeologů, historiků umění či třeba etnografů. Obsahovou pestrostí potěší již první sešit. Názorně ukazuje, jak má vypadat moderní vlastivědné bádání, a zároveň obsahuje i statek nadregionálního významu.

Leckterému prestižnímu periodiku by slušela interdisciplinárně pojatá studie *R. Šimůnka* (111–135) o pozdně středověkých odpustkových deskách z poutního kostela v Kájově u Českého Krumlova. Regestové zápisy na pergamenech nalepených na dřevěných tabulích sdělovaly poutníkům míru milostí, jichž se jim – samozřejmě za patřičný finanční obnos – může dostat ve zdejším chrámu. Každý druh hříchu byl přesně ohodnocen. V Kájově si poutník mohl zkrátit pobyt v očistci až o 1320 dní. Vzácně dochovaný artefakt spadá do 2. pol. 15. stol., do období, kdy v Kájově působil význačný duchovní Michael Pils. Zejména jeho přičiněním získal kostelní areál podobu, kterou dodnes obdivujeme. K zajištění nákladných úprav zásadní měrou sloužily odpustky a podobné zbožné donace. Podotkneme, že dnešní poznatky o vzezření interiérů středověkých kostelů, včetně mobiliáře, jsou značně kusé. Velmi málo víme právě o památkách epigrafického charakteru, jež významně přispívají k pochopení dobové zbožnosti a konfesijních poměrů. Díky bohatosti pramenného svědectví je kájovský kontext v mnoha ohledech jedinečný a přímo vybízí k mezioborové přesahu. *R. Šimůnek* se jej zhostil s úspěchem. Úzce navázal na jednu z pronikavých studií z pera

F. Šmahela (Od středověku k novověku: modi legendi et videndi. *Umění* 32, 1984, 318–330), která v širokém kontextu pojednává audiovizuální aspekty veřejně prezentovaných nápisů. Téma se z pohledu archeologa může jevit jako odtažitě, ale stačí si vzpomenout na nápisy na pozdně středověkých (zejm. římsových) kachlích a nádobách.

Jednou z priorit archeologických pracovišť NPÚ by měla být systematická geodetická dokumentace lokalit s reliéfními útvary antropogenního původu. Konkrétním výstupem takového záměru je drobný článek, v němž *J. Havlice* (43–47) uveřejňuje podrobný vrstevnicový plán dosud nedatovaného dvoudílného hradiště na Hradištském vrchu poblíž Kaplice. Archeologa také zaujme sdělení *D. Šnejda* a *J. Hansové* (66–76) o nálezu špýcharového domu v usedlosti čp. 6 v Záluží na Českokrumlovsku. Byť stáří objektu není možné přesně určit, lze s velkou mírou pravděpodobnosti usuzovat (podle dispozice stavby a charakteru okenních otvorů světnice), že byl vystavěn v závěru 15. či v 16. století. Takové časové zařazení není překvapivé, jelikož lokalita se nachází v oblasti zvané Kouty, která vyniká mimořádně vysokým počtem dokladů venkovské předbělohorské architektury.

Jan Kypka

Miroslav Plaček – Martin Bóna: Encyklopedie slovenských hradů. Libri, Praha 2007. ISBN 978-80-7277-333-6. 390 str. se 451 obr.

Dva přední znalci problematiky slovenských hradů spojili svoje síly k dílu, v němž představili současný stav poznání slovenské kastelologie. Po předmluvě (str. 7–8) následuje kapitola nazvaná „Obecná část“ (9–26), v níž Miroslav Plaček popsal dějiny bádání o slovenských hradech a základní historické souvislosti. „Nástin vývoje slovenských hradů“ (27–51) je dílem Martina Bóny. Čtenáři jsou seznámeni s proměnou opevňovací techniky od župních hradů přes nástup na maltu zděných opevnění ve 12. stol. po nejstarší šlechtické hrady z 1. pol. 13. století. Specifikem nejen Slovenska, ale celých Uher, byla reakce na ničivý mongolský vpád v letech 1241–1242, po němž se na vhodných místech budovala rozsáhlá refugia umožňující úkryt většího počtu obyvatelstva z okolí. Šlechta, často ve vazbě na státní zájmy, budovala hrady donjonového typu, někdy se zvláštním palácem. Stále výraznější oddělení obranné a obytné funkce vedlo k budování hradů bergfritové dispozice. Od sklonku 13. stol. se uplatňovaly i bezvěžové hrady plášťového typu. Zatímco několika případy jsou zastoupeny hrady s dvojvěžovou dispozicí s mezilehlým palácem, jen ojediněle se

vyskytuje hrad s masivní štítovou zdí, chránící jádro ze strany předpokládaného útoku. Zvyšování důrazu na obytnou a reprezentační složku se projevilo ve stavbě kastelových hradů budovaných především panovníkem od poslední čtvrtiny 14. století. Podoba královských i šlechtických hradů na konci 14. a počátku 15. stol. se blížila ideálu s pravidelným ústředním nádvořím obestaveným dalšími budovami. Do opevňovací techniky podstatným způsobem zasáhly palné zbraně, na něž bylo třeba reagovat budováním dělových věží, bašt i předsunutých opevnění, která jsou ne vždy jednoznačně odlišitelná od pevnůstek oblehatelů. Jako příklad tábořiště bratříků Jana Jiskry z Brandýsa slouží veliké předhradí Spišského hradu. Jen stručně jsou v tomto přehledu zmíněny městské hrady budované v ekonomicky prosperující středoslovenské baňské oblasti. Rozvoj dělostřelectva inicioval budování bastionových pevností a ve svém důsledku i úpadek obranyschopnosti hradů, jejichž soumrak se datuje do období od konce 17. století. „Z celkového množství přibližně 180 známých hradů na území Slovenska se vinou postupujícího procesu zániku dodnes zachovalo jen asi 25 (tedy pouhých 14 %) udržovaných a využití schopných staveb. Téměř polovina hradů se pak zachovala v podobě zřícenin, další třetina svou polohu prozrazuje pouze reliéfem terénních nerovností a zbývajících zhruba 10 % známe jen z písemných pramenů“ (49). Společným dílem obou autorů je pak „Katalog slovenských hradů“ (52–342). Jednotlivé lokality dokumentované půdorysnými plány, fotografiemi, dobovými kresbami i rekonstrukcemi umožňují velmi dobrý vhled do stavu poznání na základě stavebněhistorického průzkumu i archeologického výzkumu. Obsáhle literatura, seznam vyobrazeno a slovníček méně obvyklých výrazů uzavírají toto dílo.

Práce zaměřená na stavební podobu hradů přehledným způsobem zasazuje slovenské hrady do středoevropského kontextu a upozorňuje na slovenská specifika. Archeologické výzkumy však poskytly mnoho materiálu pro poznání nejen stavební podoby a chronologického zařazení, ale i každodennosti obyvatel. Shrnutí přínosu slovenské archeologie z tohoto hlediska ještě čeká na zpracování. Zájemcům o kastelologickou problematiku se však do rukou dostala kvalitní práce, na niž jistě naváže další bádání.

Josef Unger

Pravěk Nová řada 16/2006. Vydává Ústav archeologické památkové péče Brno, Brno 2007. 576 str.

Šestnácté číslo časopisu Pravěk plynule navazuje na číslo předchozí, které bylo, vzhledem k de-

dikaci S. Stuchlíkovi, věnováno především době bronzové. Jubilujícím ale byl i Miloš Čizmář, a proto se v jemu věnovaném svazku setkáme především s příspěvky zaměřenými na dobu železnou. Po úvodní zdravici od V. Podborského (3–6) následuje Čizmářova kompletní bibliografie, sestavená S. Stuchlíkem (7–13).

První dva články se zabývají výšinnými lokalitami Dražanské vrchoviny. M. Šmíd a M. a R. Malečkoví publikují nově získané nálezy z pěti výšinných sídlišť u Myslejovic, Otaslavic a Stínavy (15–35). Nálezy jsou datovány většinou do doby kultury nálevkovitých pohárů a do vrcholného středověku, nechybějí ani artefakty z mladého neolitu, doby halštatské a doby římské. Důležitým příspěvkem k problematice počátku starší doby železné na Moravě je studie od P. Fojtíka a M. Golce, věnovaná novým železným nálezům z hradiště u Podivic na Vyškovsku (37–75). Soubor čtyř jehlic, předmětu připomínajícího obloukovitou sponu, postranice, několika nožů, kruhů a srpů, datované do stupně Ha C1a, představuje jedny z nejstarších železných předmětů nalezených na Moravě. Autoři je zařazují do širších kulturně-chronologických souvislostí a uvažují i o možnosti počátku exploatace a zpracování lokálních ložisek železných rud již na samém počátku starší doby železné.

Většina příspěvků tohoto čísla Pravěk se dotýká problematiky doby laténské. První je posmrtně otištěnou studií J. Meduny o počátcích doby laténské na Moravě (77–95). Jde o typologicko-chronologický rozbor několika spon z Kramolína, Otaslavic, Podolí a Střelice, které byly ve starší literatuře datovány většinou do středoláténského období a na jejichž základě bylo uvažováno o velmi dlouhém přežívání halštatské kultury (tzv. střelický typ). J. Meduna uvedené nálezy zařadil již do časně laténského stupně LT A a spojuje je s dílnami v Podunají. Zprávu o zpracování a vyhodnocení laténských nálezů z hradiště u Kramolína na jihozápadu Moravě přináší P. Enderová (97–123). Nálezy pocházejí z rozsáhlého záchranného výzkumu prováděného v letech 1971–1977. Vedle několika stovek keramických zlomků hodnotí autorka i bronzovou sponu (viz i předchozí článek) a zmiňuje také známý nález dvoukomorové hrncířské pece, která byla dosud běžně kladena do období mladého neolitu (např. V. Podborský a kol.: Pravěk dějiny Moravy, Brno 1993, 132). Její datování však není zcela průkazné, přičemž autorka nevylučuje řazení tohoto objektu právě do laténského období, kdy by měl řadu analogií. Časně laténskou kolkovanou keramikou, jejími výzdobnými motivy i technologií této výzdoby se zabývá P. Goláňová (125–143). Základ-

dem podaného rozboru jsou nové soubory z Olomouce-Neředína a z Modré u Velehradu.

Další články zavádějí čtenáře mimo moravské území. *P. Sankot* se věnuje výjimečnému nálezu časně laténského kovového kružítko z polozemnice na sídlišti v Tuchoměřicích u Prahy (145–161). Tímto nálezem je podle autora doložena znalost matematických principů již v tomto období, jak ostatně ukazují i v předchozím článku provedené rozboru bohatých výzdobných motivů na keramice počínající doby laténské. Do jižních Čech nás zavádí článek *J. Michálka* (163–184), který se věnuje především pohnutým osudům údajně největšího českého plochého žárového pohřebiště období Ha D2/3 až LT A v Čechách u Švoetic na Blatensku, které mělo obsahovat snad až 500 hrobů. Polohu lokality ověřil autor záchranným výzkumem v letech 2003 a 2004, při němž zachytil pozůstatky dalších tří hrobů. Problematikou laténských železných hrotů kopí s mohutným prolamovaným listem se zabývá *P. C. Ramsl* (185–200). K analyzovanému hrobovému nálezu z dolnorakouského Mannersdorfu uvádí analogie z celého evropského prostoru a dospívá k závěru, že se nejednalo o zbraň, ale o standartu používanou při bitvách k lepší orientaci a k identifikaci příslušné vojenské jednotky. Obsah jednoho bohatého hrobu z pohřebiště v Hurbanově na jižním Slovensku analyzuje *J. Bujna* (201–242). Kromě několika kovových nálezů (opasek, meč) vynikají v tomto hrobovém celku z období LT B2/C1 především keramické i kovové nádoby, jako např. bronzový lékythos či keramický pseudokantharos. Podle autora dokládají cizí původ pohřbeného jedince, který by snad mohl souviset s vlnou Keltů, navrátilivšími se z Recka po jejich porážce v roce 278/277 př. n. l.

Zpět na Moravu přivádí čtenáře krátký článek *J. Čižmářové* (243–250) věnovaný solitérnímu nálezu bronzového náramku z Pavlova. Jeho dataci do střední doby laténské podporuje i metalografický rozbor *J. Frány* a *M. Fikrleho* metodou RFA. Antropologickému rozboru 30 laténských kostrových hrobů z deseti moravských lokalit je věnován příspěvek *T. Trubačové* (251–266). Autorka konstatuje obecně dobrý zdravotní stav zkoumaných jedinců, z nichž ovšem většina zemřela v poměrně mladém věku 20–29 let. Laténské osídlení podél dolního toku říčky Doubravy na Kutnohorsku analyzuji *J. Valentová* a *R. Šumberová* (267–308). V článku jsou publikovány především nové sídlištní nálezy z lokality Čáslav – Na Skále z časně doby laténské a několik menších souborů z pozdně laténských sídlišť. Autorky věnují pozornost i sídelně-topografické charakteristice laténských lokalit v této oblasti. Jiné sídliště hodnotí v dalším článku *G. Březinová* (309–324) –

jedná se o sídliště ve Výchapech-Opatovicích u Nitra, zkoumané již v 50. letech a dosud považované za lokalitu s prokázanými dáckými vlivy. Autorka však s tímto názorem polemizuje a zařazuje tamní nálezy již do předdáckého období LT C.

Příkladem komplexně zpracované lokality je pozdně laténské sídliště u Otrokovic, které publikuje *D. Parma* (325–358). Část lokality byla v nedávné době plošně odkryta při záchranných výzkumech: prozkoumáno zde bylo několik zahloubených chat, hrnčířská pec aj. Mikropetrografický rozbor jednoho kusu surového grafitu ukázal na jeho pravděpodobně jihočeský původ. V lokalitě je rovněž prokázána železářská výroba, která by podle rozboru strusek od *K. Malého* (359–367) mohla představovat jak kovářskou, tak hutnickou činnost. Archeobotanická analýza z proplaveného vzorku výplně jedné chaty, provedená *M. Hajnalovou* (369–371), rovněž potvrdila přítomnost uhlíků z pravděpodobně palivového dřeva, které by mohlo mít souvislost právě s metalurgickou činností.

S polykulturní výšinnou lokalitou s mohutným opevněním v poloze Ostroh u Lukova na Znojemsku seznamuje čtenáře *J. Kovárník* (373–392). Hradiště vyniká mohutným opevněním, které bylo moderně zaměřeno – škoda jen, že prezentované plány (obr. 2–4) jsou rozmazané a bez grafického měřítka. Lokalita byla osídlena v neolitu, době bronzové i halštatské, patrně nadregionální význam však získala až v době laténské: z této epochy jsou odtud uváděny mj. nálezy dokládající železářskou výrobu, mlecí kámen, mince, a dokonce i destička na odlévání mincovních střížků. Nový objev kovoliteckého objektu ze Zemplína analyzuje *E. Miroššayová* (393–404). V jeho výplni bylo nalezeno větší množství keramiky stupně LT D s patrnými vlivy jak keltského, tak dáckého kulturního prostředí.

Následující dva příspěvky se dotýkají zajímavého prvku laténské keramiky – tzv. „graffiti“. V prvním článku shrnují *L. Varadzin* a *N. Venclová* všechny pravěké nálezy ze známého slovanského hradiště v Libušině (405–421), mezi nimiž dominují pozdně laténské keramické a švartnové artefakty. Zvláštní pozornost věnují autoři keramickým kotoučkům ze střepů, z nichž jeden nese na svém povrchu jednoduchou rytou výzdobu, provedenou záměrně až po vzniku kotoučku. Podle autorů přitom nelze vyloučit její hlubší význam, jako např. znaků písma. *M. Hlava* seznamuje čtenáře s pozoruhodnou nádobou z jihočeského oppida v Třísově (423–436). Na nádobě je dochováno několik torz ryté a kolokované výzdoby, představující zoomorfni a geometrické motivy. Nejzajímavější je bezesporu znázornění (pravděpodobně) kance, který byl v keltském vý-

tvárném umění velmi oblíben. Autor se věnuje také problematice kolkování na pozdně laténské keramice i výzdobě radélkem, která je jinak typická až pro germánskou keramiku tzv. plaňanského horizontu.

Nedílnou součástí hmotné kultury středoa pozdně laténského období jsou mince, které jsou však především v posledních letech intenzivně hledány a vyzvedávány většinou amatérskými sběrateli, přičemž jen malý počet jich je odborníky alespoň evidován. Na Moravě bylo především zásluhou jubilanta v letech 2000–2006 zaznamenáno téměř pět stovek keltských mincí – jejich základní charakteristiku přináší článek *E. Kolníkové* (437–462). Nejstarší pocházejí již ze stupně LT B2, poslední keltské mince byly na Moravě raženy v průběhu stupně LT D1. Na problematiku púchovské kultury na severových. Moravě a v sousedních oblastech je zaměřen článek *A. Knáпка* (463–482). Autor uvádí řadu starších i nově zjištěných lokalit, je proto škoda, že k článku není připojena mapa, která by usnadnila orientaci. Osídlení púchovskou kulturou ve sledované oblasti Podbeskydí spojuje A. Knápek s potenciálním využitím místních železných rud.

Poslední dva články tohoto čísla Pravěku jsou věnované germánským hrobům. *B. Mikulková* (483–492) referuje o nález solitérního kostrového hrobu ze starší doby římské ve Vyškově. Jednalo se o dospělou ženu vybavenou dvěma sponami typu A68, které tento na Moravě zatím zcela ojedinělý germánský kostrový hrob datují do starší doby římské. Do 5. stol. n. l. přivádí čtenáře článek *Z. Čížmáře* a *I. Mrázka*, kteří podrobili analýze nálezy z jednoho kostrového hrobu ze známého pohřebiště v Novém Šaldorfu, dokumentovaného v r. 2004 (493–504). Přestože hrob byl již v dávné minulosti vykraden, podařilo se v něm nalézt kromě dalších milodarů 113 korálků vyrobených ze středomořského korálu. Spolu s několika desítkami skleněných korálků je pro toto období jedním z nejbohatších souborů drobných šperků z území ČR.

Ondřej Chvojka

Béatrice Schmitter – Annie Roblin-Jouve: Le Massif de Fontainebleau au Paléolithique supérieur. Les grands sites d'habitat préhistorique, évolution des cultures et des paysages. ERAUL 120. Liège 2008. 65 str.

Masiv Fontainebleau představuje východní část plošiny Beauce zdvihající se až 100 m nad Pařížskou pánví s údolím Seiny. Plošina Beauce je tvořena eocenními a oligocenními vápenci, proloženými mocnou polohou písků a pískovců. Dnes je zalesněná. Písky a pískovce jsou na značných plo-

chách obnaženy a byly těženy v mnoha lomech. Celá oblast byla počínaje mladým paleolitem hojně osídlena.

Úvod k monografii o mladopaleolitické okupaci napsal Marcel Otte, archeologické kapitoly zpracovala Béatrice Schmitterová a přírodovědné Annie Roblin-Jouveová. Četné paleolitické výzkumy byly prováděny zejména v oblasti města Nemours, první počátkem 20. stol. v lokalitě Beauregard (publikované v r. 1917), kde byly rozlišeny dvě mladopaleolitické vrstvy. Počínaje 50. lety byly zkoumány i další lokality (Cirque de la Patrie, Gros-Monts I–X), stále ještě neprofesionálními archeology. Zhruba od r. 1970 se na podnět M. Brézillona, ředitele prehistorických památek pařížské oblasti, výzkumů ujala laboratoř prof. A. Leroi-Gourhane, jenž spolu s Brézillonem již v 60. letech započal se zkoumáním dnes klasického magdalénienského sídliště Pincevent v přílehlé oblasti. Pracemi v okolí Nemours byla pověřena B. Schmitterová.

Sedimenty v lesích Fontainebleau jsou tvořeny převážně písky a eluvii pískovců, v nichž se nezachovaly organické materiály; v některých lokalitách však bylo dokumentováno více poloh s paleolitickými industriemi. Mezi nejvýznamnější patří Le Cirque de la Patrie, kde byl kolem r. 1950 A. Cheynierem zjištěn v tomto regionu poprvé gravettien. Získaná kolekce obsahovala více než 50 tisíc artefaktů, z toho asi 2000 nástrojů. Jedná se o mladší gravettien s četnými hroty typu La Gravette a mikrogravettami, v jednom místě rozsáhlého naleziště objevil industrii s řapovými hroty typu Font-Robert, odpovídající dordogenskému périgordienu V. Autorka klade otázku, zda tyto odlišné hroty zbraní používali titíž lidé, kteří štípali gravettské hroty, snad jen k lovu jiného druhu zvěře.

Lokalita Le Beauregard byla osídlena dvakrát. Starší poloha patří badegoulienu, jenž následuje po gravettien, a mladší magdalénienu. Badegoulien, původně Cheynierem označený jako „protomagdalénién“, s četnými oškrabovači (*raclettes*), je asi 17 tisíc let starý a objevil se v teplejším období po maximu posledního pleniglaciálu. V typologii jsou kromě oškrabovačů (menších ústěpů s retušovanými hranami) charakteristická vysoká škrabadla se strmou retuší, která však na rozdíl od aurignackých není lamelární, ústěpová příčná rydla na laterálním vrubu a bilaterálně retušované čepele; otupené čepelky se téměř nevyskytují. Nadložní magdalénién je v oblasti běžný a časově asi shodný s lokalitou Pincevent (kolem 12 000 BP). Z blízkého abri Le Grand Surplomb (abri Doigneau) pocházejí jediné kostěné nástroje nalezené v regionu a dále vápencová ploténka s jednoduchou rytinou zvířecí hlavy, patřící

pravděpodobně badegoulienu. Dvě data získaná ze zuby koně činí 15 090 BP a 13 250 BP a jsou pro badegoulien poněkud nízká, pravděpodobně v důsledku kontaminace.

V lokalitě Le Deuxième Redan (Gros-Monts VII) probíhal výzkum (B. S.) počátkem 70. let. Zjištěny byly tři mladopaleolitické polohy: gravettien, badegoulien a magdalénien. V badegoulienu převažují rydla nad škrabady, na rozdíl od Beauregard, kde je poměr opačný, a zejména je tam vysoký podíl škrabadel aurignacoidních forem.

Les Gros-Monts I je významné sídliště mladšího magdalénienu. Výzkumy A. Cheyniera a R. Daniela probíhaly počátkem 50. let 20. století. Byla tam zjištěna intencionální půlkruhová struktura tvořená většími balvany. Industrie obsahuje asi 50 % otupených čepelek, z nichž asi 15 % je retušováno inverzně, jakož i značný počet vrtáků. Na několika ploténkách pískovce jsou schematické i figurativní rytiny, nejzřetelnější je znázornění ptáka na kortexu silicitového artefaktu.

V lokalitách v okolí Montigny-sur-Loing byl r. 1979 proveden výzkum (B. S.) v Le Pente des Brosses, kde byl zastížen gravettien, datovaný AMS v Oxfordu na 22 200 a 22 500 BP. Byly nalezeny zbytky fauny, v níž převládá sob, pylová analýza zjistila naprosto převažující borovici provázenou dubem, jasanem, ořechem a lískou. V industrii jsou výrazná rydla a otupené čepeleky.

V masivu Fontainebleau se nacházejí také jeskyně s malbami. Jedna z nich, Croc-Marin, byla převážně zničena koncem 19. stol., na zbytku byly v r. 1947 zjištěny malované „makarony“ a obrysy cervida, v malém abri du Cheval jsou vyryté mřížky a postava koně, ze zničené bezjezenné jeskyňky u Boutigny-sur-Essonne pochází ploténka pískovce s červenou malbou koně, asi odloupená z bývalé stěny.

Saint-Sulpice de Favières je jediná lokalita solutrénu severně od Loiry, tvořící hranici jeho oikumeny. Po náhodném nálezu listovitého hrotu při úpravách zámeckého parku byl v l. 1984 a 1985 proveden výzkum (B. S.). Vrstva šedého písku uložená mezi pískovcovými balvany poskytla asi 10 tisíc artefaktů, z toho kolem 800 nástrojů. Listovité hroty, asi 40 kusů a 170 zlomků, některé s typickou „sloupanou“ solutrénskou retuší, se vyskytovaly v různých stadiích výroby, což spolu s velkým množstvím šupin z fasonáže svědčí o existenci dílny. Kvalitní surovina, senonský silicit, byla vybírána z nedalekých šterků. Industrie je řazena ke střednímu solutrénu a vzhledem k odtržení od území solutrénem okupovaného by mohla být současná s místním badegoulienu.

V dalších dvou kapitolách jsou srovnávány profily jednotlivých lokalit a jsou vřazeny do klimatického cyklu posledního glaciálu. K závěru je připojena mapka masivu Fontainebleau včetně Paříže s vyznačením pozice 19 mladopaleolitických lokalit od Verberie v údolí Oise severně od metropole po Arcy-sur-Cure na přítoku Yonne na jihu, ležících však již mimo vlastní pískovcový terén masivu, jenž byl poměrně často v mladém paleolitu využíván. Z širšího hlediska je zajímavá definice a problematika badegoulienu, o jehož existenci ve střední Evropě se v poslední době hovoří.

kv

Šlechta, moc a reprezentace ve středověku.

Colloquia medievalia Pragensia 9. Red. Martin Nodl – Martin Wihoda. *Filosofia, Praha 2007.* ISBN 978-80-7007-263-9. 312 s.

Na sklonku r. 2006 uspořádalo v Praze Centrum mediévistických studií spolu s Výzkumným centrem pro dějiny střední Evropy mezinárodní diskusní kolokvium věnované problematice středověké šlechty v českých zemích a v Polsku. Setkání se zúčastnili převážně historici střední a mladší generace, kteří se v poslední několika letech pokoušejí o změnu obrazu polského a českého středověku. Jedním z výsledků této snahy je i předkládaný sborník.

Vzhledem k množství příspěvků, které sborník předkládá k zamyšlení, budu reflektovat jen některé z nich. Pozornost jistě vzbudí takřka osmdesátistránková syntéza vývoje polské šlechty z pera T. Jurka. Klíčová je jeho teze, že zdrojem moci a příjmu rané piastovské elity byl podíl na státních důchodech spolu s účastí na vládě, nikoli držba podstatnějších majetků. Pokus o široce založenou reflexi impulsů novějších trendů „západní“ historiografie přináší studie V. Vaníčka. Nepochybný význam má zejména v poměrech české historiografie poměrně netradiční, avšak velmi nosná představa role urozených, které autor nevnímá jako „nepřátele státu“, ale jako nutné nositele moci, stojící vedle knížete (nebo krále) a s ním, nikoli nutně proti němu. K inspirativním patří i teze R. Novotného o významu „místa setkávání“ (a jeho kontroly), v daném případě zemského soudu, při utváření identity určité společenské vrstvy. Jako zajímavý experiment se jeví „juxtapozice“ dvou textů, věnovaných obrazu mocných na stránkách Kosmovy a Gallovy kroniky, z pera M. Wihody a Z. Dalewského. Pozornost si také zaslouží fundovaná práce K. Kowalewského zaměřená na dosud málo všimáné many a nápravníky českého středověku.

Máme-li shrnout, čím anotovaný sborník obohacuje naše poznání středověkých českých a polských

dějín, pak je to bezesporu široké spektrum názorů, zjištění, hypotéz. Východiska jednotlivých autorů se přitom mnohdy dosti výrazně různí, nelze jej považovat za programový manifest určité skupiny. Ani texty samotné nejsou občas prosty určitých vnitřních rozporů (na s. 22 se např. tvrdí, že *přes propast osmi staletí nelze dojít jinam než na práh pochybnosti*, aby mohl následující odstavec začínat větou *Dnes již legendární Mstišova odpověď nepřipouští pochybnosti*). Otázkou rovněž zůstává, nakolik přesvědčivé mohou být naše závěry o situaci v 11. a 12. stol. (a jejímu vztahu k pozdějšímu vývoji ve 13. stol.), když máme mnohdy k dispozici jenom termín, který lze vyložit pouze „intuitivně“, s přihlédnutím k pozdější situaci, ale bez možnosti jeho kontroly dalšími soudobými svědectvími, příp. osamělou historiku z jednoho pramene, jež sotva umožňuje vyvozovat příliš mnoho o společenské praxi na celém dnešním českém území – asi ne náhodou podobná situace donutila před nedávnem badatelku o raném normanském právu E. Tabuteau k tomu, aby odvrátila svou pozornost od 10. stol. a analyzovala situaci pozdější, kdy už jí k ruce stálo několik set listin. Přes uvedené výhrady bude jistě užitečné tento sborník číst a znát, aby se každý zájemce poučil, jakými cestami se může ubírat piastovská a přemyslovská medievistika a jak extrémní mnohdy mohou být rozdíly mezi různými školami a přístupy. Zároveň je třeba ocenit, že autoři zaujmají mnohdy vyhraněná stanoviska. Tím umožňují, aby byly jejich názory kritizovány a následně diskutovány, jak si kdysi přál K. Popper, a to musíme považovat za jednoznačné pozitivum celého sborníku.

David Kalhous

Frederik Svanberg: Death Rituals in South-East Scandinavia AD 800–1000. Decolonizing the Viking Age II. Acta Archaeologica Lundensia Series in 4° No. 24. Lund 2003. 350 str.

F. Svanberg je autorem disertační práce, která se snaží vyvrátit představy o existenci více či méně homogenní kultury ve Skandinávii v letech 800–1050. V prvním dílu (*Decolonizing the Viking Age I*, Lund 2003) se zabýval vznikem tohoto konceptu ovlivněného nacionalistickými idejemi 19. stol. (Montelius, Müller) a jeho vývojem v průběhu 20. stol. až do současnosti.

Nesourodost skandinávské kultury se pokusil doložit v druhém (zde referovaném) dílu své práce na příkladu analýzy pohřebních zvyků v jihových. Skandinávii, resp. v dnešním jižním Švédsku. Opírá se o archeologická data shromážděná v obsáhlém

katalogu 306 pohřebišť (s celkem téměř 2000 hroby), který je součástí publikace. Sledovanou oblast rozdělil podle administrativního uspořádání z počátku 13. stol. na deset územních celků. Vymezil tak sídelní areály, jež byly v raném středověku odděleny zalesněnou, z velké části neprostopnou krajinou. Poslední sledovanou skupinou se staly hroby označované jako aristokratické, mající nadregionální charakter.

Podívejme se nyní na stručnou charakteristiku jednotlivých oblastí. Osídlení *Hallandu a severozáp. Skåne* se koncentrovalo do menších okrsků podél pobřeží. Ačkoliv je počet známých pohřebišť poměrně vysoký, spolehlivě datovatelných do let 800–1000 jich je pouhých 13. Až na jedinou, nejistou výjimku jsou všechny zdejší hroby žárové, často překryté nízkým mohylovým náspem nebo ohraničené kameny. Neznáme hroby se zbraněmi nebo jezdeckou výbavou, šperky se objevují zřídka. Podobně vypadaly pohřební zvyky v dnešním sev. Jutsku, se kterým pravděpodobně tvořily Halland a severozáp. Skåne jeden kulturní okruh.

Poněkud odlišné rysy než sousední Halland vykazuje vnitrozemský *Finnveden*, kde byly nad žárovými hroby stavěny mohutné mohyly. Na některých pohřebišťích překrývaly více než 90 % hrobů. Výrazným znakem oblasti jsou časté nálezy kostí obětovaných zvířat nebo mužské hroby vybavené rybářskými háčky a/nebo šípkami – těch známe z Finnveden dokonce pětkrát víc než z celé jihových. Skandinávie. Po r. 1000 se pod vlivem postupného přijímání křesťanství objevují kostrové hroby, nejstarší ještě pod mohylovým náspem.

Ve *Värendu* se osídlení koncentrovalo v okolí jezera Helgasjön. V celé oblasti rovněž převládá žárový ritus, kostrový souvisí až se šířením křesťanství. Zatímco západně od jezera jsou vnější úpravy hrobů rozmanité (mj. kamenné kruhy nebo mohyly), na východě dominují hroby s oválným kamenným obložním.

K nejlépe poznaným patří pohřebišťe na ostrově *Öland*, v knize spojené s pevninským *Möre*. Z něho je sice známo jen devět lokalit, ale zdá se, že pohřební zvyky obou oblastí jsou velmi podobné. Na Ölandu od počátku vikinského období převažovaly žárové hroby ohraničené pravouhle uspořádanými kameny. Ty doplňovaly kostrové hroby s orientací S–J pod menšími mohylami nebo kamennými násypy. Oba způsoby pohřbu se objevují ve stejných lokalitách, tvoří však víceméně oddělené skupiny. V průběhu 10. stol. začaly kostrové hroby převládat a k jeho konci biritualita mizí. Vedle staršího typu kostrových hrobů se objevují pohřby v rakvích orientovaných V–Z a uložených pod nízkými mohyl-

kami. I když nejstarší kostely na Ólandu vznikaly už brzy po r. 1000, přibližně další jedno století sloužily i původní nekropole. V hrobové výbavě nenačázíme rozdíl mezi žárovým a kostrovým ritem. Vedle hrobů se šperky a se zbraněmi či jezdeckou výbavou se na Ólandu, na rozdíl od ostatních oblastí jižního Švédska, vyskytují také bohatě vybavené hroby se závažími. Stejně neobvyklé jsou nálezy jehlic s kroužkem, které dokládají kontakty Ólandu s oblastí kolem jezera Mälaren. Koncem 10. stol. se pod vlivem křesťanských tradic mění hrobová výbava. Milodarů ubývá, často jsou jimi předměty každodenní potřeby (nože, hřebeny). V lépe vybavených hrobech dochází k rozdělení přídalků podle pohlaví; v mužských se nacházejí zbraně a ocílky, v ženských šperky, textilní nástroje, korálky a pro jižní Švédsko neobvyklá bohatě zdobená opasková kování z Gotlandu. Kolem přelomu 11. a 12. stol. milodary mizí.

V *jihozáp. Skåne* se pohřebiště skládala z menších, jasně vymezených skupin kostrových hrobů orientovaných převážně hlavou k S. Žárový ritus je znám pouze z Lockarpu. Vzhledem k tomu, že se jedná o jamkové hroby, někdy i v zásypech kostrových hrobů, je možné, že v jiných lokalitách nebyly identifikovány. Jejich interpretace je nejistá, snad se jednalo o lidi s nižším sociálním statutem, což podporují i nálezy některých mužských hrobů, kde byly vedle obvyklých milodarů zjištěny také pozůstatky lidských obětí. Výjimečným rysem je i nízký počet bronzových šperků v ženských hrobech; snad ho lze připsat vlivu franské módy.

Nedostatek přesně datovaných hrobů z *jihových. Skåne* (celkově 18) neumožňuje širší závěry. Nad kostrovými hroby převládají žárové, často s pozůstatky zvířecích kostí. Obvyklé byly různé kamenné úpravy rovu.

Severových. Skåne je charakterizováno dvěma různými, ale současnými tradicemi. V nížině kolem Kristianstadu se nacházejí pouze pohřebiště s kostrovými hroby. Výrazným jevem je zde vkládání nádob do dětských hrobů. Z méně osídlených okrajových územích jsou známy pouze žárové jamkové hroby. Na rozmezí obou oblastí se zvyky prolínají, např. z žárového pohřebiště v Håstvedě pocházejí dětské hroby s nádobami.

Za *vnitrozemské Skåne* F. Svanberg považuje osídlení jižně od jezera Finjasjön, kde byla zkoumána pouze dvě pohřebiště. Převládají na nich jamkové hroby ohraničené kameny složenými do různých tvarů nebo jednotlivě stojícími. Často bylo uloženo víc jedinců do jednoho takového obložení. Zachyceny byly i vrstvy s rozptýlenými pozůstatky kremece, nálezy kostrových hrobů jsou ojedinělé.

Pobřeží *Blekinge* tvořily menší, vzájemně oddělené sídelní oblasti. Pohřební ritus zde byl žárový, nad některými hroby se nacházel mohylový násyp nebo kamenná sestava, nejčastěji ve tvaru lodi, trojúhelníku nebo čtverce. Hroby s odlišnými vnějšími konstrukcemi vytvářejí na pohřebištích ohraničené skupiny. Z poloostrova *Lister* na Z dnešního *Blekinge* jsou známy pouze dva hroby jistě datované do vikinského období, oba žárové.

Značná část vikinských pohřebišt na ostrově *Bornholm* se koncentruje na severním pobřeží. Mrtví byli pochováni kostrově, hlavou většinou k S. Podle vzhledu lze hroby rozdělit do dvou skupin: v jednom případě bývaly zakryty nízkým kamenným rovem a orámovány dalšími kameny, v druhém hrobovou jámu obloženou kameny překrýval nevysoký mohylový násep. Mužské hroby se zbraněmi či s jezdeckou výbavou známe pouze z počátku 9. stol., později se milodary dostávaly převážně do ženských hrobů. Poměrně homogenní pohřebiště po polovině 10. stol. chudnou, pravděpodobně pod vlivem šíření křesťanství. Čtyři lokality (*Slamrebjerg*, *Munkegård*, *Runegård* a *Grödbygård*), které vznikly nejdřív koncem 10. stol., už zaplnili zemřelí pohřbení podle křesťanských zvyklostí, tj. orientovaní V–Z, s minimem milodarů (korálky, nože, ojediněle šperky).

Samostatnou kapitolu věnoval F. Svanberg hrobům tzv. „aristokratické tradice“. Doposud jich známe 18; 9 z Ólandu, 5 z jihozáp. Skåne a po jednom z Finnveden, sev. Skåne, *Blekinge* a *Bornholmu*. Poměr neodpovídá geografickému rozložení osídlení ve zkoumaném období, uvedené případy však splňují autorova kritéria. Téměř třetina předmětů z těchto hrobů jsou importy dokládající participaci na nadregionálním obchodu s přepychovým zbožím. Množství a kvalita předmětů jsou odlišné od běžné hrobové výbavy, mrtví byli uloženi s luxusními šperky, zbraněmi, textiliemi a obětovanými zvířaty do nákladně zařízených vozů nebo lodí. Způsob pohřbení většinou neodpovídal lokálním zvykům, ale byl součástí nadregionální tradice. Ne však jediné, neboť zatímco pohřební ritus na Ólandu byl shodný se zvyky na území dnešního vých. Švédska a oblasti kolem jezera Mälaren, v jihozáp. Skåne byl bližší Dánsku.

Všech jedenáct kapitol má jednotnou strukturu umožňující čtenáři rychlou orientaci a srovnání. Závěry jsou přehledně shrnuty na konci publikace, kde se autor mj. vyrovnává s odlišnými závěry dalších badatelů. Poněkud ztracená je tu krátká stať o vlivu christianizace na pohřební tradici ve čtyřech vybraných oblastech (*jihozáp. Skåne*, Óland, Finnveden, *Bornholm*). K souhrnnému katalogu je při-

pojena užitečná kapitola obsahující chronologické zařazení předmětů důležitých pro datování.

Díky autorovu pečlivému vyhodnocení získaných archeologických dat vznikla detailní studie postihující mnohotvárnost pohřebních tradic jihových. Skandinávie.

Barbara Marethová

Anne-Maria Wittke – Eckart Olshausen – Richard Szydlak: Historischer Atlas der antiken Welt. Der Neue Pauly Supplemente 3. Verlag J. B. Metzler Stuttgart, Weimar 2007. 308 str.

Nedávno vyšly patnáct svazků encyklopedie o starověku *Der Neue Pauly* se stalo měřítkem poznání antického světa, kterým zůstane jistě ještě několik desetiletí. Nyní přistoupila redakce k vydávání doprovodných svazků (1. Herrscherchronologien der antiken Welt; 2. Geschichte der antiken Texte; 4. Rezeptions- und Wissenschaftsgeschichte; 5. Mythenrezeption). Součástí tohoto projektu je i vydání historického atlasu, při jehož vzniku spojili síly dva historikové starověku – A.-M. Wittke a E. Olshausen – a kartograf R. Szydlak, s nimiž spolupracovalo dalších patnáct badatelů, z nichž polovina působila na univerzitě v Tübingenu.

Dílo přináší přes dvě stě celostránkových a doplňkových map, v naprosté většině v barevném provedení, které jsou uspořádány do sedmi oddílů: 1. Antike Weltvorstellungen und Erkundungen, 2. Die Epoche der frühen Hochkulturen (3. Jt. bis ca. 1200 v. Chr.), 3. Die Epoche der östlichen Reiche (ca. 1200 bis 6. Jh. v. Chr.), 4. Die Neuordnung der Mittelmeerwelt (6. bis 4./3. Jh. v. Chr.), 5. Die Epoche der Großmächte (4./3. bis 1. Jh. v. Chr.), 6. Das Römische Reich in der Kaiserzeit (1. Jh. v. bis 5. Jh. n. Chr.), 7. Die Epoche des Byzantinischen Reiches (5. bis 15. Jh. n. Chr.). Prostorový záběr sahá od Mezopotámie na východě po Pyrenejský poloostrov na západě a od Egypta na jihu po střední Evropu. Ke každé mapě je uveden komentář shrnující poznatky o příslušném období či jevu, s uvedením základní literatury. Vše je samozřejmě doplněno podrobným rejstříkem, chronologickými přehledy, ale např. i transkripčními tabulkami starořečtiny, hebrejštiny, arabštiny a dalších jazyků. Uživatel se tak na malém proužku seznámí s problematikou, kterou má možnost dále sledovat v citovaných knihách a studiích.

Atlas nepředstavuje pouhý doplněk k lexikonu, ale samostatně použitelné dílo, které jistě přivítají egyptologové, klasičtí archeologové, historikové starověku, byzantologové, ale i všichni zájemci o antiku. Důkladného poučení se dostane i badate-

lům o mladším pravěku a raném středověku střední Evropy. Kombinace atlasu a encyklopedie *Der Neue Pauly* s jinými příručkami, jako jsou např. *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde* či *Archeologický atlas pravěké Evropy*, představuje významný nástroj k čerpání vědomostí o celé Evropě v tisíciletích okolo změny letopočtu.

Pro archeology, kteří se tímto obdobím zabývají, budou užitečné již první mapy zobrazující představy antických autorů o uspořádání světa a objevitelské cesty starověkých cestovatelů, včetně cesty Pythea z Massilie, kterou podnikl ve 4. stol. př. Kr. a která jej patrně zavedla až na Island. Zajímavé jsou i mapy zobrazující severní Středomoří v době bronzové a železné, které umožňují pohled do světa, odkud k nám měly tehdy přicházet významné civilizační impulzy, jejichž vlivy jezdnat nemohlo. Tyto mapy zobrazují nejen politické jevy (např. sféry vlivů jednotlivých mocenských uskupení, zakládání kolonií apod.), ale i rozložení archeologických kultur, všímají si rozšíření jazyků či rozložení zdrojů nerostného bohatství.

Středoevropského regionu se týká mapa věnovaná halštatské kultuře (s. 79). Tuto mapu můžeme vzít jako měřítko, chceme-li si ověřit kvalitu a pečlivost zpracování díla, neboť hodnotit atlas např. na základě zobrazení luvišsko-araméjských knížectví okolo r. 900 př. Kr. mohou jen nemnozí z nás. Shledáváme, že rozsah halštatské kultury je zobrazen velmi dobře, včetně přechodu mezi východo- a západohalštatským okruhem. S povděkem to přijímáme i pro naše území, kde správně východní Čechy a severní Morava leží mimo tento kulturní okruh. Rovněž komentář charakterizující kulturní situaci je výstižný a seznam literatury přináší skutečně důležité, a hlavně aktuální práce k tématu. Tři uvedené české lokality však vybízejí k určité obezřetnosti. Zatímco poloha hradiště *Závist* i její transkripce jsou v pořádku a *Býčiskála-Höhle* představuje drobnou chybičku, zařazení lokality *Bylani* a její umístění na Kutnohorsko již zamrzí. Nepřekvapí ani tak chybná transkripce či záměna s neolitickým nalezištěm jako spíš její zařazení mezi dvě nejvýznamnější česká naleziště tohoto období. Také s kumulací nalezišť typu Herrenhof na dolním Poohří zřejmě nebudou čeští archeologové souhlasit. Samozřejmě se jedná v tak rozsáhlém díle o detaily, ovšem jak je to pak s detaily na ostatních zobraze-

ních? Následující mapa (s. 81) zachycuje Evropu v době laténské a i zde najdeme kromě věcí diskutabilních (např. keltské výboje po r. 400 př. Kr. směřující z Čech do Popádi a do Karpaté kotliny) i vyložené chyby, od malých (*Staré Hradiško*) až po závažnější – např. chybné polohy významných oppid Kelheim (uveden ovšem jako *Keilheim*) a Manching v Bavorsku či značky pro neexistující oppida v jejich okolí! Je to s podivem, neboť centrum prací na atlasu se nacházelo na univerzitě v Tübingen s prestižní katedrou archeologie specializovanou právě na dobu železnou.

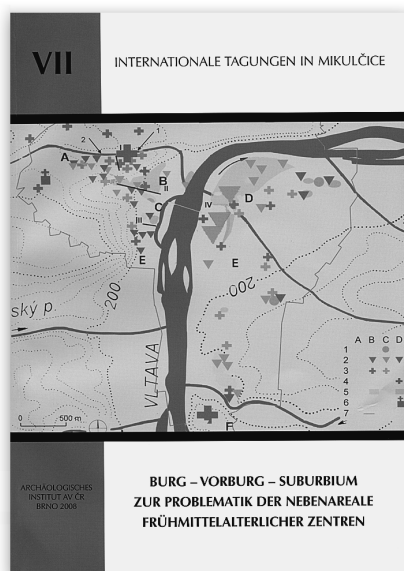
Český archeolog uvítá mapu znázorňující obchodní vztahy mezi antickým světem a střední Evropou v 8.–5. stol. př. Kr. s vyobrazením ložisek nerostných surovin a průběhem obchodních cest (s. 83). Pro spojení České kotliny se světem autoři vybrali Zlatou stezku a labskou průrvu, což je jistě korektní rozhodnutí. Překvapivější je, že se Morava ocitá mimo jakákoliv spojení s okolím, nepochybně proto, že autoři rezignovali na zobrazení významného severojižního spojení podél východních Alp. Také na této mapě zarazí výběr nejvýznamnějších českých lokalit – *Závist* a *Bylani* (KH), a především skutečnost, že Čechy jsou prezentovány jako území bez jakýchkoliv surovinových zdrojů. Jistě alespoň krušnohorská ložiska cínu a mědi či zdroje zlata v Pootaví uvedena být mohla a měla. Na následující mapě (s. 85) jsou zobrazeny hospodářské a obchodní poměry prostoru mezi severní Afrikou a Baltským mořem v 8. až 4. stol. př. Kr. Je zajímavé a užitečné sledovat sféry hospodářského vlivu mezi Peršany, Řeky a Foeničany ve Středomoří, rozložení významných přístavů apod. ve vztahu k území severně od Alp. V takovém měřítku již chyby v detailech prakticky nejsou pozorovatelné a s potěšením lze zjistit, že je zachyceno i spojení

mezi Baltem a Jaderským mořem vedoucí přes Moravu, často nazývané jantarová stezka. Obdobnou mapu, která zachycuje následující období (4.–1. stol. př. Kr.), nalezneme na s. 135.

Mapy na dalších stranách jsou věnovány rozmachu římské říše, a to jak v celkovém pohledu, tak v detailech; některé z nich se týkají Galie (s. 165–167), Pannonie a Norika (s. 189) či Porýní (s. 191), tedy oblastí s vazbami na území dnešní ČR v době laténské a římské. Pro získání představy o spojení barbarika s Římskou říší jsou důležité mapy zachycující římské silnice a suchozemské i námořní obchodní trasy (s. 199, 203). Vítaný je přehled rozložení římských vojenských táborů a opěrných bodů (s. 209), včetně „detailu“ rýnského a raetského limitu. Škoda, že nebyly zapracovány i vojenské tábory za limitem – např. na řece Lippe či Marktbreit na Mohanu. Mapy zabývající se římskou říší, doprovázené četnými chronologickými tabulkami (např. data zakládání provincií), jsou členěny po kratších časových úsecích, než na jaké je český čtenář zvyklý (zvláště ve stoletích okolo změny letopočtu), a zachycují tak dynamiku proměn severní hranice Imperia. Mohly by tak pomoci odstranit u nás nepříjemně zažitou představu o neměnné hranici na Rýně a Dunaji od dob Augustových až po zánik říše.

Atlas představuje monumentální dílo, které budou užívat několik desetiletí badatelé mnoha oborů. Stane se jistě součástí univerzitních knihoven a velmi dobře poslouží při přednáškách o časovém úseku od pozdní doby bronzové po středověk nejen ve Středomoří, ale i ve střední Evropě. Uživatelé atlasu z řad pravěkých archeologů, hledající poučení o antickém světě, budou přitom doufat, že zjištěné chybičky a nepřesnosti se vyskytují právě jen v „jejich“ období a jen ve střední Evropě.

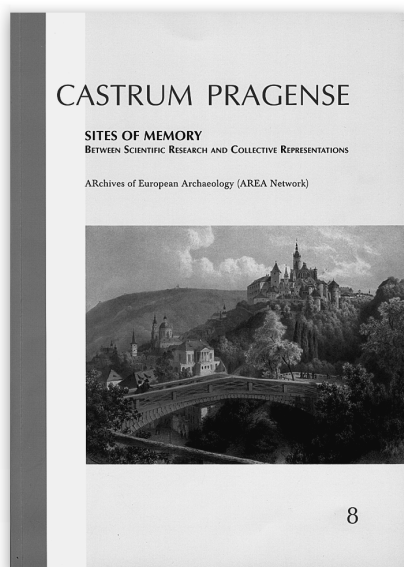
Vladimír Salač

Ivana Boháčová – Lumír Poláček Hrsg.: Burg – Vorburg – Suburbium. Zur Problematik der Nebenareale frühmittelalterlicher Zentren. Internationale Tagungen in Mikulčice VII. Brno 2008. A4, 290 s. ISBN 80-86023-84-2.

Sborník z mezinárodní konference konané v Mikulčicích, 21.–23.5.2007. Hlavním tématem je problematika „vedlejších“ areálů (předhradí, suburbii) raně středověkých mocenských center. Svazek obsahuje příspěvky k poznání charakteru, funkcí, hospodářské a sociální struktury těchto areálů.

This volume gathers the contributions from the international meeting at Mikulčice (May 21–23 2007). Main topic are the so-called non-residential areas (baileys, areas outside the walls) of the early medieval power centers. Character, function, economic and social structure of these areas are discussed.

Jana Mařková-Kubková – Nathan Schlanger – Sonia Lévin eds.: Castrum Pragense 8. Sites of Memory. Between Scientific Research and Collective Representations. Proceedings of the AREA seminar at Prague Castle, February 2006. Praha 2008. A4, 123 s. ISBN 978-8086124-86-5.

Sborník sestává z příspěvků, které zazněly na mezinárodní konferenci AREA IV. Pražskému hradu jsou věnovány dva příspěvky, další pak Řípu a Olympu, jeskyni Altamira a švýcarským jezerním lokalitám. Centrem zájmu autorů je jak vnímání těchto lokalit archeology a archeologii, tak úloha jejich interpretace v jednotlivých národních dějinách.

The volume consists of papers from the international conference AREA IV. Two contributions are devoted to Prague Castle, others to the hills Říp and Olympus, the Altamira-cave and Swiss lake dwellings. The authors focus on the perception of these sites in archaeology and by archaeologists, as well as on their interpretation in the frame of individual national histories.

Nové publikace ARÚ lze získat v knihovně Archeologického ústavu AV ČR, Praha, v.v.i.

REDAKCE AUTORŮM

Archeologické rozhledy jsou recenzovaný časopis. Příspěvky procházejí recenzním řízením, jehož výsledek slouží k formulaci vyjádření redakce. Za věcný obsah příspěvků odpovídá autor. Příspěvky nejsou honorovány.

Nezbytnou součástí každého článku je max. třístránkový český podklad pro překlad, nebo dvou- až čtyřstránkový cizojazyčný souhrn, dále český abstrakt postihující cíl práce, v rozsahu 7–12 řádků, a 5–7 klíčových slov, kontaktní adresa autora. Příspěvky odevzdané v jiném než českém či slovenském jazyku musejí být doprovázeny českým či slovenským souhrnem. Je třeba dodržovat zavedený způsob citací (viz AR 50 1998, 336–338). Pokud jsou při odkazech používány zkratky, je nutné připojit jejich seznam za výčet použité literatury. Týká-li se článek určité lokality, musí být vybaven mapkou ČR s příslušnou lokalizací. Mapa je k dispozici na internetových stránkách AR (Pokyny pro autory).

Při tvorbě obrazových příloh je platný formát 126 x 195 mm, což platí i pro digitalizované obrázky. Nezapomeňte, že po zmenšení předlohy do formátu AR nesmí výška písmen na obrázku klesnout pod 2 mm, při počítačovém zpracování obrázků dbejte rovněž na dostatečnou sílu čar. Mapy, plány a kresby musejí být opatřeny grafickým měřítkem. Grafy prosíme ve formátech .PDF, .TIFF, .EPS, nikoli však .XLS. Digitalizované obrázky jsou přijímány očíslované, ve formátech .TIFF, .EPS, .AI, .PSD, .JPG, v rozlišení min. 500 DPI a s jednotným označením dle jména autora, ev. lokality. Bude-li velikost obrázku přesahovat 15 MGB, připravte se na příp. žádost redakce o kompresi. Redakce nepřijímá obrázky ve formátu .DOC. Nevkládejte digitalizované obrázky do textu. Očíslované popisky k obrázkům, grafům a tabulkám připojte za text příspěvku (nikoli přímo na obrázky nebo do toku textu). V případě digitalizované verze obrázků je třeba redakci zaslat i jejich výtisk označený a očíslovaný ručně v souladu s popisky. Tisk barevných příloh platí autor.

Nevyžádané příspěvky se nevracejí. Pokud si autor nepřeje, aby jeho práce byla po vytištění zařazena na internetové stránky AR (www.arup.cas.cz/cz/publikace/rozhledy.html), je třeba sdělit nesouhlas písemně redakci.

Děkujeme za dodržování těchto zásad, které urychlí cestu Vašeho textu na stránky AR.

INSTRUCTIONS TO AUTHORS

Authors are responsible for ensuring the accuracy of the factual content in their contributions. All contributions will undergo a peer review process, the results of which express the editors' opinion. The editors regret that no remuneration can be made for submissions.

Texts are accepted in the English, French, German, Polish and Slovak languages. Each article must include an English abstract of 7–12 lines, 5–7 keywords, and a summary for translation into Czech. Authors are requested to adhere to the standard citation in AR; should references include abbreviations, then for the sake of clarity a list of these must be appended to the bibliography.

Illustrations, accompanied by captions in the text section, should be of high quality and must be numbered. The valid format for illustrative insets is 126 x 195 mm. Authors are asked to ensure that lettering on illustrations is at least 2 mm high after reduction. Illustrations are accepted also in .TIFF, .EPS, .AI, .PSD, .JPG, min. 500 DPI. The editors regret that they cannot accept illustrations in .DOC format. Maps, plans and drawings must include a scale.

The unsolicited manuscripts will be not returned. Authors who do not wish their work to be made available post-publication on the AR Internet pages (www.arup.cas.cz/cz/publikace/rozhledy.html) are required to advise the editors this.

The editors are grateful to authors for adhering to these instructions, as this will allow submissions to appear in AR with the minimum of delay.